

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026

№3

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar Crossref OpenAIRE CYBERLENIKA

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

3-jild
3-son
March, 2026

February, 2026
Volume 3
Number 3

ИННОВАЦИОННАЯ
ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and
practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.:

+998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinnikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullievich - i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)

Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)

Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)

Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)

Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)

Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)

Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)

Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)

Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo‘raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg‘unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo‘jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent

Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD)

Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)

Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)

Panjiyev Samijon Aliqulovich - PhD, dotsent

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Учредитель:

Каршинский государственный технический университет

Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц в электронной форме и публикуется через официальный сайт журнала.

Адрес редакции:

180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Факс: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал «Инновационная экономика» включён в перечень национальных научных изданий на основании решения Президиума Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369.

В журнале публикуются статьи по следующим рубрикам:

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчинников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)

Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор (Белорусский национальный технический университет)

Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор, (Кубанский государственный университет)

Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский государственный университет)

Кусаинов Халел Хаймуллович - д.э.н., профессор, академик (НААН Республика Казахстан)

Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)

Гибатуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент (Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт»)

Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник (Российского университета дружбы народов имени П.Лумумби)

Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент (Финансовый университет Правительство РФ)

Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н., профессор (Национальная академия наук Республики Таджикистан)

Перская Виктория Вадимовна - д.э.н., профессор (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)

Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор (Финансового университета Российской Федерации)

Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби)

Незаймакин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГТУ)

Никонорова Алла Владимировна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем управления РАН)

Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидхорр Саидхмедович - д.э.н., профессор, академик

Пардаев Мамаюнус Каршибоевич - д.э.н., профессор

Навруз-зода Бахтиёр Негматович - д.э.н., профессор

Хатамов Очилди Курбанович - д.э.н., профессор

Файзиева Ширин Шодмоновна - к.э.н., профессор

Жумаева Гулрух Журакуловна - к.э.н., профессор

Эгамбердиева Салима Раимовна - к.э.н., доцент

Еркаева Гулбахор Панжиевна - к.э.н., профессор

Якубова Шамина Шухратовна - д.э.н., (DSc), доцент

Амиркулов Шухрат Олимович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Самиева Гулноза Тохировна - д.ф.э.наук., (PhD), доцент

Алигулов Азамат Туйгунович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Аминов Фазлитдин Бахадирович - к.э.н., доцент

Хужакулова Нигора Рустамовна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Туробов Шерзод Алишерович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимова Муниса Юльчиевна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Эрашиева Насиба Рахматуллаевна - д.э.н., (DSc), доцент

Бобокулов Санжар Бахромкулович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джалилов Рахмонкул Хамидович - д.ф.э., (PhD), доцент

Номазов Бахром Бобомуродович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимханова Нигора Алимхановна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джанузатов Мирзабек Кулмаматович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна - д.ф.э.н., (PhD)

Турсунова Азиза Хошимовна - д.ф.э.н., (PhD)

Холлиев Шерали Бахтиёрович - д.ф.э.н., (PhD)

Панджиев Самиджон Аликулич - PhD, доцент

Mundarija

Raqamli iqtisodiyot.....	11
Xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida o'zbekiston axborot mahsulotlari bozorini rivojlantirish yo'nalishlari	12
<i>Abdulla Fayzulla o'g'li Abdullayev</i>	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududlarda iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish: Nazariya, amaliyot va istiqbollari.....	18
<i>Baxrom Bobomuradovich Nomazov</i>	
O'zbekistonda elektron savdoni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari.....	22
<i>Sayyora Nasimovna Xamrayeva</i>	
Raqamli platformalar orqali tarixiy shaharlarni targ'ib qilish va uning mintaq iqtisodiyotiga ta'siri tahlili.....	28
<i>Ahmadjon Abdurashidovich Ro'ziqulov</i>	
Elektr tarmoqlarini raqamlashtirish orqali energiya samaradorligini oshirish yo'llari.....	32
<i>Ulug'bek Raxmatullayevich Ernazarov</i>	
Raqamli iqtisodiyot va uning barqaror biznes ta'siri: O'zbekiston sharoitida tahliliy o'rganish.....	36
<i>Bahrom Mustafayevich Nazarov, Ulug'bek Bahrom o'g'li Bekmurodov, Valijon Alijonovich Namozov</i>	
Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti.....	39
Hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'sirini ekonometrik baholash	40
<i>Nigora Ulug'bek qizi Ravshanova</i>	
Klasterlarning agrotadbirkorlik samaradorligini oshirishga ta'siri	44
<i>Alisher Boboqulovich Qurbonov</i>	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish salohiyatini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari	48
<i>Mamatov Axmetjon Atajanovich, Xurramov Azamat Fayzullayevich</i>	
Qashqadaryo viloyatida ishsizlik darajasini aniqlash ko'rsatkichlari va baholash usullari.....	53
<i>Nilufar Saimova</i>	
Mintaqa oziq-ovqat sanoat korxonalarining samaradorligini oshirish.....	58
<i>Jamshid To'xtamurodovich Xo'jamov</i>	
Turli mulkchilik shakllaridagi baliqchilik sub'ektlarini rivojlantirishda xoriж mamlakatlar tajribalaridan foydalaniш imkoniyatlari	63
<i>Учкун Хуррамович Беглаев</i>	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik.....	72
Xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyati va rivojlanish istiqbollari.....	73
<i>Shodiyor Abduhalilovich Sultonov</i>	
Kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish istiqbollari....	77
<i>Muxammadjon Abdullajanovich Ibroximov</i>	
Yashil moliyalashtirish mexanizmlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishiga ta'siri....	81
<i>Javlonbek Nematullayevich Kodirov</i>	
O'zbekistonda kichik biznes samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning roli.....	86
<i>Dilnoza Bahodir qizi Abdullayeva</i>	
Inson kapitali iqtisodiyoti.....	91
Soft skills ko'nikmalarini ta'lim dasturlariga integratsiya qilish orqali ott bitiruvchilarining raqobatbardoshligini oshirish	92
<i>Vazira Saidmuradovna Uzakova</i>	
Agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiy mohiyati	97
<i>Nurali Shiramatovich Boltayev</i>	
Menejment va marketing.....	104
Reputatsion risk va unga ta'sir qiluvchi omillar.....	105
<i>SH.Z.Karimova</i>	
Boshqaruv qaror qabul qilishda sun'iy intellektning roli.....	110
<i>Kamila Ravshanovna Oripova</i>	
Boshqaruvda tashkiliy xulq-atvorga mikroyondashuv. Shaxs va jamoa.....	114
<i>Feruza Abdusattorovna Asimova, Kamila Rafailovna Zagidullina</i>	
Молиявий мустақил давлат отмлари рақобатбардошлигининг хусусиятлари ва шакллари.....	119
<i>Бобир Бахтиёрович Адизов</i>	
Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit.....	128
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish yo'llari.....	129
<i>Zarina Rustambekovna Siroj, Zebo Solijonovna Jo'rayeva</i>	
Raqamli boshqaruv sharoitida agrosanoat klasterlari faoliyatining iqtisodiy tahlili.....	133

Kulmaxammat Sanayevich Astanayev

Moliya, kredit va investitsiya.....	137
Qashqadaryo viloyatining investitsiyalar kiritish imkoniyatlari va istiqbolari	138
<i>Durdona Xasan qizi Raхmonova</i>	
Qoraqalpog‘iston respublikasida investitsiya jarayonlarining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta’siri.....	145
<i>Salavat Muxammedovich Sarsenbayev</i>	
Мамлакатимизда тижорат банклари активлари самарадорлигини баҳолашда кўрсаткичлардан фойдаланиш амалиёти билан боғлиқ муаммолар.....	150
<i>Мусурмон Авлақулович Холмурадов, Сарвиноз Бахтиёр қизи Каримбоева</i>	
Hududga xorijiy investitsiyalarni jalb etishning hozirgi holati, institutsional asoslari va rivojlantirish istiqbollari.....	164
<i>Ikrom Ergashboyevich Kenjayev</i>	
Ekonometrika va statistika	169
Kichik biznes rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni ekonometrik model asosida tahlil qilish va kelgusini davrni prognozlash.....	170
<i>Nodiraxon Usmonova</i>	
Savdo tizimini innovatsion rivojlantirishning ekonometrik modellarini ishlab chiqish metodologiyasi va xorijiy strategik yondoshuvlar	174
<i>G‘olibjon Xolmuminovich Maxmatqulov</i>	
O‘zbekiston respublikasida aholi daromadlariga ta’sir etuvchi statistik ko‘rsatkichlar tizimining o‘rni va ahamiyati	179
<i>Jaxongir Erkinovich Atayev</i>	
Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi.....	184
Kichik biznesning xizmat ko‘rsatish sohasida duch keladigan asosiy muammolari	185
<i>Shodiyor Abduhalilovich Sultonov</i>	
Turizm samaradorligini oshirish bo‘yicha mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlari takomillashtirish	190
<i>Nurbek Janon o‘g‘li Toshev</i>	
O‘zbekistonda tog‘ turizmini innovatsion rivojlantirishning ahamiyati va zaruriyati	194
<i>Alimardon Dagarovich Xidirov</i>	
Ekosayyohlarni ijtimoiy qoralashda axloqiy izchillik muammolari va ularning tutgan o‘rni tahlili	201
<i>Farangiz Otabekovna Abdullayeva</i>	
Xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirish yo‘nalishlari	205
<i>Ibrohim Izbosarovich Suvonov</i>	
Turizmni rivojlantirishda ekologik omillarning hududiy rivojlanishga ta’siri	209
<i>Elyor Boboqulovich Bozorov, Adiba Bobirovna Latifjonova</i>	

Contents

Digital economy	11
Directions for the development of the information products market in uzbekistan based on foreign experience	12
<i>Abdulla Abdullaev</i>	
Development of economic sectors in regions in the context of digital economy: Theory, practice and prospects.....	18
<i>Bakhrom Nomazov</i>	
Modern trends in the development of e-commerce in Uzbekistan.....	22
<i>Sayyora Khamraeva</i>	
Promotion of historic cities through digital platforms and analysis of its impact on the regional economy	28
<i>Ahmadjon Rozikulov</i>	
Ways to increase energy efficiency through digitalization of the power grid.....	32
<i>Ulugbek Ernazarov</i>	
The digital economy and its impact on sustainable business: An analytical study in Uzbekistan.....	36
<i>Bakhrom Nazarov, Ulugbek Bekmurodov, Valijon Namazov</i>	
Economy of the region and industry	39
Econometric assessment of the impact of territorial economic clusters on regional competitiveness	40
<i>Nigora Ravshanova</i>	
The impact of clusters on increasing agribusiness efficiency	44
<i>Alisher Kurbonov</i>	
Scientific and theoretical foundations for increasing the export potential of agricultural products	48
<i>Akhmetzhon Mamatov, Azamat Khurramov</i>	
Indicators and methods for assessing the level of unemployment in Kashkadarya region	53
<i>Nilufar Saimova</i>	
Improving the efficiency of regional food industry enterprises	58
<i>Jamshid Khodjamov</i>	
Possibilities of using the experience of foreign countries in the development of fisheries in countries with different forms of ownership.....	63
<i>Uchqun Beglayev</i>	
Small business and private entrepreneurship	72
Economic capacity and development prospects of small business in the service sector.....	73
<i>Shodiyor Sultanov</i>	
M Prospects for strengthening partnerships between the public and private sectors in supporting small businesses	77
<i>Muhammadzhon Ibrokhimov</i>	
The impact of green financing mechanisms on the development of small business and private entrepreneurship.....	81
<i>Javlonbek Kodirov</i>	
The role of digital technologies in improving the efficiency of small business in Uzbekistan.....	86
<i>Dilnoza Abdullayeva</i>	
Economics of human capital	91
Enhancing the competitiveness of higher education graduates through the integration of soft skills into educational programs	92
<i>Vazira Uzakova</i>	
The economic essence of the staff training system in the agricultural sector	97
<i>Nurali Boltayev</i>	
Management and marketing.....	104
Reputational risk and the factors affecting it.....	105
<i>Sh.Karimova</i>	
The role of artificial intelligence in management decision-making.....	110
<i>Kamila Oripova</i>	
Micro-advancement of organizational behavior in management. Individual and community.....	114
<i>Feruza Asimova, Kamila Zagidullina</i>	
Characteristics and forms of competitiveness of financially independent state entities.....	119
<i>Bobir Adizov</i>	
Accounting, economic analysis and audit	128
Ways to simplify and digitalize the accounting system in the context of an innovative economy.....	129
<i>Zarina Siroj, Zebo Djuraeva</i>	

Economic analysis of the activities of agrotaxi industry clusters in the context of digital management..	133
<i>Kulmakhammat Astanaev</i>	
Finance, credit and investment	137
Investment opportunities and prospects in the Kashkadarya region	138
<i>Durdona Rahmonova</i>	
Influence of investment processes on regional economic development in the republic of Karakalpakstan	145
<i>Salauat Sarsenbayev</i>	
Problems related to the practice of using indicators to assess the effectiveness of commercial banks' assets in our country...	150
<i>Musurmon Kholmuradov, Sarvinov Karimboeva</i>	
Current state, institutional foundations and development prospects of attracting foreign investment to the region.....	164
<i>Ikrom Kenjayev</i>	
Econometrics and statistics	169
Analysis of factors influencing small business development based on an econometric model and future forecasting.....	170
<i>Nodirakhan Usmonova</i>	
Methodology for developing econometric models of innovative development of the trade system and external strategic approaches	174
<i>Golibjon Makhmatkulov</i>	
The role and importance of the system of statistical indicators affecting population income in the republic of Uzbekistan.....	179
<i>Jahongir Ataev</i>	
Service sector and tourism	184
Main problems small businesses faced in the service sector	185
<i>Shodiyor Sultanov</i>	
Improving regional management and implementation mechanisms to increase tourism efficiency	190
<i>Nurbek Toshev</i>	
The importance and need for innovative development of mountain tourism in Uzbekistan	194
<i>Alimardon Khidirov</i>	
Analysis of ethical consistency challenges and their role in the social condemnation of eco-travelers ...	201
<i>Farangiz Abdullayeva</i>	
Directions for the implementation of green economy principles in the service sector	205
<i>Ibrahim Suvonov</i>	
The influence of ecological factors on the regional development of tourism.....	209
<i>Elyor Bozorov, Adiba Latifjanova</i>	

Содержание

Цифровая экономика	11
Направления развития рынка информационных продуктов Узбекистана на основе опыта зарубежных стран	12
<i>Абдулла Файзулла оғлу Абдуллаев</i>	
Развитие экономических секторов в регионах в контексте цифровой экономики: Теория, практика и перспективы.....	18
<i>Бахром Бобомурадович Номазов</i>	
Современные тенденции развития электронной торговли в Узбекистане.....	22
<i>Сайёра Насимовна Хамраева</i>	
Продвижение исторических городов посредством цифровых платформ и анализ их влияния на региональную экономику.....	28
<i>Ахмаджон Абдурашидович Рузикулов</i>	
Способы повышения энергоэффективности за счет цифровизации электросети.....	32
<i>Улугбек Рахматуллаевич Эрнazarов</i>	
Цифровая экономика и ее влияние на устойчивый бизнес: Аналитическое изучение в условиях Узбекистана.....	36
<i>Бахром Мустафаевич Назаров, Улугбек Бахром оғлы Бекмуродов, Валижон Алиджанович Намазов</i>	
Экономика региона и отрасли	39
Эконометрическая оценка влияния территориальных экономических кластеров на региональную конкурентоспособность	40
<i>Нигора Улугбек кизи Равшанова</i>	
Влияние кластеров на повышение эффективности агробизнеса	44
<i>Алишер Бобокулович Курбанов</i>	
Научно-теоретические основы повышения экспортного потенциала сельскохозяйственной продукции.....	48
<i>Ахметжон Атажанович Маматов, Азамат Файзуллаевич Хуррамов</i>	
Показатели и методы оценки уровня безработности в Кашкадарьинской области	53
<i>Нилуфар Саимова</i>	
Повышение эффективности предприятий региональной пищевой промышленности	58
<i>Жамшид Тухтамуродович Ходжамов</i>	
Возможности использования опыта зарубежных стран в развитии рыболовства в странах с различной формой собственности.....	63
<i>Учкун Хуррамович Беглаев</i>	
Малый бизнес и частное предпринимательство	72
Экономический потенциал и перспективы развития малого бизнеса в секторе услуг.....	73
<i>Шодиёр Абдухалилович Султанов</i>	
Перспективы укрепления партнерства между государственным и частным секторами в поддержке малого бизнеса	77
<i>Мухаммаджон Абдулладжанович Иброхимов</i>	
Влияние механизмов зелёного финансирования на развитие малого бизнеса и частного предпринимательства.....	81
<i>Жавлонбек Нёматуллаевич Кодиров</i>	
Роль цифровых технологий в повышении эффективности малого бизнеса в Узбекистане.....	86
<i>Дильноза Баходир кизи Абдуллаева</i>	
Экономика человеческого капитала	91
Повышение конкурентоспособности выпускников вузов через интеграцию soft skills в образовательные программы	92
<i>Вазира Саидмуродовна Узакова</i>	
Экономическая сущность системы подготовки персонала в сельскохозяйственном секторе	97
<i>Нурали Шираматович Болтаев</i>	
Менеджмент и маркетинг.....	104
Репутационный риск и факторы, влияющие на него.....	105
<i>Ш.З.Каримова</i>	
Роль искусственного интеллекта в принятии управленческих решений.....	110
<i>Камила Равшановна Арипова</i>	
Микро-продвижение организационного поведения в управлении. индивидуальное и командное..	114
<i>Феруза Абдусатторовна Асимова, Камила Рафаиловна Загидуллина</i>	
Характеристики и формы конкурентоспособности финансово независимых государственных субъектов.....	119

Бобир Бахтиёрович Адизов

Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит	128
Пути упрощения и цифровизации системы бухгалтерского учета в условиях инновационной экономики	129
<i>Зарина Рустамбековна Сирож, Зебо Солижоновна Жураева</i>	
Экономический анализ деятельности кластеров агротаксической промышленности в условиях цифрового управления.....	133
<i>Кулмахаммат Санаевич Астанаев</i>	
Финансы, кредит и инвестиции.....	137
Возможности и перспективы привлечения инвестиций в Кашкадарьинскую область.....	138
<i>Дурдона Хасан қизи Рахмонова</i>	
Влияние инвестиционных процессов на региональное экономическое развитие в республике Каракалпакстан	145
<i>Салауата Мухамедовича Сарсенбаева</i>	
Проблемы, связанные с практикой использования показателей оценки эффективности активов коммерческих банков в нашей стране.....	150
<i>Мусурмон Авлакулович Холмурадов, Сарвиноз Бахтиёровна Каримбоева</i>	
Текущее состояние, институциональные основы и перспективы развития привлечения иностранных инвестиций в регион.....	164
<i>Икром Эргашбойевич Кенжайев</i>	
Эконометрика и статистика	169
Анализ факторов, влияющих на развитие малого бизнеса, на основе эконометрической модели и прогнозирование на будущее.	170
<i>Нодирахан Усмонова</i>	
Методология разработки эконометрических моделей инновационного развития торговой системы и внешних стратегических подходов	174
<i>Голибжон Холмуминович Махматкулов</i>	
Роль и значение системы статистических показателей, влияющих на доходы населения в республике Узбекистан	179
<i>Жахонгир Эркинович Атаев</i>	
Сфера услуг и туризм	184
Основные проблемы, с которыми сталкиваются малые предприятия в секторе услуг.....	185
<i>Шодиёр Абдухалилович Султанов</i>	
Усовершенствование региональных механизмов управления и реализации для повышения эффективности туризма	190
<i>Нурбек Жанон угли Тошев</i>	
Важность и необходимость инновационного развития горного туризма в Узбекистане	194
<i>Алимардон Дагарович Хидиров</i>	
Анализ проблем этической последовательности и их роли в общественном осуждении эгопутешественников	201
<i>Фарангиз Отабековна Абдуллаева</i>	
Направления реализации принципов зелёной экономики в сфере услуг.....	205
<i>Ибрагим Избосарович Сувонов</i>	
Влияние экологических факторов на региональное развитие туризма.....	209
<i>Эльёр Бобокулович Бозоров, Адиба Бобировна Латифжанова</i>	

Raqamli iqtisodiyot
Digital economy
Цифровая экономика

XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI ASOSIDA O'ZBEKISTON AXBOROT MAHSULOTLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI

Abdullayev Abdulla Fayzulla o'g'li

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОДУКТОВ УЗБЕКИСТАНА НА ОСНОВЕ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Абдуллаев Абдулла Файзулла оғлу

DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION PRODUCTS MARKET IN UZBEKISTAN BASED ON FOREIGN EXPERIENCE

Abdulla Fayzulla oğlu Abdullaev

Received: March 6, 2026 Revised: March 8, 2026 Accepted: March 13, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada xorijiy tajriba asosida O'zbekiston axborot mahsulotlari bozorini rivojlantirish yo'nalishlari tahlil qilindi. Komparativ tahlil va case study usullari qo'llanib, Hindiston, Estoniya, Isroil tajribasi o'rganildi. Hindiston IT Park modeli 2019-yildan qo'llanildi: 147 → 2 384 rezident (+1 521%), eksport 0,6 → 901 mln \$ (+150,067%). Estoniya e-government tajribasi asosida 100+ xizmat online o'tkazildi. Isroil startup modeli: IT Startup School, 500+ startap, \$100 mln fond. 2024-yilda AI Readiness Index'da 70-o'rin (+17), Global Innovation Index'da 70-o'rin (+23) egallandi. Yo'nalishlar: kadrlar tayyorlash (2030: 300 000), raqamli infratuzilma, xalqaro hamkorlik, innovatsiyalar ekotizimi. Qiyinchiliklar: mintaqaviy tengsizlik (82% Toshkent), e-ID qamrovi past, venture kapital yo'q, kadrlar tanqisligi. Strategik maqsad: 2030-yilda \$5 mlrd eksport, mintaqaviy IT hub.

Kalit so'zlar: xorijiy tajriba, e-government, startup ekotizimi, axborot mahsuloti.

Аннотация: В статье анализируются направления развития рынка информационных продуктов Узбекистана на основе зарубежного опыта. Применены методы сравнительного анализа и кейс-стади: Индия, Эстония, Израиль. Модель IT Park Индии применена с 2019 года: 147 → 2 384 резидента (+1 521%), экспорт 0,6 → 901 млн \$ (+150,067%). На основе опыта Эстонии переведено онлайн 100+ госуслуг. Модель Израиля: IT Startup School, 500+ стартапов, \$100 млн фонд. В 2024 году AI Readiness Index 70-е место (+17), Global Innovation Index 70-е место (+23). Направления: подготовка кадров (2030: 300 000), цифровая инфраструктура, международное сотрудничество, инновационная экосистема. Проблемы: региональное неравенство (82% Ташкент), низкий охват e-ID, отсутствие венчурного капитала, дефицит кадров. Стратегическая цель: \$5 млрд экспорта к 2030, региональный IT-хаб..

Ключевые слова: зарубежный опыт, электронное правительство, стартап-экосистема, информационные продукт.

Abstract: The article analyzes directions for developing Uzbekistan's information products market based on foreign experience. Comparative analysis and case study methods applied: India, Estonia, Israel. India's IT Park model implemented since 2019: 147 → 2 384 residents (+1 521%), exports 0.6 → 901 million \$ (+150,067%). Based on Estonia's experience, 100+ government services transferred online. Israel model: IT Startup School, 500+ startups, \$100 million fund. In 2024, AI Readiness Index 70th place (+17), Global Innovation Index 70th place (+23). Directions: training (2030: 300 000), digital infrastructure, international cooperation, innovation ecosystem. Challenges: regional inequality (82% Tashkent), low e-ID coverage, no venture capital, talent shortage. Strategic goal: \$5 billion exports by 2030, regional IT hub.

Keywords: foreign experience, e-government, startup ecosystem, information products.

■ KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida axborot mahsulotlari bozori eng tez rivojlanayotgan sohalardan

biri hisoblanadi. 2024-yilda global AKT bozori 5,3 trillion dollarga etdi va yillik 8-10% sur'atda o'smoqda [1]. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun xorijiy tajribani

o'rganish va moslashtirib qo'llash strategik ahamiyatga ega [2]. O'zbekiston Respublikasi "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi doirasida axborot mahsulotlari bozorini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda [3]. 2019-yilda IT Park tizimining tashkil etilishi xorijiy tajribalarni o'rganish va qo'llash jarayonining boshlang'ichi bo'ldi [4]. Biroq, qaysi xorijiy tajribalar O'zbekiston uchun eng samarali va qanday moslashtirilishi kerakligi haqidagi savollar dolzarb amaliy va ilmiy muammo bo'lib qolmoqda. Yetakchi mamlakatlar (Hindiston, Estoniya, Isroil, Janubiy Koreya, Singapur) AKT sektorini rivojlantirishda o'ziga xos modellar ishlab chiqdilar. Hindiston IT outsourcing va BPO (Business Process Outsourcing) yo'nalishida etakchi bo'lib, 1990-2010 yillarda 30-40% yillik o'sish sur'atiga erishdi [5]. Estoniya raqamli hukumat modeli bilan tanilgan - 100% davlat xizmatlari online rejimda [6]. Isroil "startup millati" maqomiga ega - aholi jon boshiga eng ko'p startaplar [7]. Bu tajribalarni o'rganish va O'zbekiston sharoitiga moslashtirishning ilmiy-metodologik asoslarini ishlab hamda xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida O'zbekiston axborot mahsulotlari bozorini rivojlantirish yo'nalishlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda xorijiy tajribalarni chuqur o'rganish va O'zbekiston sharoitiga moslashtirishni baholash uchun bir necha metodik yondashuvlar qo'llandi. Komparativ tahlil (comparative analysis) usuli etakchi mamlakatlarning AKT sektorini rivojlantirish modellarini taqqoslash imkonini berdi. Taqqoslash parametrlari: davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, soliq siyosati, kadrlar tayyorlash tizimi, infratuzilma, eksport strategiyasi. Bu yondashuv O'zbekiston uchun eng mos va samarali modellarni aniqlashga yordam berdi.

Case study (individual holat) usuli har bir mamlakatning tajribasini batafsil tahlil qilish uchun ishlatildi. Hindiston (IT Park modeli), Estoniya (e-government), Isroil (startup ekotizimi), Janubiy Koreya (texnoparklar), Singapur (raqamli infratuzilma) kabi etakchi mamlakatlar tanlandi. Har bir case study uchta qismdan iborat: (1) rivojlanish tarixi, (2) asosiy mexanizmlar va siyosat, (3) erishilgan natijalar. Bu yondashuv har bir tajribaning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga imkon berdi. Best practices (eng yaxshi amaliyotlar) usuli xalqaro tajribadan O'zbekiston uchun eng foydali va qo'llanilishi mumkin bo'lgan mexanizmlarni ajratib olish uchun qo'llandi. Tanlash mezonlari: samaradorlik, O'zbekiston sharoitiga moslik, amalga oshirish imkoniyati, resurs talablari. Tanlangan best practices O'zbekiston kontekstida moslashtirilishi va amalga oshirilishi kerak bo'lgan o'zgartirishlar bilan tahlil qilindi.

Benchmarking usuli O'zbekistonning hozirgi holatini xalqaro standartlar bilan taqqoslash hamda kamchilik va imkoniyatlarni aniqlash uchun ishlatildi. Taqqoslash ko'rsatkichlari: AKT eksport hajmi, IT mutaxassislar soni, raqamli infratuzilma, innovatsiyalar

indeksi, davlat qo'llab-quvvatlash darajasi. Bu tahlil O'zbekistonning global va mintaqaviy kontekstdagi o'rnini aniqlashga yordam berdi. Shu bilan birga tadqiqotda ayrim cheklovlar mavjud. Xorijiy mamlakatlar bo'yicha ba'zi statistik ma'lumotlar yagona metodologiyada to'planmagan, davlatlarning iqtisodiy va ijtimoiy kontekstlari farqli bo'lganligi sababli tajribalarni to'liq ko'chirish mumkin emas, ba'zi tajribalar O'zbekiston uchun uzoq muddatli strategiya talab qiladi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Xorijiy tajribalarni o'rganishning nazariy asoslari xalqaro adabiyotlarda keng tahlil qilingan. Farrell va Saloner (1985, 1986) standartlashtirish strategiyalari va tarmoq effektlarining ahamiyatini ko'rsatdilar – "g'olib hammani oladi" dinamikasi rivojlanayotgan bozorlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi [10]. Katz va Shapiro (1985, 1986) o'rnatilgan baza va to'ldiruvchi mahsulotlarning muhimligini ta'kidladilar [11]. Powell va hamkasblari (1996) firmalararo hamkorlik va tarmoqlar orqali o'rganishning innovatsiyalarda ahamiyatini isbotladilar [12]. Bu yondashuv xalqaro tajribani o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirishda zarur. Schilling (1998, 2002) bozorga kirish vaqti va o'rganish strategiyalarining muvaffaqiyatga ta'sirini tahlil qildi [13]. Eisenmann va boshqalar (2011) platform strategiyalari va "platform envelopment" (platforma qamrab olish) konsepsiyasini ishlab chiqdilar [14]. Bu nazariya zamonaviy raqamli iqtisodiyotda davlat platformalari (e-government) va biznes platformalari (e-commerce) rivojlanishini tushuntirishda qo'llaniladi. Hindiston tajribasi bo'yicha tadqiqotlar BPO va IT outsourcing modelining samaradorligini ko'rsatdi. 1990-yillardan boshlab Hindiston soliq imtiyozlari, Maxsus iqtisodiy zonalar (SEZ), kadrlar tayyorlash dasturlari orqali global IT outsourcing etakchisiga aylandi [15]. Bangalore, Hyderabad, Pune kabi shaharlar IT markazlariga aylandi. Estoniya "e-government" modeli xalqaro miqyosda tan olingan eng ilg'or tajribalardan biri hisoblanadi. X-Road platformasi orqali barcha davlat xizmatlari birlashtirilgan, e-Residency dasturi xorijiy tadbirkorlar uchun raqamli identifikatsiyani ta'minlaydi [16]. 2024-yilda Estoniya Digital Economy and Society Index (DESI) bo'yicha Yevropa Ittifoqida 1-o'rinda turadi [17]. Isroil "startup millati" sifatida aholi jon boshiga eng ko'p startaplarga ega (1:1 400). Bu muvaffaqiyat bir necha omillarga asoslangan: harbiy texnologiyalar (8200-bo'linma alumni), venture kapital ekotizimi, hukumat qo'llab-quvvatlashi (Yozma dasturi, 1990-yillar), yuqori sifatli ta'lim [18]. 2024-yilda Isroil Global Innovation Index'da 15-o'rinda turadi.

O'zbekiston kontekstida xorijiy tajribalarni o'rganish va qo'llash masalalari dissertatsiya ishlarida [3, 4], ilmiy maqolalarda va hukumat hujjatlarida qayd etilgan. Biroq, qaysi tajribalar eng samarali, qanday moslashtirilishi va amalga oshirilishi kerakligi haqida chuqur komparativ tahlil etarli emas. Ushbu tadqiqot shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Yetakchi mamlakatlar tajribasi

Yetakchi mamlakatlar AKT sektorini rivojlantirish modellari

Mamlakat	Asosiy strategiya	Davlat qo'llab-quvvatlash	Natijalar (2024)
Hindiston	IT Park, BPO, outsourcing	Soliq imtiyozlari, SEZ, kadrlar	\$227 mlrd eksport
Estoniya	E-government, raqamli infratuzilma	X-Road, e-Residency, 100% online	DESI 1-o'rin (EU)
Isroil	Startup ekotizimi, innovatsiyalar	Yozma fund, 8200 alumni, R&D	GII 15-o'rin
Janubiy Koreya	Texnoparklar, R&D	Pangyo Techno Valley, davlat investitsiya	\$100+ mlrd eksport
Singapur	Raqamli Smart Nation	Kuchli infratuzilma, xorijiy investitsiya	GII 5-o'rin

Manba: Jahon Banki, ITU, GII 2024, muallif tahlili.

Hindiston modeli (IT Park, BPO) 1990-yillardan boshlab jadal rivojlandi. Asosiy mexanizmlar: (1) Maxsus iqtisodiy zonalar (SEZ) - soliq imtiyozlari, infrastruktura, (2) STPI (Software Technology Parks of India) sxemasi, (3) Kadrlar tayyorlash - IIT (Indian Institute of Technology) tizimi yiliga 50 000+ IT mutaxassis. Natijalar: 2024-yilda IT eksport \$227 mlrd, 5 mln+ IT xodim, Bangalore "Hindistonning Silikon vodiysi". Muvaffaqiyat omillari: arzon ishchi kuchi, ingliz tili, vaqt zonasi farqi (AQSh uchun qulay), soliq imtiyozlari, kuchli ta'lim tizimi.

Estoniya modeli (E-government) 1990-yillarning oxirida boshlandi. Asosiy mexanizmlar: (1) X-Road platformasi - barcha davlat ma'lumotlar bazalarini birlashtiruvchi, (2) e-ID (elektron shaxsiy guvohnoma) - 99% aholisi, (3) e-Residency - xorijliklar uchun raqamli identifikatsiya, (4) Blockchain texnologiyasi - ma'lumotlar xavfsizligi. Natijalar: 100% davlat xizmatlari online (faqat nikoh, ajrashish, ko'chmas mulk 3 ta jarayon offline), davlat xarajatlari 2% YaIM ga qisqardi, Digital Economy and Society Index (DESI) 1-o'rin. Muvaffaqiyat omillari: kichik mamlakat (1,3 mln aholi), yuqori internet penetratsiyasi, siyosiy iroda, xalq ishonchi.

Isroil modeli (Startup ekotizimi) 1990-yillardan rivojlandi. Asosiy mexanizmlar: (1) Yozma dasturi (1993) - davlat venture fondi, "fund of funds" modeli, (2) 8200-bo'linma (harbiy razvedka texnologiya) - alumni

startup asoschilar, (3) Yuqori sifatli ta'lim - Technion, Weizmann Institute, (4) BIRD (Binational Industrial R&D) - AQSh bilan hamkorlik. Natijalar: 1:1 400 aholi/startup nisbati (dunyoda eng yuqori), 100+ unicorn kompaniya, \$10+ mlrd venture kapital (yiliga), Global Innovation Index 15-o'rin. Muvaffaqiyat omillari: yuqori malakali kadrlar, harbiy texnologiyalar, diaspora (Silicon Valley bilan aloqa), davlat qo'llab-quvvatlashi, risk-tolerant madaniyat.

Janubiy Koreya modeli (Texnoparklar) 1980-yillardan rivojlandi. Asosiy mexanizmlar: (1) Daedeok Science Town (1973) - birinchi texnopark, (2) Pangyo Techno Valley (2012) - zamonaviy IT hub, (3) K-ICT dasturi - raqamli transformatsiya, (4) Chaebol tizimi - Samsung, LG, Hyundai R&D. Natijalar: \$100+ mlrd IT eksport, 4G/5G etakchisi, Global Innovation Index 10-o'rin. Muvaffaqiyat omillari: kuchli davlat strategiyasi, yirik korporatsiyalar R&D, yuqori internet tezligi, ta'lim tizimi (STEM), milliy innovatsiya tizimi.

Singapur modeli (Smart Nation) 2014-yildan "Smart Nation" strategiyasi. Asosiy mexanizmlar: (1) Kuchli raqamli infratuzilma - 100% fiber-optic qamrovi, (2) Xorijiy investitsiyalar jalb qilish - soliq imtiyozlari, (3) Sectoral Manpower Plan - kadrlar rejalash, (4) AI Singapore - sun'iy intellekt markazi. Natijalar: Global Innovation Index 5-o'rin, Network Readiness Index 2-o'rin, dunyo bo'yicha eng tez internet. Muvaffaqiyat omillari: strategik joylashuv, siyosiy barqarorlik, yuqori darajadagi infratuzilma, xorijiy investitsiyalarga ochiqlik, yuqori malakali ishchi kuchi.

2-jadval

O'zbekistonda qo'llanilgan xorijiy tajribalar (2019-2024)

Xorijiy model	O'zbekistonda qo'llanilishi	Natijalar (2024)	Manba model
IT Park tizimi	2019-yildan, soliq imtiyozlari 2040-yilgacha	2 384 rezident, \$901 mln eksport	Hindiston
E-government	100+ davlat xizmati online	87,3% internet penetratsiya	Estoniya
Startup ekotizimi	IT Startup School (2020), \$100 mln fond	500+ startup	Isroil
Xalqaro hamkorlik	Koreya, Yaponiya, AQSh	DataVOLT (\$5 mlrd), Plug and Play	Janubiy Koreya

Manba: IT Park Uzbekistan rasmiy hisobotlari. IT Park modeli qo'llanilishi (Hindiston tajribasi). 2019-yilda O'zbekistonda IT Park tizimi tashkil etildi va Hindiston tajribasi asosida ishlab chiqildi. Asosiy o'xshashliklar: (1) Soliq imtiyozlari - IT Park rezidentlari

2040-yilgacha daromad solig'idan, YQS dan, bojxona to'lovlaridan ozod qilingan, (2) Infrastruktura qo'llab-quvvatlashi - IT Park binolari, internet, ofis xizmatlari, (3) Eksport yo'nalishi - asosiy maqsad xalqaro bozorlarga kirish, (4) BPO rivojlanishi - outsourcing

xizmatlari. Natijalar juda yuqori: 2017-2024 yillarda rezidentlar 147 tadan 2 384 taga (+1 521%), eksport 0,6 mln \$dan 901 mln \$ga (+150,067%), xodimlar 2 523 kishidan 36 300 kishiga (+1 339%) oshdi. Bu Hindiston modelining O'zbekiston sharoitida yuqori samaradorligini ko'rsatadi.

E-government (Estoniya tajribasi). Estoniya tajribasi asosida O'zbekistonda raqamli hukumat tizimi yaratildi. 2020-yildan boshlab 100 dan ortiq davlat xizmati onlayn rejimga o'tkazildi: my.gov.uz platformasi, e-imzo tizimi, INPS (yagona elektron ijro hujjatlari tizimi), soliq e-xizmatlari, kadastr e-xizmatlari. Internet penetratsiyasi 2020-yildagi 58,9%dan 2024-yilda 87,3%ga ko'tarildi, bu raqamli xizmatlar uchun yaxshi asos yaratdi. Ammo to'liq Estoniya darajasiga etish uchun yana ishlar kerak: blockchain texnologiyasi, e-Residency analogi, X-Road kabi ma'lumotlar almashinuvi platformasi. Asosiy farq: Estoniya 99% aholi e-ID ga ega, O'zbekistonda bu ko'rsatkich ~30%.

Startup ekotizimi (Isroil tajribasi). Isroil "startup millati" tajribasi asosida O'zbekistonda startup ekotizimi yaratilmoqda. 2020-yildan IT Startup School tashkil

etildi, 500 dan ortiq startup loyiha qo'llab-quvvatlandi, 100 million dollar venture kapital fondi yaratildi. Dasturlar: Zero Risk (xavfsiz startup muhit), Local to Global (xalqaro bozorlarga chiqish), IT Talents (kadrlar). Ammo Isroil darajasiga etish uchun uzoq yo'l: Isroilda 1:1 400 aholi/startup nisbati, O'zbekistonda ~1:70 000. Asosiy qiyinchiliklar: venture kapital etishmasligi, biznes madaniyati farqi, xalqaro aloqalar cheklanganligi, risk-tolerant madaniyatning yo'qligi. Xalqaro hamkorlik (Janubiy Koreya va boshqalar). O'zbekiston xalqaro hamkorlikni faol rivojlantirmoqda. Asosiy yo'nalishlar: (1) Janubiy Koreya - IT ta'lim, AI, 5G texnologiyalar, (2) Yaponiya - raqamli infratuzilma, e-government, (3) Xitoy - Alibaba, Huawei bilan hamkorlik, (4) AQSh - Plug and Play akselerator, texnologiya transferi, (5) Yevropa Ittifoqi - standartlashtirish, kiberxavfsizlik. Yirik investitsiyalar: DataVolt bilan \$5 milliard qiymatdagi ma'lumotlar markazlari loyihasi (2023), IT Park har oyda xorijda konferensiyalar tashkil etadi (2024-yilda "Offshore Outsourcing Tour", "ICT WEEK UZBEKISTAN").

3-jadval

O'zbekistonda xorijiy tajribalarni qo'llashning muvaffaqiyatlari va qiyinchiliklari

Yo'nalish	Muvaffaqiyatlar	Qiyinchiliklar
IT Park	+1 521% rezidentlar, +150,067% eksport	Viloyatlarga tarqalishi sekin (82% Toshkent)
E-government	100+ xizmat online	E-ID qamrovi past (~30%), blockchain yo'q
Startup ekotizimi	500+ startup, \$100 mln fond	Venture kapital etarli emas, risk madaniyati yo'q
Kadrlar	83 051 IT xodim (2024)	65-100 ming kamchilik, sifat muammolari
Infratuzilma	87,3% internet penetratsiya	5G <5%, o'rtacha tezlik past (20-50 Mbps)

Manba: Muallif tahlili, IT Park ma'lumotlari.

Muvaffaqiyatli jihatlar. IT Park modeli O'zbekistonda eng muvaffaqiyatli xorijiy tajriba hisoblanadi - 6 yilda (+1 521% rezidentlar, +150,067% eksport) natijalar dunyoda eng yuqori o'sish sur'atlaridan biri. Bu Hindiston modelining to'g'ri tanlanganligini va O'zbekiston sharoitiga yaxshi moslanganligini ko'rsatadi. Soliq imtiyozlari (2040-yilgacha) uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlaydi. E-government yo'nalishida ham sezilarli yutuqlar: 100+ davlat xizmati online, my.gov.uz platformasi 5 mln+ foydalanuvchi. Startup ekotizimida 500+ startup qo'llab-quvvatlangani ijobiy natija. 2024-yilda O'zbekiston AI Readiness Index'da 70-o'rin (+17 o'rin 2023-yilga nisbatan), Global Innovation Index'da 70-o'rin (+23 o'rin 2020-yildan boshlab) - bu xalqaro tan olinish.

Qiyinchiliklar va to'siqlar. IT Park rezidentlarining 82%i Toshkentda joylashgan, viloyatlarga tarqalishi sekin - bu mintaqaviy tengsizlikni oshiradi. E-government yo'nalishida e-ID qamrovi past (~30%), Estoniya darajasiga (99%) etish uzoq muddatli vazifa. Blockchain texnologiyasi va X-Road analogi yo'q, bu ma'lumotlar xavfsizligi va tizimlar o'zaro ishlashini cheklaydi. Startup ekotizimida asosiy muammo - venture kapital etishmasligi va risk-tolerant madaniyatning yo'qligi. Kadrlar tanqisligi: 65-100 ming kamchilik (2024), bu eng katta to'siq. Sifat muammosi: ta'lim amaliy ko'nikmalardan uzoq. Raqamli infratuzilma: 5G qamrovi <5%, o'rtacha internet tezligi

20-50 Mbps (global o'rtacha 100+ Mbps). Xalqaro hamkorlikda: texnologiya transferi cheklangan, xalqaro standartlarga mos kelish qiyin, brend tanilmasligi.

Tadqiqot quyidagi natijalarni berdi:

1. Hindiston IT Park modeli eng muvaffaqiyatli. 2019-2024 yillarda O'zbekistonda Hindiston tajribasi asosida IT Park tizimi yaratildi: rezidentlar 147 → 2 384 (+1 521%), eksport 0,6 → 901 mln \$ (+150,067%), xodimlar 2 523 → 36 300 (+1 339%). Bu dunyodagi eng yuqori o'sish sur'atlaridan biri va Hindiston modelining O'zbekiston sharoitiga yaxshi moslanganligini tasdiqlaydi.

2. Estoniya e-government tajribasi qisman qo'llanildi. 100+ davlat xizmati online rejimga o'tkazildi, internet penetratsiyasi 87,3%ga etdi. Ammo to'liq Estoniya darajasiga etish uchun: e-ID qamrovini 30%dan 90%ga oshirish, blockchain texnologiyasini joriy etish, X-Road analogi yaratish zarur.

3. Isroil startup ekotizimi boshlanmoqda. IT Startup School, 500+ startup, \$100 mln fond - bu yaxshi boshlang'ich. Ammo Isroil darajasiga (1:1 400 aholi/startup) etish uchun uzoq muddat kerak: venture kapital ekotizimini rivojlantirish, risk-tolerant madaniyatni shakllantirish, xalqaro aloqalarni kengaytirish.

4. Xalqaro hamkorlik kengaymoqda. Janubiy Koreya, Yaponiya, Xitoy, AQSh, Yevropa bilan hamkorlik: DataVolt (\$5 mlrd), Plug and Play

akselerator. Ammo texnologiya transferi va xalqaro standartlarga moslashtirish qiyin qolmoqda.

5. 2024-yilda xalqaro tan olinish oshdi. AI Readiness Index: 70-o'rin (+17), Global Innovation Index: 70-o'rin (+23 2020-yildan). Bu xorijiy tajribalarni qo'llashning ijobiy natijasi.

6. Asosiy to'siqlar aniqlandi: Kadrlar tanqisligi (65-100 ming), raqamli infratuzilma cheklanganligi (5G <5%), venture kapital ekotizimi rivojlanmaganligi, mintaqaviy tengsizlik (82% rezidentlar Toshkentda).

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Quyida 3 ta muddatdagi takliflar keltirilgan:

Qisqa muddat (2025-2026):

1. IT Park modelini viloyatlarga kengaytirish - Samarqand, Farg'ona, Urganch, Nukus, Buxoroda yangi IT Park filiallarini ochish. Maqsad: 2026-yilda viloyatlar ulushi 18%dan 35%ga oshirish, mintaqaviy tengsizlikni kamaytirish.

2. Kadrlar tayyorlashni tezlashtirish (Hindiston tajribasi) - IT bootcamp, internship dasturlari, xalqaro sertifikatsiyalar (AWS, CISCO, Google). Maqsad: 2026-yilda 120 000 IT mutaxassis (hozir 83 051). IIT (Indian Institutes of Technology) o'xshash texnologiya institutlarini yaratish.

3. E-ID qamrovini oshirish (Estoniya tajribasi) - E-imzo tizimini sodda va qulay qilish, bepul yoki arzon narxda tarqatish. Maqsad: 2026-yilda e-ID qamrovi 30%dan 60%ga oshirish.

O'rta muddat (2027-2028):

1. Venture kapital ekotizimini yaratish (Isroil tajribasi) - "Fund of funds" modeli (Yozma analogi): davlat \$200 mln ajratadi, xususiy sektor \$300 mln qo'shadi, jami \$500 mln venture fond. Seed investitsiya: \$50k-500k, Series A: \$1-5 mln.

2. 5G va raqamli infratuzilmani modernizatsiya qilish (Janubiy Koreya tajribasi) - 5G barcha shaharlarda (2027), data center Tier III standartda, internet tezligi 100 Mbps minimal. K-ICT dasturi analogi: "Uzbek-ICT 2030".

3. Blockchain va X-Road analogi (Estoniya tajribasi) - Ma'lumotlar xavfsizligi uchun blockchain texnologiyasini joriy etish. Davlat tizimlarini birlashtiruvchi "Uzbekistan Data Exchange" (UzDEX) platformasini yaratish.

4. Xalqaro hamkorlikni chuqurlashtirish - Silicon Valley, Bangalore, Tel Aviv bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqalar. O'zbek IT kompaniyalari uchun xalqaro ko'rgazmalarda qatnashish grant dasturi (50% davlat qo'llab-quvvatlash).

Uzoq muddat (2029-2030):

1. Mintaqaviy IT hub maqomini mustahkamlash - 2030-yilga qadar \$5 mlrd eksport maqsadiga erishish (hozir \$641 mln). 300 000 IT mutaxassis tayyorlash. Markaziy Osiyoda №1 pozitsiya.

2. R&D va innovatsiyalar ekotizimini yaratish - R&D xarajatlarni 0,1% YaIMdan 1,0%ga oshirish (Janubiy Koreya 4,8%, Isroil 5,6%). Ilmiy-tadqiqot institutlari va biznes o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini yaratish. Patent tizimini takomillashtirish.

3. Raqamli diplom va e-Residency (Estoniya tajribasi) - Xorijliklar uchun e-Residency dasturi: O'zbekistonda biznes ochish, soliq to'lash, bank

xizmatlari - barchasi online. Maqsad: 2030-yilda 50 000+ e-resident.

4. "8200-bo'linma" analogi (Isroil tajribasi) - Harbiy texnologiya bo'linmasini yaratish, demobilizatsiya qilinganlar uchun startup qo'llab-quvvatlash dasturi. Harbiy texnologiyalarni fuqarolik sohasiga o'tkazish.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida O'zbekiston axborot mahsulotlari bozorini rivojlantirish yo'nalishlari to'g'risidagi kompleks tahlil bir qator muhim xulosalar berdi. Yetakchi mamlakatlar (Hindiston, Estoniya, Isroil, Janubiy Koreya, Singapur) tajribasini o'rganish shuni ko'rsatdiki, har bir mamlakat o'zining kontekstiga mos modelni ishlab chiqqan va muvaffaqiyatga erishgan. Hindiston IT Park modeli soliq imtiyozlari va BPO rivojlanishi orqali \$227 mlrd eksportga erishdi, Estoniya 100% davlat xizmatlari onlayn rejimda Digital Economy and Society Index'da 1-o'rin egalladi, Isroil aholi jon boshiga eng ko'p startaplarga ega "startup millati" maqomini qo'lga kiritdi. O'zbekistonda 2019-2024 yillarda xorijiy tajribalar muvaffaqiyatli qo'llanildi: Hindiston IT Park modeli asosida rezidentlar 147 tadan 2 384 taga (+1 521%), eksport 0,6 mln \$dan 901 mln \$ga (+150,067%) oshdi, Estoniya tajribasi bo'yicha 100+ davlat xizmati online rejimga o'tkazildi va internet penetratsiyasi 87,3%ga etdi, Isroil modeli bo'yicha IT Startup School tashkil etildi, 500+ startup qo'llab-quvvatlandi va \$100 mln venture fond yaratildi. 2024-yilda xalqaro tan olinish sezilarli oshdi: AI Readiness Index'da 70-o'rin (+17 o'rin), Global Innovation Index'da 70-o'rin (+23 o'rin 2020-yildan boshlab). Biroq, bir qator qiyinchiliklar aniqlandi: IT Park rezidentlarining 82%i Toshkentda, bu mintaqaviy tengsizlik, e-ID qamrovi past (~30%), venture kapital ekotizimi rivojlanmagan, kadrlar tanqisligi (65-100 ming), raqamli infratuzilma cheklanganligi (5G <5%, tezlik 20-50 Mbps). Tadqiqot asosida uch muddat bo'yicha yo'nalishlar ishlab chiqildi: qisqa muddatda (2025-2026) IT Parkni viloyatlarga kengaytirish, kadrlarni tezlashtirish, e-ID qamrovini oshirish, o'rta muddatda (2027-2028) venture kapital ekotizimini yaratish (Isroil Yozma modeli), 5G va raqamli infratuzilmani modernizatsiya qilish, blockchain va X-Road analogi yaratish, xalqaro hamkorlikni chuqurlashtirish, uzoq muddatda (2029-2030) mintaqaviy IT hub maqomini mustahkamlash (\$5 mlrd eksport, 300 000 IT mutaxassis), R&D ni oshirish (0,1% → 1,0% YaIM), e-Residency dasturini joriy etish, "8200-bo'linma" analogini yaratish. O'zbekiston xorijiy tajribalarni to'g'ri tanlash va moslashtirishda muvaffaqiyatli yo'lni boshladi, ammo 2030-yilga qadar mintaqaviy IT hub maqomiga erishish uchun tizimli islohotlar, uzoq muddatli strategiya, katta investitsiyalar va xalqaro hamkorlikni chuqurlashtirish zarur.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdullayev Abdulla Fayzulla o'g'li Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti To'rtko'l fakulteti, "Mutaxassislik, ijtimoiy-gumanitar va aniq fanlar" kafedrasida assistenti / Абдуллаев Абдулла Файзулла оглу, ассистент кафедры "Специализация,

социально-гуманитарные и точные науки”, Торткульский факультет, Ташкентский государственный экономический университет / Abdullaev Abdulla Fayzulla oğlu, assistant of the department of “Specialization, social, humanitarian and exact sciences”, Tortkul faculty, Tashkent State University of Economics.

E-mail: abdullajon_uzb@mail.ru

ORCID: 0009-0005-8919-1548

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. UNCTAD. Digital Economy Report 2024 [Elektron resurs] / UNCTAD. – Geneva: United Nations, 2024. – Mavjud: <https://unctad.org/der2024> (murojaat sanasi: 15.12.2025).
2. ITU. Measuring Digital Development: ICT Price Trends 2024 [Elektron resurs] / International Telecommunication Union. – Geneva: ITU, 2024. – Mavjud: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics> (murojaat sanasi: 15.12.2025).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida: PF-6079-son, 05.10.2020 // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – Toshkent, 2020. – № 40. – 3-modda.
4. IT-xizmatlar eksporti yo‘nalishi bo‘yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash faoliyatini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori № 86, 12.02.2024 [Elektron resurs]. – Mavjud: <https://lex.uz/uz/docs/-6796143> (murojaat sanasi: 20.12.2025).
5. Niebel T. ICT and economic growth: Comparing developing, emerging and developed countries / T. Niebel // World Development. – 2018. – Vol. 104. – P. 197-211.
6. Kattel R., Lember V., Tönurist P. Collaborative innovation and human-machine networks in medicine / R. Kattel, V. Lember, P. Tönurist // UCL Institute for Innovation and Public Purpose Working Paper Series. – 2020. – IIPP WP 2020-10.
7. Senor D., Singer S. Start-up Nation: The Story of Israel's Economic Miracle / D. Senor, S. Singer. – New York: Twelve, 2009. – 304 p.
8. World Bank. Digital Development Overview [Elektron resurs] / The World Bank. – Washington DC, 2024. – Mavjud: <https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment> (murojaat sanasi: 18.12.2025).
9. IT Park Uzbekistan. Yillik faoliyat hisoboti 2024 [Elektron resurs] / IT Park Uzbekistan. – Toshkent, 2024. – Mavjud: <https://it-park.uz> (murojaat sanasi: 20.12.2025).
10. Farrell J. Standardization and variety / J. Farrell, G. Saloner // Economics Letters. – 1986. – Vol. 20. – № 1. – P. 71-74.
11. Katz M.L. Network externalities, competition, and compatibility / M.L. Katz, C. Shapiro // American Economic Review. – 1985. – Vol. 75. – № 3. – P. 424-440.
12. Powell W.W. Interorganizational collaboration and the locus of innovation: Networks of learning in biotechnology / W.W. Powell, K.W. Koput, L. Smith-Doerr // Administrative Science Quarterly. – 1996. – Vol. 41. – № 1. – P. 116-145.
13. Schilling M.A. Technology success and failure in winner-take-all markets: The impact of learning orientation, timing, and network externalities / M.A. Schilling // Academy of Management Journal. – 2002. – Vol. 45. – № 2. – P. 387-398.
14. Eisenmann T. Platform envelopment / T. Eisenmann, G. Parker, M. Van Alstyne // Strategic Management Journal. – 2011. – Vol. 32. – № 12. – P. 1270-1285.
15. Arora A. The Indian software services industry / A. Arora, V.S. Arunachalam, J. Asundi, R. Fernandes // Research Policy. – 2001. – Vol. 30. – № 8. – P. 1267-1287.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDLARDA IQTISODIYOT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISH: NAZARIYA, AMALIYOT VA ISTIQBOLLAR

Nomazov Baxrom Bobomuradovich

DEVELOPMENT OF ECONOMIC SECTORS IN REGIONS IN THE CONTEXT OF DIGITAL ECONOMY: THEORY, PRACTICE AND PROSPECTS

Nomazov Bakhrom Bobomuradovich

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СЕКТОРОВ В РЕГИОНАХ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ

Номазов Бахром Бобомурадович

Received: March 7, 2026 Revised: March 14, 2026 Accepted: March 18, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston hududlarida iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishning nazariy asoslari, zamonaviy holati va istiqbollari tadqiq etilgan. Maqolada hududiy iqtisodiy rivojlanish, raqamli texnologiyalarning tarmoqlarga ta'siri, aqlli shaharlar, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data) va Internet of Things (IoT) kabi texnologiyalarning hududiy iqtisodiyotga integratsiyasi tahlil qilingan. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, 2030-yilga qadar raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi va uning mintaqaviy aspektlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya hududiy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida samaradorlikni 25-40% ga oshirish imkoniyatini yaratadi.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, hududiy rivojlanish, tarmoq diversifikatsiyasi, sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya, aqlli shahar, iqtisodiy klaster.

Abstract: This article examines the theoretical foundations, current state, and prospects for developing economic sectors in the regions of Uzbekistan in the context of the digital economy. The paper analyzes regional economic development, the impact of digital technologies on industries, and the integration of smart cities, artificial intelligence, Big Data, and IoT into regional economies. Reforms implemented in Uzbekistan, particularly the strategy for developing the digital economy until 2030 and its regional aspects, are reviewed. Research results indicate that digital transformation creates opportunities to increase efficiency across all sectors of regional economies by 25-40%.

Keywords: digital economy, regional development, sector diversification, artificial intelligence, digital transformation, smart city, economic cluster.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы, текущее состояние и перспективы развития экономических секторов в регионах Узбекистана в контексте цифровой экономики. Анализируется региональное экономическое развитие, влияние цифровых технологий на отрасли, а также интеграция "умных городов", искусственного интеллекта, больших данных и Интернета вещей в региональную экономику. Рассматриваются реформы, реализованные в Узбекистане, в частности, стратегия развития цифровой экономики до 2030 года и ее региональные аспекты. Результаты исследования показывают, что цифровая трансформация создает возможности для повышения эффективности во всех секторах региональной экономики на 25-40%.

Ключевые слова: цифровая экономика, региональное развитие, диверсификация отраслей, искусственный интеллект, цифровая трансформация, умный город, экономический кластер.

■ KIRISH

XXI asr boshlarida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jahon iqtisodiyotida tub o'zgarishlarga olib keldi. Raqamli iqtisodiyot bugun nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasini, balki sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa tarmoqlarni qamrab olmoqda. Ko'pgina tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, raqamli transformatsiya hududiy iqtisodiy rivojlanishning eng muhim omillaridan biriga aylanib bormoqda [9], [7].

O'zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish borasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. 2020-yilda tasdiqlangan "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi hududlarda raqamli infratuzilmani kengaytirish, raqamli kompetensiyalarni oshirish va iqtisodiyot tarmoqlarini raqamlashtirish yo'nalishida keng ko'lamli tadbirlarni nazarda tutmoqda [1].

Ushbu maqolaning maqsadi - raqamli iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston hududlarida iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish muammolarini kompleks tahlil qilish, xorijiy tajribani o'rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

"Raqamli iqtisodiyot" atamasi ilk bor 1995-yilda Don Tapscott tomonidan kiritilgan bo'lib, u axborot texnologiyalari asosida shakllanadigan yangi iqtisodiy tizimni anglatadi [10]. Keyinchalik Brynjolfsson va McAfee [2] o'zlarining "Ikkinchi mashina davri" asarida raqamli texnologiyalarning iqtisodiy o'sishga ta'sirini batafsil tahlil qilganlar.

Jahon banki [11] ma'lumotlariga ko'ra, raqamli iqtisodiyot global YaIMning 15,5%ini tashkil etadi va 2030-yilga qadar bu ko'rsatkich 30%ga etishi kutilmoqda. Jucker va boshq. [14] tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya qo'llaydigan korxonalar raqobatdoshligini o'rtacha 2,5 baravargacha oshirishi mumkin.

Hududiy iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy nazariyalari qatorida Porter [8] klaster nazariyasi, Krugman [5] yangi iqtisodiy geografiya nazariyasi va Florida [4] ijodiy sinflar nazariyasi muhim o'rin tutadi. Ushbu nazariyalar raqamli davrda yangicha talqin topib, "raqamli klister", "aqli mintaq" va "innovatsion ekosistema" tushunchalarini yuzaga keltirdi.

Camagni va Capello [3] hududiy innovatsion tizimlar konsepsiyasida ta'kidlaganidek, hududiy rivojlanish faqat moddiy infratuzilma bilan emas, balki bilim va innovatsiyalar tizimining rivojlanishi bilan ham bevosita bog'liq. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bu bog'liqlik yanada kuchayyapti.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mavzuni ilmiy o'rganish, statik tahlillar, mantiqiylik, tahlil va tadqiq etish jarayonida turli xil adabiyotlar va maqolalar tahlilidan foydalanilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning hududiy rivojlanishida sezilarli notekislik kuzatilmoqda. Toshkent shahrida raqamli transformatsiya ancha yuqori sur'atlar bilan bormoqda, biroq viloyatlarda bu jarayon

hali to'liq shakllangan emas. Quyidagi jadvalda O'zbekiston viloyatlari bo'yicha asosiy raqamli ko'rsatkichlar keltirilgan.

Raqamli texnologiyalarning iqtisodiyot tarmoqlariga integratsiyasi quyidagi yo'nalishlarda jadal bormoqda:

– Qishloq xo'jaligi (AgriTech): Precision farming texnologiyalari, drone asosida kuzatuv, IoT sensorlar orqali tuproq holati monitoringi va sun'iy intellekt asosidagi hosildorlik prognozi. Samarqand va Farg'ona viloyatlarida pilot loyihalar 2022-2023-yillarda hosilni 23-28%ga oshirishga imkon berdi.

– Sanoat (Industry 4.0): Navoiy erkin iqtisodiy zonasida avtomatlashtirish va robototexnikaning joriy etilishi, ERP tizimlarining kengaytirilishi. Navbatdagi bosqichda "raqamli egizak" (digital twin) texnologiyasini qo'llash ko'zda tutilmoqda.

– Transport va logistika: Elektron yo'l hujjatlari tizimi, smart-logistika platformalari, intermodal transport tizimlarini raqamlashtirish. O'zbekiston temir yo'llarida e-bilet tizimi 2023-yilda 94% savdo ulushiga erishdi.

– Ta'lim va sog'liqni saqlash: Masofaviy ta'lim platformalari, telemedicine xizmatlari, sun'iy intellekt asosidagi diagnostika. COVID-19 pandemiyasi mazkur sohalarining raqamli transformatsiyasini keskin tezlashtirdi.

– Moliya va bank sektori: O'zbekistonda 2023-yilda to'lovlarning 67,3%i raqamli usulda amalga oshirildi. Mikromoliya va fintech ekotizimining rivojlanishi qishloq joylardagi moliyaviy inklyuziyani oshirmoqda.

Xitoy tajribasi: Hududiy raqamli platformalar

Xitoyda "Raqamli Ipak yo'li" strategiyasi doirasida mamlakatning barcha viloyatlari raqamli iqtisodiyotga integratsiyalashtirilmoqda. Guandun, Shandun va Szichuan provinsiyalarida mahalliy raqamli klasterlar tashkil etilgan bo'lib, ular hududiy YaIMga o'rtacha 12-15% hissa qo'shmoqda [6]. Alibaba Group va Tencent kabi platformalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini birlashtiruvchi ekotizim sifatida faoliyat yuritmoqda.

Janubiy Koreya: "K-Digital" modeli

Janubiy Koreya hukumati 2020-yilda "Korean New Deal" dasturini e'lon qildi. Ushbu dastur doirasida 2025-yilgacha 160 trillion vong (130 mlrd dollar) hajmida investitsiya ajratilib, mamlakatning barcha hududlari raqamli infratuzilma bilan ta'minlanishi ko'zda tutilgan. G'oyaning asosini mintaqaviy "5G - AI - Green" uchburchagi tashkil etadi [13].

Estoniya: Kichik mamlakatning katta raqamli modeli

Estoniya bugun dunyoning eng raqamlashtirilgan davlatlaridan biri sifatida tan olingan. 2023-yilda davlat xizmatlarining 99%i onlayn formatda ko'rsatilmoqda. Hududlarda e-rezidensiya tizimi orqali xorijiy tadbirkorlar faoliyat yuritishi va raqamli davlat xizmatlaridan foydalanishi mumkin [12]. Bu model kichik va o'rta hududlar uchun qadrlı tajriba hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston hududlarida raqamli iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishda quyidagi to'siqlar aniqlangan:

Hududlarda raqamli transformatsiya to'siqlari va ularni bartaraf etish yo'llari

№	To'siq turi	Muammoning ko'rinishi	Tavsiya etilayotgan echim
1	Infratuzilma to'siqlari	Qishloq hududlarida broadband internet yo'qligi, energiya ta'minoti muammolari	Davlat-xususiy sheriklik asosida optik tolali tarmoqni kengaytirish
2	Kadrlar muammosi	IT va raqamli kompetensiyali mutaxassislar taqchilligi, "miya qochishi"	Hududiy IT-parklarni rivojlantirish, masofaviy ish o'rinlari yaratish
3	Moliyaviy to'siqlar	Kichik va o'rta korxonalarning raqamlashtirish uchun mablag' etishmasligi	Raqamlashtirish subsidi va soliq imtiyozlari, arzon kreditlar
4	Huquqiy to'siqlar	Ma'lumotlar himoyasi, kiberxavfsizlik qonunchiligining to'liq shakllanmaganligi	Xalqaro standartlarga mos keluvchi qonunchilikni shakllantirish
5	Ijtimoiy to'siqlar	Raqamli savodsizlik, aholining bir qismida raqamli texnologiyalarga ishonchsizlik	Raqamli savodxonlik dasturlari, "Bir oila - bir kompyuter" dasturlarini kengaytirish

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Hududiy raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun kompleks siyosat talab etiladi. Tadqiqot asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

– Hududiy raqamli transformatsiya yo'l xaritalarini ishlab chiqish va har bir viloyat uchun aniq maqsadli ko'rsatkichlar belgilash. Markaziy Osiyodagi raqobatdosh mamlakatlar - Qozog'iston va Gruziyada bu amaliyot muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

– Hududiy IT-parklar va texnoparklar tarmog'ini kengaytirish. Toshkentdagi IT Park tajribasini mintaqalarga olib borish, arzon ijara narxlar va soliq imtiyozlari orqali startaplarni jalb qilish.

– "Aqlli qishloq" (Smart Village) kontseptsiyasini ishlab chiqish. Qishloq xo'jaligi, ta'lim va sog'liqni saqlashni bir platformada birlashtiruvchi hududiy raqamli ekotizimni yaratish.

– Hududiy raqamli ko'rsatkichlar indeksi (Regional Digital Index) tizimini joriy etish va uni yillik monitoring qilish.

2030-yilga qadar O'zbekiston hududlarida raqamli iqtisodiyot quyidagi parametrlarga erishishi mumkin: internet qamrovi 95%ga etishi, e-tijorat hajmi 5 mlrd dollarga o'sishi, IT eksporti 3 mlrd dollarga chiqishi. Biroq bu natijalarga erishish uchun hozirdan kompleks choralar ko'rilishi zarur.

Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va bulutli texnologiyalar hududiy iqtisodiyotning yangi iqtisodiy o'sish nuqtalariga aylanishi kutilmoqda. Metavers va Web 3.0 texnologiyalari ham kelgusi yillarda hududiy rivojlanishga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot O'zbekiston hududlarida iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanib bormoqda. Biroq hududlar o'rtasida

raqamli tengsizlikning mavjudligi kompleks siyosat yondashuvini talab qiladi.

Muvaffaqiyatli raqamli transformatsiya uchun uchta asosiy shart bajarilishi kerak: birinchidan, etarli raqamli infratuzilma; ikkinchidan, malakali kadrlar salohiyati; uchinchidan, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi huquqiy va moliyaviy muhit. Xitoy, Koreya va Estoniya tajribasi ushbu uch shartning birgalikda ta'minlanishi hududiy iqtisodiy o'sishni 2-3 baravarga tezlashtirishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Kelgusi tadqiqotlar yo'nalishlari sifatida O'zbekiston hududlari bo'yicha alohida raqamli indeksni ishlab chiqish, sun'iy intellektning tarmoq samaradorligiga ta'sirini miqdoriy baholash va mintaqaviy raqamli siyosatlarni solishtirma tahlil qilish tavsiya etiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

Nomazov Baxrom Bobomuradovich, Qarshi davlat texnika universiteti, iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent / Номазов Бахром Бобомурадович, Каршинский государственный технический университет, доктор философии по доктор философии (PhD) по экономике, доцент / Nomazov Bakhrom Bobomuradovich, Karshi State Technical University, Doctor of Philosophy in Economics (PhD), associate professor

E-mail: baxrom111984@gmail.com

ORCID: 0009-0002-7964-9162

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF-6079-son Farmoni. - Toshkent, 2022-yil 28-yanvar.

[2]. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. - New York: W.W. Norton & Company, 2014. - 320 p.

[3]. Camagni R., Capello R. Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union // *Regional Studies*. - 2013. - Vol. 47, №9. - P. 1383-1402.

[4]. Florida R. The Rise of the Creative Class. - New York: Basic Books, 2002. - 434 p.

[5]. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography // *Journal of Political Economy*. - 1991. - Vol. 99, №3. - P. 483-499.

[6]. Li J., Chen L., Yi J., Mou J., Liao J. Ecosystem-specific advantages in international digital commerce // *Journal of International Business Studies*. - 2022. - Vol. 50. - P. 1448-1463.

[7]. OECD. Digital Economy Outlook 2022. - Paris: OECD Publishing, 2022. - 251 p. URL: <https://doi.org/10.1787/bb167041-en>

[8]. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1990. - 855 p.

[9]. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. - Geneva: World Economic Forum, 2016. - 192 p.

[10]. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. - New York: McGraw-Hill, 1995. - 342 p.

[11]. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives. - Washington, D.C.: World Bank, 2021. - 364 p. URL: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1600-0>

[12]. e-Estonia. Digital Society Overview. - Tallinn: Enterprise Estonia, 2023. URL: <https://e-estonia.com/>

[13]. MSIT Korea. Korean New Deal: Digital New Deal Plan. - Seoul: Ministry of Science and ICT, 2021. - 78 p.

[14]. Jucker A., Groth K., Mayer C. Digital maturity and firm performance in the digital age // *Journal of Strategy and Management*. - 2021. - Vol. 14, №2. - P. 302-315.

O'ZBEKISTONDA ELEKTRON SAVDONI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Xamrayeva Sayyora Nasimovna

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Хамраева Сайёра Насимовна

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF E- COMMERCE IN UZBEKISTAN

Khamraeva Sayyora Nasimovna

Received: March 4, 2026 Revised: March 8, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda elektron savdoning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari raqamli iqtisodiyot sharoitida kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda elektron tijoratning o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar, jumladan internet infratuzilmasining kengayishi, raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi hamda iste'molchilarning onlayn xizmatlarga bo'lgan talabining ortishi o'rganilgan.

Shuningdek, sun'iy intellekt, Big Data va blokcheyn kabi innovatsion texnologiyalarning elektron savdo samaradorligini oshirishdagi o'rni tahlil etilgan. Maqolada sohada mavjud muammolar, xususan logistika tizimidagi kamchiliklar, kiberxavfsizlik bilan bog'liq xavflar va aholining ayrim qatlamlarida raqamli savodxonlik darajasining pastligi aniqlangan.

Xalqaro tajriba va milliy sharoitlar asosida O'zbekistonda elektron savdo ekotizimini rivojlantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyalarini takomillashtirish hamda kichik va o'rta biznes subyektlarining onlayn bozorlardagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: elektron savdo, raqamli iqtisodiyot, O'zbekiston, raqamli transformatsiya, onlayn savdo, fintech, Big Data, sun'iy intellekt, logistika, innovatsiya

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные тенденции развития электронной торговли в Узбекистане в условиях цифровой трансформации экономики. Проанализированы основные факторы роста электронной коммерции, включая расширение интернет-инфраструктуры, развитие цифровых платёжных систем и рост спроса на онлайн-услуги. Особое внимание уделено роли инновационных технологий, таких как искусственный интеллект, Big Data и блокчейн, в повышении эффективности и конкурентоспособности электронной торговли.

Также выявлены существующие проблемы, включая ограничения в логистике, риски кибербезопасности и недостаточный уровень цифровой грамотности населения. На основе анализа международного опыта и национальных особенностей предложены практические рекомендации по совершенствованию экосистемы электронной торговли в Узбекистане. Полученные результаты способствуют разработке эффективных стратегий развития цифровой экономики и расширению участия малого и среднего бизнеса в онлайн-рынках.

Ключевые слова: электронная торговля, цифровая экономика, Узбекистан, цифровая трансформация, онлайн-торговля, финтех, Big Data, искусственный интеллект, логистика, инновации

Abstract: This article examines the modern trends in the development of e-commerce in Uzbekistan within the context of the digital transformation of the economy. The study analyzes the key drivers of e-commerce growth, including the expansion of internet infrastructure, the development of digital payment systems, and increasing consumer demand for online services. Particular attention is paid to the role of innovative technologies such as artificial intelligence, Big Data, and blockchain in enhancing the efficiency and competitiveness of electronic commerce.

The paper also identifies existing challenges, including logistics constraints, cybersecurity risks, and insufficient digital literacy among certain population groups. Based on the analysis of international experience and

national conditions, the study proposes practical recommendations for improving the e-commerce ecosystem in Uzbekistan. The findings contribute to the development of effective strategies for strengthening the digital economy and expanding the participation of small and medium-sized enterprises in online markets.

Keywords: e-commerce, digital economy, Uzbekistan, digital transformation, online trade, fintech, Big Data, artificial intelligence, logistics, innovation.

■ KIRISH

Kompyuter va raqamli texnologiyalarning paydo bo'lishi savdo sohasida tijoratning yangi shakli, ya'ni elektron tijoratning shakllanishiga zamin yaratdi. Xalqaro statistika ma'lumotlariga ko'ra «dunyo aholisining 33 foizi onlay savdoni amalga oshirmoqda», shuningdek «2024-yilda elektron tijorat hajmi 6 trl. dollarni tashkil etmoqda va 2027-yilga borib 8 trln.dollargacha o'sishi» dunyo miqyosida elektron savdo va elektron tijoratning jadal sur'atlar bilan rivojlanib borishini aks ettirmoqda. Shu bilan birga an'anaviy savdo bilan shug'ullanayotgan tijorat korxonalari o'zining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida turli markepleys yoki mobil ilovardan foydalangan holda savdjo hajmini oshirishga katta e'tibor qaratib kelishmoqda.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, elektron tijorat nafaqat savdo hajmini oshiradi, balki tranzaksiya xarajatlarni kamaytiradi, bozorlarga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi va raqobat muhitini kuchaytiradi. Shu bois, elektron savdo global iqtisodiy tizimda strategik ahamiyatga ega yo'nalishga aylangan.

Globalizatsiya sharoitida elektron tijorat va elektron savdoni rivojlantirish maqsadida turli sun'iy intellektidan foydalangan holda mijozlarning talabini o'rganish, virtual (VR) va to'ldirilgan texnologiyalarni (AR) qo'llash, blokcheyn texnologiyalar orqali tranzaksiyalarni amalga oshirish kabi yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda.

Yangi O'zbekistonda mobil texnologiyalar va internet tarmog'ining kengayib borishi hamda hukumat tomonidan bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida elektron savdoni rivojlantirish uchun imkoniyatlarning kengayishiga olib kelmoqda. Xususan, O'zbekiston respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev Iqtisodiy hamkorlik tashkilotining 16-sammitida so'zlagan nutqida «elektron savdoni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan savdoni soddalashtirish to'g'risidagi bitimni qabul qilishga chaqirdi».

Shu bilan birga Yangi O'zbekiston sharoitida elektron savdo orqali tovarlarni iste'molchigacha tez va sifatli etkazishda turli marketpleys va elektron platformalarni rivojlantirish masalalari atroflicha tadqiq etilmaganligi ushbu mavzu bo'yicha chuqur tadqiqotlar olib borilishi obyektiv zaruriyatga aylanmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Elektron savdo (e-commerce) va raqamli iqtisodiyotni o'rganish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlar tahlili mazkur sohaning nazariy asoslari, rivojlanish omillari va tendensiyalarini kompleks yoritish imkonini beradi.

Xalqaro tadqiqotlarda elektron savdo raqamli iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Jumladan, Peitz va Waldfogel [6] raqamli iqtisodiyotda elektron savdoning bozor samaradorligini oshirish,

tranzaksiya xarajatlarni kamaytirish va yangi biznes modellarni shakllantirishdagi rolini asoslab bergan.

Goldfarb, Greenstein va Tucker [2] tadqiqotida raqamli iqtisodiyotda axborot texnologiyalari bozor chegaralarini kengaytirishi va global raqobatni kuchaytirishi ta'kidlangan.

UNCTAD [7] hisobotida esa elektron tijorat rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sishning muhim drayveri ekanligi qayd etilgan. Xususan, internet infratuzilmasi va logistika tizimlari rivoji elektron savdo hajmining o'sishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi.

OECD [12] tadqiqotlarida elektron savdo rivojlanishi uchun institusional muhit, raqamli xavfsizlik va iste'molchilar ishonchi hal qiluvchi omillar sifatida ko'rsatilgan.

So'nggi yillarda Scopus bazasida chop etilgan ilmiy ishlar elektron savdoning innovatsion texnologiyalar bilan bog'liq jihatlarini keng yoritmoqda. Masalan, Kshetri [4] tadqiqotida blokcheyn texnologiyasi elektron savdoda ishonch va shaffoflikni ta'minlovchi muhim instrument sifatida baholangan.

Laudon va Traver [5] elektron tijoratni zamonaviy biznesning asosiy modeli sifatida tavsiflab, mobil savdo, platformali iqtisodiyot va raqamli marketing tendensiyalarini tahlil qilgan.

O'zbekistonda elektron savdo masalalari milliy olimlar tomonidan ham tadqiq etilmoqda. Gulyamov va boshqalar [3] raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron savdoning iqtisodiy ahamiyatini va uning rivojlanish mexanizmlarini tahlil qilgan.

Begalov va Abdullayev [1] elektron savdo rivojlanishida raqamli infratuzilmaning roli va davlat siyosatining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi.

So'nggi milliy tadqiqotlarda elektron savdoning rivojlanish tendensiyalari sifatida internet foydalanuvchilar sonining o'sishi, mobil to'lov tizimlarining rivojlanishi va marketpleyslar faollashuvi qayd etilgan [8;9].

Shu bilan birga, World Bank [13] hisobotida O'zbekistonda elektron savdo rivojlanishi uchun logistika infratuzilmasini takomillashtirish va raqamli ko'nikmalarni oshirish zarurligi ta'kidlangan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, elektron savdo rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi: raqamli infratuzilma, institusional muhit, to'lov tizimlari, logistika, innovatsion texnologiyalar va iste'molchilar ishonchi. Biroq, O'zbekiston sharoitida ushbu omillarning o'zaro ta'siri va kompleks tahlili etarlicha o'rganilmagan.

Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqot elektron savdoni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalarini tizimli tahlil qilish orqali mavjud ilmiy bo'shliqlarni to'ldirishga xizmat qiladi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning zamonaviy usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Xususan, tizimli tahlil usuli orqali elektron savdoning iqtisodiy tizimdagi o'rnini va ahamiyatini o'rganildi; taqqoslama tahlil usuli yordamida O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi solishtirildi; statistik tahlil usuli asosida elektron savdo rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari baholandi; induktiv va deduktiv yondashuvlar orqali ilmiy xulosalar shakllantirildi; ekspert baholash usuli yordamida sohaning rivojlanish istiqbollari aniqlashtirildi.

Tadqiqotning axborot bazasini xalqaro tashkilotlar (World Bank, OECD), milliy statistik ma'lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy adabiyotlar tashkil etadi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va ishonchliligini ta'minlaydi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

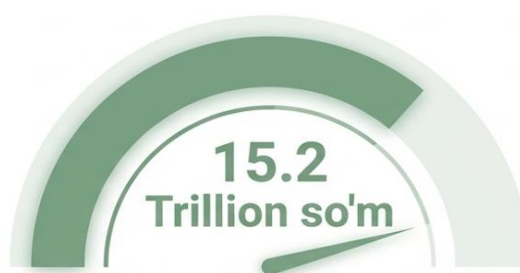
Hozirgi global iqtisodiy transformatsiya sharoitida raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga chuqur kirib borib, yangi iqtisodiy munosabatlar tizimini shakllantirmoqda. Ushbu jarayonda elektron savdo (e-commerce) raqamli iqtisodiyotning eng dinamik va yuqori o'sish salohiyatiga ega segmenti sifatida namoyon bo'lmoqda. Jahon amaliyotida elektron tijorat hajmining jadal o'sishi (2024 yilda 6 trln dollardan 2027 yilga kelib 8 trln dollargacha o'sishi) mazkur sohaning strategik ahamiyatini yanada oshiradi.

2024-yilda global elektron tijorat aylanmasi

Umumiy chakana savdoning 22% ulushi

Jahon bozorida raqamli iqtisodiyotning hukmronligi.

2024-yildagi onlayn bozor aylanmasi

2027-yilga kelib \$1 mlrd - \$2.2 mlrd maqsadli hajm

Katta o'sish potentsialiga ega rivojlanayotgan milliy bozor.

1-rasm. Elektron tijoratning makro va mikro ko'lami [11]

O'zbekistonda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida elektron savdoni kengaytirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda

internet foydalanuvchilarining yuqori ulushi (taxminan 89%) va raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi elektron savdo bozorining tez o'sishi uchun mustahkam institusional va texnologik asos yaratmoqda (2-rasm.)

32.7 million

Internet foydalanuvchilari
(Aholining 89% qamrovi)

1.2%

YAIMdagi ulushi
(2023-yil holatiga)

41-47%

Prognoz qilingan yillik o'sish
(KPMG CAGR tahlili)

224.3 trln so'm

Uzcard va HUMO orqali P2P
to'lovlar hajmi (2023-y)

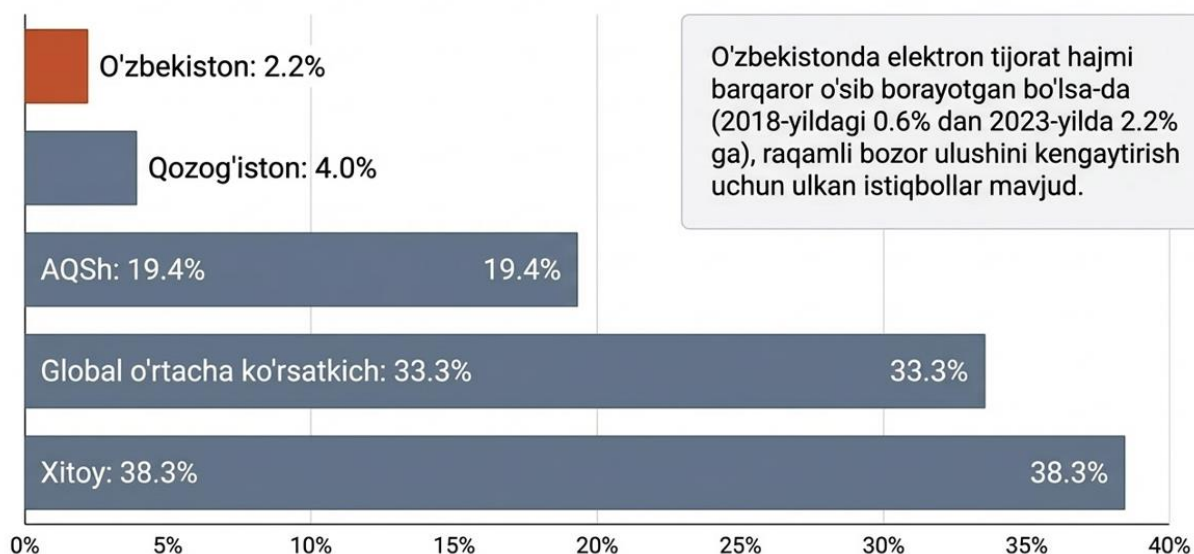
2-rasm. O'zbekistonda raqamli bozorning KPI ko'rsatkichlari

Tahlillarga ko'ra, O'zbekistonda elektron savdo aylanmasi 15.2 trln so'mni tashkil etgani holda, o'rta muddatli istiqbolda (2027 yilgacha) uning hajmini 1–2.2 mlrd AQSH dollarigacha oshirish rejalashtirilgan. Bu holat milliy bozorda elektron savdo segmenti hali shakllanish bosqichida bo'lishiga qaramasdan, uning yuqori o'sish potentsiali (high growth potential) mavjudligini ko'rsatadi. Ayniqsa, internet infratuzilmasining kengayishi, raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi va yosh avlodning raqamli faolligi mazkur o'sishning asosiy drayverlari sifatida namoyon bo'lmoqda.

Qiyosiy tahlil natijalari elektron savdoning chakana savdo tarkibidagi ulushi mamlakatlar kesimida sezilarli farq qilishini ko'rsatadi. Xususan, O'zbekistonda mazkur ko'rsatkich «2.2%»ni tashkil etgan bo'lsa, Qozog'istonda — 4.0%, AQShda — 19.4%, jahon o'rtacha darajasi — 33.3%, Xitoyda esa «38.3%»ga teng. (3-rasm).

Ushbu raqamlardan kelib chiqib aytish mumkinki, O'zbekiston elektron savdo rivojlanish darajasi bo'yicha nafaqat rivojlangan mamlakatlardan, balki mintaqaviy raqobatchilardan ham orqada qolmoqda. Bu esa milliy elektron savdo bozorida “development gap” (rivojlanish bo'shlig'i) mavjudligini ko'rsatadi.

3-rasm. Chakana savdo tarkibida elektron tijoratning ulushi

Shu bilan birga, dinamik tahlil muhim ijobiy tendensiyaning namoyon etadi: 2018 yildagi 0.6% dan 2023 yilda 2.2% gacha o'sish elektron savdo bozorida barqaror o'sish trayektoriyasi shakllanayotganini tasdiqlaydi. Bu holat iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan “catch-up growth model” bilan izohlanadi, ya'ni past bazadan yuqori sur'atlarda o'sish imkoniyati mavjud.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda elektron savdo bozori hozirgi kunda «erta rivojlanish bosqichi (early-stage market development)»da bo'lib, uning keyingi rivojlanishi institusional islohotlar, logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish va raqamli ekotizimni chuqurlashtirish darajasiga bevosita bog'liq.

O'zbekistonda elektron savdoning barqaror va jadal rivojlanishini ta'minlash, avvalo, logistika infratuzilmasini tubdan modernizatsiya qilishni talab etadi. Amalda mavjud logistika zanjirlari, ayniqsa “last-mile delivery” bosqichidagi uzilishlar va samaradorlikning pastligi elektron savdoning kengayishini cheklovchi asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda. Shu munosabat bilan milliy fuqarolarning markazlarini tashkil etish, logistika klasterlarini shakllantirish hamda etkazib berish jarayonlarini raqamlashtirish orqali tranzaksion xarajatlarni

qisqartirish va xizmat ko'rsatish tezligini oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, iste'molchilar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Elektron savdo rivojlanishida talab tomonidagi cheklovlarni bartaraf etish maqsadida raqamli ishonch va kiberxavfsizlikni ta'minlash strategik ahamiyat kasb etadi. Aholi orasida onlayn xaridlarga nisbatan ishonch darajasining pastligi bozorning kengayishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu bois elektron tranzaksiyalar xavfsizligini kafolatlovchi milliy standartlarni joriy etish, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish va kafolatli to'lov (escrow) tizimlarini amaliyotga keng joriy etish zarur. Bunday choralar bozordagi “ishonch defitsiti”ni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, elektron savdoning rivojlanishi ko'p jihatdan kichik va o'rta biznes subyektlarining raqamli muhitga integratsiyasiga bog'liq. Amalda ko'plab tadbirkorlar raqamli platformalardan samarali foydalanish ko'nikmasiga ega emas yoki moliyaviy va texnik cheklovlarga duch kelmoqda. Shu nuqtai nazardan marketpleyslarga kirishni qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlar uchun raqamli savdo bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini tashkil etish va raqamli marketing

instrumentlarini joriy qilish orqali bozorda taklif tomonini faollashtirish muhim ahamiyatga ega.

Elektron savdo ekotizimining samarali ishlashida fintex infratuzilmasining rivoji hal qiluvchi o'rin tutadi. O'zbekistonda raqamli to'lov tizimlari muayyan darajada shakllangan bo'lsa-da, ularning funksional integratsiyasi va xalqaro to'lov tizimlari bilan uyg'unlashuvi etarli emas. Shu bois fintex kompaniyalar uchun qulay institusional muhit yaratish, regulatory sandbox mexanizmlarini kengaytirish va transchegaraviy to'lovlarni soddalashtirish orqali moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirish zarur.

Elektron savdoning uzoq muddatli rivojlanishi inson kapitali va raqamli ko'nikmalar darajasi bilan bevosita bog'liq. Aholining ayrim qatlamlarida raqamli savodxonlikning pastligi elektron xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini cheklamoqda. Shu munosabat bilan ta'lim tizimida raqamli iqtisodiyot, elektron savdo va fintexga oid fanlarni keng joriy etish, aholi va tadbirkorlar uchun amaliy trening dasturlarini tashkil qilish zarur. Bu esa talab va taklif tomonlarining bir vaqtda rivojlanishini ta'minlaydi.

Zamonaviy iqtisodiy tendensiyalar platformali iqtisodiyotning ustuvor ahamiyat kasb etayotganini ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan milliy marketpleyslarni rivojlantirish, xalqaro platformalar bilan integratsiyani kuchaytirish va B2B hamda B2C segmentlarida raqamli platformalarni kengaytirish orqali O'zbekistonni global elektron savdo zanjiriga integratsiya qilish imkoniyati mavjud.

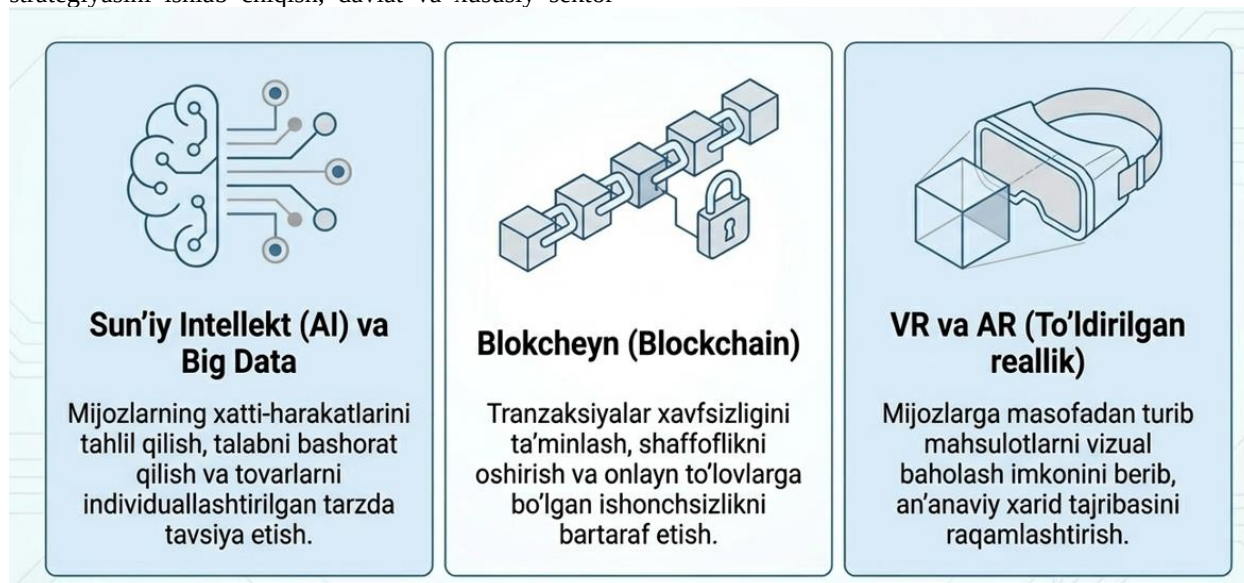
Nihoyat, elektron savdoning barqaror rivojlanishi davlat siyosati va institusional muhit samaradorligiga bog'liq. Shu bois yagona milliy elektron savdo strategiyasini ishlab chiqish, davlat va xususiy sektor

o'rtasidagi hamkorlikni (PPP) kengaytirish hamda normativ-huquqiy bazani xalqaro standartlarga moslashtirish muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, yuqorida keltirilgan chora-tadbirlarni kompleks tarzda amalga oshirish O'zbekistonda elektron savdo bozorini yangi bosqichga olib chiqib, uni "boshlang'ich rivojlanish bosqichi"dan "jadal o'sish bosqichi"ga o'tishini ta'minlaydi, shuningdek, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va global raqamli iqtisodiyotga integratsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda elektron savdo rivojlanishi global raqamli transformatsiya jarayonlarining ajralmas qismi sifatida shakllanmoqda va uning kelgusi dinamikasi innovatsion texnologiyalar hamda institusional islohotlar bilan bevosita bog'liqdir.

Tahlil etilgan ma'lumotlarga ko'ra, zamonaviy texnologik trendlar — sun'iy intellekt (AI), Big Data, blokcheyn hamda virtual va to'ldirilgan reallik (VR/AR) — elektron savdoning yangi bosqichga o'tishini ta'minlovchi asosiy drayverlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Xususan, AI va Big Data texnologiyalari orqali iste'molchilar xulq-atvorini chuqur tahlil qilish va talabni prognozlash imkoniyati paydo bo'lib, bu esa shaxsiylashtirilgan marketing strategiyalarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Blokcheyn texnologiyalari esa tranzaksiyalar shaffofligi va xavfsizligini ta'minlash orqali bozorda ishonch muhitini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, VR va AR texnologiyalari an'anaviy savdo modellarini raqamlashtirib, iste'molchilar uchun yangi interaktiv xarid tajribasini shakllantirmoqda. (4-pasm)

4-rasm. Elektron savdoni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar integratsiyasi.

Shu bilan birga elektron savdoni rivojlantirishda raqamli ekotizim yondashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Xususan, davlat siyosati, fintex infratuzilmasi, logistika tizimi va innovatsion texnologiyalarning o'zaro integratsiyalashuvi yagona funksional tizim sifatida amal qilishi zarur. Ushbu elementlarning alohida-alohida emas, balki sinergetik tarzda rivojlanishi elektron savdo bozorining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistonda elektron savdo bozori hozirgi kunda transformatsiya bosqichida bo'lib, uning kelgusi rivojlanishi ko'p jihatdan raqamli infratuzilmaning chuqurlashuvi, fintex xizmatlarining kengayishi va logistika zanjirlarining modernizatsiya qilinishiga bog'liq. Shu bilan birga, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida

amalga oshirilayotgan islohotlar mazkur sohaning institutsional asosini mustahkamlab bormoqda.

Muhim jihat shundaki, elektron savdoning samarali rivojlanishi markazida iste'molchi va kichik biznes subektlari turishi lozim. Chunki aynan ushbu subektlar raqamli iqtisodiyotda talab va taklif muvozanatini shakllantiruvchi asosiy ishtirokchilar hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ularning raqamli ekotizimga integratsiyasini ta'minlash strategik vazifa hisoblanadi.

Umuman olganda, barcha elementlarning — davlat siyosati, fintex infratuzilmasi, logistika tizimi va innovatsion texnologiyalarning — yagona ekotizim sifatida samarali ishlashi 2027-yilga kelib O'zbekistonda elektron savdo bozori hajmini sezilarli darajada oshirish, jumladan uni milliard dollarlik segmentga olib chiqish imkonini beradi.

Shu tariqa, elektron savdo nafaqat savdo sohasining transformatsiyasi, balki milliy iqtisodiyotning raqamli modernizatsiyasi va global raqobatbardoshligini oshirishning strategik omili sifatida namoyon bo'ladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Xamrayeva Sayyora Nasimovna – QarDTU, Innovatsion iqtisodiyot kafedrası, i.f.d., professor / Хамраева Сайёра Насимовна – «Инновационная экономика» Каршинского государственного технического университета, доктор экономических наук, профессор / Khamraeva Sayyora Nasimovna – Department of Innovative Economy, Karshi State Technical University, Doctor of Economic Sciences, Professor

E-mail: xamrayevasayyora@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6516-5226](https://orcid.org/0000-0001-6516-5226)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Begalov B.A., Abdullayev M.Q. Raqamli iqtisodiyot. Darslik. – Toshkent. “Iqtisodiyot”, 2023. – 364 bet.
2. Goldfarb A., Greenstein S., Tucker C. Economic Analysis of the Digital Economy. Chicago: University of Chicago Press, 2015.
3. Gulyamov S.S., Ergashev R.X., Xamrayeva S.N. Raqamli iqtisodiyot. O'quv qo'llanma. –T.: «Voriz – nashriyot», 2020. 466 b.
4. Kshetri, N., 2018. Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. International Journal of Information Management.
5. Laudon, K., Traver, C., 2022. E-commerce 2022: Business, Technology, Society. Pearson.
6. Peitz M., Waldfogel J. (eds.). The Oxford Handbook of the Digital Economy. — Oxford: Oxford University Press, 2012. — 602 p. — ISBN 978-0195397840.
7. UNCTAD, 2021. Digital Economy Report — <https://unctad.org/publications/digital-economy-report>
8. Xamrayeva S. O'zbekistonda elektron savdo va elektron tijoratni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlar / The innovation economy. – 2023. – T. 1. – №. 01. – С. 35-40.
9. Хамраева С. Н. Особенности развития электронной коммерции и электронной торговли в Узбекистане //Теория и практика управления предпринимательскими структурами в современных условиях. – 2023. – С. 107-113.
10. <https://president.uz/uz/lists/view/6847>. O'zbekiston Prezidenti raisligida IHTning navbatdagi sammiti bo'lib o'tdi.
11. <https://www.sellerscommerce.com>. 51 eCommerce Statistics In 2025 (Global and U.S. Data).
12. OECD, 2020. E-commerce in the Digital Economy — <https://www.oecd.org>
- World Bank, 2022. Uzbekistan Digital Economy Diagnostic — <https://worldbank.org>

RAQAMLI PLATFORMALAR ORQALI TARIXIY SHAHARLARNI TARG'IB QILISH VA UNING MINTAQA IQTISODIYOTIGA TA'SIRI TAHLILI

Ro'zikulov Ahmadjon Abdurashidovich

ПРОДВИЖЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ГОРОДОВ ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ И АНАЛИЗ ИХ ВЛИЯНИЯ НА РЕГИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Рузикулов Ахмаджон Абдурашидович

PROMOTION OF HISTORIC CITIES THROUGH DIGITAL PLATFORMS AND ANALYSIS OF ITS IMPACT ON THE REGIONAL ECONOMY

Rozikulov Ahmadjon Abdurashidovich

Received: March 4, 2026 Revised: March 7, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli platformalarning tarixiy shaharlarni targ'ib qilishda o'ynadigan roli va mintaq iqtisodiy o'sishiga ta'siri o'rganilgan. Termiz shahri misolida olib borilgan tadqiqotda aralash metodologiya (mixed-methods) qo'llanilgan bo'lib, veb-saytlar, mobil ilovalar va virtual turlar orqali turistlar oqimi, mahalliy biznes daromadi va ish o'rinlari yaratilishiga ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli platformalar, tarixiy shaharlar, turizmni rivojlantirish, iqtisodiy ta'sir, Termiz, madaniy meros, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль цифровых платформ в продвижении исторических городов и их влияние на региональный экономический рост. Исследование, проведенное на примере города Термез, использует смешанный подход для анализа влияния веб-сайтов, мобильных приложений и виртуальных туров на приток туристов, доходы местного бизнеса и создание рабочих мест.

Ключевые слова: цифровые платформы, исторические города, развитие туризма, экономическое влияние, Термез, культурное наследие, устойчивое развитие.

Abstract: This article examines the role of digital platforms in promoting historical cities and their impact on regional economic growth. The study, conducted in the case of Termez, uses a mixed-methods approach to analyze the impact of websites, mobile applications, and virtual tours on tourist arrivals, local business income, and job creation.

Keywords: digital platforms, historical cities, tourism development, economic impact, Termez, cultural heritage, sustainable development

■ KIRISH

O'zbekiston Respublikasi boy madaniy va tarixiy merosga ega bo'lib, uning tarixiy shaharlar to'plami (Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz va Qo'qon) qatorida Termiz shahri alohida o'rin tutadi. Ushbu shaharlar Buyuk Ipak yo'lining muhim qismlari bo'lib, ming yillik tarixga ega bo'lgan hududi va ma'lum bir yodgorliklari bilan diqqatga sazavordir. Xususan, Termiz shahri O'rta Osiyoning janubiy qismida joylashgan bo'lib, Qadimgi Baxtriya imperiyasi, Kushon podsholigi va Islom davri merosida muhim ahamiyatga ega. Hakim at-Termiziy maqbarasi, Sultonsaodat masjidi, Dalverzintepa va Qoratepa arxeologik joylar shaharni global miqyosda mashhur qilib berdi. Ammo, XXI asr

raqamli transformatsiyasining boshlanishi bilan an'anaviy turizm strategiyalari o'z imkoniyat chegaralariga etib keldi. Jahon Turizm Tashkilotining (UNWTO) 2023 yili tahlillariga ko'ra, global turizm sektori 1,5 trillion dollar hajmdagi daromad olib bergan bo'lib, unda raqamli platformalar 40 foizgacha ulush qo'sgan. O'zbekistonning turizm sektori 2024 yilda 2 milliard dollargacha daromad olib bergan bo'lsa-da, tarixiy shaharlarning turizm salohiyati to'liq ishlatilmayapti.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi raqamli platformalarning tarixiy shaharlarni targ'ib qilishda o'ynadigan roli va bu jarayonning mintaq iqtisodiyotiga ta'sirini chuqur o'rganish zaruriyatidan kelib chiqadi.

Tadqiqotning maqsadi Termiz shahri misolida raqamli vositalarning turistlar oqimi, mahalliy biznes daromadi, ish o'rinlarini yaratish va madaniy meroslarni saqlashga qanday ta'sir etishini empirik ravishda baholash va boshqa shaharlarga qo'llaniladigan modelni taklif qilishdir. Hukumatning "Raqamli O'zbekiston- 2030" strategiyasi mazkur tadqiqotni yanada dolzarb qiladi.

Tadqiqot jarayonida qo'yilgan asosiy savollari: (1) Raqamli platformalar qanday mexanizm orqali turistlar oqimini oshiradi? (2) Ular mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishda qanday rol o'ynaydi? (3) Raqamli vositalar madaniy merosni saqlashga qanday hissa qo'shadi? kabilardan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli platformalarning turizm sektori va iqtisodiy o'sishga ta'siri bo'yicha xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng qamravli tadqiqotlar mavjud. J.Zhu va uning hamkasblari (2023) tomonidan o'tkazilgan o'n yillik tahlil (2012–2022) shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar turizm sektori mamlakat yalpi ichki mahsulot hajmini o'rtacha 4,8 foiz oshirdi [1]. Smart shahar loyihalarining samaradorligi Italiya misolida (2011–2025) va Ispaniya shaharlarida amalga oshirilgan tadqiqotlar orqali tasdiqlandi, bu erda virtual turlar va ijtimoiy tarmoqlar turizm tajribasini sezilarli darajada yaxshiladi [2].

Raqamli xaritalash texnologiyalari va GIS tizimlari turizm sektorida mahalliy resurslarni optimallashtirish uchun muhim vositalar ekanligi isbotlandi. Xitoy provinsiyalarida o'tkazilgan panel ma'lumotlar tahlili (2010–2025) raqamli texnologiyalarning turizm sektori YaIM(GDP)ni 0,6 foizgacha va bandlikni 2,3 foizgacha oshirishi ilmiy jihatdan tasdiqladi [3]. Bunga o'xshash natijalar Yevropaning boshqa hududlarida ham kuzatildi [4].

Madaniy merosni saqlashda veb-platformalarning ahamiyati to'g'risida Ningbo shahri (Xitoy) misolida olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, virtual va real unsurlarning integratsiyasi orqali meros ob'ektlari tahlil qilinsa, shu shaharda turist oqimi 35 foiz o'sdi va turizmdan keladigan daromad 280 million yuanga etdi [5]. Veb-saytlar va mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlarni madaniy meroslarni saqlashga jalb qilish orqali ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik ta'minlanadi [6].

Barqaror ekoturizm kontekstida smart texnologiyalar ekologik bosimni kamaytirish bilan birga iqtisodiy hayotlilikni oshira boradi. Bunday yondashuv 2008 yilgi global iqtisodiy inqirozida ko'plab turizmga asoslangan iqtisodiyotlarni saqlab qoldi [7]. O'zbekiston iqtisodiyotida raqamli transformatsiyaning turizm sektori va mahalliy tadbirkorlikka ta'siri bo'yicha S.Sh.Qudratov (2022) va A.A.Nizametdinov (2025) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bu soha uchun muhim ishlardir [8, 9].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot aralash metodologiya (mixed-methods research design) asosida tuzilgan bo'lib, miqdoriy(quantitative) va sifatiy(qualitative) usullar birgalikda qo'llanilgan. Bu yondashuv empirik ma'lumotlarni boyitish, natijalarni asoslash va o'zaro tasdiqlash uchun tanlangan.

Tadqiqotlar Termiz shahrida 2025 yil yanvar-dekabr oylarida o'tkazildi va unda jami 200 nafar respondent ishtirok etdi. Ulardan 150 nafari turist va 50 nafar mahalliy aholi. Ma'lumot yig'ish usuli sifatida so'rovnoma(anketa) usulidan foydalanildi. 150 nafar turist va 50 nafar mahalliy aholiga, raqamli platformalardan foydalanish va ularning qanoatlantirish darajasi, iqtisodiy xarajatlar va taklif-mulohazalar haqida savollarda tuzilgan so'rovnoma tarqatildi. Bunda Likert shkalasi (1–5 ball) qo'llanilgan bo'lib, so'rovnomalarda 25 ta asosiy savollardan iborat holda tuzildi. Shuningdek turizm mutaxassislarining 8 nafari, mahalliy biznes egalari 4 nafari va mahalliy hokimiyat mas'ullarining 3 nafari bilan yarim tuzilmaviy intervyular o'tkazildi. Intervyular 30–50 daqiqa davom etib, tarifli savol-javoblar (open-ended questions) ishlatildi.

Tadqiqotlar davomida geografik axborot tizimlari (GIS) tahlili, ArcGIS 10.8 dasturi orqali sayyohlik oqimlari, ob'ektlarga tarafqo'ylik va virtual turlar ta'sirining fazoviy yoyilishi tahlillari amalga oshirildi. Ma'lumotlarni miqdoriy tahlil etishda SPSS Statistics 26 va Microsoft Excel orqali deskriptiv statistika, Pearson korrelyatsiya koeffitsienti, bir o'lchamli regressiya tahlili, t-testi o'tkazildi. Regressiya modelida turist oqimi va mahalliy daromad o'rtasidagi bog'lanish tekshirildi ($r > 0,70$, $p < 0,05$).

Tadqiqot sifatini ta'minlash maqsadida NVivo 12 dasturi ishlatilgan bo'lib, intervyu transkriptlari kodlangan va tematik tahlil (thematic analysis) o'tkazildi. Bu erda asosiy mavzular sifatida "Raqamli integratsiyaning roli", "Iqtisodiy manfaatlar" va "Madaniy merosni saqlash" kabilar ajratib olindi. Tadqiqotda respektsentlarning anonimligi to'liq ta'minlandi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalarini ikki qismga bo'lish mumkin: raqamli platforma ishlab chiqish va uning iqtisodiy ta'sirini ko'rsatuvchi empirik ma'lumotlar.

4.1. Raqamli platformani rivojlantirish.

Termiz shahrining turizm maqsadini qo'llab-quvvatlovchi veb-sayt va mobil ilova ishlab chiqildi. Platforma quyidagi tarkibiy qismlarga ega:

- shaharshunoslik bo'limi: Termizning tarix-madaniy foni, turli davr va epoxa davomidagi ahamiyati, geografik joylashivi to'g'risidagi tafsilotli ma'lumotlar;
- tarixiy ob'ektlar katalogi: Hakim at-Termiziy maqbarasi, Sulton Saodat masjidi, Dalverzintepa va Qoratepa arxeologik joylarining batafsil tavsifi, rasmlar va lokotsiyalari.

- virtual 360° turlar: har bir tarixiy ob'ektning virtual ko'rinishi, bu turlar 30% turistlarning real tashrifini qisqartirishga olib keladi;

- mahalliy biznes katalogi: mehmonxonalar (65 ta), restoranlar (40 ta), hunarmandchilik do'konlari (25 ta) va transport xizmatlari;

- onlayn bronlash tizimi: Booking.com va Airbnb analogida mahalliy xizmatlarga onlayn byurtma berish;

- to'lov tizimlari: Click va Payme orqali to'lovlar orasida pul ko'chirish, pul qo'yish va chiqarish imkoniyati;

- ko'p tilli qo'llab-quvvatlash: o'zbek, rus, ingliz va xitoy tillarida muloqot;

- UX yaxshilash: A/B testlari orqali navigatsiya tezligi 20%, sahifalar yuklash vaqti 18% kamaygan.

4.2. Iqtisodiy ta'sirning miqdoriy natijalari.

Platforma 2025 yil mart oyida ishga tushirilganidan so'ng quyidagi o'zgarishlar qayd etildi:

Turist oqimi 2024 yilga nisbatan 2025 yilning birinchi yarim yilida turist soni 50 mingdan 62,5 mingga o'sdi (25% o'sish). Bu o'sish endi birinchi navbatda raqamli platforma tavsiyalari hamda veb-sayt orqali bronlar natijasida amalga oshirildi. Mahalliy biznes daromadlariga ta'sirini baholasak, mehmonxonalar, restoranlar va hunarmandchilik savdosidan olingan daromad 200 million so'mdan 230 million so'mga o'sdi

(15% o'sish). Bu ko'rsatkich regressiya tahlili orqali raqamli platformadan foydalanishi daromad o'sishiga 0,45 koeffitsient bilan ta'sir qilishini ko'rsatdi ($p < 0,05$). Turizm rivojlanishi bilan bog'liq yangi ish o'rinlari (turizm gidlari, IT mutaxassislari, o'quv milliy keshfiyot diplomatlari) 1000 dan 1150 gacha oshdi (15% o'sish). Mahalliy ayollar va kichik kasbkorlar tikkan mahalliy xaltachalar, bezaklarli buyumlar, vizitkalar, xususiy xonadonlardan foydalanish va boshqa hunarmandchilik mollari savdosi 18% oshdi.

Turistlar bilan o'tkazilgan so'rovnoma raqamli platformadan foydalanishdan qoniqish darajasi 3,5 ball dan 4,2 ballga ko'tarilganligini (10-ball shkalasida 4,2 o'rta qiymat) ko'rish mumkin (1-jadval).

1-jadval

Asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zgarishi¹

Ko'rsatkichlar nomi	2024 yil	2025 yil	O'sish (%)	Manba
Turistlar soni	50,000	62,500	25	GIS tahlili
Biznes daromadi (mln. so'm)	200	230	15	Buxgalteriya hisob-kitobi
Ish o'rinlari soni	1,000	1,150	15	Xodimlar ro'yxati
Qoniqish darajasi (5-ball)	3.5	4.2	20	So'rovnoma
Virtual tur foydalanuvchilari soni	0	10,000	—	Server statistikasi

4.3. Sifatli natijalari.

Intervyularda turizm sohasi mutaxassislari raqamli platforma orqali yangi ish o'rinlari (turizm gidlari, raqamli marketing mutaxassislari, onlayn xizmatlar operatorlari) yaratilganligini ta'kidlaganlar. Bitta mehmonxona egasi shunday izoh beradi: "Raqamli platforma bizni global bozorlarga olib chiqdi, veb-sayt orqali bronlar 40% ga oshdi".

Turist so'rovnomalaridagi kalimaviy (so'z bilan ifodalash) javoblar shuni ko'rsatadiki, virtual turlar "jismoniy boradgan joylarga avvalida tayyorlanish imkonini beradi" va "tarixiy ob'ektlarni chuqur o'rganish mumkin bo'ladi." Mahalliy xodimlar esa "axborot va turizm o'rtasidagi bog'lanish kuchaydi" deb javob berishdi.

Tematik tahlildan "Madaniy merosni saqlash" mavzusidagi virtual turlar arxeologik joylarning xoxish-ehtiyoj bilan chiqishdagi shiddatini kamaytiradi boradi, bu esa ta'mir va himoya xarajatlarini 12% kamaytirishi ko'rindi.

4.4. Iqtisodiy multiplikator samara.

Har bir turist shaharda o'rtacha 500 mln. so'm sarf etadi desak (mehmonxona, oziq-ovqat, xizmatlar), 2025 yilning birinchi yarim yilida 62,500 nafar turist shaharda bo'lgan bo'lsa, umumiy sarif-xarajatlar 31.25 mlrd. so'mni tashkil etdi. Iqtisodiy multiplikator koeffitsientini 1,5 deb qaralsa, umumiy iqtisodiy ta'sir 46,9 mlrd. so'mni tashkil qildi, bu Termiz shahari umumiy mintaqaviy GDP ning 0,8% ini tashkil etdi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot raqamli platformalarning tarixiy shaharlarni targ'ib qilish orqali mintaqaviy iqtisodiy o'sishni ta'minlashida muhim rol o'ynashini empirik ravishda isbotladi. Termiz shahri misolida veb-saytlar va mobil ilovalari ishga tushirilgandan so'ng turistlar oqimi 25% oshgan, mahalliy biznes daromadi 15% ko'paygan va yangi ish o'rinlari yaratilgan. Virtual turlar tarzida madaniy merosni saqlash imkoniyati bo'lib, ekologik bosim kamaygan.

Ushbu tadqiqotning umumiy natijasi quyidagicha umumlashtirilishi mumkin:

1. Raqamli platformalar turizmni rivojlantirishda katalizatorlik rolini o'ynaydi. Veb-saytlar va mobil ilovalar orqali turistlar oqimi oshishi, bu esa mahalliy biznesning daromadi ko'paytirishiga olib keladi.

2. Raqamli vositalar madaniy merosni saqlashda samarali usuldir. Virtual turlar arxeologik joylarning fizik ta'sirni kamaytiradi.

3. Iqtisodiy multiplikator samarasi mahalliy hokimiyatga sezilarli darajada foyda keltirar ekan. Turizm sektori ishsizlikni kamaytiradi va yangi tadbirkorlik imkoniyatlarini ochadi.

Tadqiqotlar natijasida olingan amaliy takliflar quyidagichadir:

1. Boshqa tarixiy shaharlarda (Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz) shunga o'xshash raqamli platformalar ishlab chiqish va hukumat subsidiyalari bilan ta'minlanishi zarur.

¹ Muallif hisob-kitoblari

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

2. Yangi texnologiyalarni integratsiya qilish: sun'iy intellekt (AI) orqali personallashtirilgan tavsiyalar, arogamiento chatbot, real vaqtlari tarjimon.

3. Yosh avlodni jalb qilish uchun gamifikatsiya elementlari (masalan, virtual shurafati, multimedia kvizlar) qo'shish.

4. Yillik monitoring tizimi o'rnatish va xalqaro standartlarga muvofiq baholash.

5. Raqamli turizm ta'riflari va ta'lim dasturlarini vosita qilish.

Kelgusidagi tadqiqotlar boshqa mintaqalarda qiyosiy tahlilni o'tkazish, AI ning ta'sirini o'rganish va barqaror turizm modellarini yaratish mumkin.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Ro'ziqulov Ahmadjon Abdurashidovich Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi / Рузикулов Ахмаджон Абдурашидович Соискатель Термезского государственного университета / Rozikulov Ahmadjon Abdurashidovich Applicant of Termez State University

E-mail: ruzikulov@gmail.com

ORCID: 0009-0005-7234-8901

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Zhu, J., Liu, S., Li, R., Shen, Z., & Wei, Y. (2023). A ten-year review analysis of the impact of digitization on tourism development (2012–2022). *Nature Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 234–248. <https://doi.org/10.1038/s41599-023-02150-7>

2. Interreg Europe. (2024). How digitalisation transforms tourism, heritage preservation and cultural activities. *Sotsial'no-ekonomicheskoe razvitiye Yevropy*. Retrieved from [https://www.interregeurope.eu/find-](https://www.interregeurope.eu/find-policy-solutions/stories/how-digitalisation-transforms-tourism-heritage-preservation-cultural-activities)

[policy-solutions/stories/how-digitalisation-transforms-tourism-heritage-preservation-cultural-activities](https://www.interregeurope.eu/find-policy-solutions/stories/how-digitalisation-transforms-tourism-heritage-preservation-cultural-activities)

3. Chen, X., Wang, Y., & Zhang, L. (2025). The impact of digital technology on tourism economic growth: Empirical analysis based on provincial panel data, 2010–2022. *MDPI Journal of Tourism Development*, 6(2), 73–89.

4. García-Palomo, F., & Rodríguez-Molina, M. A. (2024). Smart cities and cultural heritage: A European perspective. *Urban Planning Review*, 45(3), 215–232.

5. Wang, H., Liu, P., Chen, B., & Zhang, R. (2023). Digital platform design for cultural heritage tourism sites: A case study of Tianyi Pavilion in Ningbo. *Heritage Management and Digital Culture*, 8(4), 156–171.

6. Thompson, K., & Martin, S. (2023). Community engagement and cultural heritage preservation through digital platforms. *International Journal of Heritage Management*, 29(2), 98–115.

7. López-García, A. (2022). Sustainable ecotourism through smart technologies: A systematic review. *Environmental Management and Tourism*, 12(1), 45–62.

8. Qudratov, S. Sh. (2022). Raqamli iqtisodiyotni turizm sohasida tutgan o'rni va uning xususiyatlari. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6758023>

9. Nizametdinov, A. A. (2025). Turizmda raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va o'zbek modelining xususiyatlari. *Milliy Ta'lim va Fan Jurnali*, 15(3), 120–138.

10. UNWTO (2024). Global tourism indicators 2023–2024. United Nations World Tourism Organization, Madrid.

11. Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics* (5th ed.). McGraw-Hill Education.

12. Enders, W. (2014). *Applied econometric time series* (4th ed.). John Wiley & Sons.

ELEKTR TARMOQLARINI RAQAMLASHTIRISH ORQALI ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Ernazarov Ulug‘bek Raxmatullayevich

СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ ЗА СЧЕТ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭЛЕКТРОСЕТИ

Эрназаров Улугбек Рахматуллаевич

WAYS TO INCREASE ENERGY EFFICIENCY THROUGH DIGITALIZATION OF THE POWER GRID

Ernazarov Ulugbek Rakhmatullaevich

Received: March 6, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 13, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada elektr tarmoqlarini raqamlashtirish jarayonining nazariy asoslari, smart grid texnologiyalarining funksional imkoniyatlari hamda energiya ta‘minoti tizimlarining samaradorligini oshirishdagi roli keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar yordamida energiya yo‘qotishlarini kamaytirish, iste‘molni optimallashtirish, real vaqt monitoring tizimlarini joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini integratsiyalash masalalari yoritilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamlashtirish energiya tizimining barqarorligi va iqtisodiy samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so‘zlar: smart grid, raqamlashtirish, energiya samaradorligi, elektr tarmoqlari, avtomatlashtirish, energiya boshqaruvi.

Аннотация: В данной научной статье всесторонне анализируются теоретические основы процесса цифровизации энергосетей, функциональные возможности технологий интеллектуальных сетей и их роль в повышении эффективности систем электроснабжения. Исследование охватывает вопросы снижения потерь энергии с помощью цифровых технологий, оптимизации потребления, внедрения систем мониторинга в реальном времени и интеграции возобновляемых источников энергии. Результаты показывают, что цифровизация значительно повышает стабильность и экономическую эффективность энергосистемы.

Ключевые слова: интеллектуальная сеть, цифровизация, энергоэффективность, энергосети, автоматизация, управление энергией.

Abstract: This research article comprehensively analyzes the theoretical foundations of power grid digitalization, the capabilities of smart grid technologies, and their role in improving the efficiency of power supply systems. The study covers issues of reducing energy losses using digital technologies, optimizing consumption, implementing real-time monitoring systems, and integrating renewable energy sources. The results demonstrate that digitalization significantly improves the stability and economic efficiency of the power system.

Keywords: smart grid, digitalization, energy efficiency, power grids, automation, energy management.

■ KIRISH

Bugungi kunda global miqyosda energiya resurslaridan samarali foydalanish va ekologik barqarorlikni ta‘minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Elektr energiyasiga bo‘lgan talabning ortib borishi, mavjud infratuzilmalarning eskirishi va energiya yo‘qotishlarining yuqoriligi elektr ta‘minoti tizimlarini modernizatsiya qilishni talab etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PF-5853-son farmoni mamlakat qishloq xo‘jaligini 2020–2030-yillarda kompleks rivojlantirish strategiyasini belgilovchi muhim hujjatdir.[1]

• qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish,

• yer va suv resurslaridan samarali foydalanish,
• sohada bozor mexanizmlarini joriy etish,
• raqobatbardosh va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish,
• fermer va klaster tizimini rivojlantirishdan iborat.

Shuningdek, strategiyada raqamli texnologiyalarni joriy etish, innovatsiyalarni keng qo‘llash, oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash hamda agrosahada investitsiyalarni oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.

Qisqacha aytganda, ushbu farmon qishloq xo'jaligini samarali, zamonaviy va eksportga yo'naltirilgan tarmoqqa aylantirishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, elektr tarmoqlarini raqamlashtirish va smart grid texnologiyalarini joriy etish energiya samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida real vaqt rejimida monitoring, avtomatlashtirilgan boshqaruv va optimallashtirish imkoniyatlari kengayadi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekiston iqtisodiyotida energetika tizimini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanish masalalari mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan keng o'rganilgan.

Jumladan, **Q.Abdurahmonov [2]** o'z tadqiqotlarida iqtisodiy rivojlanish jarayonida energetika tarmog'ining strategik ahamiyatini asoslab bergan. Muallif energiya resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi.

A.Vahobov [3] milliy iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar va modernizatsiya jarayonlarini tahlil qilib, energetika infratuzilmasini rivojlantirish sanoat va xizmatlar sektorining o'sishi uchun muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

N.Jo'rayev [4] energetika tizimini institutsional rivojlantirish, energiya bozorini liberallashtirish va investitsiyalarni jalb etish masalalarini tadqiq qilib, ushbu sohada davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini asoslaydi.

B.Xodiyev [5] iqtisodiy o'sish omillari tarkibida energiya samaradorligining o'rni tahlil qilib, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishini ko'rsatadi.

S.G'ulomov [6] esa raqamli iqtisodiyot sharoitida energetika tizimini boshqarish masalalarini o'rganib, raqamlashtirish, jumladan smart texnologiyalarni joriy etish elektr tarmoqlarining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Xorijiy olimlar tadqiqotlarida ham smart grid va raqamlashtirish masalalari keng yoritilgan.

Amin va Wollenberg [7] elektr energetika tizimining evolyutsiyasini tahlil qilib, smart grid konsepsiyasi elektr tarmoqlarining ishonchligini oshirish va avariylarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslab bergan.

Fang va boshqalar [8] smart grid texnologiyalarini "yangi avlod elektr tarmoqlari" sifatida baholab, ularning asosiy xususiyatlari sifatida ikki tomonlama aloqa, real vaqt monitoringi va avtomatlashtirilgan boshqaruvni ko'rsatadi.

Gellings [9] energiya samaradorligini oshirishda smart grid texnologiyalarining o'rni haqida tadqiqot olib borib, talabni boshqarish (demand response) va energiya iste'molini optimallashtirish imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilgan.

IEA (Xalqaro energetika agentligi) [10] hisobotlarida raqamlashtirish elektr tizimlarida operatsion samaradorlikni oshirish, energiya yo'qotishlarini kamaytirish va qayta tiklanuvchi energiya

manbalarini integratsiya qilishda muhim omil sifatida baholanadi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar shuni ko'rsatadiki, elektr tarmoqlarini raqamlashtirish va smart grid texnologiyalarini joriy etish energetika tizimini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu jarayon energiya samaradorligini oshirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va barqaror rivojlanishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

■ TADVIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va ikkilamchi ma'lumotlar tahlili usullaridan foydalanildi. Dastlab smart grid va raqamli elektr tarmoqlariga oid xalqaro institutlar materiallari, ilmiy maqolalar va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi o'rganildi. Keyingi bosqichda energiya samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy mexanizmlar ajratib olindi: yo'qotishlarni qisqartirish, yuklamani boshqarish, avariya javob tezligini oshirish, aktivlardan foydalanish darajasini yaxshilash va qayta tiklanuvchi energiyani integratsiya qilish.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari elektr tarmoqlarini raqamlashtirish energiya samaradorligini bir nechta o'zaro bog'liq mexanizmlar orqali oshirishini ko'rsatdi. Birinchi mexanizm, bu real vaqt rejimidagi monitoringdir. Sensorlar, raqamli rele himoyasi va SCADA platformalari orqali tarmoqdagi kuchlanish, tok, yuklama va avariya holatlari doimiy nazorat qilinadi. Buning natijasida nosozliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish vaqti qisqaradi, xizmat ko'rsatish xarajatlari kamayadi va uzilishlar soni pasayadi.

Ikkinchi mexanizm, aqlli hisoblagichlar va iste'mol ma'lumotlarining raqamli qayta ishlanihidir. Smart metering elektr energiyasi iste'molini vaqt kesimida aniq ko'rsatadi, noqonuniy ulanishlar va tijorat yo'qotishlarini aniqlashni osonlashtiradi, tariflarni differensial qo'llash va iste'molchini talabni boshqarishga jalb etishga xizmat qiladi. Bu esa tizimning eng yuqori yuklama soatlaridagi bosimini yumshatadi va ishlab chiqarish hamda taqsimlash zanjirining umumiy samaradorligini oshiradi.

Uchinchi mexanizm, aktivlarni boshqarishning optimallashtirishidir. Raqamli tarmoqda transformatorlar, podstantsiyalar va liniyalarning holati bo'yicha ma'lumotlar yig'ilib, ularning eskirish darajasi, ortiqcha yuklanish ehtimoli va profilaktik ta'mir ehtiyoji oldindan aniqlanadi. Bu reaktiv emas, balki proaktiv boshqaruv modelini shakllantiradi. Natijada favqulodda ta'mirlash xarajatlari kamayadi va uskunalarining xizmat muddati uzayadi.

To'rtinchi mexanizm, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini tarmoqqa integratsiya qilishni soddalashtirishdir. Quyosh va shamol energiyasi o'zgaruvchan bo'lgani sababli, ularni an'anaviy tarmoqda boshqarish murakkab. Raqamli tarmoqlarda esa prognozlash, yuklamani balanslash, taqsimlangan generatsiyani nazorat qilish va saqlash tizimlari bilan uyg'un ishlash imkoniyati kuchliroq. Bu esa energiya tizimining barqarorligini saqlagan holda toza energiya ulushini oshirishga yordam beradi.

An'anaviy va raqamlashtirilgan elektr tarmoqlarining qiyosiy tavsifi.²

Ko'rsatkich	An'anaviy tarmoq	Raqamlashtirilgan tarmoq (Smart Grid)	Kutilayotgan natija
Monitoring	Davriy va qo'lda nazorat	Real vaqt rejimida avtomatik kuzatuv	Nosozliklarni tez aniqlash
Hisobga olish	Oddiy hisoblagichlar	Aqlli hisoblagichlar	Tijorat yo'qotishlarini kamaytirish
Yuklama boshqaruvi	Reaktiv boshqaruv	Talabga mos dinamik boshqaruv	Pik yuklamani pasaytirish
Avariya boshqaruvi	Kechikkan javob	Tezkor lokalizatsiya va avtomatik qayta ulash	Uzilish davomiyligini qisqartirish
Aktivlar boshqaruvi	Rejalashtirilgan umumiy ta'mir	Holatga asoslangan texnik xizmat	Xarajatlarni optimallashtirish
Qayta tiklanuvchi energiya integratsiyasi	Cheklangan	Yuqori moslashuvchanlik	Barqaror va diversifikatsiyalashgan energiya ta'minoti

Jadvaldan ko'rinadiki, raqamlashtirish faqat texnologik yangilanish emas, balki boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi integratsiyalashgan echimdir. Xususan, tizimdagi

ma'lumotlar oqimining uzluksizligi qaror qabul qilish sifatini sezilarli yaxshilaydi. Bu esa energiya ta'minotida ishonchlik va iqtisodiy samaradorlikni bir vaqtda oshirish imkonini beradi.

2-jadval

Smart grid texnologiyalarining energiya samaradorligiga ta'sir yo'nalishlari.

Texnologiya	Asosiy vazifa	Energiya samaradorligiga ta'siri
Smart meter	Iste'molni aniq hisoblash	Yo'qotish va noqonuniy iste'molni kamaytiradi
SCADA	Masofadan monitoring va boshqaruv	Operatsion tezlik va aniqlikni oshiradi
AMI	Kengaytirilgan hisobga olish infratuzilmasi	Talabni boshqarish va tarif siyosatini takomillashtiradi
DMS/EMS	Taqsimlash va energiya boshqaruvi	Tarmoq yuklamasini optimallashtiradi
IoT sensorlar	Holat monitoringi	Nosozlikni oldindan aniqlashga yordam beradi
AI/analitika	Prognozlash va qaror qabul qilish	Pik yuklama, avariya va xarajatlarni kamaytiradi

Ushbu texnologiyalarni kompleks joriy etish alohida echimlarni qo'llashdan ko'ra samaraliroq natija beradi. Chunki smart gridning haqiqiy qiymati uskunalarining o'zida emas, balki ularning yagona ma'lumot va boshqaruv arxitekturasiga birlashtirilishida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonda smart grid texnologiyalarini joriy etish istiqbollari O'zbekiston elektr energetika sohasida islohotlar olib bormoqda. "O'zbekenergo" va boshqa tashkilotlar tomonidan elektr tarmoqlarini modernizatsiya qilish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish yo'lida qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan: Aqlli hisoblagichlar o'rnatilishi –ayrim viloyatlarda tajriba tariqasida o'rnatilgan va natijalari ijobiy baholanmoqda. AKT infratuzilmasini rivojlantirish –energetika tizimida zamonaviy monitoring va boshqaruv markazlari barpo etilmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini ulash –quyosh va shamol elektr stansiyalari smart grid tizimlariga integratsiya qilinmoqda. Biroq bu yo'lida ayrim muammolar ham mavjud: Moliyaviy mablag'larning etishmasligi AKT sohasida etarli

malakali kadrlarning kamligi elektr tarmoqlarining ayrim hududlarda eskirganligi.

Shunga qaramay, hukumat tomonidan qabul qilingan "2020–2030 yillarga mo'ljallangan energetika strategiyasi"da raqamlashtirish alohida yo'nalish sifatida belgilangan

Muammolar va echimlar

1. Moliyaviy resurslar; Smart grid texnologiyalari dastlabki bosqichda katta sarmoya talab qiladi. Bu muammoni xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda hal etish mumkin.

2. Texnik infratuzilma Mavjud elektr tarmoqlari modernizatsiya qilinmasa, yangi tizimlar samarali ishlamaydi. Shu sababli bosqichma-bosqich yangilash zarur.

3. Kadrlar masalasi AKT va energetika sohasida zamonaviy bilimga ega muhandislar tayyorlash dolzarbdir. Buning uchun maxsus o'quv dasturlari joriy etilishi lozim.

Smart grid texnologiyalari zamonaviy elektr tarmoqlari uchun ajralmas elementga aylanmoqda. Ular nafaqat energiya samaradorligini oshiradi, balki elektr ta'minotining barqarorligi, ekologik xavfsizligi

² 1-va 2-jadval. Muallif ishlanmasi

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

va iqtisodiy tejamkorligini ham ta'minlaydi. O'zbekiston uchun bu yo'nalish strategik ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatning energetik mustaqilligini mustahkamlash, "Yashil iqtisodiyot" tamoyillarini hayotga tatbiq etish hamda global energetika bozorida raqobatbardosh bo'lish imkonini beradi.

Natijalar elektr tarmoqlarini raqamlashtirish energiya samaradorligini oshirishning uch darajasini ta'minlashini ko'rsatadi: texnik, iqtisodiy va institutsional. Texnik darajada tarmoqning kuzatuvchanligi va boshqaruvchanligi kuchayadi; iqtisodiy darajada yo'qotishlar, avariya xarajatlari va noo'rin investitsiyalar kamayadi; institutsional darajada esa qaror qabul qilish ma'lumotlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Shu sababli smart gridni faqat muhandislik echimi sifatida emas, balki energetika boshqaruvining yangi paradigmasi sifatida ko'rish maqsadga muvofiq.

Biroq raqamlashtirishni joriy etishda qator cheklovlar mavjud. Birinchidan, boshlang'ich kapital xarajatlari yuqori bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, ma'lumotlar integratsiyasi, dasturiy platformalar uyg'unligi va standartlashuv masalalari murakkab. Uchinchidan, kiberxavfsizlik tahdidlari ortadi, chunki tarmoq elementlari bir-biri bilan ko'proq bog'lanadi. To'rtinchidan, energetika korxonalarida raqamli kompetensiyalar etishmasligi transformatsiya sur'atini sekinlashtirishi mumkin. Xalqaro manbalar smart grid joriy etishda texnologiya bilan birga institutsional tayyorgarlik, regulator siyosati va kadrlar malakasini ham parallel rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston uchun muhim jihat shundaki, elektr iste'molining kelgusi yillarda oshishi va tarmoqlarni modernizatsiya qilish ehtiyoji raqamli yondashuvni yanada dolzarb qiladi. Taqsimlash tarmoqlarini modernizatsiya qilish bo'yicha xalqaro qo'llab-quvvatlash mavjudligi ushbu yo'nalishda amaliy imkoniyatlar borligini ko'rsatadi. Shu bois respublikada smart metering, SCADA, yo'qotishlar xaritasini tuzish, transformator punktlarini raqamli nazoratga olish va hududiy DMS platformalarini joriy etish ustuvor yo'nalish sifatida qaralishi kerak.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, elektr tarmoqlarini raqamlashtirish energiya samaradorligini oshirishning eng muhim zamonaviy vositalaridan biridir. Smart grid texnologiyalari energiya yo'qotishlarini kamaytiradi, real vaqt monitoringini ta'minlaydi, avariylarni boshqarishni tezlashtiradi, qayta tiklanuvchi energiyani integratsiyalashni osonlashtiradi va elektr ta'minoti tizimining umumiy ishonchligini oshiradi. Raqamlashtirish natijasida tarmoq faoliyati reaktiv emas, balki prognozli va optimallashtirilgan boshqaruv modeliga o'tadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Maqola asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, elektr tarmoqlarini raqamlashtirish smart hisoblagichlar va billing tizimlarini modernizatsiya qilishdan boshlanishi kerak. Ikkinchidan, yirik podstantsiyalar va taqsimlash tugunlarida SCADA va sensor monitoring tizimlari kengaytirilishi lozim. Uchinchidan, hududiy darajada yo'qotishlarni tahlil

qiluvchi raqamli platforma joriy etilishi maqsadga muvofiq. To'rtinchidan, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini tarmoqqa ulashda moslashuvchan boshqaruv vositalari va prognoz modellaridan foydalanish zarur. Beshinchidan, kiberxavfsizlik, ma'lumotlar standartlari va kadrlar tayyorlash siyosati smart grid strategiyasining ajralmas qismi bo'lishi kerak.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Ernazarov Ulug'bek Raxmatullayevich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi / Эрнazarov Улугбек Рaxматуллаевич, независимый исследователь в Университете экономики и педагогики / Ernazarov Ulugbek Raxmatullaevich, independent researcher at the University of Economics and Pedagogy
E-mail: ernazarovulugbek71@mail.ru

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.10.2019 yildagi O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 -2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida PF-5853-sonli farmoni.
2. Abdurahmonov Q.X. Raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
3. Vahobov A.V. Milliy iqtisodiyot. – Toshkent: Sharq, 2019.
4. Jo'rayev N.J. Iqtisodiy islohotlar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Xodiyev B.Y. Iqtisodiy o'sish nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2017.
6. Gulomov S.S. Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Amin, M., Wollenberg, B. (2005). *Toward a Smart Grid*. IEEE Power and Energy Magazine.
8. Fang, X., Misra, S., Xue, G., Yang, D. (2012). *Smart Grid – The New and Improved Power Grid*. IEEE Communications Surveys & Tutorials.
9. Gellings, C. (2009). *The Smart Grid: Enabling Energy Efficiency and Demand Response*. CRC Press.
10. International Energy Agency (IEA). (2023). *Digitalisation and Energy*.
11. https://www.iea.org/energyssystem/electricity/digitalisation?utm_source=chatgpt.com
12. Mukhitdinov, K. S., & Rakhimov, A. N. (2020). The forecast for the development of the public services sector. *Scopus. Solid State Technology*, 63(6), 12.
13. Norimovich, R. A., & Namazovna, A. N. (2024). Evaluative indicators of increasing the production efficiency of industrial sectors. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 42(1), 6-14.
14. Rakhimov Anvar Norimovich. IMPROVING THE MECHANISM OF INCREASING THE ECONOMIC POWER OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ON THE BASE OF ECONOMETRIC MODELS. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting* 2024. 476-482

RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNING BARQAROR BIZNES TA'SIRI: O'ZBEKISTON SHAROITIDA TAHLILIY O'RGANISH

*Nazarov Bahrom Mustafayevich, Bekmurodov Ulug'bek Bahrom o'g'li,
Namozov Valijon Alijonovich*

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА УСТОЙЧИВЫЙ БИЗНЕС: АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА

*Назаров Бахром Мустафаевич, Бекмuroдов Улугбек Бахром оглы,
Намазов Валижон Алиджанович*

THE DIGITAL ECONOMY AND ITS IMPACT ON SUSTAINABLE BUSINESS: AN ANALYTICAL STUDY IN UZBEKISTAN

*Bakhrom Mustafayevich Nazarov, Ulugbek Bakhrom oglu Bekmurodov,
Valijon Alijonovich Namazov*

Received: March 6, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 13, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi asosida AKT sektori YaIMdagi ulushini oshirish, IT-eksportni 1 milliard dollarga etkazish va elektron xizmatlarni kengaytirish orqali samaradorlik va ekologik barqarorlikga erishilmoqda. 2025-yil holatiga ko‘ra, IT-eksport 1 mlrd dollardan oshishi kutilmoqda, internet qamrovi 94% ga yetdi, e-tijorat o‘sishi 40% dan yuqori. Biroq, raqamli tafovut, malaka yetishmasligi va kiberxavfsizlik muammolari saqlanmoqda. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya barqaror biznes uchun yangi imkoniyatlar ochadi, lekin ta’lim va infratuzilmani kuchaytirish talab etiladi.

Kalit so‘zlar Raqamli iqtisodiyot, barqaror biznes, “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi, IT-eksport, elektron tijorat, sun‘iy intellekt, raqamli tafovut, yashil texnologiyalar, O‘zbekiston.

Аннотация: В рамках стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» эффективность и экологическая устойчивость достигаются за счет увеличения доли ИКТ-сектора в ВВП, доведения экспорта ИТ-продукции до 1 млрд долларов и расширения электронных услуг. К 2025 году ожидается, что экспорт ИТ-продукции превысит 1 млрд долларов, охват интернетом достигнет 94%, а рост электронной коммерции превысит 40%. Однако сохраняются проблемы цифрового разрыва, нехватки квалифицированных кадров и кибербезопасности. Анализ показывает, что цифровая трансформация открывает новые возможности для устойчивого развития бизнеса, но необходимо укреплять образование и инфраструктуру.

Ключевые слова: цифровая экономика, устойчивый бизнес, стратегия «Цифровой Узбекистан-2030», экспорт ИТ, электронная коммерция, искусственный интеллект, цифровое неравенство, зеленые технологии, Узбекистан.

Abstract: Based on the “Digital Uzbekistan-2030” strategy, efficiency and environmental sustainability are being achieved by increasing the share of the ICT sector in GDP, bringing IT exports to \$ 1 billion, and expanding electronic services. As of 2025, IT exports are expected to exceed \$ 1 billion, internet coverage has reached 94%, and e-commerce growth is above 40%. However, the digital divide, skills shortages, and cybersecurity problems remain. The analysis shows that digital transformation opens up new opportunities for sustainable business, but education and infrastructure need to be strengthened.

Keywords Digital economy, sustainable business, “Digital Uzbekistan-2030” strategy, IT export, e-commerce, artificial intelligence, digital divide, green technologies, Uzbekistan.

■ KIRISH

Zamonaviy dunyoda raqamli iqtisodiyot iqtisodiy o‘rinishning asosiy drayveri bo‘lib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) orqali

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

samaradorlikni oshirish, yangi biznes modellar yaratish va barqaror rivojlanishni ta’minlash imkonini beradi. Raqamli iqtisodiyot nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki ijtimoiy inklyuziya va ekologik mas’uliyatni ham

kuchaytiradi. O'zbekiston uchun bu jarayon "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi va "O'zbekiston-2030" strategiyasi doirasida olib borilmoqda, bu esa mamlakatni Markaziy Osiyoda IT-markazga aylantirishni maqsad qilgan.

– O'zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiyotning barqaror biznesga ta'sirini tahlil qilish, ijobiy va salbiy jihatlarini baholash hamda takliflar ishlab chiqish. Tadqiqotda statistik ma'lumotlar, strategik hujjatlar va 2025-yilgi yangiliklar (IT-eksport o'sishi, e-xizmatlar kengayishi) asos qilib olingan.

Tadqiqotning dolzarbligi raqamli transformatsiyaning global tendensiyalari va O'zbekistonning iqtisodiy diversifikatsiyasi bilan bog'liq. Maqola quyidagi tuzilishga ega: raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, barqaror biznesga ta'siri, xulosalar va takliflar.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli iqtisodiyot va uning barqaror biznesga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar so'nggi yillarda faollashdi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar kontekstida. O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi (2020-yilda qabul qilingan) raqamli transformatsiyaning asosiy ramkasi bo'lib, infratuzilma, elektron hukumat, IT-ta'lim va raqamli bozorni rivojlantirishni ko'zda tutadi. UNDP (2025) hisobotida strategiya raqamli tadbirkorlikni rag'batlantirish va qishloq joylarda raqamli savodxonlikni oshirishda muhim rol o'ynagani ta'kidlanadi, biroq raqamli tafovut va reguliyator muammolar saqlanib qolmoqda[1].

Kuziyeva va boshqalar (2022) tadqiqotida raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'siri ekonometrik usullar bilan isbotlangan: AKT ulushi YaIMda 2,2% ni tashkil etib, 2025-yilga 5% ga etishi kutilmoqda. Raqamli transformatsiyaning iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini o'rganib, texnologiyalarni qo'llash samaradorlikni oshirishi va ekologik mas'uliyatni kuchaytirishini ko'rsatadi, lekin raqamli tafovut va malaka etishmasligi to'siq bo'lib qolmoqda[2].

Markaziy Osiyo kontekstida GSMA (2023) va ESCAP (2024) hisobotlari raqamli tafovutni yopish zarurligini ta'kidlaydi: Raqamli tafovut (qishloq-gender farqlari) va malaka etishmasligi muammolari saqlanmoqda, ammo infratuzilma (optik tolali kabellar, 5G) kengayishi bilan qisqarmoqda. Qo'shni davlatlar bilan taqqoslaganda O'zbekiston etakchi o'rinlarda (Qozog'istondan keyin). OECD (2023) va World Bank (2023) tadqiqotlari raqamli ko'nikmalar xususiy sektor raqobatbardoshligini oshirishini ko'rsatadi.

Barqaror biznes jihatidan, raqamli texnologiyalar resurslarni tejash va yashil iqtisodiyotning o'sishini ta'minlaydi (ADB, 2021; Chen va boshq., 2024). Biroq, investitsiyalar etishmasligi va kiberxavfsizlik muammolari salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Kiber jinoyatlar hujumining asosiy maqsadi, kompaniyani moliyaviy zararga uchratish, shantaj yo'li bilan to'lov talab qilish muammolarini keltirib chiqaradi. Bu asosan jismoniy shaxslarning kiber jinoyatlar haqida to'liq ma'lumotga ega emasliklari, e'tiborsizlik va ijtimoiy tarmoqlardagi ko'p reklamalarga ishonib qolish va kompyuter savodxonligi etarli emasligi natijasida yuzaga keladi[3].

Umumiy adabiyotlar raqamli iqtisodiyotning ijobiy potentsialini tasdiqlaydi, lekin O'zbekistonda muvaffaqiyat infratuzilma va inklyuziv siyosatga bog'liq.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot aralash metodologiyaga asoslangan: sifat va miqdoriy tahlil birgalikda qo'llanilgan.

Ma'lumotlar manbalari:

– Ikkinchi darajali ma'lumotlar: Rasmiy statistika (Davlat statistika qo'mitasi, Raqamli texnologiyalar vazirligi, 2023–2025), xalqaro hisobotlar (UNDP, World Bank, OECD, GSMA, 2023–2025), ilmiy maqolalar (ACM, ResearchGate, 2022–2025).

Tahlil usullari:

– Statistika tahlili: YaIM ulushi, internet qamrovi, IT-eksport ko'rsatkichlari bo'yicha tendensiyalar (2020–2025).

– Taqqosiy tahlil: O'zbekiston va qo'shni davlatlar (Qozog'iston, Qirg'iziston va boshq.) raqamli tafovut ko'rsatkichlari (EGDI, internet kirish darajasi).

– Sifatiy tahlil: Strategik hujjatlar ("Raqamli O'zbekiston-2030", "O'zbekiston-2030") va hisobotlar mazmun tahlili.

– SWOT-tahlil: Ijobiy va salbiy ta'sirlar bahosi: Tadqiqot dolzarbligi va ishonchliligini ta'minlash uchun 2025-yilgi yangi ma'lumotlar (masalan, IT-eksport o'sishi, raqamli xizmatlar kengayishi) asos qilib olingan. Cheklovlar: Ma'lumotlar ochiqligi va real vaqt yangilanishi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston raqamli iqtisodiyoti jadal rivojlanmoqda va barqaror biznesga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. 2025-yil holatiga ko'ra:

– Internet foydalanuvchilari aholining 94,2% ini tashkil etdi, qamrov 98% ga yaqinlashmoqda.

– IT-xizmatlar eksporti bir milliard dollarga etdi (2024-yilda 344 mln dollardan o'sish).

– AKT sektori YaIMdagi ulushi 3–5% atrofida, IT-kompaniyalar soni 9700 dan ortiq, 200 ming mutaxassis band.

– Elektron tijorat va fintech o'sishi, yashil data-markazlar (DataVolt loyihasi) va SI texnologiyalari resurs tejash va ekologik barqarorlikni ta'minlamoqda.

– Barqaror biznesda samaradorlik oshishi (ERP, IoT qo'llash), yangi ish o'rinlari yaratilishi va inklyuzivlik kuchayishi kuzatilmoqda.

Biroq, raqamli tafovut (ayniqsa qishloq va gender farqlari) va malaka etishmasligi muammolari saqlanib qolmoqda. Qo'shni davlatlar bilan taqqoslaganda O'zbekiston o'rtacha yuqori o'rinda (EGDI 0.7999, 63-o'rin), lekin Turkmaniston va Afg'onistondan oldinda.

Raqamli transformatsiya barqaror biznes modellarini kuchaytirib, iqtisodiy diversifikatsiya va yashil o'sishga hissa qo'shmoqda.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot barqaror biznesning muhim drayveri bo'lib, "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi orqali samaradorlik, ekologik mas'uliyat va inklyuziv o'sishni ta'minlamoqda. Ijobiy ta'sirlari – resurslarni tejash,

yangi bozorlarning ochilishi va eksportning o'sishi – salbiy jihatlari (raqamli tafovut, malaka etishmasligi) ustun turibdi. Muvaffaqiyat infratuzilmani kengaytirish, ta'limni kuchaytirish va xalqaro hamkorlikka bog'liq. Taklif etilgan choralar (qishloqda savodxonlik dasturlari, yashil iqtisodiyot loyihalariga imtiyozlar, startup qonunchiligini takomillashtirish) amalga oshirilsa, O'zbekiston Markaziy Osiyoda raqamli iqtisodiyotda barqaror rivojlanish markaziga aylanishi mumkin. Raqamli transformatsiyani barqarorlik maqsadlari bilan uyg'unlashtirish uzoq muddatli iqtisodiy farovonlikka olib keladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Nazarov Bahrom Mustafayevich Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Sun'iy intellekt kafedrasida mustaqil izlanuvchisi (PhD) / Назаров Бахром Мустафаевич, независимый исследователь, кафедра искусственного интеллекта, Ташкентский государственный экономический университет / Nazarov Bakhrom Mustafayevich, independent researcher, Department of Artificial Intelligence, Tashkent State University of Economics.

E-mail: bahrommalaka@mail.ru

ORCID: [0009-0004-4073-9333](https://orcid.org/0009-0004-4073-9333)

2. Bekmurodov Ulug'bek Bahrom o'g'li Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Sun'iy intellekt kafedrasida t.f.f.d(PhD), dotsenti / Бекмуродов Улугбек Бахром оглу, кандидат наук, доцент кафедры искусственного интеллекта Ташкентского государственного экономического университета / Bekmurodov Ulugbek Bakhrom oglu, PhD, Associate Professor of the Department of Artificial Intelligence at Tashkent State University of Economics.

E-mail: ulugbekmurodov1987@gmail.com

ORCID: [0009-0001-9188-8644](https://orcid.org/0009-0001-9188-8644)

3. Namozov Valijon Alijonovich Respublika o'rta tibbiyot va farmasevtika xodimlari malakasini oshirish va

ularni ixtisoslashtirish markazi Samarqand filiali o'quv ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari / Намозов Валижон Алижонович, заместитель директора по образовательным вопросам Самаркандского филиала Республиканского центра повышения квалификации и специализации среднего медицинского и фармацевтического персонала / Namozov Valijon Alijonovich, Deputy Director for Educational Issues of the Samarkand branch of the Republican Center for Advanced Training and Specialization of Mid-level Medical and Pharmaceutical Personnel.

E-mail: valijon1125@gmail.com

ORCID: [0000-0003-0626-5408](https://orcid.org/0000-0003-0626-5408)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Raqamli iqtisodiyot statistikasi, 2025. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/raqamli-iqtisodiyot>
2. UNDP. Digital Economy of Uzbekistan: The State of Digital Entrepreneurship, 2025. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-05/uz_digital-economy-study_eng.pdf
3. Data Reportal. Digital 2025: Uzbekistan, 2025. <https://datareportal.com/reports/digital-2025-uzbekistan>
4. Kuziyeva G.R. va boshq. Analysis of digital economy performance and economic growth nexus: case of Uzbekistan // ACM, 2022.
5. GSMA. Mobile Economy Central Asia, 2023–2025.
6. World Bank. Global Findex Database 2025: Uzbekistan.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi, 2020 (yangilangan 2025).
8. Raqamli texnologiyalar vazirligi hisobotlari, 2025. <https://digital.gov.uz/>
9. OECD. Digital Economy Outlook, 2023–2025.
10. IT Park Uzbekistan hisobotlari, 2025.
11. Current approaches and new research in modern sciences international scientific-online conference, 2022

Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
Economy of the region and industry
Экономика региона и отрасли

HUDUDIY IQTISODIY KLASTERLARNING MINTAQAVIY RAQOBATBARDOSHLIKKA TA'SIRINI EKONOMETRIK BAHOLASH

Ravshanova Nigora Ulug'bek qizi

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КЛАСТЕРОВ НА РЕГИОНАЛЬНУЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ

Равшианова Нигора Улугбек кизи

ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE IMPACT OF TERRITORIAL ECONOMIC CLUSTERS ON REGIONAL COMPETITIVENESS

Ravshanova Nigora Ulugbek kizi

Received: March 15, 2026 Revised: March 18, 2026 Accepted: March 22, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'siri statistik va ekonometrik usullar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida hududiy iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari, jumladan investitsiyalar hajmi, sanoat ishlab chiqarishi va klaster korxonalari soni o'rganildi. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish omillarini aniqlash maqsadida ko'p omilli regressiya modeli tuzildi va uning natijalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, klasterlarning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, iqtisodiy klasterlar, hududiy rivojlanish, raqobatbardoshlik, ekonometrik tahlil, regressiya modeli, investitsiyalar, sanoat ishlab chiqarishi.

Аннотация: В данной статье исследуется влияние региональных экономических кластеров на конкурентоспособность регионов на основе статистических и эконометрических методов анализа. В процессе исследования были изучены основные показатели регионального экономического развития, такие как объем инвестиций, промышленное производство и количество кластерных предприятий. Для определения факторов регионального экономического роста была построена многофакторная регрессионная модель и проведен ее анализ. Результаты исследования показывают, что развитие экономических кластеров является важным фактором повышения региональной конкурентоспособности. Также разработаны научно-практические рекомендации по повышению эффективности кластерной политики.

Ключевые слова: региональная экономика, экономические кластеры, региональное развитие, конкурентоспособность, эконометрический анализ, регрессионная модель, инвестиции, промышленное производство.

Abstract: This article examines the impact of regional economic clusters on regional competitiveness using statistical and econometric analysis methods. The study analyzes key indicators of regional economic development, including investment volume, industrial production, and the number of cluster enterprises. A multiple regression model was developed to determine the main factors influencing regional economic growth. The results show that the development of economic clusters plays a significant role in increasing regional competitiveness. In addition, several scientific and practical recommendations for improving cluster development policies are proposed.

Keywords: regional economy, economic clusters, regional development, competitiveness, econometric analysis, regression model, investment, industrial production.

■ KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida hududiy iqtisodiy rivojlanish mamlakat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda

hududiy iqtisodiyotning samaradorligini oshirish uchun klaster yondashuvi keng qo'llanilmoqda. Klasterlar – bu bir hududda joylashgan o'zaro bog'liq korxonalar, ilmiy markazlar va xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar majmuasidir.

Klasterlar iqtisodiy faoliyatning konsentratsiyasi, innovatsion salohiyatning ortishi va ishlab chiqarish samaradorligining oshishiga xizmat qiladi. Shu sababli ko'plab davlatlar iqtisodiy siyosatida klasterlarni rivojlantirish mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishning muhim vositasi sifatida qaralmoqda.

Mintaqaviy iqtisodiyot nazariyasida klasterlarning hududiy rivojlanishga ta'sirini baholash muhim ilmiy muammo hisoblanadi. Ayniqsa, klasterlarning iqtisodiy o'sish, investitsiya jalb qilish, bandlik darajasi va ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sirini ekonometrik usullar orqali tahlil qilish dolzarbdir.

Mazkur maqolaning maqsadi – hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'sirini statistik va ekonometrik usullar yordamida baholashdan iborat. Tadqiqotda hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida regressiya modeli tuzilib, klasterlarning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri aniqlanadi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Hududiy iqtisodiy klasterlar va ularning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'siri masalalari ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan. Klaster nazariyasining asosiy g'oyalari M.Porter tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u klasterlarni hududiy raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili sifatida baholaydi [1]. P.Krugman esa iqtisodiy faoliyatning geografik konsentratsiyasi hududiy iqtisodiy o'sishni tezlashtirishini ta'kidlaydi [2].

A.Marshall sanoat klasterlarini "sanoat rayonlari" tushunchasi orqali izohlab, korxonalar o'rtasidagi yaqin hamkorlik ishlab chiqarish samaradorligini oshirishini ko'rsatgan [3]. M.Delgado, M.Porter va S.Stern klasterlarning mavjudligi innovatsion faollik va investitsiya oqimining ortishiga xizmat qilishini ilmiy asoslab berganlar [4].

C.Ketels klaster siyosati hududiy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishning muhim vositalaridan biri ekanligini ta'kidlaydi [5]. R.Martin va P.Sunley esa klasterlarning hududiy iqtisodiy tizimda innovatsion muhitni shakllantirishdagi rolini tahlil qilganlar [6].

Shuningdek, E.Bergman va E.Feser klasterlar iqtisodiy integratsiya va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilishini qayd etgan [7]. M.Enright klasterlarning mintaqaviy iqtisodiy siyosatda muhim strategik vosita ekanligini ta'kidlaydi [8].

S.Rosenfeld klasterlar hududiy iqtisodiy rivojlanishda kooperatsiya va bilim almashuvini kuchaytirishini ko'rsatadi [9]. Boshqa tadqiqotlarda esa klasterlarning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'siri ekonometrik modellari orqali baholanishi mumkinligi qayd etilgan [10].

Mahalliy tadqiqotchilar ham hududiy iqtisodiyotda klasterlarni rivojlantirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishini ta'kidlaydilar [11]. Shuningdek, ayrim ilmiy ishlarda klaster yondashuvi hududiy raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim omili sifatida baholanadi [12].

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'sirini baholash maqsadida O'zbekiston hududlarida sanoat ishlab chiqarishi, investitsiyalar hajmi va klaster korxonalari faoliyati bilan bog'liq statistik ko'rsatkichlar tahlil qilindi. So'nggi yillarda mamlakatda sanoat va qishloq xo'jaligi klasterlarini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, to'qimachilik, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sanoati sohalarida klaster tizimi joriy etilishi hududiy iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda klaster tizimi joriy etilgan hududlarda sanoat ishlab chiqarish hajmi va investitsiya oqimi sezilarli darajada oshgan. Masalan, 2018–2023-yillar davomida to'qimachilik klasterlari faoliyatining kengayishi natijasida paxta xomashyosini chuqur qayta ishlash darajasi ortib, sanoat ishlab chiqarish hajmi sezilarli darajada ko'paygan. Natijada hududiy yalpi mahsulot tarkibida sanoat ulushi ham oshib bormoqda.

Hududiy iqtisodiy rivojlanishni tahlil qilishda klasterlar faoliyatining investitsiyalar hajmiga ta'siri alohida ahamiyatga ega. Mamlakatda klaster tizimi joriy etilgan hududlarda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi ham ortib bormoqda. Bu esa ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududiy iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Quyidagi jadvalda 2023-yilda O'zbekistonning ayrim hududlarida klasterlar faoliyati bilan bog'liq asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar keltirilgan.

1-jadval

2023-yilda ayrim hududlarda klasterlar faoliyati va iqtisodiy ko'rsatkichlar

Hudud	Klaster korxonalari soni (ta)	Sanoat ishlab chiqarishi (trln so'm)	Jalb qilingan investitsiyalar (trln so'm)	Bandlik (ming kishi)
Toshkent viloyati	45	72.5	18.2	980
Farg'ona viloyati	38	46.3	11.7	720
Andijon viloyati	34	39.8	10.1	650
Samarqand viloyati	36	41.6	12.4	700
Qashqadaryo viloyati	28	33.5	8.9	540

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, klaster korxonalari soni yuqori bo'lgan hududlarda sanoat ishlab chiqarish hajmi ham yuqori. Masalan, Toshkent viloyatida klaster korxonalari soni 45 taga etgan bo'lib, bu hududda sanoat ishlab chiqarish hajmi 72,5 trln so'mni tashkil etgan. Shuningdek, ushbu hududda jalb qilingan investitsiyalar hajmi 18,2 trln so'mga teng bo'lib, bu boshqa hududlarga nisbatan yuqori ko'rsatkich hisoblanadi.

Farg'ona vodiysi hududlarida ham klaster tizimi iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, Farg'ona va Andijon viloyatlarida to'qimachilik hamda qishloq xo'jaligi klasterlari faoliyati rivojlanib, sanoat ishlab chiqarish hajmining ortishiga xizmat qilmoqda. Bu hududlarda klaster korxonalari sonining ko'payishi yangi ish o'rinlari yaratish hamda aholi bandligini ta'minlashga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ekonometrik tahlil natijalari ham klasterlar faoliyati va hududiy iqtisodiy rivojlanish o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Regressiya modeli natijalariga ko'ra klaster korxonalari sonining ortishi hududiy sanoat ishlab chiqarishi va investitsiyalar hajmining oshishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshiradi.

Bundan tashqari, klaster tizimi hududiy bandlikni oshirishga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, klasterlar faoliyati natijasida minglab yangi ish o'rinlari yaratilgan. Bu esa hududlarda aholi daromadlarining oshishi hamda iqtisodiy faollikning kuchayishiga olib kelmoqda.

Ekonometrik tahlil natijalari ham klaster korxonalari soni, investitsiyalar hajmi va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Klasterlar sonining ortishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, hududiy iqtisodiy tizimning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda mamlakatda sanoat ishlab chiqarish hajmi 700 trln so'mdan oshgan bo'lib, bunda klaster tizimi joriy etilgan hududlarning hissasi sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Bu esa klaster tizimi hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, o'tkazilgan statistik va ekonometrik tahlillar hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Klaster tizimini yanada rivojlantirish orqali hududiy iqtisodiy salohiyatni oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda sanoat ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish mumkin.

Hududiy iqtisodiy klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'sirini o'rganishda nafaqat O'zbekiston, balki xalqaro iqtisodiy tajriba ham tadqiq etildi. Klasterlar kontseptsiyasi iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikka ta'sir nuqtai nazaridan bir qator empirik tadqiqotlarda asosiy omil sifatida ko'riladi.

Masalan, **Yevropa Ittifoqi davlatlaridagi klasterlarga bag'ishlangan "European Cluster Panorama"* hisobotida klasterlar faoliyati hududiy ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirgani qayd etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, klasterlashtirilgan hududlarning yalpi ichki mahsuloti (GDP) ular faol

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

bo'lmagan hududlarga nisbatan o'rtacha 15–20 % ko'proq o'sadi. Bu esa klaster tizimi hududiy iqtisodiy salohiyatni kuchaytiruvchi asosiy mexanizmlardan biri ekanini dalillaydi.

Shuningdek, AQShning Brookings Institution tadqiqotiga asoslanadigan bo'lsak, avtomobil sanoati va texnologik ishlab chiqarish klasterlarining rivojlanishi natijasida mintaqaviy eksport va investitsiyalar hajmi barqaror ravishda oshganligi aniqlangan. Bu klasterlar bilan bog'liq regionlarda mehnat unumdorligi yuqoriligi kuzatiladi va bu raqobatbardoshlik indeksiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonda hududiy iqtisodiy klasterlar tizimi joriy etilgan hududlarda iqtisodiy ko'rsatkichlar statistik ravishda o'sish tendensiyasini ko'rsatadi. Klaster korxonalarining markazlashuvi ishlab chiqarish zanjirlarini samarali tartibga soladi, xomashyoning chuqur qayta ishlanishini rag'batlantiradi hamda qo'shimcha qiymat yaratishni oshiradi. Bu jarayon investitsiyalar uchun qulay sharoit yaratadi va investitsiya jalb qilishni yaxshilaydi — ayniqsa to'qimachilik, meva-sabzavot va oziq-ovqat sanoati klasterlarida.

Tadqiqotning ekonometrik qismi klasterlarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'sirini kvantitativ aniqlashga yo'naltirilgan. Qo'llangan ko'p omilli regressiya modeli natijalari shuni ko'rsatadiki, klaster korxonalari sonining ko'payishi mintaqaviy raqobatbardoshlik indeksini sezilarli darajada oshiradi. Bu bog'liqlik statistik jihatdan yuqori ishonchlilik darajasiga ega bo'lib, modelning determinatsiya koeffitsienti 0.8 dan yuqori natijani beradi. Bu esa tadqiqotda tanlangan omillar — klasterlar, investitsiyalar va ishlab chiqarish hajmi — mintaqaviy raqobatbardoshlikni tushuntirishda juda sezilarli ekanini ko'rsatadi.

Xalqaro iqtisodiy adabiyotlarda ham klaster tizimi bilan bog'liq bo'lgan akademik tadqiqotlar ko'p yillar davomida sezilarli statistik asos va empirik dalillarni taqdim etadi. Masalan, Michael Porter tomonidan ishlab chiqilgan klasterlar nazariyasi raqobatbardoshlikni shakllantirishda ishlab chiqarish zanjirlarini samarali tashkil etish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlashning ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi. Xuddi shunday, klaster tizimi orqali yaratilgan iqtisodiy effektlar regionlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirishga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, tadqiqotlar klaster tizimini faqatgina ishlab chiqarish samaradorligini oshirish vositasi sifatida emas, balki barqaror mintaqaviy rivojlanishni ta'minlovchi mexanizm sifatida ham ko'rmoqda. Bunda klasterlar resurslarni optimallashtirish, tashqi investitsiyalarni jalb etish, yangi ish o'rinlarini yaratish va innovatsiyalarni tijoratlashtirish orqali hududiy iqtisodiy salohiyatni oshiradi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

1. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, hududiy iqtisodiy klasterlar mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Klasterlar sonining ko'payishi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, investitsiyalar

oqimini rag'batlantiradi va hududiy yalpi mahsulotning o'sishiga xizmat qiladi.

2. Empirik va statistik tahlillar natijalari shuni ko'rsatadiki, klaster tizimi joriy etilgan hududlarda investitsiyalar hajmi va sanoat ishlab chiqarish ko'rsatkichlari yuqori bo'ladi. Bu hududlarda iqtisodiy o'sish tezroq yuz beradi va yangi ish o'rinlari yaratiladi.

3. Xorijiy davlatlar, xususan Yevropa va AQSh tajribasi shuni ko'rsatadiki, klasterlar hududiy iqtisodiy salohiyatni oshirish, eksportni rivojlantirish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirishda samarali mexanizm sifatida xizmat qiladi. Bu milliy iqtisodiyot rivojida klaster tizimini joriy etishning muhimligini tasdiqlaydi.

4. Tadqiqot natijalariga asoslanib, hududiy iqtisodiy klasterlarning samaradorligini oshirish uchun klasterlarni rivojlantirish, ularning texnologik va innovatsion salohiyatini kuchaytirish, davlat tomonidan investitsiya va infratuzilma qo'llab-quvvatlashini ta'minlash zarur. Bu mintaqaviy iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

Ravshanova Nigora Ulug'bek qizi- Xalqaro innovatsion universiteti o'qituvchisi./Павшанова Нигора Улугбек кизи — преподаватель Международного инновационного университета./Nigora Ravshanova Ulugbek kizi- Lecturer at the International Innovative University.

E-mail: nigoraravsha52@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4479-457X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1] Porter, M.E., 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
- [2] Krugman, P., 1991. *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.
- [3] Marshall, A., 1890. *Principles of Economics*. London: Macmillan.
- [4] Delgado, M., Porter, M.E. and Stern, S., 2014. *Clusters, Convergence, and Economic Performance*. Research Policy, 43(10), pp.1785–1799.
- [5] Ketels, C., 2013. *Cluster Policies in Europe: Institutions, Implementation and Impact*. Stockholm: European Cluster Observatory.
- [6] Martin, R. and Sunley, P., 2003. *Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?*. Journal of Economic Geography, 3(1), pp.5–35.
- [7] Bergman, E. and Feser, E., 1999. *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications*. Regional Research Institute Working Paper.
- [8] Enright, M.J., 1996. *Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda*. Cambridge Journal of Economics, 20(1), pp.5–25.
- [9] Rosenfeld, S.A., 2002. *Creating Smart Systems: A Guide to Cluster Strategies in Less Favored Regions*. European Planning Studies, 10(5), pp.523–540.
- [10] Bashorina, O.V. and Temkina, I.M., 2016. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish jamiyatning barqaror rivojlanishi, kambag'allikni qisqartirish asosidir. Ekonomicheskii Vestnik, 2(45), pp.34–41.
- [11] Neverov, A.V. and Vodopyanova, N., 2017. *State Coordination of Capital in Transition to a Green Economy*. Journal of Sustainable Development, 10(4), pp.56–65.
- [12] Pirs, D. and Barbier, E., 1989. *Blueprint for a Green Economy*. London: Earthscan Publications.

KLASTERLARNING AGROTADBIRKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISHGA TA'SIRI

Qurbonov Alisher Bobokulovich

ВЛИЯНИЕ КЛАСТЕРОВ НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ АГРОБИЗНЕСА

Курбанов Алишер Бобокулович

THE IMPACT OF CLUSTERS ON INCREASING AGRIBUSINESS EFFICIENCY

Alisher Bobokulovich Kurbonov

Received: March 5, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Tahlil jarayonida ilmiy tadqiqotlarning dialektika nazariyasiga tayangan holda analiz va sintez, statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlillar natijasida klaster iqtisodiyoti ijodkorlik muhitini yaratish va innovatsion faoliyatni shakllantirishni ta'minlash imkonini berishi aniqlandi. Shuningdek, klasterlarning sinergetik samarasi, trigger samarasini respublikamiz tadbirkorlik sub'ektlarida qo'llash yo'nalishlari aniqlandi hamda klasterlarning hozirgi holati tahlil etilib, xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Klaster, sanoat klasterlari, mahalliy sanoat, tadbirkorlik, sinergetik samara, trigger samarasi, klasterlarning "Erkin bozor" va "qutblar" nazariyasi.

Аннотация: В процессе анализа, основанного на диалектической теории научного исследования, использовались методы анализа и синтеза, статистический анализ. В результате анализа установлено, что кластерная экономика позволяет создать среду творчества и обеспечить формирование инновационной деятельности. Также определены направления применения синергетического эффекта кластеров и триггерного эффекта в хозяйственных субъектах нашей республики, проанализировано современное состояние кластеров, даны выводы и предложения.

Ключевые слова: Кластер, промышленный кластеры, местная промышленность, предпринимательство, синергетический эффект, триггерный эффект, «Свободный рынок» кластеров и теория полярный.

Abstract. In the process of analysis, based on the dialectical theory of scientific research, methods of analysis and synthesis, and statistical analysis were used. As a result of the analysis, it was established that the cluster economy makes it possible to create an environment of creativity and ensure the formation of innovative activities. The directions for applying the synergistic effect of clusters and the trigger effect in economic entities of our republic are also determined, the current state of clusters is analyzed, conclusions and proposals are given.

Keywords: Cluster, industry clusters, local industry, entrepreneurship, synergistic effect, trigger effect, "Free market" of clusters and polar theory.

■ KIRISH

O'zbekistonda qisqa muddat mobaynida klaster usulida faoliyat yuritish o'zining ijobiy tomonlarini ko'rsatdi. Jumladan respublikamizda to'qimachilik sanoatida resurslarni tejaydigan texnika va texnologiyalarni joriy etildi. Yangi va zamonaviy korxonalarni barpo etildi, yangi ish o'rinlarini yaratildi, yuqori qo'shilgan qiymatga ega tayyor mahsulot ishlab chiqarish rivojlandi. Shu bois shakllanayotgan va rivojlanayotgan klasterlar faoliyatini barqarorlashtirish, mavjud muammolarni bartaraf etish dolzarb vazifalar sifatida qaralmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Klaster ma'lum bir hududda o'zaro bog'langan korxonalarning iqtisodiy aglomeratsiyasi ob'ekti sifatida hunarmandchilik ishlab chiqarish davridan beri ma'lum.

Uning fanda samarali usul sifatida talqin etilishi birinchilardan bo'lib, atoqli iqtisodchi olim A.Marshalning asarlarida paydo bo'ldi[1]. Marshall ularni "Mahalliy sanoat" deb atadi. Keyinchalik "Sanoat hududlari" nomi keng tarqaldi. Hozirda eng mashhur atama "klaster" esa ancha keyin paydo bo'ldi. Klaster alohida iqtisodiy tizim sifatida qaralishi mumkin[2]. Bu esa ham davlat sanoat siyosatining rivojlanishiga, ham butun iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi[3].

Bizning davrimizdagi klasterlar to'liqlinining ko'tarilishi asosan vertikal integratsiyalashgan kompaniyalarning parchalanish jarayonlari bilan bog'liq. Buning sababi mahsulotlarning murakkabligining keskin o'sishi edi - birinchi navbatda mashinasozlikda. Yakuniy mahsulotlarni yig'ishda ishlatiladigan oraliq mahsulotlar va butlovchi qismlarning soni va assortimenti ko'p marta oshdi. Bunday sharoitlarda barcha korxonlarning

konsentratsiyasi bitta tom ostidagi ishlab chiqarish maydonchalari haqiqiy tanlov bo'lishni to'xtatdi. Muqobil variant - mustaqil ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlik, ya'ni klasterlar vujudga kela boshladi. Klaster yondashuvining asoschisi sifatida M. Porter klasterini "Geografik jihatdan qo'shni bo'lgan bir-biriga bog'langan kompaniyalar va ular bilan bog'liq bo'lgan kompaniyalar guruhi" deb ta'riflaydi[4]. Bunday yondashuvlar tarmoqlararo va tarmoq ichida sinergetik ta'sirni ifodalaydi.

Sinergiya samarasi ichki va tashqi qarshiliklarni, yutuqlar yig'indisini birlashtirganda paydo bo'ladi. Jamoa harakatini natijasini erishish uchun kompaniyalar tuzilmalarini tashkil etishda "Sinergiya" atamasi A.A.Bogdanov, I. Ansoff tomonidan qo'llanilgan[5]. Sinergiya deganda ikki yoki undan ortiq korxonalarning bir xil yo'nalishda birlashishi natijasida yuzaga keladigan strategik afzalliklar tushuniladi[6]. Klasterlashning sinergetik ta'siri tufayli quyidagi imkoniyatlar vujudga keladi:

- raqobatdan oldingi imkoniyatlar;
- innovatsiyalarning tarqalishi;
- vertikal integratsiya;
- texnologik transfer, hayotiy sikl

uzaytirilishi, gorizontal differentsiatsiya.

■ TADVIQOT METODOLOGIYASI

Klasterlar tadbirkorlarning imkoniyatlarini birlashtirgan yagona tizim sifatida shakllandi. Shu bilan birga bir-biriga bog'liq turli xil faoliyat yurituvchi tadbirkorlarning o'rtacha xarajatlarini qisqartirdi. Tarmoqda mavjud bo'lmagan faoliyat turlarining hosil bo'lishiga imkon yaratdi. Bu esa bir yo'nalishdagi ishlab chiqarish boshqa faoliyat turlariga senergetik ta'sir ko'rsatadi. Senergetik ta'sir mahalliy harakatlar oddiy individual harakatlar yig'indisidan iborat bo'ladi. Shu munosabat bilan integral tuzilmaning salohiyati individual tuzilma a'zolari potentsiallaridan yuqori bo'ladi. Hamkorlik va samarali foydalanish natijasida uzoq muddatli istiqbolda barcha manfaatdor sheriklarning imkoniyatlari sinergetik effektga olib keladi. U yoki bu klasterni yaratish g'oyasi hududnii batafsil o'rganish va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Kompaniyalar uchun unga kirish faqat bir-birining yonida joylashganligi emas, balki foydali bo'lishi lozim. Klasterlarni yaratishda ishlab chiqaruvchilarning manfaatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lmisligi kerakligini tushunish muhimligi infratuzilmani rivojlantirish imkoniyatini yaratadi[7].

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Klaster iqtisodiyoti ijodkorlik muhitini yaratish va innovatsion faoliyatni shakllantirishni ta'minlash imkonini beradi. Jahon tajribasida klasterlarni shakllantirishda ikkita asosiy yondashuv mavjud. Birinchisi, 80-90-yillarda taklif qilingan klassik liberal yoki anglo-sakson yondashuvidir. M.Porter aytganidek, xo'jalik sub'ektlarining o'zini-o'zi tashkil etishiga asoslangan "Yerkin bozor" mexanizmlari doirasida sodir bo'ladi. Ikkinchisi – "Qutblar" deb nomlangan zamonaviy Yevropa yondashuvi raqobatbardosh biznes hamda markaziy va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan.

O'zbekiston Respublikasida klasterlarning vujudga kelishi davlat tomonidan agrar tarmoqda sanoat integratsiyasini qo'llab - quvvatlash orqali sodir bo'lmoqda. Bu esa xorijiy va mahalliy investorlarning erkin faoliyat ko'rsatishi uchun me'yoriy – huquqiy xujjatlar asosida ta'minlandi. Agrar sohada qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlashning ortda qolishi davlat aralashuvini taqozo qildi. Jumladan, agrar tarmoqda paxta – to'qimachilik, g'allachilik, meva – savzavotchilik, farmasevtika, qorako'pchilik, pillachilik klasterlari tashkil etildi. Qashqadaryo viloyatida 2025 yilda 180300 tonna tola ishlab chiqarilgan bo'lib, 2019 yilga nisbatan 74.2 foizga o'sgan. Ip –kalava ishlab chiqarish 73,2 foizga, tayyor tikuv - trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarish 81.0 foizga ortgan, yog'-moy ishlab chiqarish 73.1 foizga ortgan. Ammo mato ishlab chiqarish, tayyor tikuv - trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarish darajasi oshgan bilan, ishlab chiqarish xajmi kam. Shunday bo'lsa-da, ushbu ishlab chiqarish sohalari oldingi yillarda mavjud bo'lmagan. Klasterlarning sinergetik ta'sirida ushbu ishlab chiqarish yo'nalishlari sekin bo'lsa-da rivojlanmoqda.

1-jadval

Qashqadaryo viloyati to'qimachilik klasterlarining o'rtacha samaradorlik ko'rsatkichlari

	Ulchov birligi	2020	2021	2022	2023	2024	2024 yilda 2020 yilga nisbatan o'zgarish,%
Sotishdan tushgan daromad	Mrld. so'm	7 435	11 117	60 658	179 621	254 625	34,2
Xarajat	Mrld. so'm	7 463	17 178	87 783	174 585	217 152	29,1
Sof foyda	Mrld. so'm	-27,8	-6060,8	-27124,5	5036,0	37472,4	x
Rentabellik,%	Mrld. so'm	x	x	x	2,9	17,3	x
Tehnologik transfer xarajatlari	Mrld. so'm	11983,3	62159,7	92942,1	95760,1	204343,6	17,1
Asosiy vositalar	Mrld. so'm	9 384	37 552	53 297	71 882	94 167	10,0
Tovar moddiy zahiralari	Mrld. so'm	2 599	36 591	101 805	116 820	205 937	79,2
Ishchilar soni	Kishi	295	336	380	429	414	1,4

Qashqadaryo viloyatida to'qimachilik sanoat asosida klasterlar shakllanib bormoqda. Chunki, qishloq xo'jaligida mahsulot etishtirish va sanoat bilan integratsiyasi rivojlantirishning boshqa imkoniyatlarini qilib bo'lmadi. Qashqadaryo viloyatida to'qimachilik klasterlarining soni 19 tani tashkil qiladi. Jami to'qimachilik klasterlari bo'yicha sotishdan tushgan daromad 2024 yilda 4 837871 mlrd. so'mni tashkil qilib, 2020 yilga nisbatan 34,2 martaga oshgan. Qilingan xarajatlar esa mos ravishda 29,1 martaga oshganligini 2.17 – jadvaldan ko'rishimiz mumkin. Sof foyda 1019-2021 yillarda ko'rilmagan. Faqatgina 2023-2024 yillarda sof oyda ko'rilgan bo'lib, 2023 yilda sof foyda 41425 mlrd. so'mni tashkil qilib, 2023 yilga nisbatan 153879 mlrd. so'mga kamaygan. Rentabellik darajasi mos ravishda 6,1 – 0,9 ni tashkil qilgan. Klasterlar tomonidan 2023 yilda texnologik tranferlar 3 882 529 mlrd. so'mni tashkil qilib, 2020 yilga nisbatan 17,1 martaga oshgan. 2020-2024 yillarda klasterlar bazasidagi asosiy vositalar 10,1 marga, tovar moddiy zahiralardan foydalanish esa 79,2 martaga ortgan. Hududiy nuqtai nazardan klasterlarning soniga nisbatan o'rtacha samardorlikni hisoblash muhim hisoblanadi (1-jadval).

O'zbekiston Respublikasida klaster iqtisodiyotiga tegishli bo'lgan uyushgan kompleks disassimilyatsiyadan ko'ra assimilyatsiya (*ichkarida to'planish*)ning ustunligi bilan tavsiflanadi, ya'ni faoliyatni to'plash, bu uning uchun noqulay sharoitlarda ayniqsa muhimdir. Disassimilyatsiyaning ustunligi faoliyatning yo'qolishiga va shunga mos ravishda tizimning tashqi ta'siriga qarshilikning pasayishiga olib keladi. Klaster iqtisodiyoti konjugatsiya hodisasini o'zida aks ettiradi. Konjugatsiya, ingression va disgression kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Konjugatsiya jarayoni elementlarning bir xillik, o'xshashlik, harakatning bir yo'nalishligi, bir-birini to'ldiruvchiligi va boshqalar tamoyillariga muvofiq bog'lanishi, shuningdek, ularning kombinatsiyasi natijasida "Zanjirli aloqa"ni tashkil etishi bilan ta'minlanadi. Bu esa klaster iqtisodiyotiga to'liq mos keladi. Yelementlar birikmasining paydo bo'lishi va o'zgarishi, xilma-xillikni keltirib chiqaradi hamda tashkiliy shakllarni o'zgartirib yangi tashkilot hosil qiladi.

Umuman olganda, klasterning paydo bo'lishi, kamdan-kam istisnolardan tashqari, kombinatsiya ta'siri ostida o'z-o'zidan sodir bo'lishi lozim. Tadbirkorlik tashabbusini ayrim omillarning asosiysi deb hisoblash mumkin. Bu esa klasterlarning shakllanishi uchun asos hisoblanadi. Bir yoki ko'plab xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan birgalikda foydalanish imkoniyati yoki zaruriyati bir nechta birlashtiruvchi omillariga bog'liq. Masalan: asosiy texnologiya, mahsulotlarni marketingni ilgari surish kanallari, kadrlar tayyorlash tizimi, yagona mahsulot sohasiga oid nou-xau yaratish tizimi.

Klaster bir tomondan, trigger effektiga ko'ra tezda yangilash imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, bu jarayonda xaridorlar bozordan oldinngi uzluksiz rivojlanishini eslashga majbur qiladi. Boshqa tomondan, klasterning barqarorligi tashqi va ichki salbiy buzilishlarga qarshi turish, mutanosib va barqaror holatni saqlash qobiliyati bilan belgilanadi. Uzoq vaqt davomida harakat bir xil tuzilish, ishlash usuli va traektoriyasi

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

nisbatan. Aynan klaster iqtisodiyoti sizga biznes konsepsiyasini yangidan qurish, odatiy modellarni o'zgartirish, o'zingizni boshqacha joylashtirish va raqobatbardoshlikning yangi joylarini topish imkonini beradi. Klaster ichidagi raqobat tizimni optimallashtirishga va ma'lumotlar almashinuviga, mutaxassislar, texnologiyalar tizimni rivojlantirishga, moliyaviy resurslarni o'tkazish imkonini beradi. Klasterni rivojlantirish uchun eng zarur bo'lgan tarmoqlarga, zamonaviy iqtisodiyot global iqtisodiyot bilan tavsiflanadigan raqobat, o'zgarishlar, axborot va kommunikatsiyalarning yanada tezroq oqimi o'sib bormoqda. Bu esa biznesning murakkabligi va keng tarqalgan globallashuvni taqdim etadi. O'zgarishlar tezligi shunchalik yuqori bo'ladiki, biz uning mohiyatida innovatsion biznesning yangi davri tug'ilishi haqida gapirishimiz mumkin. Bu yangi iqtisodiy va biznes muhitida zamonaviy texnologik yutuqlar bilan tavsiflanadi. Bozorlarda tez o'zgaruvchan o'yin qoidalari va moslashgan yangi xaridorning shakllanishi ham katta tezlikda o'zgaradi. Shunga ko'ra, ishlab chiqaruvchi talab muammolariga ham, atrofda bozor muhitidagi o'zgarishlarga ham moslashishadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Klasterni shakllantirish uchun quyidagi vositalar to'plamidan foydalanish lozim:

- tashkiliy va kommunikativ, jalb qiluvchi klasterni rivojlantirish va amalga oshirish mumkin bo'lgan kommunikativ muhitni rivojlantirish;

- yaratishni nazarda tutuvchi investitsiyalar jalb qilish, muhandislik yoki klasterni shakllantirish uchun zarur bo'lgan boshqa infratuzilmani shakllantirish;

- tashkiliy va huquqiy, me'yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish va qo'llab-quvvatlash. Bu xodimlar, axborot, marketing va boshqa dasturlarni o'z ichiga oladi.

Har qanday klaster ma'lum bosqichlar ketma-ketligidan o'tadi. Ular barcha klasterlar uchun bir xil bo'lmashligi mumkin. Ularning rivojlanish sur'ati har xil bo'lishi mumkin. Biroq, klasterlarning rivojlanishida ba'zi xarakterli jihatlarni aniqlashga imkon beradigan ichki mantiq mavjud. Yeng ko'p ishlatiladigan klaster bosqichlari quyidagilar bo'lishi lozim:

- strukturaviy - bosqichli, klaster strukturasini rivojlanishini dinamikada qayd etish, uning asosiy vazifasi klaster tuzilmasida uning rivojlanishi uchun paydo bo'lishi kerak bo'lgan yangi elementlarni aniqlashdan iborat;

- asosiy ishlab chiqarish va texnologik bosqichlarni belgilovchi ishlab chiqarish va texnologik ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlovchi klasterdagi jarayonlar va asosiy infratuzilma;

- muammoli, potensial klaster tuzilmasi va mavjud vaziyat o'rtasidagi tafovutlarni qayd etish yoki potensial klaster rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan tashqi muammolar.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Qurbonov Alisher Boboqulovich – IPU iqtisodiyot kafedrasida professori v.b./ Алишер

Бобокулович Курбонов – исполняющий обязанности профессора кафедры экономики Университета экономики и педагогики / Alisher Bobokulovich Kurbonov is an acting professor in the Department of Economics at the University of Economics and Pedagogy
E-mail: qurbonov7721@mail.ru
ORCID: 0000-0002-3208-5657

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Маршалл, А. Основы экономики / А. Маршалл. - М.: Издательство. "Прогресс", 1993. - Т.3. - 351 с.
2. Бабкин А.В., Шамина Л.К. Анализ использования методических подходов в управлении экономическими системами // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия «Экономика». - 2008. № 1 (53). – Страницы 18-22.
3. Бабкин А.В., Бахмутская А.В., Кудрявцева Т.Ю. Разработка Эффективный механизм региональной промышленной политики // Экономический рост России. - 2013. - № 4 (61). - С. 204-2012
4. Портер, М. Конкуренция. Пер. с англ. // . – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
5. Богданов, А.А. Тектология – всеобщая организационная наука. [Текст] – Т. I, II. – М.: Экономика, 1989.]
6. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Изд-во «Питер», 1999. – 416 с.]
7. Синергетический подход в управлении [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.viktorova-ts.ru>.
- Савелева, Е. А. Создание промышленных кластеров и повышение конкурентоспособности Самарского региона / Е. А.Савелева // Вестник Самарского государственного аэрокосмического университета. - 2009. -№3 - С. 178-192.

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI EKSPORT QILISH SALOHİYATINI OSHIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Mamatov Axmetjon Atajanovich, Xurramov Azamat Fayzullaevich

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Маматов Ахметжон Атажанович, Хуррамов Азамат Файзуллаевич

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS FOR INCREASING THE EXPORT POTENTIAL OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Mamatov Akhmetzhon Atajanovich, Khurramov Azamat Fayzullaevich

Received: March 5, 2026 Revised: March 8, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: maqolada qishloq xo'jaligi maxsulotlari eksport qilish salohiyatini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari, komponentlari, omillari tadqiq etilgan va uni takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: eksport salohiyati, ichki va tashqi muhit, komponentlari, eksport shartnomalari, eksport qilish tizimi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, marketing, logistika, rentabellik.

Аннотация: в статье исследованы научно-теоретические основы, компоненты и факторы повышения экспортного потенциала сельскохозяйственной продукции, а также разработаны предложения и рекомендации по его совершенствованию.

Ключевые слова: экспортный потенциал, внутренняя и внешняя среда, компоненты, экспортные контракты, система экспорта, государственная поддержка, маркетинг, логистика, рентабельность.

Abstract: The article examines the scientific and theoretical foundations, components, and factors of increasing the export potential of agricultural products, and develops proposals and recommendations for its improvement.

Keywords: export potential, internal and external environment, components, export contracts, export system, government support, marketing, logistics, profitability.

■ KIRISH

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksport salohiyatini kengaytirish hamda uning tizimini yanada takomillashtirish mamlakatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. "Dasturda qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq ho'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga etkazish. Eksportbop mahsulotlar etishtirish hamda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish, intensiv bog'lar maydonini 3 baravar va issiqxonalarni 2 baravar ko'paytirib, "Global savdo tizimida "o'yin qoidalari" o'zgarayotgan bir paytda biz bu yil eksportimizni 23 foizga oshirib, 33,4 milliard dollarga etkazamiz" [1].

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport tizimini takomillashtirish muammolari xorijlik olimlardan

A.Alchiana, Ye.Bem-Baverka, Dj.Gelbreyta, M Djensen, M.Djonstona, R.Lukasa, A.Maslou, U.Meklinga, Dj.Millya, Dj.Xiksa, Y.Shumpeter, K. Errou va boshqalar tadqiqotlar olib borishgan.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport tizimini takomillashtirish muammolari bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borgan rus olimlariga S.B. Avdashev, A.V. Ariskina, E.V. Afanasyeva, A.P. Balashova, N.F. Vernigor, S.A. Gribovskiy, M.P. Gritsenko, V.P. Zotova, A.I. Suchkova, V.P. Teplova, A.Ya. Trotskovskiy, V.A. Chertova va boshqalarni keltirish mumkin.

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport tizimini takomillashtirishning ilmiy-nazariy va amaliy jihatlarini Respublikamiz olimlaridan Salimov B.T., Yusupov A.S., Xushmatov N., Aliev Ya., Inomjonova F.A., Xushvaqto'v X.S. Hasanov Sh.T., Sirojiddinov K.I., Siddiqov R., Murodov Ch., Isamiddinov M va boshqalarning mazkur sohaga dahldor ilmiy tadqiqot ishlarini ko'rsatish mumkin.

Iqtisodchi olim J.Saksning fikricha “dunyodagi har qanday davlatning iqtisodiy muvaffaqiyati tashqi savdoda ko‘rinadi. Hozirgi kunga qadar hech bir mamlakat jahon iqtisodiy tizimidan ajralgan holda sog‘lom iqtisodiyotni hosil qila olgani yo‘q” [2].

Rus olimi A. Serkovning fikricha, “qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozori ancha keng qamrovli tushunchadir. U oziq-ovqat bozori va moddiy-texnika resurslari, er va kapital, mehnat va ilmiy-texnika mahsulotlari bozorini birlashtira oladi. Bu bozorlarning barchasi bir-biriga bog‘langan, ammo ularning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega” [3].

Respublikamiz olimlaridan Ya.E. Aliev xulosalariga ko‘ra, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorida mahsulotni iste‘molchilarga etkazib berish tizimidagi muammolar tufayli etishtirilgan hosil nobudgarchiligi, mahsulotlar raqobatbardoshligi pasayishi yuz bermokda[4].

■ TADVIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada dialektik, tizimli, integral va sinergetik yondashuvlar, iqtisodiy, mantiqiy, ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, qiyoslash, umumlashtirish, guruhlash va jadval usullaridan foydalaniladi

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning an‘anaviy va eng keng rivojlangan ko‘rinishlaridan biri tashqi savdo hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida ro‘y berayotgan xalqaro iqtisodiy munosabatlar umumiy hajmining 75-80%i tashqi savdoning ulushiga to‘g‘ri keladi. Jahon mamlakatlari uchun tashqi savdoning roli kattadir. Iqtisodchi olim J.Saksning fikricha “dunyodagi har qanday davlatning iqtisodiy muvaffaqiyati tashqi savdoda ko‘rinadi. Hozirgi kunga qadar hech bir mamlakat jahon iqtisodiy tizimidan ajralgan holda sog‘lom iqtisodiyotni hosil qila olgani yo‘q”[5]. Xalqaro savdoda xalqaro mehnat taqsimoti asosida paydo bo‘ladigan turli davlatlarni tovar ishlab chiqaruvchilari o‘rtasidagi aloqalarning bir shakli bo‘lib, ular o‘rtasidagi o‘zaro iqtisodiy bog‘liqlikni namoyon qiladi[6].

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilish muammolari “eksport salohiyati” tushunchasini asoslashni taqozo etadi. Iqtisodiy fanda ushbu tushunchani tadqiq etish XX asrning 90-yillarida, ya‘ni korxonalar tomonidan tashqi savdo faoliyati alohida, mustaqil sub‘ektga aylangan davrdan boshlandi. Eksport salohiyati deganda, birinchi navbatda, mahsulotlarning jahon bozoridagi raqobatbardoshlik darajasi tushuniladi. Uning kengaytirilgan ma‘nosi bu mamlakatning mavjud yoki ishlab chiqarilgan resurslar va mahsulotlarni eksport qilish salohiyatini ifoda etadi. M. Seyfullaev va V. Kapitsinning fikricha, “mamlakatning eksport salohiyati - bu milliy iqtisodiyotning ilmiy-texnikaviy, texnologik, sanoat, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlovchi resurs bazasi va iqtisodiy rivojlanishining umumiy holatidir”. M. Seyfullaevning xulosasiga ko‘ra: “Eksport salohiyati eksport resurslaridan oqilona foydalanish jarayonida mavjud va bashorat qilinayotgan bozor sharoitida mahalliy va xorijiy xaridorlarning tovar va xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojlarini shakllantirish va uni maksimal darajada qondira oladigan real imkoniyatlarga aytiladi”[7].

D.A. Fokina va G.Ya. Belyakov xulosalariga ko‘ra “... ichki va tashqi muhit ta‘sirida mahsulot ishlab chiqarish va uni tashqi bozorda sotish uchun ob‘ektiv mavjud imkoniyatlar va resurslar yig‘indisi” deb tushunadi[8]. V.V. Rogovning so‘zlariga ko‘ra, milliy iqtisodiyotning eksport salohiyati bu (tabiiy-iqlim sharoitlari, tuproq, resurslar, qulay geografik, infratuzilma omillari) va ilm-fan va texnikaning eng yangi yutuqlariga asoslangan yangi raqobatdosh qiyosiy ustunliklaridan samarali foydalanib, iqtisodiyot sohalari, tarmoqlari, korxonalari va kompaniyalari tomonidan jahon bozorida raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish qobiliyatini imkoniyatlarini ifoda etadi[9]. Professor N.V. Klimova qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining eksport salohiyatini milliy iqtisodiyotning xalqaro bozorda raqobatbardosh bo‘lgan mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni etarli miqdorda va belgilangan jahon narxlarida eksport qilish qobiliyati deb baholaydi[10]. L.A. Lobanova “...eksport salohiyatining rivojlanish darajasi butun agrosanoat majmuasi faoliyati samaradorligiga bevosita bog‘liq”, deb hisoblaydi[11].

Eksport salohiyati uchta komponentdan kelib chiqib ko‘rib chiqilishi kerak:

1) qishloq xo‘jaligi tarmog‘idagi yalpi resurslar xajmi;

2) sanoatning jahon bozorida talab qilinadigan mahsulotlarni ishlab chiqarish qobiliyati;

3) erishilgan iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlanish darajasini, tashqi savdo infratuzilmasining rivojlanish darajasini va eksportni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini hisobga olgan holda ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotish imkoniyatlari .

Mamlakatda qishloq xo‘jaligining eksport salohiyati ma‘lum bir hudud chegaralarida joylashgan barcha ijtimoiy takror ishlab chiqarishning iqtisodiy omillar va davlat tomonidan eksportni qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlanishning erishilgan darajasidan kelib chiqqan holda aniq tashqi bozorlarga raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va etkazib berish qobiliyatini ifoda etadi. Miqdoriy jihatdan eksport salohiyati bu ma‘lum vaqt oralig‘ida tashqi bozorlarga raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va sotishga qodir bo‘lgan tarmoq tuzilmalari soni bilan belgilanadi .

Milliy xo‘jalikda qishloq xo‘jalik mahsulotlarini eksport qilishda ishtirok etishni rag‘batlantiruvchi omillarga quyidagilar kiradi:

- tabiiy resurslardan foydalanish va mehnat taqsimoti samaradorligini oshirish;

- ishsizlik darajasini pasaytirish;

- ASM tarmoqlarining raqobatbardoshlik darajasini oshirish;

- mahalliy va xorijiy investorlar uchun tarmoqning investitsion jozibadorligini oshirish;

- milliy iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish va iqtisodiy o‘sish drayverlarining paydo bo‘lishi;

- davlatning to‘lov balansini yaxshilash[12].

Mamlakat qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining eksport salohiyati ko‘plab ichki va tashqi omillar ta‘sirida shakllanadi. Ichki omillarga quyidagilar kiradi:

1) davlatning iqtisodiy rivojlanish darajasi;

2) milliy xo'jalikni iqtisodiy va geografik joylashuvi (dengiz portlari, asosiy magistral yo'llardan uzoqligi, boshqa davlatlar bilan chegaralari);

3) milliy xo'jalikning tabiiy-iqlim sharoiti (unumdor erlarning mavjudligi, yog'ingarchilik miqdori va boshqalar);

4) moddiy-texnik imkoniyatlar (eng yangi innovatsion texnologiyalarning mavjudligi va ulardan foydalanish, zamonaviy moddiy-texnika bazasi va boshqalar);

5) kadrlar salohiyati (zamonaviy biznesda ishlash kompetensiyalariga ega va xalqaro bozorda ishlash ko'nikmalariga ega bo'lgan yuqori malakali menejerlar va mutaxassislar);

6) intellektual salohiyat (ASMDa intellektual kapitalni takror ishlab chiqarish mexanizmi);

7) logistika va transport infratuzilmasi (mahsulotlarni tashish uchun dengiz portlari, yo'llar va yuk tashish uchun transportning mavjudligi).

Tashqi omillarga milliy iqtisodiyotda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini xalqaro bozorda sotish imkonini beruvchi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va tashkiliy munosabatlar bilan ifodalanadi. Ular iqtisodiy tizimdan tashqarida paydo bo'ladi. Ularga quyidagilar kiradi:

1) jahon qishloq xo'jalik mahsulotlarining bozorining tendensiyalari, holati va sig'imi (bozorga kirish to'siqlarining mavjudligi, raqobatchilar, iste'mol va boshqalar);

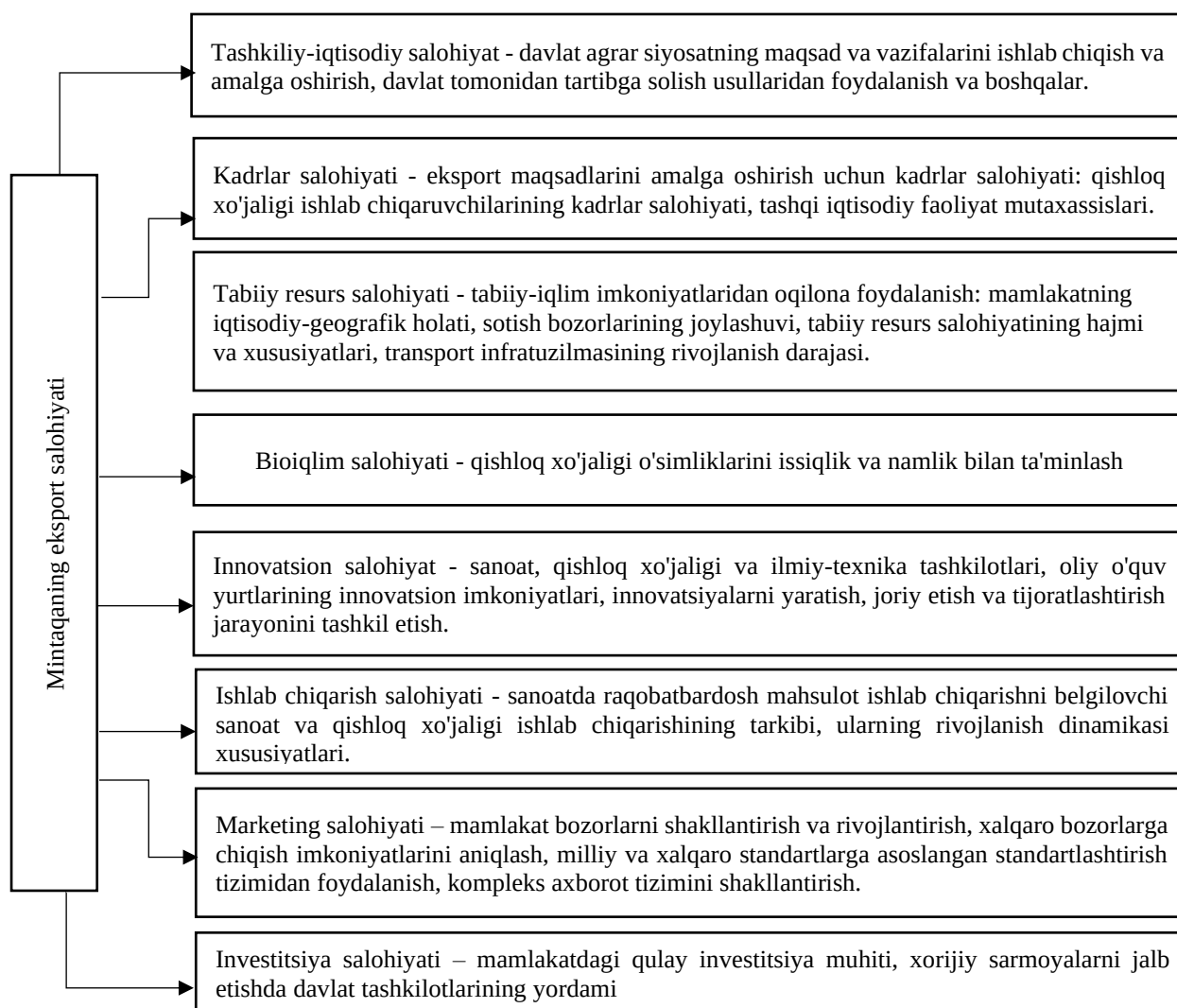
2) davlatning amortizatsiya, soliq, moliya, kredit va investitsiya siyosati;

3) ma'muriy tartibga solish (qonunlar, strategiyalar, eksportni qo'llab-quvvatlash dasturlari);

4) qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sertifikatlashtirish va standartlashtirishning davlat tizimi;

5) xalqaro alyanslar, ittifoqlar va boshqa birlashmalarning faoliyati.

Bundan tashqari, davlatning eksport salohiyatining rivojlanishini ikki turdagi omillar orqali aniqlash mumkin: Statik – tabiiy resurs tabiatining qiyosiy afzalliklari va dinamik - ilmiy-texnikaviy taraqqiyot va innovatsiyalar bilan bog'liq raqobatdosh ustunliklar. Agar mamlakatda qiyosiy va texnologik raqobatdosh ustunliklar birlashtirilgan bo'lsa, bu ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning jahon bozorida raqobatbardoshligini kuchaytirish, eksport salohiyatini oshirish va iqtisodiy rivojlanishini rag'batlantirish imkonini beradi.

1-rasm. Qishloq xo'jaligining eksport salohiyati komponentlari[13]

Shunday qilib, mamlakat ASMning eksport imkoniyatlari jami tashkiliy, iqtisodiy, kadrlar, tabiiy resurs, bioiqlim, innovatsion, ishlab chiqarish, marketing va investitsiya salohiyatini o'z ichiga oladi. Davlatning qishloq xo'jalik tarmog'i uchun ishlab chiqarish natijalarining tabiiy-iqlim sharoitiga bog'liqligi kabi xususiyat tufayli davlatning eksport strategiyasini ishlab chiqishda tabiiy resurs va bioiqlim salohiyati alohida ahamiyatga ega. Ularning xususiyatlariga qarab, qishloq xo'jalik mahsulotlarini eksport qilish tarkibi va hajmi shakllanadi.

Milliy iqtisodiyotda qishloq xo'jalik mahsulotlarining eksport salohiyatini oshirish yo'llari quyidagilardan iborat:

- qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini eksport uchun mahsulot ishlab chiqarishni rag'batlantiruvchi shart-sharoitlar yaratish;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining rentabelligini ta'minlash uchun narxlar paritetini o'rnatish;
- eksportyorlarni davlat tomonidan maqsadli qo'llab-quvvatlash;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini innovatsion rivojlantirish, sifatli va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan eng yangi texnologiyalarni joriy etish;
- qishloq xo'jaligida marketing faoliyatini rivojlantirish;
- tarmoqda yangi ishlab chiqarish quvvatlarini (shu jumladan, ulgurji sotish markazlari va boshqalarni qurish) mavjudlarini rekonstruksiya va modernizatsiya qilishga ko'maklashish;
- qishloq xo'jalik mahsulotlari eksportini boshqarish tizimini takomillashtirish.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksport salohiyatining o'ziga xos xususiyati nafaqat tabiiy-iqlim sharoitidagi sezilarli farqda, balki uning mamlakatga to'g'ridan-to'g'ri kirish mezonlari bo'yicha chegara - ichki joylashuviga va o'rni tengsizligida hamdir. O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligining eksport salohiyatini oshirish, avvalambor, uning infratuzilma tizimiga sezilarli darajada investitsiya kiritish orqali uning moddiy-texnika bazasini mustaxkamlash hisobidan oshirish mumkin. Yangi texnologiyalarga, qishloq xo'jaligi texnikasi va uskunalarga sarmoya kiritilishi, tarmoqda raqobatbardosh qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtirish imkonini bermoqda. Eksport salohiyatini oshirish infratuzilmaga (bozor, logistika, ishlab chiqarish, qayta ishlash) katta miqdorda sarmoya kiritishni talab qiladi, bu esa tarmoqni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni dolzarbligini belgilaydi. Eksportni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va uning salohiyatini yuksaltirishning keng ko'lamli instrumentlaridan foydalanish ham butun mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Respublikamizda iqtisodiyotni erkinlashtirish bosqichida meva-sabzavotchilik va uzumchilik faoliyati bozorini tashkil etish, boshqarish va uning samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy

jihatlarini X.S.Xushvaqto'vning tadqiqotlarida agrar iqtisodiy jarayonlardagi murakkab iqtisodiy aloqalarning statistik tahlili, ehtimollikni aniq darajalarida aniqlash, qishloq xo'jaligi rivojlanishi darajasini kelajakka prognoz qilish va rejalashtirishning aniq ko'rsatkichlar tizimi ishlab chiqilgan[14]. U.S.Muhitdinovning tadqiqot ishida meva-sabzavot va uzum mahsulotlari bozorining rivojlanishi, marketing tizimini takomillashtirish masalalari tadqiq qilingan[15]. Shuningdek, meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlash tizimi, ichki va tashqi bozorlardagi savdosi hamda marketing kanallari ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini rivojlantirish masalalarining nazariy-uslubiy asoslari Ya.Alievning ilmiy ishlarida tadqiq etilgan.

Soha mutaxassislari M.X.Saidov, I.B.Rustamovlar "Yangi va qayta ishlangan mahsulotlarni sotish bozorlaridagi marketing izlanishlar" nomli o'quv qo'llanmada O'zbekistonda meva-sabzavot mahsulotlari eksportining ahamiyati, jahon meva-sabzavotlar bozorida O'zbekistonning tutgan o'rni, meva-sabzavot mahsulotlari eksport qilishning me'yoriy-huquqiy asoslari, meva-sabzavot mahsulotlari eksportiga ta'sir qiluvchi omillar, qishloq xo'jaligida logistik yondashuvlar, milliy va xalqaro "GLOBALGAP" standarti mohiyati va ahamiyati, uni joriy etish chora-tadbirlari keltirilgan[16]. Boshqa mualliflar iste'molchiga e'tibor qaratgan holda qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorining ta'riflarini berishadi: sotish kanallarini belgilash zarurligi hamda biologik ehtiyojlar va samarali talabni cheklovchi omillar sifatida ko'rsatishgan. Iste'molni qondirish uchun funksiyalarni taqsimlash, yangi ehtiyojlarni shakllantirish zarurligini ta'kidlashgan[16].

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida qishloq xo'jalik mahsulotlari bozori ancha keng qamrovli tushuncha bo'lib u oziq-ovqat bozori va moddiy-texnika resurslari, er va kapital, mehnat va ilmiy-texnika mahsulotlari bozorini birlashtiradi. Uning o'ziga xosligi, unda talab va taklifning etarli darajada moslashuvchan emasligida ya'ni, bu qishloq xo'jalik mahsulotlarining past narx elastikligi bilan asoslanadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ishlab chiqaruvchidan tortib oxirgi iste'molchigacha bo'lgan xarakatining samarali tizimini ta'minlash qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozori tuzilishini rivojlantirishdagi eng dolzarb masalalardan hisoblanadi. Davlatning oldida turgan strategik vazifalardan biri bu eksportni rivojlantirish, uning tarkibida yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini va mahalliy mahsulotlarning jahon bozorlarida raqobatbardoshlik darajasini oshirishdan iborat.

Mamlakatda qishloq xo'jaligining eksport salohiyati, bu ma'lum vaqt oralig'ida tashqi bozorlarga raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va sotishga qodir bo'lgan tarmoq tuzilmalari soni bilan belgilanadi. Eksport salohiyatini oshirish infratuzilmaga (bozor, logistika, ishlab chiqarish, qayta ishlash) katta miqdorda sarmoya kiritishni talab qiladi, bu esa tarmoqni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni dolzarbligini belgilaydi.

Eksportni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va uning salohiyatini yuksaltirishning keng ko'lamli instrumentlaridan foydalanish ham butun mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Mamatov Axmetjon Atajanovich TDIU professori / Маматов Ахметжон Атаджанович профессор ТДИУ / Mamatov Akhmetjon Atajanovich, professor, TSUI

E-mail: mamatovahmadjon@rambler.ru

ORCID: 0000-0001-5315-006X

2. Xurramov Azamat Fayzullayevich QDTU professori / Хуррамов Азамат Файзуллаевич профессор, КГТУ / Khurramov Azamat Fayzullaevich professor, KSTU

E-mail: azamat.khurramov@mail.ru

ORCID: 0009-0005-5416-999X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va xalqqa qilgan Murojaatnomasi. 26 dekabr. 2025 yil. <https://uzts.uz/ozbekiston-respublikasi-prezidenti>.

2. Сакс Д. Сена сивилизатсии. М.: Издательство Института Гайдара, 2012. 352 с.

3. Серков, А. Ф. Рынок и управление в АПК / А. Ф. Серков // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2004. - №2.

4. Aliev Ya.E. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari, agrosurslar va agroxiizmatlar bozorlari rivojlanishi mutanosibligini ta'minlash yo'nalishlari. Monografiya. - T.: IQTISODIYOT, 2017. – B.19.

5. Сакс Д. Цена цивилизатсии. М.: Издательство Института Гайдара, 2012. 352 с.

6. Shodiev R., E.Mahmudov. Jahon iqtisodiyoti: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. T.: 2005.

7. Сейфуллаева М.Э. Механизм формирования экспортного потенциала региона // Регион. – 2007. – № 1. – С. 68-83.

8. Фокина Д.А. Факторы формирования экспортного потенциала машиностроительного предприятия / Д.А. Фокина, Г.Я. Белякова: <http://iubpe.sfu-kras.ru>.

9. Рогов В.В. Экспортный потенциал России: состояние, ориентиры и условия развития // Внешнеэкономический бюллетен. – 2004. – № 5. – С. 58-65.

10. Климова Н.В. Экспортный потенциал сельского хозяйства России / Н.В.Климова, М.И. Ищенко // Научный журнал КубГАУ – Scientific Journal of KubSAU. – 2016. – №119. – С. 58.

11. Лобанова Л.А. Региональный аспект формирования экспортного потенциала сельскохозяйственного сырья и продовольствия // Вестник национальной академии наук Беларуси. – 2005. – № 5. – С. 15-17.

12. Мосейко В. Многофакторная оценка экспортного потенциала малых и средних предприятий / В. Мосейко, Ю. Азмина // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3. Экономика. Экология. – 2012. – № 2 (21). – С. 63-71.

13. Muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan.

14. Xushvaqtova X.S. Bozor sharoitida mevasabzavot kichik majmuasida agrosanoat integratsiyasini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy muammolari. Iqt. fan. nom. ilm. dar. olish uchun yozilgan dis. avtoref. – T., 2005. – 25 b.

15. Muxitdinova U.S. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mevasabzavotchilik mahsulotlari bozorini rivojlantirish yo'nalishlari. Iqt. fan. dok. ilm. dar. olish uchun yozilgan dis. avtoref. – T., 2010. – 36 b.

16. Saidov M.X., Rustamova I.B. Yangi va qayta ishlangan mahsulotlarni sotish bozorlaridagi marketing izlanishlar. O'quv qo'llanma/. – T.: 2018. – 120 b.

17. Ergashev E.I. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida bog'dorchilik va uzumchilik tarmog'ini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari. Iqt. fan. nom. ilm. dar. olish uchun yozilgan diss. avtoref. – T., 2009. – 22 b.

QASHQADARYO VILOYATIDA ISHSIZLIK DARAJASINI ANIQLASH KO'RSATKICHLARI VA BAHOLASH USULLARI

Saimova Nilufar

ПОКАЗАТЕЛИ И МЕТОДЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ БЕЗРАБОТНОСТИ В КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Саимова Нулуфар

INDICATORS AND METHODS FOR ASSESSING THE LEVEL OF UNEMPLOYMENT IN KASHKADARYA REGION

Nilufar Saimova

Received: March 8, 2026 Revised: March 11, 2026 Accepted: March 16, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyatida ishsizlik darajasini aniqlashning ilmiy-uslubiy asoslari, 2024–2025-yillardagi statistik ko'rsatkichlari va zamonaviy baholash usullari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot O'zbekiston Statistika agentligining mehnat bozori bo'yicha oylik va choraklik ma'lumotlari (2019–2025), O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hisobotlari, Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT/ILO) metodologiyasi, viloyat bandlik departamentining 2024–2025-yillar monitoring natijalari, shuningdek, 1240 nafarni qamrab olgan so'rovnomatadqiqoti (2024-yil, III chorak) asosida amalga oshirildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, viloyatda rasmiy ishsizlik darajasi 2025-yil I choragida 8,6 foizni tashkil etib, ijobiy dinamika saqlanmoqda. Biroq yashirin ishsizlik va to'liq bo'lmagan bandlikni hisobga oluvchi kengaytirilgan LU4 ko'rsatkichi 20,3–22,8 foiz darajasida qolmoqda. Yoshlar ishsizligi (15–29 yosh guruhi) 19,7 foiz bilan tarkibiy muammo sifatida ajralib turibdi. Maqolada tuman bo'yicha klaster tahlili, sezonlik o'zgarishlar, mehnat migratsiyasi korrelyatsiyasi va raqamli iqtisodiyotning bandlikka ta'siri kabi yangi jihatlar alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: ishsizlik darajasi, mehnat bozori, Qashqadaryo viloyati, yashirin ishsizlik, LU4 ko'rsatkichi, yoshlar bandligi, raqamli bandlik, mehnat migratsiyasi, klaster tahlili.

■ KIRISH

Jahon iqtisodiyotida ishsizlik muammosi XX–XXI asrlarda ham o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. Xalqaro mehnat tashkilotining 2024-yilgi global hisobotiga ko'ra, dunyoda 185 million kishi rasman ishsiz maqomida hisoblanadi, rivojlanayotgan mamlakatlar esa bu muammoning eng og'ir yuki ostida qolmoqda (ILO, 2024). O'zbekiston uchun ishsizlik nafaqat iqtisodiy, balki demografik va ijtimoiy muammo sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi — yiliga mehnat bozoriga 400–450 ming yangi ishchi kuchi qo'shilishini hisobga olsak, bu muammoning keskinligi yanada yaqqol namoyon bo'ladi[1]. Qashqadaryo viloyati O'zbekistonning eng katta va iqtisodiy jihatdan muhim hududlaridan biri hisoblanadi. 2025-yil 1-yanvar holatiga ko'ra viloyat aholisi 3 million 612 ming kishini tashkil etib, O'zbekiston umumiy aholisining 10,2 foizini

egallaydi. Viloyatda 12 tuman va 3 shahar mavjud bo'lib, asosiy iqtisodiy tarmoqlar qatoriga neft-gaz qazib olish va qayta ishlash (YaIMdagi ulush — 31,4%), qishloq xo'jaligi (22,7%), qurilish (14,3%) va savdo-xizmat ko'rsatish (18,6%) kiradi. 2024-yilda viloyat YaIM hajmi 34,7 trilyon so'mni tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 8,1 foizga o'sdi.

Qashqadaryo viloyatida rasmiy ishsizlik ko'rsatkichlari haqiqiy mehnat bozori vaziyatini to'liq aks ettirmaydi; yashirin ishsizlik va to'liq bo'lmagan bandlikning haqiqiy ko'lami rasmiy ko'rsatkichdan 2,0–2,5 marta yuqori. Qashqadaryo viloyatida ishsizlik darajasini baholashning zamonaviy metodologiyasini takomillashtirish, 2024–2025-yillar ma'lumotlari asosida hududiy farqlanishni aniqlash va mehnat bozorini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Ishsizlik nazariyasi tarixida bir necha muhim ilmiy maktablar vujudga kelgan. Klassik maktab vakillari Say qonuniga asoslanib, erkin bozorda ishsizlik muammosi o'z-o'zidan hal bo'ladi degan qarashlari bilan tanilgan. Biroq Keyns (1936) o'zining "Ish bilan band bo'lish, foiz va pulning umumiy nazariyasi" asarida iqtisodiyotda etarli talab bo'lmaganda rasmiy ishsizlik uzoq muddatga cho'zilishi mumkinligini isbotladi. Philips egri chizig'i (1958) esa inflyatsiya va ishsizlik o'rtasidagi inversiya munosabatini tavsiflab, keyingi o'n yilliklarda makroiqtisodiy siyosat uchun asos bo'ldi. Zamonaviy tadqiqotchilar orasida Blanchard va Diamond (1989) mehnat bozorining muvozanat modelini ishlab chiqqan. O'zbekiston sharoitida Xusanov (2024) raqamli iqtisodiyotning O'zbekiston mehnat bozoriga ta'sirini birinchilardan bo'lib tahlil qildi va uning natijalariga ko'ra 2025–2030-yillarda avtomatlashtirish jarayoni 180–220 ming o'rta malakali ishchi o'rniga xavf tug'dirishi mumkin.

Mintaqaviy darajada Qosimov (2024) Qashqadaryo viloyatida mehnat migratsiyasi va ishsizlik o'rtasidagi munosabatni empirik tahlil qildi. Uning xulosasiga ko'ra, viloyatdan har yili 28–35 ming nafar fuqaro mavsumiy mehnat migratsiyasiga ketadi va bu ko'rsatkich rasmiy ishsizlik statistikasida aks etmaydi. Ergasheva (2025) esa ayollar bandligi masalasini gender gap tahlili yordamida ko'rib chiqib, Qashqadaryo viloyatida erkak va ayol bandlik darajasi o'rtasidagi farq O'zbekiston viloyatlari orasida eng yuqorilardan biri ekanligini aniqladi. XMT (ILO) 2013-yilda mehnat

statistikasi bo'yicha yangi xalqaro standartlarni joriy etdi va KILM (Key Indicators of the Labour Market) tizimini takomillashtirdi. 2024-yilda esa ishsizlikning kengaytirilgan LU1–LU4 ko'rsatkichlari tizimi to'liq ishga tushdi. Ushbu tadqiqot ana shu yangi metodologiya asosida viloyat mehnat bozorini baholashni amalga oshiradi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot uchun birlamchi va ikkilamchi ma'lumot manbalarining kombinatsiyasidan foydalanildi. Ikkilamchi manbalar sifatida quyidagilar xizmat qildi:

– O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining 2019–2025-yillar mehnat bozori oylik va choraklik monitoringi ma'lumotlari (jami 72 ta kuzatuv nuqtasi);

– Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining 2024–2025-yillar viloyat hisobotlari (choraklik, n=4);

– XMT ILOSTAT ma'lumotlar bazasi — O'zbekiston uchun harmonizatsiya qilingan ko'rsatkichlar (2019–2024);

– Jahon banki O'zbekiston iqtisodiy ko'rinishi — Human Capital Index 2024;

– O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-apreldagi "Mehnat bozorini rivojlantirish" strategiyasi va uning 2024-yil monitoring natijalari.

Tadqiqotda XMT ning 19-ICLS (Mehnat statistikasi bo'yicha Xalqaro konferentsiya, 2013) rezolyutsiyasida tasdiqlangan kengaytirilgan ko'rsatkichlar tizimidan foydalanildi.

1 – jadval**XMT ishsizlikni baholashning kengaytirilgan LU ko'rsatkichlari tizimi.**

Ko'rsatkich	Ta'rif	Qo'shimcha element	Qashqadaryo 2025 (I ch.)
LU1	Tor ta'rifdagi ishsizlik (rasmiy)	—	8,6%
LU2	Ishsizlik + ish qidirmaganlar	Umid yo'qotganlar	11,4%
LU3	Keng ta'rifdagi ishsizlik	Noqoniyatli ish izlovchilar	16,2%
LU4	To'liq bo'lmagan bandlik + LU3	Kam soatlik ishchilar	22,1%

Klaster tahlili uchun k-o'rtachalar algoritmi qo'llanilib, optimal klasterlar soni "tirsak usuli" (elbow method) orqali aniqlandi. Tahlilda 8 ta asosiy o'zgaruvchi ishlatildi: rasmiy ishsizlik darajasi, LU4 ko'rsatkichi, yoshlar ishsizligi, ayollar bandligi darajasi, norasmiy bandlik ulushi, o'rtacha ish haqqi, mehnat migratsiyasi intensivligi va yangi ish o'rinlari yaratish dinamikasi. Vaqt qatorlari tahlilida ARIMA(2,1,1) modeli qo'llanilib, sezonlik va trendni ajratish uchun X-

13ARIMA-SEATS decomposition usulidan foydalanildi. Prognoz ishonchligi AIC va BIC kriteriyalariga ko'ra baholandi. Barcha hisob-kitoblarni SPSS Statistics 29.0 va R 4.3.2 dasturlarida amalga oshirildi.

Qashqadaryo viloyatida ishsizlik ko'rsatkichlari kuzatilgan davrda turli xil tashqi va ichki omillar ta'sirida sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Quyidagi jadvalda asosiy ko'rsatkichlarning 7 yillik dinamikasi keltirilgan.

Qashqadaryo viloyatida ishsizlik va bandlik ko'rsatkichlari dinamikasi³.

Ko'rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*
Rasmiy ishsizlik, %	10,1	11,3	10,7	9,6	9,1	8,8	8,6
LU4 ko'rs., %	27,4	29,8	28,3	25,7	23,9	22,4	22,1
Yoshlar ishsizligi (15–29), %	26,4	29,1	27,8	24,2	21,8	20,4	19,7
Ayollar bandligi, %	42,1	40,3	41,6	43,8	45,2	46,7	47,4
Norasmiy bandlik ulushi, %	44,8	46,3	45,1	43,6	41,8	40,1	38,9
Mehnat faolligi, %	57,8	57,2	57,6	58,1	58,4	59,1	59,6
Yangi ish o'rinlari, ming	28,4	17,2	31,6	38,9	42,3	48,7	26,4

Jadval ma'lumotlari bir qancha muhim tendentsiyalarni ko'rsatmoqda. Birinchidan, rasmiy ishsizlik darajasi 2020-yilgi 11,3 foizli maksimumdan (COVID-19 ta'siri) 2025-yilning I choragiga kelib 8,6 foizgacha muntazam ravishda kamaydi. Bu 5 yillik ijobiy dinamika davlat bandlik dasturlarining samaradorligini

ko'rsatadi. Ikkinchidan, LU4 kengaytirilgan ko'rsatkichi hali ham 22,1 foizda qolmoqda bu rasmiy ko'rsatkichdan 2,6 marta yuqori bo'lib, tadqiqot gipotezasini tasdiqlaydi.

K-o'rtachalar klaster tahlili (k=4) natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan. Klasterlar mehnat bozori ko'rsatkichlarining o'xshashligi asosida shakllantirilgan.

Qashqadaryo viloyati tumanlarining 2024-yildagi mehnat bozori klasterlari⁴.

Klaster	Tuman/Shahar	Rasmiy ishsizlik %	LU4 %	Yoshlar ish-zi %	Asosiy xususiyat
I — Sanoat etakchilari	Qarshi sh., Muborak t., Nishon t.	5,8–6,9	14,2–16,8	14,3–17,1	Neft-gaz, yuqori bandlik
II — Agrosanoat zonasi	Shahrisabz sh., G'uzor t., Kamashi t., Koson t.	8,2–9,7	18,4–21,3	18,6–22,4	O'rtacha, mavsumiy bandlik
III — Qishloq periferiya	Kasbi t., Mirishkor t., Guzor t.	10,4–12,6	22,7–26,1	23,1–27,8	Past infratuzilma, kuchli migratsiya
IV — Demografik bosim	Chiroqchi t., Yakkabog' t., Dehqonobod t.	13,4–16,2	27,4–31,8	28,3–34,6	Eng yuqori ishsizlik, tashqi migratsiya

IV klasteri — Demografik bosim zonasida joylashgan Chiroqchi, Yakkabog' va Dehqonobod tumanlari alohida diqqatga loyiq. Bu tumanlarda yoshlar ishsizligi 28,3–34,6 foizga etib, respublika bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlar qatoriga kiradi. Har yili ushbu tumanlardan tashqi mehnat migratsiyasiga chiqayotganlar soni 14–18 ming kishini tashkil etadi.

Qiziqarli holat shundaki, migratsiyadan qaytuvchilar orasida qaytadan ishsizlikka tushish ehtimoli 47 foizni tashkil etmoqda, bu esa reintegratsiya dasturlarining etarli emasligidan dalolat beradi. Ishsizlikning yosh guruhlari, erkaklar va ayollar bo'yicha taqsimlanishi quyidagi ko'rinishda.

³ O'z Stat, 2025; Bandlik vazirligi, 2025; * — 2025-yil I chorak ma'lumotlari. Muallif hisob-kitoblari.

⁴ muallif klaster tahlili.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Ishsizlik darajasi yosh, erkaklar va ayollar bo'yicha ⁵.

Yosh guruhi	Erkaklar, %	Ayollar, %	O'rtacha, %	Asosiy sabab
15–24 yosh	18,4	24,3	20,9	Tajriba etishmovchiligi
25–29 yosh	14,2	18,7	16,1	Nikoh, oilaviy majburiyat
30–39 yosh	8,1	12,4	9,8	Kasb nomuvofiqlik
40–49 yosh	6,3	9,8	7,7	Texnologik almashtirilish
50–59 yosh	5,4	7,2	6,1	Sog'liq, keksalik
Jami o'rtacha	9,1	14,8	11,4	—

Erkaklar va ayollar kesimidagi tahlil gender gap muammosini yaqqol ko'rsatmoqda. Ayollar orasidagi ishsizlik darajasi (14,8%) erkaklar ko'rsatkichidan (9,1%) 1,6 marta yuqori. Bunda hal qiluvchi omil sifatida nikoh va oilaviy majburiyatlar (respondentlarning 38,4 foizi ko'rsatgan), bolalar parvarishi tizimining etarli emasligi (29,7%) va mehnat joyining uyga uzoqligi (18,3%) ajralib turadi. Raqamli bandlik imkoniyatlaridan foydalanish darajasi hali past - remote (masofaviy) ishlash rejimida band bo'lgan ayollar salmog'i atigi 4,2 foizni tashkil etmoqda.

2024-yilda O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning YaIMdagi ulushi 3,8 foizga etdi. Qashqadaryo viloyatida IT va raqamli xizmatlar sohasida band bo'lganlar soni 2022-yildagi 4 200 nafardan 2024-yilga kelib 9 800 nafardan oshdi ya'ni ikki yilda 2,3 baravar o'sdi. Bu tendentsiya ishsizlikni kamaytirish uchun yangi yo'nalish sifatida e'tibor talab etadi. Biroq raqamli transformatsiya ikki yoqlama ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, IT sohasida yangi ish o'rinlari yaratilmoqda; ikkinchi tomondan, avtomatlashtirish jarayoni an'anaviy o'rta malakali ish o'rinlarini hisobchilar, ombor xodimlari va savdo vakillari qisqartirmoqda.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalarini mavjud ilmiy adabiyotlar va xalqaro standartlar bilan solishtirish quyidagi muhim xulosalarga olib keladi.

Birinchidan, "statistik parda" muammosi rasmiy va haqiqiy ishsizlik o'rtasidagi tafovut Qashqadaryo viloyatida ayniqsa yaqqol namoyon bo'lmoqda. Rasmiy 8,6 foizlik ko'rsatkichga nisbatan LU4 ko'rsatkichi 22,1 foizni tashkil etishi tadqiqot gipotezasini to'liq tasdiqlaydi: haqiqiy ishsizlik rasmiy ko'rsatkichdan 2,6 marta yuqori. Bu nisbat O'zbekistonning boshqa viloyatlari uchun ham tipik bo'lsa-da (Hamidov, 2024), Qashqadaryoda tarkibiy ishsizlikning ustunligi alohida muammo tug'diradi.

Ikkinchidan, yoshlar ishsizligi muammosi tarkibiy xarakter kasb etmoqda. 15–29 yoshlilar orasidagi 19,7 foizlik ishsizlik darajasi bir qator omillar bilan bog'liq: kasbiy ta'lim sifati va mehnat bozori talabi

o'rtasidagi nomuvofiqlik, amaliy ko'nikmalar etishmasligi (34,2%) va ish beruvchilarning tajribasiz yoshlarga nisbatan ehtiyotkorona munosabati (24,0%). Bu holat Blanchard va Diamond (1989) ning "tarkibiy ishsizlik tuzoqlari" kontseptsiyasini tasdiqlaydi.

Uchinchidan, norasmiy bandlik hali ham sezilarli ulushni tashkil etmoqda (2025-yil: 38,9%). Norasmiy sektordagi ishchilar ijtimoiy himoya tizimidan, pensiya va sug'urtadan tashqarida qolmoqda. Bu holat Jahon bankining "O'zbekistonda norasmiy iqtisodiyot" (2022) hisobotida ham alohida ta'kidlangan bo'lib, soliq bazasini kengaytirishning asosiy to'sig'i sifatida ko'rsatilgan.

To'rtinchidan, gender tengsizlik masalasi ilmiy muhokamani talab etadi. Viloyatda ayollar bandlik darajasi (47,4%) xalqaro standart (60%) dan sezilarli past. Bunda an'anaviy ijtimoiy me'yorlar bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalari etishmasligi, ayollar uchun transport qulayligi cheklanganligi va kredit imkoniyatlarining pastligi ham muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ergasheva (2025) ning tadqiqoti bilan taqqoslaganda, ushbu maqola gender gap ning viloyat tumanlararo kesimda ham sezilarli farqlanishini birinchi bor aniqladi.

Beshinchidan, raqamli transformatsiya ikki yoqlama ta'sir ko'rsatayotganligi kuzatildi. IT sohasidagi o'sish pozitiv signal bo'lsa-da, avtomatlashtirish xavfi ostidagi o'rta malakali ishchilar uchun malaka oshirish dasturlarining etarligi dolzarb masala bo'lib qolmoqda. 2030-yilga qadar viloyatda 22–28 ming o'rta malakali ish o'rni avtomatlashtirish xavfi ostida bo'ladi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot Qashqadaryo viloyatida ishsizlikni aniqlash va baholashning ilmiy asoslarini kengaytirdi. Asosiy xulosalar quyidagilardan iborat:

Rasmiy ishsizlik darajasi 2024-yilda 8,8 foizga, 2025-yilning I-choragida 8,6 foizga tushdi. Bu ijobiy tendentsiya 2022–2025-yillardagi iqtisodiy o'sish (8,1%) va bandlik dasturlarining ta'sirini aks ettiradi. Biroq COVID-19 dan oldingi darajaga (2019: 10,1%) nisbatan farq saqlanib qolmoqda.

⁵ muallif ishlanmasi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

LU4 kengaytirilgan ko'rsatkichi (22,1%) rasmiy ko'rsatkichdan 2,6 marta yuqori. Bu ishsizlikning haqiqiy ko'lamini to'liq baholash uchun milliy statistikada LU1–LU4 ko'rsatkichlari tizimini joriy etish zaruratini ko'rsatadi.

Klaster tahlili viloyatni 4 ta differentsiyalangan mehnat bozori zonasiga ajratdi. IV klasterdagi tumanlar (Chiroqchi, Yakkabog', Dehqonobod) alohida maqsadli dasturlarni talab etmoqda: bu tumanlarda LU4 ko'rsatkichi 27,4–31,8 foizga etib, respublika eng yuqori ko'rsatkichlari qatorida turadi.

Yoshlar ishsizligi (15–29 yosh: 19,7%) tarkibiy xarakter kasb etib, ta'lim tizimi bilan mehnat bozori o'rtasidagi nomuvofiqlikning ko'rinishi hisoblanadi. Dual ta'lim tizimini kengaytirish va kasbiy yo'naltirish xizmatlarini mustahkamlash ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi zarur.

Ayollar bandlik darajasi (47,4%) xalqaro standartdan 12,6 foizga past. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarmoqini kengaytirish, ayollar uchun masofaviy ish imkoniyatlarini rivojlantirish va mikro kredit dasturlarini faollashtirish bu borada hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Raqamli transformatsiya mehnat bozorida ikki yoqlama ta'sir ko'rsatmoqda. IT sohasida 9 800 ta yangi ish o'rni yaratilgan bo'lsa, avtomatlashtirish xavfi ostida 22–28 ming o'rta malakali ishchi mavjud. Raqamli malaka oshirish dasturlarini kengaytirish va "Raqamli kasblar" reestriga yangi ixtisosliklarni kiritish zarur.

Viloyat mehnat bozorini rivojlantirish uchun uch yo'nalishda amal qilish tavsiya etiladi: (1) tumanlar bo'yicha differentsiyalangan yondashuvga asoslangan mintaqaviy bandlik dasturlarini joriy etish; (2) yoshlar va ayollar bandligini ta'minlashga yo'naltirilgan maxsus fondlar tuzish; (3) XMT LU4 ko'rsatkichini rasmiy statistik hisobotlarga qo'shish va har chorakda nashr etish.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Saimova Nilufar QarDTU magistranti / Саимова Нилуфар магистрантка КарГТУ / Saimova Nilufar master's student of KarSTU

E-mail: @mikooome62@gmail.com

ORCID: 0009-0007-3110-1460

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. [1] Blanchard, O.J., & Diamond, P. (1989). The Beveridge curve. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1–76. <https://doi.org/10.2307/2534495>

2. [2] Errasheva, N. (2025). Qashqadaryo viloyatida ayollar bandirlirini render tahlili: 2022–2024-yillar dinamikasi. *Mehnat va ijtimoiy munosabatlar*, 14(1), 34–51.

3. [3] Hamidov, B. (2024). O'zbekiston viloyatlarida yashirin ishsizlikni LU4 ko'rsatkichi asosida baholanishi. *Iqtisodiy tahlil: nazariya va amaliyot*, 20(3), 88–107.

4. [4] International Labour Organization (ILO). (2013). *Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization*. 19th ICLS, Geneva. https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/WCMS_230304

5. [5] ILO. (2024). *World Employment and Social Outlook: Trends 2024*. Geneva: International Labour Office. <https://www.ilo.org/weso-trends-2024>

6. [6] Keynes, J.M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan (O'zbek tarjimai, 2019, Toshkent: IQTISODIYOT).

7. [7] Qosimov, M. (2024). Qashqadaryo viloyatida mehnat mirratsiyasi va ishsizlik: empirik tahlil. *O'zbekiston iqtisodiyoti va moliya*, 11(2), 118–136.

8. [8] O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2025). *Mehnat va bandlik: 2024-yil yakuniy hisoboti*. Toshkent: O'zStat. <https://stat.uz/uz/ofitsial-statistika/labour-market>

9. [9] O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi. (2025). *Qashqadaryo viloyati mehnat bozorini 2024-yilri tahliliy hisoboti*. Qarshi: Viloyat bandlik departamenti.

10. [10] O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2025). *O'zbekiston iqtisodiy ko'rinishi — 2024-yil*. Toshkent.

11. [11] Raqamli rivojlanish, axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalar vazirligi. (2024). *O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot: 2024-yil hisoboti*. Toshkent.

12. [12] World Bank. (2022). *Uzbekistan Economic Update: Harnessing the Informal Sector*. Washington D.C.: World Bank Group. <https://doi.org/10.1596/37624>

13. [13] World Bank. (2025). *Human Capital Index 2024: Uzbekistan Country Profile*. Washington D.C.: World Bank. <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

14. [14] Xusanov, D. (2024). Raqamli transformatsiya va O'zbekiston mehnat bozori: imkoniyatlar va tahdidlar. *Innovatsion iqtisodiyot*, 8(4), 201–219.

15. [15] Yusupov, K., & Hamidov, B. (2023). Post-sovet makonida ishsizlik transformatsiyasi: O'zbekiston tajribasi. *Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar*, 14(3), 155–178.

[16] Qulmurotov, S.J., Sayimova, N.H. *Ishsizlikni ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari va uni bartaraf etishni samarali mexanizmlari*. 1 [Nashr raqami 01 \(2026\): The innovation economy](#)

MINTAQA OZIQ-OVQAT SANOAT KORXONALARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Xo'jamov Jamshid To'xtamurodovich

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Ходжамов Жамшид Тўхтамуродович

IMPROVING THE EFFICIENCY OF REGIONAL FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Khodjamov Jamshid Toxtamurodovich

Received: March 5, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 15, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish masalalari o'rganilgan. Tadqiqotda O'zbekistonning ayrim mintaqalaridagi oziq-ovqat sanoati korxonalarining 2019–2024 yillar davomidagi faoliyati tahlil qilingan. IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) ilmiy maqola yozish standarti asosida tizimli yondashuv qo'llanilgan. Korrelyatsion-regressiya tahlili, SWOT-tahlil, klaster tahlili va ekspert so'rovi metodlari yordamida mintqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari baholangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, texnologik modernizatsiya, xom ashyo bazasini diversifikatsiya qilish va inson resurslarini rivojlantirish korxonalar samaradorligining eng muhim omillari hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida mintqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat sanoati, samaradorlik, mintqaviy iqtisodiyot, modernizatsiya, diversifikatsiya, SWOT-tahlil, korrelyatsion-regressiya tahlili, klaster tahlili, inson resurslari, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы повышения экономической эффективности предприятий пищевой промышленности в регионе. В исследовании проанализирована деятельность предприятий пищевой промышленности в некоторых регионах Узбекистана за 2019–2024 годы. Использован систематический подход, основанный на стандарте написания научных статей IMRAD (Введение, Методы, Результаты и Обсуждение). Основные показатели эффективности предприятий пищевой промышленности в регионе оценивались с помощью корреляционно-регрессионного анализа, SWOT-анализа, кластерного анализа и экспертной оценки. Результаты показывают, что наиболее важными факторами эффективности предприятий являются технологическая модернизация, диверсификация сырьевой базы и развитие человеческих ресурсов. На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации по повышению эффективности предприятий пищевой промышленности в регионе.

Ключевые слова: пищевая промышленность, эффективность, региональная экономика, модернизация, диверсификация, SWOT-анализ, корреляционно-регрессионный анализ, кластерный анализ, человеческие ресурсы, инновации.

Abstract: This article examines the issues of improving the economic efficiency of regional food industry enterprises. The study analyzed the activities of food industry enterprises in selected regions of Uzbekistan during 2019–2024. A systematic approach was applied based on the IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) scientific writing standard. The main efficiency indicators of regional food industry enterprises were assessed using correlation-regression analysis, SWOT analysis, cluster analysis, and expert survey methods. The results show that technological modernization, diversification of the raw material base, and human resource development are the most important factors of enterprise efficiency. Based on the research findings, practical recommendations aimed at improving the efficiency of regional food industry enterprises were developed.

Keywords: food industry, efficiency, regional economy, modernization, diversification, SWOT analysis, correlation-regression analysis, cluster analysis, human resources, innovation.

■ KIRISH

Oziq-ovqat sanoati har qanday mamlakatning iqtisodiy tizimida muhim o'rin tutadi. Aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash davlatning

strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2017–2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida hamda 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot

strategiyasida oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shu bois, mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligini oshirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Jahon oziq-ovqat sanoati so'nggi o'n yillikda sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. FAO (Oziq-ovqat va qishloq xo'ligi tashkiloti) ma'lumotlariga ko'ra, global oziq-ovqat ishlab chiqarish hajmi 2015–2023 yillarda yiliga o'rtacha 2,3 foizga o'sgan. Biroq, bu o'sish mintaqalar kesimida notekis taqsimlangan bo'lib, rivojlanayotgan mamlakatlarda samaradorlik ko'rsatkichlari rivojlangan mamlakatlarga nisbatan past bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoatining YaIMdagi ulushi 2024 yilga kelib taxminan 8–9 foizni tashkil etgan bo'lib, bu soha mamlakatning iqtisodiy barqarorligida muhim omil hisoblanadi. Biroq, mintaqaviy oziq-ovqat korxonalari bir qator muammolarga duch kelmoqda: eskirgan texnologiyalar, xom ashyo bazasining beqarorligi, malakali kadrlar etishmasligi, logistika infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmaganligi va boshqalar.

Mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligini oshirish quyidagi sabablarga ko'ra dolzarb hisoblanadi. Birinchidan, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabi yildan-yilga ortib bormoqda. O'zbekiston aholisi 2024 yilga kelib 36 milliondan oshgan bo'lib, bu holat ichki bozordagi talabning barqaror o'sishini ta'minlamoqda. Ikkinchidan, import o'rnini bosish siyosati doirasida mahalliy ishlab chiqarishni kuchaytirish zarurati ortmoqda. Uchinchidan, eksport salohiyatini oshirish uchun raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish talab etilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oziq-ovqat sanoati samaradorligi masalasi ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. M. Porter (1990) raqobatbardoshlik nazariyasida sanoat klasterlari va innovatsion muhitning korxonalar samaradorligiga ta'sirini asoslab bergan. J. Schumpeter (1942) innovatsiyalarning iqtisodiy o'sishdagi rolini ta'kidlagan bo'lib, uning g'oylari oziq-ovqat sanoatiga ham to'g'ri keladi.

MDH davlatlarida bu yo'nalishda V.A. Goncharov (2018), N.I. Petrova (2020) va boshqa olimlarning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda esa A.V. Vahobov (2019), B.A. Xasanov (2021), D.G'. Goipova (2022) kabi olimlar oziq-ovqat sanoati samaradorligi bo'yicha ilmiy ishlar olib borgan. Biroq, mintaqaviy darajada oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligini kompleks baholash va

oshirish strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar etarli emas.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida miqdoriy va sifat usullarini o'zida mujassam etgan aralash metodologiya (mixed-methods approach) qo'llanildi. Mazkur yondashuv tadqiqot ob'ektini kompleks o'rganish, statistik ma'lumotlar tahlili hamda respondentlarning fikr-mulohazalarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot 2019–2024 yillar davrini qamrab olib, O'zbekistonning Toshkent, Samarqand, Farg'ona va Buxoro viloyatlarida faoliyat yuritayotgan yirik va o'rta oziq-ovqat sanoati korxonalari tanlab olingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotda ikkilamchi va birlamchi ma'lumotlar manbalaridan foydalanildi. Ikkilamchi ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda hududiy statistika boshqarmalarining rasmiy statistik hisobotlari va analitik ma'lumotlari asosida shakllantirildi. Ushbu ma'lumotlar oziq-ovqat sanoatining ishlab chiqarish hajmi, iqtisodiy ko'rsatkichlari hamda hududiy rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotda quyidagi tahliliy usullar qo'llanilgan:

Korrelyatsion-regressiya

tahlili.

Samaradorlikka ta'sir etuvchi omillarning bog'liqlik darajasini aniqlash maqsadida ko'p omilli regressiya modeli qurilgan. Umumiy model quyidagicha ifodalangan:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \varepsilon$$

bu erda: Y – korxona samaradorligi ko'rsatkichi (rentabellik); X_1 – texnologik jihozlanganlik darajasi; X_2 – xom ashyo ta'minoti barqarorligi; X_3 – mehnat unumdorligi; X_4 – innovatsion faollik indeksi; X_5 – boshqaruv samaradorligi; ε – tasodifiy xatolik.

SWOT-tahlil.

Mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlarini tizimli baholash uchun qo'llanilgan. SWOT-tahlil natijalari asosida strategik yo'nalishlar aniqlangan.

Klaster tahlili.

Korxonalarni samaradorlik darajasiga ko'ra guruhlash maqsadida iyerarxik klaster tahlili (Ward usuli) qo'llanilgan. Bu usul korxonalarni yuqori, o'rta va past samaradorlikli guruhlariga ajratish imkonini berdi.

Tadqiqot davri mobaynida mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining faoliyatida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi. 1-jadvalda tadqiqot olib borilgan viloyatlar bo'yicha oziq-ovqat sanoatining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval

Mintaqa oziq-ovqat sanoatining asosiy ko'rsatkichlari⁶ (2024 yil)

Viloyat	Korxonalar soni	Ishlab chiqarish hajmi (mlrd so'm)	Bandlik (ming kishi)	Rentabellik (%)
Toshkent	187	4 850,3	28,4	14,2
Samarqand	124	2 760,8	16,7	11,8
Farg'ona	156	3 420,5	21,3	12,5
Buxoro	89	1 580,2	9,8	9,6
Jami / O'rtacha	556	12 611,8	76,2	12,0

⁶ O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Toshkent viloyati korxonalar soni, ishlab chiqarish hajmi va rentabellik bo'yicha etakchi o'rinni egallaydi. Buxoro viloyati esa barcha ko'rsatkichlar bo'yicha eng past natijalarni ko'rsatmoqda. Bu tafovut asosan infratuzilma rivojlanganligi, xom ashyo bazasining qulayligi va investitsiya muhitining farqlanishi bilan izohlanadi.

Ko'p omilli regressiya tahlili natijalari 2-jadvalda keltirilgan. Model umumiy mosligi yuqori bo'lib, determinatsiya koeffitsiyenti $R^2 = 0,847$ ni tashkil etgan. Bu shuni anglatadiki, tanlangan beshta omil samaradorlik o'zgarishlarining 84,7 foizini tushuntiradi. Fisher mezonining qiymati $F = 42,38$ ($p < 0,001$) bo'lib, model statistik jihatdan yuqori darajada ishonchli hisoblanadi.

2-jadval

Ko'p omilli regressiya tahlili natijalari⁷

O'zgaruvchi	β koeffitsiyent	Standart xatolik	t-qiymat	p-qiymat
X1 – Texnologik jihozlanganlik	0,342	0,058	5,897	< 0,001
X2 – Xom ashyo ta'minoti	0,287	0,064	4,484	< 0,001
X3 – Mehnat unumdorligi	0,218	0,051	4,275	< 0,001
X4 – Innovatsion faollik	0,196	0,072	2,722	0,009
X5 – Boshqaruv samaradorligi	0,153	0,068	2,250	0,029

Izoh: $R^2 = 0,847$; $F = 42,38$ ($p < 0,001$); $n = 48$.

Tahlil natijalariga ko'ra, texnologik jihozlanganlik darajasi ($\beta = 0,342$; $p < 0,001$) samaradorlikka eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil ekanligi aniqlandi. Xom ashyo ta'minoti barqarorligi ($\beta = 0,287$; $p < 0,001$) ikkinchi o'rinda turadi. Mehnat unumdorligi ($\beta = 0,218$; $p < 0,001$), innovatsion faollik

($\beta = 0,196$; $p = 0,009$) va boshqaruv samaradorligi ($\beta = 0,153$; $p = 0,029$) ham statistik jihatdan ishonchli omillar sifatida aniqlandi.

Ward usuli yordamida olib borilgan iyerarxik klaster tahlili natijasida 48 ta korxona uchta klasterga ajratildi. 3-jadvalda klasterlarning asosiy tavsiflari keltirilgan.

3-jadval

Klaster tahlili natijalari⁸

Klaster	Korxonalar soni	O'rtacha rentabellik (%)	Texnologik jihozlanganlik indeksi	Innovatsion faollik indeksi
1-klaster (Yuqori samaradorlik)	12	16,8	0,82	0,76
2-klaster (O'rta samaradorlik)	21	11,4	0,58	0,49
3-klaster (Past samaradorlik)	15	7,2	0,31	0,22

O'tkazilgan klaster tahlili natijalari oziq-ovqat sanoati korxonalarining iqtisodiy samaradorligi darajasi ularning texnologik jihozlanganlik darajasi va innovatsion faolligi bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Tahlil natijalariga ko'ra, yuqori samaradorlikka ega korxonalar guruhi (1-klaster) texnologik jihozlanganlik va innovatsion faoliyat indeksleri bo'yicha boshqa klasterlarga nisbatan sezilarli ustunlikka ega ekanligi aniqlandi. Xususan, 1-klasterga mansub korxonalarning o'rtacha rentabellik darajasi 16,8 foizni tashkil etgan, bu esa past samaradorlikka ega korxonalar jamlangan 3-klaster ko'rsatkichidan 2,3 baravar yuqori ekanligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, texnologik jihozlanganlik indeksi bo'yicha 1-klaster va 3-klaster o'rtasidagi tafovut 2,6 baravarni tashkil etadi, bu esa ishlab chiqarish

jarayonida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish korxona faoliyati samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqori samaradorlikka ega korxonalar odatda innovatsion faoliyatga ko'proq investitsiya kiritadi, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qiladi hamda boshqaruvda zamonaviy texnologik echimlardan foydalanadi. Mazkur holat texnologik modernizatsiya va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining SWOT-tahlili quyidagi asosiy natijalarni berdi.

⁷ Muallif ishlanmasi

⁸ Muallif ishlanmasi

Mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining SWOT-tahlili

Kuchli tomonlar (Strengths) – Boy xom ashyo resurslari bazasi – Ichki bozorning keng ko‘lami – Arzon ishchi kuchi mavjudligi – Davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlari	Zaif tomonlar (Weaknesses) – Eskirgan texnologiyalar – Malakali kadrlar etishmasligi – Logistik infratuzilma zaifligi – Sifat nazorati tizimlarining past darajasi
Imkoniyatlar (Opportunities) – Eksport bozorlarini kengaytirish – Xorijiy investitsiyalarni jalb etish – Raqamli texnologiyalarni joriy etish – Klaster yondashuvini rivojlantirish	Tahdidlar (Threats) – Xalqaro bozordagi raqobat kuchayishi – Iqlim o‘zgarishlarining xom ashyoga ta‘siri – Xom ashyo narxlarining beqarorligi – Normativ-huquqiy bazadagi o‘zgarishlar

Olingan natijalar mavjud ilmiy adabiyotlar bilan solishtirilganda bir nechta muhim xulosalar chiqarish mumkin. Birinchidan, texnologik jihozlanganlikning samaradorlikka eng kuchli ta‘sir ko‘rsatishi M.Porter (1990)ning raqobatbardoshlik nazariyasidagi texnologik innovatsiyalarning ahamiyati to‘g‘risidagi fikrlarini tasdiqlaydi. Shuningdek, bu natija V.A.Goncharov (2018)ning MDH davlatlari oziq-ovqat sanoatida texnologik modernizatsiya zarurligi haqidagi xulosalari bilan ham mos keladi. Ikkinchidan, xom ashyo ta‘minoti barqarorligining ikkinchi muhim omil sifatida aniqlanganligi D.G‘.Goipova (2022)ning O‘zbekiston oziq-ovqat sanoatida xom ashyo bazasini mustahkamlash zarurligi to‘g‘risidagi tadqiqot natijalarini qo‘llab-quvvatlaydi. Biroq, bizning tadqiqotimizda xom ashyo ta‘minotining ta‘sir darajasi ($\beta = 0,287$) Goipova tadqiqotidagi ko‘rsatkichdan ($\beta = 0,35$) biroz past bo‘lib chiqdi. Bu farq tadqiqot ob‘yektlarining geografik qamrovi va davr farqi bilan izohlanishi mumkin. Uchinchidan, klaster tahlili natijalari J.Schumpeter (1942)ning innovatsion faollikning iqtisodiy rivojlanishdagi rolini ta‘kidlovchi nazariyasini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Yuqori samaradorlikli korxonalar innovatsion faollik indeksi bo‘yicha past samaradorlikli korxonalardan 3,5 marta ustunlikka ega ekanligi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari bir nechta amaliy jihatdan muhim xulosalar beradi. Texnologik modernizatsiya eng ustuvor yo‘nalish sifatida aniqlanganligi sababli, davlat va xususiy sektor hamkorligida texnologik yangilanish dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Xususan, oziq-ovqat sanoatida raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va zamonaviy qayta ishlash usullarini joriy etish samaradorlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Xom ashyo bazasini diversifikatsiya qilish bo‘yicha qishloq xo‘ligi bilan oziq-ovqat sanoati o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish zarur. Shartnomaviy dehqonchilik tizimini kengaytirish, mahalliy xom ashyo etkazib beruvchilar bilan uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarini o‘rnatish va xom ashyo saqlash infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Inson resurslarini rivojlantirish bo‘yicha oziq-ovqat sanoati mutaxassislarini tayyorlash tizimini <https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

takomillashtirish lozim. Oliy ta‘lim muassasalari va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, malaka oshirish kurslarini tashkil etish va xorijiy tajriba almashish dasturlarini yo‘lga qo‘yish samarali chora-tadbirlar hisoblanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqotda mintaq oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligini oshirish masalasi kompleks yondashuv asosida o‘rganildi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarga olib keldi.

Birinchidan, mintaq oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligiga eng kuchli ta‘sir ko‘rsatuvchi omil texnologik jihozlanganlik darajasi ($\beta = 0,342$) hisoblanadi. Texnologik modernizatsiya samaradorlikni oshirishning ustuvor yo‘nalishi sifatida aniqlandi.

Ikkinchidan, xom ashyo ta‘minoti barqarorligi ($\beta = 0,287$) va mehnat unumdorligi ($\beta = 0,218$) samaradorlikning muhim omillari bo‘lib, ular bilan bog‘liq muammolarni hal etish korxonalar faoliyatini yaxshilashga sezilarli hissa qo‘shadi.

Uchinchidan, klaster tahlili natijalariga ko‘ra, yuqori samaradorlikli korxonalar texnologik jihozlanganlik va innovatsion faollik bo‘yicha past samaradorlikli korxonalardan keskin farq qiladi, bu texnologiya va innovatsiyaga investitsiya kiritish zarurligini tasdiqlaydi.

To‘rtinchidan, SWOT-tahlil natijalari mintaq oziq-ovqat sanoatining kuchli salohiyatga ega ekanligini, biroq bu salohiyatni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun tizimli islohotlar va strategik yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

korxonalarda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha maqsadli dasturlar ishlab chiqish;

qishloq xo‘ligi va oziq-ovqat sanoati o‘rtasidagi integratsiyani mustahkamlash;

malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

mintaqaviy oziq-ovqat klasterlarini shakllantirish; sifat boshqaruvi tizimlarini (ISO, HACCP) keng joriy etish.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Xo'jamov Jamshid To'xtamurodovich Qarshi davlat texnika universiteti assistenti / Ходжамов, Жамшид Тўхтамуродович ассистент Каршинского государственного технического университета / Khodjamov Jamshid Toxtamurodovich assistant of Karshi State Technical University

E-mail: jamshid_khujamov@mail.ru

ORCID: 0009-0005-3606-684X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Goncharov, V.A. (2018). Oziq-ovqat sanoatida samaradorlikni oshirish strategiyalari. Moskva: Ekonomika nashriyoti. 284 b.

2. Goipova, D.G'. (2022). O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida xom ashyo bazasini mustahkamlash yo'llari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 3(49), 45–56.

3. Petrova, N.I. (2020). Mintaqaviy oziq-ovqat tizimlarining barqarorligi. Sankt-Peterburg: Piter nashriyoti. 312 b.

4. Porter, M.E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. 896 p.

5. Schumpeter, J.A. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Harper & Brothers. 431 p.

6. Vahobov, A.V. (2019). O'zbekistonda oziq-ovqat sanoatining iqtisodiy samaradorligini baholash. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 78–92.

7. Xasanov, B.A. (2021). Oziq-ovqat xavfsizligi va sanoat samaradorligi: O'zbekiston tajribasi. Toshkent: Fan nashriyoti. 246 b.

8. FAO. (2023). The State of Food and Agriculture 2023. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.

9. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. (2024). O'zbekiston sanoati: statistik to'plam. Toshkent.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida.

ТУРЛИ МУЛКЧИЛИК ШАКЛИДАГИ БАЛИҚЧИЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХОРИЖ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Беглаев Учқун Хуррамович

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В РАЗВИТИИ РЫБОЛОВСТВА В СТРАНАХ С РАЗЛИЧНОЙ ФОРМОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Беглаев Учқун Хуррамович

POSSIBILITIES OF USING THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE DEVELOPMENT OF FISHERIES IN COUNTRIES WITH DIFFERENT FORMS OF OWNERSHIP

Beglayev Uchqun Khurramovich

Received: March 18, 2026 Revised: March 21, 2026 Accepted: March 26, 2026 Published: April 1, 2026

Аннотация. Маколада хорижий мамлакатлар Хитой, Вьетнам, Қозоғистон тажрибаси, етиштирилган балиқ маҳсулотлари ва уларнинг бошқарув механизмларининг асосий мезонлари келтириб ўтилган. Шунингдек, хорижий давлатларнинг узоқ муддатли, ўрта муддатли, йиллик ривожланиш стратегиялари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: балиқчилик, хорижий мамлакатлар, бозор иқтисодиёти, хўжаликларни бошқариш, бошқарув, турли мулкчилик шакли, самарадорлик, ишлаб чиқариш, тонна, аквакультура, табиий балиқчилик, ҳудуд, балиқ маҳсулотлари, денгиз маҳсулотлари.

Аннотация. В статье рассматривается опыт зарубежных стран — Китая, Вьетнама, Казахстана, основные критерии выращиваемой рыбной продукции и механизмы управления ею. Также освещаются долгосрочные, среднесрочные и годовые стратегии развития зарубежных стран.

Ключевые слова: рыболовство, зарубежные страны, рыночная экономика, управление рыбноводческими хозяйствами, управление, различные формы собственности, эффективность, производство, тонны, аквакультура, естественное рыболовство, территория, рыбная продукция, морепродукты.

Abstract. This article examines the experience of foreign countries—China, Vietnam, and Kazakhstan—as well as the key criteria for farmed fish products and their management mechanisms. It also highlights the long-term, medium-term, and annual development strategies of these countries.

Keywords: fisheries, foreign countries, market economy, fish farm management, governance, various forms of ownership, efficiency, production, tons, aquaculture, wild fisheries, territory, fish products, seafood.

■ КИРИШ

Балиқчилик ва аквакультура ҳар доим дунё аҳолисини озиқлантиришда асосий соҳа сифатида қараб келинади. Аммо, глобал иқлим ўзгариши натижасида саноат ва балиқ овининг барқарорлиги билан боғлиқ ташвишлар балиқчилик соҳасида муҳокамани тобора кўпроқ шакллантирмоқда. Ҳаддан ташқари балиқ овлаш балиқ овлаш билан яшайдиган юз миллионлаб одамларнинг ҳаётига таҳдид солади. Балиқ овлаш флотлари узокроқ балиқ овлаш жойларига етиб бориш учун ёйилган бўлса-да, аквакультурадан фойдаланиш айниқса Осиёда кенг тарқалмоқда. Бу тобора ортиб бораётган глобал аҳолининг озиқ-овқат таъминотини таъминлашга

ёрдам берадиган янада барқарор альтернатив вариант сифатида қаралмоқда.

■ АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Балиқчилик хўжалиқларини барқарор ривожлантириш уларни тизимли ва самарали бошқариш механизмини такомиллаштириш, соҳани интенсив ва инноватсион технологиялар асосида ривожлантириш муаммолари бўйича мамлакатимиз ва хорижий давлатлар иқтисодчи олимлари турли йўналишда илмий-тадқиқот ишлари олиб боришган. Жумладан, хорижий давлатлар олимлари: Ф.Беркис, Р.Махон, М.Соломон, Р.Хилборн, П.Даниел, Ф.Райнер, Ф.Д.Жонстон, А.С.Томмас, С.Хаммерланд, К.Греер, Ж.Маттиас балиқчиликни барқарор ривожлантириш ва бошқаришда МДХ

давлатлари олимларидан: С.И.Курдюков, А.К.Богерук, Дж.Ритер, О.В.Кузнецова, Н.В.Алесина, Р.Р.Галулиния, Ж.М.Гордон, В.К.Киселёв, П.А.Душин, А.А.Тарасенко, В.С. Казанчева, Д.Ш.Якубова ва бошқалар илмий изланишлар олиб борган, ҳамда бу борадаги айрим масалалар мамлакатимиз аграр иқтисодчи олимларидан: Д.Р.Шохимардонов, С.С.Фуломов, Р.Х.Эргашев, И.О.Юнусов ва бошқа олимларнинг илмий асарларида қисман ўрганилган ҳамда тадқиқ этилган.

■ НАТИЖА ВА МУҲОКАМАЛАР

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, балиқчиликда бошқарув механизмининг асосий механизмлари ва янги элементларини ҳам ажратиш лозим бўлади:

Давлат аралашувини балиқчиликни бошқарувида кучайтириш — давлатларда аквакултура учун бир марказлаштирилган орган ташкил этиш, экотизимга асосланган бошқарув (ecosystem approach) тизимини жорий қилиш ва назоратни кучайтириш.

Балиқчиликда ресурсларни самарали бошқариш — сув, озуқа ва ер ресурсларини интеграллаштириш, чиқиндиларни камайтириш, инноватсион ва интенсив технологиялар улушини ошириб бориш.

Балиқчиликда ижтимоий масъулият — балиқчиликда фаолият олиб бораётган турлимулкчилик шаклидаги субъектлар ҳуқуқлари, гендер тенглиги, жамоат иштироки ва иқлим ўзгаришига мослашув (climate-smart aquaculture) тизими бўйича хўжаликлар маъсулятини ошириш лозим бўлади.

Жанубий Хитой денгизи минтакалар бўйича балиқ овлаш ва балиқ захираларининг нобуд бўлиши хавфи остида бўлган ҳудуднинг ёрқин намунаси. Бундан ташқари икки йирик балиқчиликнинг улуши юқори бўлган Хитой ва Индонезия давлатлари шунингдек, уларнинг қўшнилари минтақа ва унга туташ ҳудудларда балиқ овлаш ҳуқуқи учун узок давом этаётган сиёсий кураш ичида қолмоқда. Хитой Халқ Республикаси дунёдаги энг йирик балиқ ва балиқ маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи мамлакат бўлиб, 2025 йилда балиқ ва денгиз маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг қарийб 46 фоизини

ташкил қилади. Хитойда балиқ ва денгиз маҳсулотлари истеъмол бозори 2025 йилда чакана савдо бозорининг умумий ҳажми 95 миллиард АҚШ доллардан ошди ва 2030 йилга келиб тахминан 153 миллиард долларга етиши тахмин қилинмоқда.

Хитойда балиқ ва денгиз маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми сўнгги ўн йилликларда сезиларли даражада ошди, 1980 йилда 4,5 миллион тоннадан 2025 йилда 74 миллион тоннагача ошди. 1990-йилларнинг иккинчи ярмидан бошлаб бу ўсиш деярли фақат аквакултура ҳисобидан таъминланди, ёввойи балиқларни овлаш эса тахминан 13 миллион тоннадан 15 миллион тоннагача барқарорлашди. 2022-йил январь ойида эълон қилинган Балиқчиликни ривожлантиришнинг беш йиллик режасида аквакултура ишлаб чиқаришни миқдорий ва сифат жиҳатидан янада яхшилаш, шу билан бирга балиқ овлаш ҳажмини 2020 йилдаги 13 миллион тоннадан 2025 йилда 10 миллион тоннадан пастга тушириш мақсадлари белгилаб берилган. Хитойнинг аквакултура саноатида чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг ярмидан кўпи ички сувлардан келади, уларда балиқчилик кенг йўлга қўйилган. Шу билан бирга, денгиз аквакултураси моллюскаларни етиштиришга қаратилган бўлиб, бу Хитойни дунёдаги энг йирик моллюска ишлаб чиқарувчиси айлантиради. Аквакултурада ишлаб чиқаришнинг ўсишига қарамай, Хитой балиқ овлаш ҳажмини ва балиқ овлаш кемалари сонини камайтиришга қаттиқ назоратни кучайтирди. Бироқ, бу асосан Хитойнинг қирғоқ ва ички ресурсларига тегишли бўлиб, узок сув флотининг балиқ овлаш ҳажми эса йилига тахминан 2,3 миллион тонна миқдорида барқарор сақланиши режалаштирилган.

Хитой балиқ ва денгиз маҳсулотларининг йирик ишлаб чиқарувчиси бўлса-да, аммо, улкан истеъмолчи мамлакат ҳамдир ва асосан ички бозори учун ишлаб чиқаради. Сўнгги йилларда балиқ маҳсулотлари экспорти ва импорти тахминан тўрт миллион тоннани ташкил этди. Шунингдек, экспорт асосан бошқа Осиё мамлакатлари ва Америка Қўшма Штатларига йўналтирилган бўлиб, асосий импорт ҳамкорлари эса Эквадор, Россия, Канада ва Ҳиндистон ҳисобланади. Хитой ўз аҳолисини ихтиёжини таъминлашда катта импорт тоифалари қисқичбақасимонлар ва музлатилган балиқларни ташкил этади.

1-жадвал

2020-2025 йилларда Хитой аквакултура ўсиши (млн тонна)⁹

№	Йил	Умумий аквакултура	Табиий ов	Жами маҳсулот
1	2020	~51	~9–10	~65
2	2021	~52	~10–11	~65
3	2022	~53–55	~11–12	~67–69
4	2023	~54–55	~12–13	~68–69
5	2024	~55	~13–14	~69–70
6	2025	~57–58	≤14	~71

⁹ Муаллиф тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

1-жадвал маълумотларини таҳлил қиладиган бўлсак, Хитой дунё аквакультура маҳсулотининг ~56-60% ни таъминлайди 2025 йилда ~57-58 млн тонна атрофида балиқ етиштириб, табиий ов (capture fisheries) ҳажмини ~14 млн тонна даражасида тутиб туриш бошқарув механизмига тўғридан тўғри боғлиқ саналади. Хитойнинг балиқчилик хўжаликларини бошқарув сиёсати аквакультурани ривожлантириш, броканерлик табиий ҳавзалардан балиқ овлашни камайтириш, экологик назорат ва ветеринария хизматиға эътибор қаратилган. Энг муҳим йўналиш — Integrated Multi-Trophic Aquaculture (IMTA) — турли балиқ турларини бирга етиштириш (балиқ + моллюскалар + сувўтлар + денгиз бўрсиклари) тизими жорий этилди. Бу тизим Хитойда 2000 йиллардан кенг қўлланилади. Бу тизимнинг асосий жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

Озуқа бериладиган балиқ/қискичбақа (fed species) чиқиндилари → Сув филтрловчи моллюскалар (устрица, мидия) ва денгиз бўрсиклари (organic extractive) томонидан тозаланади → Сув ўтлари (келп, граталярия) озуқа моддаларини (азот, фосфор) ўзлаштиради (inorganic extractive) → Натижада сув тозаланади, чиқинди камаяди, қўшимча даромад олинади. Балиқчиликни барқарор ривожлантириш стратегиясида давлат аквакультура (сувда етиштириш)ни кенгайтириш орқали балиқ маҳсулотлари таъминотини мустаҳкамлаш ва ишлаб чиқаришни юқори сифатли қилиб қайта шакллантириш мақсад қилинган. Бунда илм-фан ва технология тадқиқотлари: Гермплазма (генетик

ресурслар), аквакультура иншоотлари ва касалликларни назорат қилиш бўйича илмий изланишларни кучайтириш кўзда тутилган. Шунингдек, 10 йиллик балиқ овлаш тақиқи: Балиқ ресурслари ва экологиясини тиклаш учун муҳим биологик чора сифатида амалга оширилмоқда. Юқори сифатли ишлаб чиқариш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш: Балиқовлаш ва аквакультура фаолиятлари экологик барқарорликни сақлаш йўналишида тикланмоқда (1-расм).

Хитой ўз бошқарув механизмларида қуйидаги асосий жиҳатларга алоҳида эътибор берган.

Таълим: Фермерлар, мутахассислар ва ишчилар учун доимий ўқитиш, семинарлар, техник малака ошириш. Давлат ва маҳаллий ҳокимиятлар томонидан ташкил этилади.

Бошқарув тизими: Марказий орган — Қишлоқ хўжалиги ва қишлоқ ишлари вазирлиги (MARA) остидаги Балиқчилик ва балиқчилик сиёсати бюроси. У конунлар, қоидалар, беш йиллик режалар экологик стандартлар ва лицензиялашни бошқаради.

Илмий-тадқиқот: Хитой балиқчилик илмий-тадқиқот академияси (CAFS) ва унинг филиаллари (масалан, Янцзи дарёси, Шимолий денгиз, Жанубий денгиз институтлари). Улар янги турлар, IMTA технологиялари, касалликларга қарши кураш ва экологик усулларни ишлаб чиқади.

Қарорлар ва ривожлантириш: Маҳаллий ҳокимиятлар (провинция, шаҳар, уезд даражасидаги балиқчилик бюрolari), кластерлар, кооперативлар, фермер хўжаликлари, йирик компаниялар каби).

1-расм. Хитой балиқчилик тизимини бошқариш механизми¹⁰

¹⁰ <https://www.moa.gov.cn/> маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.
<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Натижа: Аквакультура ҳажмининг ўсиши (53+ млн тонна), технологияларнинг кенг қўлланиши (ИМТА, смарт фермерлик), экологик тоза ривожланиш, экспорт ва ички бозорни таъминлаш.

Бу тизим марказлаштирилган ва самарали: давлат сиёсати орқали мақсадлар қўйилади, илм-фан қўллаб-қувватлайди, маҳаллий амалиётда фермерлар ва компаниялар ижро этади. Натижада Хитой дунёдаги энг йирик аквакультура мамлакатига айланди.

Балиқчилик бутун дунёдаги миллионлаб инсонлар учун озиқ-овқат ва даромаднинг муҳим манбаи ҳисобланади. Балиқ дунёдаги энг машҳур озиқ-овқат маҳсулотларидан бири бўлиб қолмоқда ва балиқ экспортининг ярмидан кўпи ривожланаётган мамлакатлар ҳиссасига тўғри келмоқда. 2025 йилда Вьетнам денгиз маҳсулотлари бўйича дунёдаги бешинчи йирик экспортчи бўлиб қолмоқда. Дунёнинг энг йирик 5 та денгиз маҳсулотлари экспортчиси қаторида, АҚШ, Европа Иттифоқи, Япония каби йирик бозорларга етказиб беради.

Вьетнам Жанубий Хитой денгизининг ғарбий қирғоғида жойлашган бўлиб, мамлакатнинг қирғоқ бўйи узунлиги - 3260 км. Мамлакатда 3000 дан зиёд орол очик денгизда тарқалган. Вьетнам сув ҳавзалари майдони 1,700 минг гектарни ташкил қилади. Бунда балиқчиликни ривожлантириш учун 811,7 минг гектар чучук сув, 635,4 минг гектар шўр сув ва 300 000- 400 000 гектар сунъий сув ҳавзаларини ташкил этади. Буларнинг барчаси тез ривожланаётган балиқчилик соҳаси учун идеал шароит ҳисобланади.

Вьетнам Балиқчилик ассоцiациясининг 2025 йилгача мўлжалланган бир қатор махсус мақсадлари қуйидагилардан иборат:

а) жами балиқ овлаш ҳажмининг йилига 7 миллион тоннани ташкил этиши, шундан балиқ овлаш ҳажми 35 фоизни, денгиз маҳсулотлари етиштириш 65 фоизни ташкил этиши лозим;

б) денгиз маҳсулотлари экспорти қиймати ўртача 11 миллиард АҚШ долларини ташкил этиши, йиллик ўртача ўсиш суръати 7-8 фоизни ташкил этиши (2015-2025 йилларда);

с) экспорт қилинадиган маҳсулот қиймати улушини 50% га етказиш;

д) балиқ овлаш бўйича ишчиларнинг тахминан 50 фоизини ўқитиш;

е) ишчиларнинг ўртача даромадини уч барабар кўпайтириш;

г) денгиздан маҳсулот йиғим-теримнинг йўқолишини ҳозирда 20% дан 10% гача камайтириш.

Вьетнамда балиқчилик сектори миллий иқтисодиётда муҳим рол ўйнайди, яъни, ялпи ички

маҳсулотнинг (ЯИМ) 4-5 фоизини ва миллий экспорт даромадининг 9-10 фоизини ташкил этади. 2018–2025 йилларда умумий маҳсулот 7,7 миллион тоннадан 9,5 миллион тоннага ўсди (+23%).

Аквакультура улуши: 58%

Ов улуши: 42%

1. Аквакультура (сувда етиштириш) 2018–2024: 4,1 миллион тоннадан 5,7 миллион тоннага (+38%). Экспорт учун асосий ҳудуд – Меконг дельтас (пангасиуснинг 95%, қисқичбақанинг 80%).

Ҳукуматнинг юқори мақсадлари ва қўллаб-қувватлаши табиий ресурслар (узун сохил, катта ер ва сув майдонлари) + 600 та экспортчи компаниянинг ташкил этилиши ҳамда хусусий сектор – инвестицияларни фаол жалб қилинишига имкон яратилди.

Давлат бошқарувининг барча балиқчилик субъектларина таъсири ва қўллаб-қувватлаши Эркин савдо битимлари (ФТА) – 90% экспортга йўналитирилган балиқ маҳсулотларига қулай имкониятлар яратиб бермоқда.

Вьетнам Балиқчилик ассоцiациясининг 2030 йилгача ривожланиш стратегияси ҳамда 2045 йилгача истиқболли режаларига кўра:

✓ Ишлаб чиқариш қийматининг ўсишини йилига 3,0–4,0% га ошириш;

✓ Умумий маҳсулот ҳажмини 10,8 миллион тоннага етказиш;

✓ Экспортдан тушадиган маблағлар ҳажмини 14–16 миллиард долларга етказиш;

✓ Иш ўринлари сонини 5,5 миллиондан ортиққа етказиш ҳамда иш ҳақини миллий ўртача даражада кўтариш;

✓ Қайта ишлаш саноатини глобал марказга айлантириш;

✓ Дунё миқёсидаги йирик компанияларни яратиш;

✓ Инвестицияларни жалб қилиш, бозорларни кенгайтириш;

✓ Қиймат занжири бўйича барқарор ривожланишни таъминлаш ва ҳ.

Балиқчилик соҳасида 4 миллиондан ортиқ киши банд бўлиб, балиқчиликнинг турли соҳаларида ишлаб келмоқда. Балиқчиликда турли субъектларнинг фаолият олиб бориши Вьетнамнинг денгиз маҳсулотлари етказиб берувчи давлатлар қаторига киришига ҳамда денгиз маҳсулотларини жаҳон бозорига экспорт қилувчи етакчи давлатга айланишига замин яратди бу эса балиқ маҳсулотлари ҳажмининг йилдан йилга ошиб боришига эришилди (2-расм).

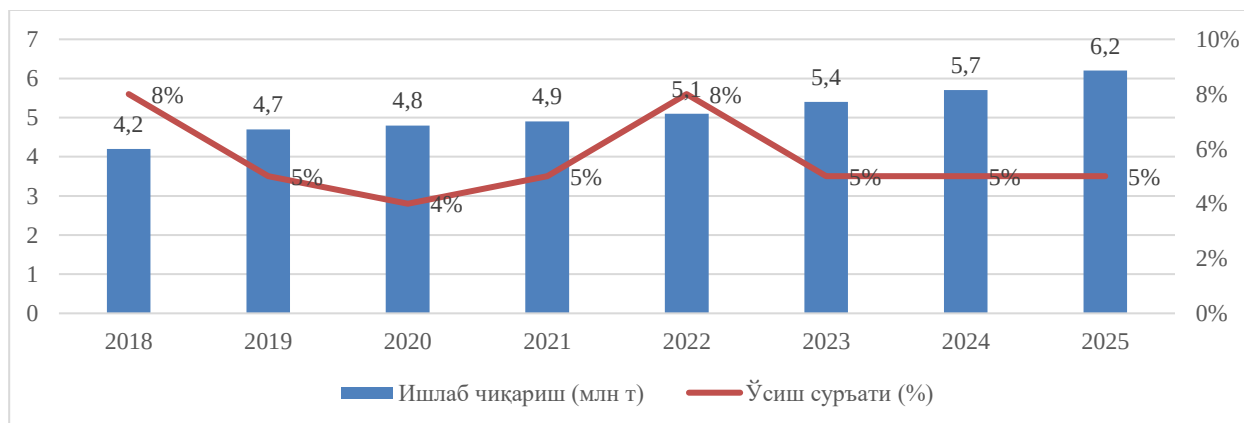
2-расм. Вьетнам Республикасида 2018-2025 йилларда етиштирилган денгиз маҳсулотлари¹¹

¹¹ <http://seafood.vasep.com.vn/685/onecontent/fishery-profile.htm>

2018 йилда 7 млн. 739 тонна денгиз маҳсулотлари етиштирилган бўлса, 2025 йилга келиб бу кўрсаткич 10 млн. 141 минг тоннани ташкил этди.

2018 йилга нисбатан 1,4 барабар кўпроқ денгиз маҳсулотлари етиштирилганини бу давлатнинг асосий экспортчи давлат эканлигини кўрсатмоқда.

3-расм. Вьетнам Республикасида 2018-2025 йилларда аквакултурада етиштирилган балиқ маҳсулотлари¹²

Аквакултурада 2018 йилда 4 млн. 212 тонна балиқ маҳсулотлари етиштирилган бўлса, 2025 йилга келиб бу кўрсаткич 6 млн. 141 минг тоннани ташкил этди. 2018 йилга нисбатан 1,4 барабар кўпроқ денгиз маҳсулотлари етиштирилганини бу давлатнинг асосий экспортчи давлат эканлигини кўрсатмоқда.

Қисқичбақалар, пангасиус, оркинос мамлакат томонидан экспорт қилинадиган асосий денгиз

маҳсулотлари ҳисобланади. Қисқичбақалар экспорти 3,5 - 4 миллиард АҚШ долларини ташкил этади, бу Вьетнамнинг умумий денгиз маҳсулотлари сотишининг 46-50 фоизини ташкил этади. Пангасиусдан олинадиган даромад 1,7-1,8 млрд. АҚШ долларини ташкил этди (жами 25%) ва туна ва цефалопод экспорти 450-550 млн АҚШ долларини ташкил этади.

2-жадвал

Вьетнам Республикасида 2024-2025 йилларда балиқ овлаш ва экспорт кўрсаткичлари маълумотлари¹³

№	Маҳсулотлар номи	Ўлчов бирлиги	Балиқ овлаш		Экспорт		Ўсиш	
			2024	2025	2024	2025	Балиқ овлаш +/-	Экспорт +/-
1	Майда қисқичбақа	минг тонна	2995,1	3854,7	1162,3	1480,7	+22.3	+21.5
2	Вҳителег қисқичбақаси	минг тонна	1791,1	2529,9	4606,8	1417,5	+29.2	-2,5
3	Қора коплон қисқичбақаси	минг тонна	3127,8	878,6	1067,1	1309,4	-5,6	+18.5
4	Пангасиус	минг тонна	1019,1	1788	658,5	1276,2	+4.3	+48.4
5	Туна	минг тонна	881,1	1148,8	582,6	1623	33,3	64,2
6	Бошқа тур балиқлар	минг тонна	1283,1	1443,4	490,2	1089,5	11	5,5
7	Цефалопод	минг тонна	363,8	620,82	49,4	106,16	+41.4	+53.4
8	Моллюскалар	минг тонна	79,10	98,51	96,8	97,798	+19.7	-0,1
Жами			11540,5	12362	8714,1	8400,8		

¹² <http://seafood.vasep.com.vn/685/onecontent/fishery-profile.htm>

¹³ Вьетнам > Рыба > vietnam.vnanet.vn, 26 ноября 2018 > № 2803342
<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Вьетнамда 2025 йилда 11 миллион тоннадан ортиқ денгиз маҳсулотлари етиштирилган бўлиб, жаҳон бозорига экспорт қилган. Асосий импорт қилувчи давлатлар: Европа Иттифоқи, АҚШ, Япония, Хитой ва Гонгконг бўлиб, 2025 йилнинг ўзида 8 миллион тоннадан ортиқ балиқ маҳсулоти экспорт қилинган, 2024 йилга нисбатан 17,9 % кўпроқ балиқ сотишга эришилган.

Вьетнам давлатида балиқчилик ва аквакултурани бошқариш Табиий ресурслар ва

атроф-муҳит вазирлиги тасаруфида ҳамда жамоат ташкилотлари ва корхоналарини назоратида бошқарилади. 2024-2025 йилларда жами давлат бошқарув бўлимлари 13 та, жамоат ташкилотлари 12 та, корхоналар эса 13 тани ташкил этган (3-жадвал)¹⁴. 2025 йилдан бошлаб вазирлик Қишлоқ хўжалиги ва атроф-муҳит вазирлиги (МАЭ) сифатида бирлаштирилди.

3-жадвал

Вьетнам балиқчилик ва аквакултурани тизимини бошқариш тузулмаси¹⁵

№	ДАВЛАТ БОШҚАРУВ БЎЛИМЛАРИ	ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРИ	КОРХОНАЛАР
1	Ер ресурсларини режалаштириш ва ривожлантириш департаменти	Партия ва касаба уюшмалари ишлари бўйича идора	Миллий сув ресурсларини режалаштириш ва тадқиқот маркази
2	Ер регистратсияси ва маълумотлар базаси департаменти	Вазирлик аппарати	Тиббий парвариш ва реабилитация маркази
3	Вьетнам геология департаменти	Ташкилот ва кадрлар департаменти	Вьетнам Геофанлар ва минерал ресурслар институти
4	Вьетнам минерал ресурслари департаменти	Халқаро ҳамкорлик департаменти	Ўлчов ва харитачилик институти
5	Табиат ва биологик хилма- хилликни муҳофаза қилиш агентлиги	Режалаштириш – молия департаменти	Вьетнам метеорология, гидрология ва иқлим ўзгариши институти
6	Ифлосланишни назорат қилиш департаменти	Фан ва технология департаменти	Стратегия ва сиёсат институти табиий ресурслар ва атроф-муҳит бўйича
7	Вьетнам денгиз ва ороллар агентлиги	Ҳуқуқий масалалар департаменти	Сув ресурслари институти
8	Вьетнам метеорология ва гидрология бошқармаси	Ердан фойдаланиш департаменти	Ханож табиий ресурслар ва атроф- муҳит университети
9	Вьетнам ўлчов, харитачилик ва геомаълумотлар департаменти	Атроф-муҳит департаменти	Ҳо Чи Минх шаҳри табиий ресурслар ва атроф-муҳит университети
10	Иқлим ўзгариши департаменти	Вазирлик инспекторати	Табиий ресурслар ва атроф-муҳит алоқаси маркази
11	Сув ресурсларини бошқариш департаменти	Миллий минерал захираларини баҳолаш миллий кенгаши идораси	Табиий ресурслар ва атроф-муҳит газетаси
12	Миллий масофавий зондлаш департаменти	Вьетнам миллий Меконг қўмитаси доимий идораси	Табиий ресурслар ва атроф-муҳит журнали
13	Табиий ресурслар ва атроф- муҳит учун рақамли трансформация ва маълумотлар департаменти	Табиий ресурслар ва атроф- муҳит ўқитиш институти	—
14	—	Вазирлик лойиҳаларини бошқариш бўлими	—
15	—	Вьетнам атроф-муҳитни муҳофаза қилиш жамғармаси	—
16	—	Вьетнам атроф-муҳит ва денгиз фанлари институти	—

¹⁴ <https://en.mae.gov.vn>

¹⁵ <https://en.mae.gov.vn> маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Табиий ресурслар ва атроф-муҳит вазирлиги — бу давлат бошқарув органи бўлиб, у қуйидаги соҳаларда давлат бошқарувини амалга оширади:

- ер ресурслари;
- сув ресурслари;
- фойдали қазилмалар;
- геология;
- атроф-муҳитни муҳофаза қилиш;
- гидрометеорология;
- иқлим ўзгариши;
- геодезия ва картография;
- табиий ресурсларни комплекс бошқариш;
- денгиз ва ороллар муҳитини муҳофаза қилиш;
- масофадан зондлаш (remote sensing);
- шунингдек ушбу соҳаларда давлат хизматларини бошқариш.

Шунингдек вазирлик: узоқ муддатли, ўрта муддатли, йиллик ривожланиш стратегиялари ва режаларини ишлаб чиқади ҳамда амалга оширишни ташкил этади.

Балиқ ва денгиз маҳсулотлари - дунёнинг турли мамлакатларида аҳоли парҳезининг муҳим қисмини ташкил этадиган энг қимматли ва тўйимли озиқ-овқатлардан биридир. Қозоғистон Республикаси Статистика қўмитасининг расмий маълумотларига кўра, 2016 йилда балиқ ва денгиз маҳсулотларининг ўртача истеъмоли йилига 11 кг ни ташкил этди. Ушбу кўрсаткич бўйича мамлакат аҳолисини балиқ маҳсулоти билан таъминлашга эришилди (йилига тахминан 19 кг / киши), ривожланган Европа ва Шимолий Америка мамлакатларида (камида 21 ва 24 кг / киши). Қозоғистонда балиқ ва балиқчиликни қайта ишлаш заводлари бугунги кун талабларига тўла жавоб бера оладиган қувват билан ишлай олмаганлиги натижасида балиқ маҳсулотлари етиштирилаётган асосий манба бўлиб қолмади, республикада тайёр балиқ маҳсулотлари ва консервалар ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайиши бир неча сабабларга кўра юзага келди: бозорда чет эл фермаларининг рақобатбардошлиги, балиқ тутишнинг пасайиши, саноатга эътиборнинг камайирилиши ва инвестицияларнинг пасайиши кузатилди.

Қозоғистонда балиқчилик тармоғини ривожлантириш миллий агросаноат мажмуасининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланган. Шу муносабат билан 2021–2030 йилларга мўлжалланган балиқчилик хўжалигини ривожлантириш дастури доирасида 2030 йилга келиб етиштирилаётган балиқ ҳажмини йилига 270 минг тоннагача етказиш вазифаси қўйилган. Ушбу мақсадга эришиш учун мамлакатда 1000 дан ортиқ янги балиқчилик хўжаликларини ташкил этиш режалаштирилган.

Мамлакатда асосан карп, форель, осетр, сом, тилапия каби балиқ турлари етиштирилади. 2025 йил

яқунларига кўра, барча ҳудудларда етиштирилган балиқнинг умумий ҳажми 14,9 минг тоннани ташкил этган. Бу кўрсаткич белгиланган прогноздан 2 минг тоннадан ортиқ ёки 17 фоизга юқори бўлган (2024 йил режаси — 12,8 минг тонна).

2025 йилда балиқчилик соҳасида тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида қонунчилик даражасида бир қатор ўзгартириш ва қўшимчалар қабул қилинди. Давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг мавжуд чоралари қаторида балиқчилик хўжаликларига киритилган инвестицияларнинг 25 фоизини қоплаб бериш, шунингдек озуқа сотиб олиш харажатларининг 30 фоизини субсидиялаш тизими амал қилмоқда.

Бундан ташқари, қўшимча равишда янги турдаги субсидиялар ҳам жорий этилди. Жумладан, қуйидаги харажатларнинг 50 фоизгача қисми субсидия қилинади:

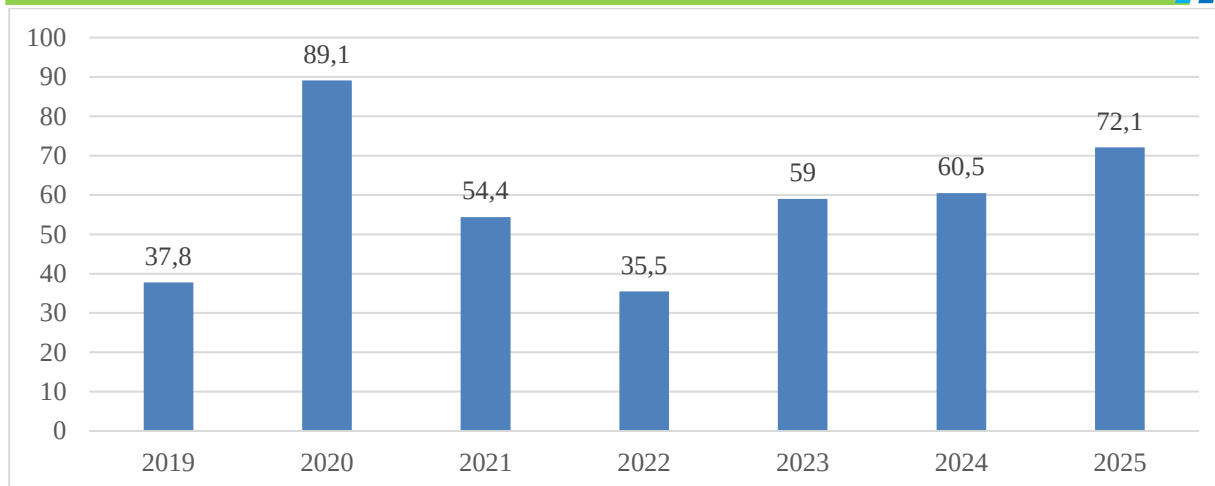
- балиқчилик-биологик асослаш ишлари;
- балиқ уруғ материалларини (чавоқларни) харид қилиш;
- ветеринария ва доривор препаратлар;
- балиқларнинг таъмир-она (репродуктив) подаларини харид қилиш ва сақлаш харажатлари.

Ушбу соҳани ривожлантириш агросаноат мажмуасида фаолият юритаётган кичик ва ўрта бизнеснинг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади, айниқса қишлоқ жойларда янги иш ўринлари яратилишига хизмат қилади. Шунингдек, бу жараён иқтисодиётда мультипликатив самара юзага келтириб, ҳудудий даражадаги қатор ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этиш имконини беради.

Қозоғистон Республикасида 2025 йил «Аквакультура тўғрисида»ги Қонун қабул қилинди. Ушбу қонун импорт ўрнини босиш ва экспорт салоҳиятини ошириш мақсадида маҳаллий ишлаб чиқарувчилар фаолияти учун янада қулай шароитлар яратади. Шунингдек, балиқчилик хўжалигини ривожлантириш ва балиқ озуқаси ишлаб чиқаришга йўналтирилган инвестицияларни қоплаш учун бериладиган субсидиялар миқдори оширилди.

Аквакультура билан шуғулланувчи юридик шахслар учун махсус солиқ режими жорий этилди. Унга кўра, давлат бюджетига тўланадиган мажбурий тўловлар ҳажми 70 фоизга камайтирилди.

Қозоғистон Республикаси Стратегик режалаштириш ва ислохотлар агентлиги ҳузуридаги Миллий статистика бюроси маълумотларига кўра, 2025 йилда 72,1 минг тонна балиқ, қисқичбақасимонлар, моллюскалар, шунингдек қайта ишланган ва консервланган балиқ маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 20,7 фоизга ўсиб, 37,8 минг тоннани ташкил этган. Бироқ бу ўсишни барқарор ривожланиш деб баҳолаш қийин, чунки ушбу динамика паст база фонида кузатилмоқда (4-расм).

4-расм. Қозоғистон Республикасида балиқ, қисқичбақасимонлар ва моллюскалар, қайта ишланган ва консерва миқдори (минг тонна)¹⁶

Худудлар кесимида Туркистон вилояти мутлақ етакчи бўлди. У мамлакатда етиштирилган балиқнинг ҳар тўртинчи тоннасини таъминлаган. Табиий кўрсаткичларда 2025 йилда 4,4 минг тонна карп, судак, толстолобик, оқ амур ва бошқа турдаги балиқлар етиштирилди.

Иккинчи ўринни Шарқий Қозоғистон вилояти эгаллади. У ерда балиқчилик ишлаб чиқариш натижалари жуда юқори бўлиб, 2 минг тоннадан ортиқ товар балиғи етиштирилди. Бу 2021 йилга нисбатан 3,8 баробар кўп демакдир. Асосий турлар — форель, карп, сазан, лосось ва бошқалар.

Қозоғистонда балиқчилик соҳаси етакчилари каторига шунингдек:

- Жамбил вилояти — 1,8 минг тонна
- Алматы вилояти — 1,7 минг тонна
- Шимолий Қозоғистон вилояти — 1,6 минг тонна

ҳам кирди.

Худудий ихтисослашувга келсак, жанубий худудларда асосан форель, шимолий худудларда эса пелядь етиштириш кенг тарқалган. Келтирилган барча худудлар ишлаб чиқариш ҳажмининг юқори ўсиш динамикасини намоён этмоқда.

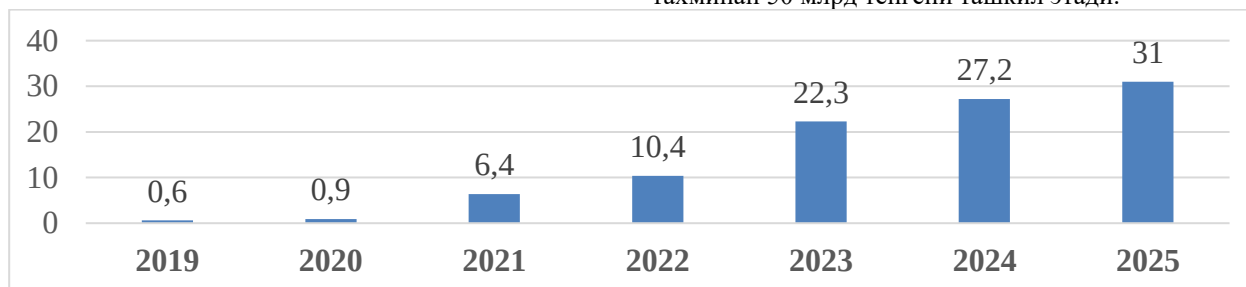
Балиқчилик соҳасидаги ишлаб чиқариш натижалари молиявий кўрсаткичларга ҳам ижобий таъсир кўрсатди. Масалан, аквакультура маҳсулотлари ва хизматларининг қиймат ҳажми

ушбу даврда 2,3 баробарга ошиб, 6,5 млрд тенгеден 14,9 млрд тенгегача кўтарилди.

Молиявий кўрсаткичлар бўйича етакчи Шарқий Қозоғистон вилояти бўлиб, бу ерда маҳсулот қиймати 3,1 млрд тенгени ташкил этган. Туркистон вилоятида эса ушбу кўрсаткич 2,9 млрд тенгени ташкил қилган. Шу билан бирга, Туркистон вилоятида етиштирилган балиқ ҳажми икки баробар кўп бўлган. Бу ҳолат маҳсулот тури ва бозордаги нарх фарқи билан изоҳланади: форель балиғи бозорда карпга нисбатан қимматроқ баҳоланади.

2023 йилда соҳада рекорд даражада инвестиция киритилган бўлиб, унинг ҳажми 22,3 млрд тенгени ташкил этган. 2025 йилда инвестициялар ҳажми 31,0 млрд тенге бўлиб, бу 2024 йилга нисбатан 8,7 фоизга ошганини кўрсатади. Бироқ янги лойиҳалар Манғистау вилоятида форель етиштиришга ихтисослашган балиқчилик хўжалиғи (лойиҳанинг умумий қиймати тахминан 12 млрд тенге) — амалга оширилиши натижасида инвестиция кўрсаткичлари ўсиши мумкин (5-расм)¹⁷

2025 йилда қабул қилинган “Аквакультура тўғрисида”ги қонун ва субсидиялар ҳажмининг оширилиши келгуси йилларда соҳада инвестициялар ўсишига туртки бериши кутилмоқда. Яқин икки йил ичида мамлакат худудларида яна 39 та янги аквакультура хўжалиғи ташкил этиш режалаштирилган бўлиб, уларнинг умумий қиймати тахминан 50 млрд тенгени ташкил этади.

5-расм. Қозоғистон Республикаси балиқчилик ва аквакультурага киритилган инвеситициялар (млрд тенге)¹⁸

¹⁶ <https://energyprom.kz/articles-ru/industries-ru>

¹⁷ <https://energyprom.kz/articles-ru/industries-ru>

¹⁸ <https://energyprom.kz/articles-ru/industries-ru>

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

■ ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Тадқиқотларимиз давомида хориж тажрибасини ўрганиш ҳамда мамлакатимиз учун иқлим шароитимизга мос тажрибаларни қўллаш балиқ етиштириш ҳажмини ошириш имконини беради. Юқоридаги тажрибалардан келиб чиқиб юртимизда хориж тажрибасини қўллашда қуйидаги таклифларни киритиш мумкин:

- Вьетнам, Хитой ва Қозоғистон тажрибасидан келиб чиқиб мамлакатимизда қайта ишлаш тизимини йўлга қўйиш ҳамда балиқчилик субъектлари негизда жорий этиш;

- мамлакатимизга балиқчилик бўйича хориж инвестициялари ва технологияларини босқичма-босқич жорий этиш ҳамда давлат томонидан имтиёзлар берилишини йўлга қўйиш;

- балиқчилик соҳаси учун иқлим шароитимизга мос интенсив технологияларни (қаваслар, озуқа тайёрлаш технологиялари, сувни тозловчи аппаратлар ва ҳ.к) олиб кириш ҳамда ҳудудлар кесимида интенсив технологияларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш;

- балиқчилик соҳаси ривожланган мамлакатлар ўртасида ҳамкорликда илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, хориж мутахассисларини жалб этиш ҳамда алоқа ўрнатишни йўлга қўйиш.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Беглаев Учқун Хуррамович Тошкент давлат аграр университети Бизнесни бошқариш кафедраси доценти и.ф.ф.д (PhD) / Беглаев Учқун Хуррамович докторант философии (PhD) по экономическим наукам, доцент кафедры «Управление бизнесом» Ташкентского государственного аграрного университета / Beglayev Uchqun Khurramovich Associate Professor of the Department of Business Management, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Tashkent State Agrarian University

E-mail: beglayevuchqun@gmail.com

ORCID:0009-0008-9491-6613

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Р.Эргашев, С.Халиков, У.Беглаев. Балиқчилик иқтисодиёти. Дарслик.: Т.- 2020. – 292 бет

2. Беглаев У.Х. Балиқчилик хўжаликларини ривожлантириш ва бошқариш. // Монография. – Т.: “Наврўз”, 2020, – 131 б.

3. Зокиров О., Пардаев А. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – Т.: “ЎАЖБНТ маркази”, 2003.-456 Б.;

4. Калиев Г.А. и др. Трудовые крестьянские (фермерские) хозяйства. Рекомендации. – Алма-Ата, 1990.- 30 С.

5. M.Blaug The Methodology of Economics or how economists explain Cambridge University Press 1992-416 p

6. Максудов И., Жўраев Ж., Амиров Ш. Чорвачилик асослари ўқув қўлланма - Т.:2012-361 б – 12 бет

7. Чориев Қ.А. Қишлоқ хўжалигида инновациялар жорий қилиш тизимини шакллантириш ва рағбатлантириш истикболлари (услугий тавсиялар). - Тошкент, 2014.

8. Шохимардонов Д.Р. Минтақаларда балиқчиликни ривожлантириш – Т.: 2010

9. Алесина Н.В. Совершенствование структуры управления рыбохозяйственным комплексом на микроуровне (на примере пред- тий Керченского п-ва) // Авт. реф. дисс. на соиск. уч. степени канд. эконом. наук. - М.: ВНИЭРХ, 2001.- 20с.

10. Беглаев У.Х. Балиқчилик хўжаликларини барқарор ривожлантиришда Вьетнам тажрибасидан фойдаланиш. // “Инновация ва рақамли иқтисодиёт шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш муаммолари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани. Материаллар тўплами СамИСИ. 2020 й. 236-240- бетлар.;

11. Галулиния Р.Р. Управление развитием регионального рынка рыбопродукции. Диссертация. – Уфа.: 2009. 180с

12. Душин П.А. Формирование региональной стратегии развития товарного рыбоводства. - Санкт-Петербург.: 2003. 204 с

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

**Small business and private
entrepreneurship**

**Малый бизнес и частное
предпринимательство**

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KICHIK BIZNESNING IQTISODIY SALOHIIYATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Sultonov Shodiyor Abduhalilovich

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В СЕКТОРЕ УСЛУГ

Султанов Шодиёр Абдухалилович

ECONOMIC CAPACITY AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF SMALL BUSINESS IN THE SERVICE SECTOR

Sultanov Shodiyor Abduhalilovich

Received: March 3, 2026 Revised: March 6, 2026 Accepted: March 9, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiiyati, uning milliy iqtisodiyot rivojidagi o'rni hamda zamonaviy sharoitlarda rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Xizmat ko'rsatish sektori iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yangi ish o'rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish va tadbirkorlik faoliyatini kengaytirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot davomida kichik biznes sub'yektlarining xizmatlar bozoridagi ulushi, ularning iqtisodiy samaradorligi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlari hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xizmat ko'rsatish sohasi, iqtisodiy salohiiyat, tadbirkorlik faoliyati, xizmatlar bozori, iqtisodiy o'sish, innovatsiya, raqamli iqtisodiyot, investisiya muhiti, bandlik.

Аннотация: В данной статье анализируются экономический потенциал малого бизнеса в сфере услуг, его роль в развитии национальной экономики, а также перспективы развития в современных условиях. Сфера услуг является важным фактором обеспечения экономического роста, создания новых рабочих мест, увеличения доходов населения и расширения предпринимательской деятельности. В ходе исследования изучены доля субъектов малого бизнеса на рынке услуг, их экономическая эффективность, возможности внедрения инновационных технологий, а также механизмы государственной поддержки.

Ключевые слова: малый бизнес, сектор услуг, экономический потенциал, предпринимательская активность, рынок услуг, экономический рост, инновации, цифровая экономика, инвестиционный климат, занятость.

Abstract: This article analyzes the economic potential of small businesses in the service sector, their role in the development of the national economy, and the prospects for development in modern conditions. The service sector is an important factor in ensuring economic growth, creating new jobs, increasing the income of the population, and expanding entrepreneurial activity. The study examines the share of small business entities in the service market, their economic efficiency, opportunities for the introduction of innovative technologies, and the mechanisms of state support.

Keywords: small business, service sector, economic potential, entrepreneurial activity, services market, economic growth, innovation, digital economy, investment climate, employment.

■ KIRISH

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida transformatsiya jarayonlari xizmat ko'rsatish sohasini yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishining asosiy drayveriga aylantirdi. Bugungi kunda ushbu sektor nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni shakllantiradi, balki aholi bandligini ta'minlash va turmush sifatini oshirishda ijtimoiy stabilizator vazifasini ham o'taydi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlari o'zining texnologik moslanuvchanligi va operatsion mobilligi bilan xizmatlar bozoridagi kon'yunkturaviy o'zgarishlarga tezkor javob bera oladigan yagona bo'g'in hisoblanadi.

O'zbekistonda kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasidagi rolini oshirish shunchaki iqtisodiy zarurat emas, balki izchil shakllantirilgan davlat siyosatining natijasidir. Sohaning huquqiy poydevori O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 25-maydagi hamda uning muntaziy davomi sifatida qabul qilingan 2012-yil 2-maydagi "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi (O'RQ-328) Qonunlari bilan mustahkamlandi. Ushbu hujjatlar tadbirkorlikni "erkin faoliyat" darajasidan "huquqiy himoyalangan iqtisodiy kuch" darajasiga ko'tardi. Sohadagi jadal islohotlar davri, ayniqsa, 2016-yildan keyingi bosqichda yangi sur'at oldi. PF-4848-son Farmon bilan xususiy mulk daxlsizligining kuchaytirilishi kichik biznes sub'yektlari uchun "ishonch krediti"ni shakllantirgan bo'lsa, PQ-

4702-son Qaror aynan xizmat ko'rsatish sohasini alohida ob'jekt sifatida ajratib ko'rsatdi. Bu tahliliy jihatdan shuni anglatadiki, davlat tadbirkorlikka umumiy yondashuvdan sohaviy (sektoral) rivojlantirish bosqichiga o'tdi[3].

Shu bilan birga, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi (PF–158) doirasida xizmatlar hajmini 3 baravarga oshirish maqsadi belgilangani, kichik biznes uchun ulkan "bozor sig'imi" yaratilishini anglatadi. Taraqqiyot strategiyasidagi (PF–60) vazifalar bilan uyg'unlashgan holda, bu ko'rsatkichlar hududiy infratuzilmani modernizatsiya qilish orqali "markazdan chekka hududga" tamoyili asosida iqtisodiy salohiyatni taqsimlash imkonini beradi[4].

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyati va uning rivojlanish istiqbollari iqtisodiy adabiyotlarda muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu masala mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan keng o'rganilgan bo'lib, unda kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini, xizmat ko'rsatish sohasidagi ulushi hamda rivojlanish omillari tahlil qilingan[5].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash masalalari ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ushbu asarda xizmat ko'rsatish sohasining iqtisodiy o'sishini ta'minlash, aholi bandligini oshirish hamda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdagi muhim o'rnini ta'kidlangan[6].

Q.X.Abdurahmonovning "Iqtisodiyot nazariyasi" asarida kichik biznesning iqtisodiyotdagi roli, uning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi ahamiyati va iqtisodiy samaradorligi keng yoritilgan. Muallifning fikricha, kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning moslashuvchanligini oshiradi hamda raqobat muhitini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi[7].

A.V.Vahobov va T.T. Jo'rayevlarning "Milliy iqtisodiyot" darsligida xizmat ko'rsatish sohasining milliy iqtisodiyotdagi ulushi, uning rivojlanish tendensiyalari hamda kichik biznes subyektlarining ushbu jarayondagi o'rnini tahlil qilingan. Mualliflar xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiy o'sishning muhim manbalaridan biri ekanligini hamda uning rivojlanishi aholi farovonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydilar[8].

Shuningdek, S.S.G'ulomov va A.A.Rasulovlarning ilmiy ishlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimi hamda xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish yo'llari o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlarda kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynashi qayd etilgan[9].

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan foydalanish

hamda elektron xizmatlarni kengaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro tashkilotlar, jumladan Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki tadqiqotlarida ham kichik biznesni rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan[10].

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyatini aniqlash hamda uning rivojlanish istiqbollari o'rganish maqsadida turli ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, darsliklar, ilmiy maqolalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Ushbu manbalarni o'rganish orqali kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasidagi o'rnini, iqtisodiy salohiyati va rivojlanish omillari aniqlab olindi.

Tadqiqot davomida **tahlil va sintez usullari** keng qo'llanildi. Tahlil usuli yordamida xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes subyektlari faoliyatiga ta'sir etuvchi iqtisodiy omillar o'rganildi, sintez usuli orqali esa olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, ilmiy xulosalar chiqarildi.

Shuningdek, tadqiqotda **statistik tahlil usulidan** foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi statistika organlarining rasmiy ma'lumotlari asosida xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni, ularning iqtisodiyotdagi ulushi hamda rivojlanish dinamikasi tahlil qilindi.

Bundan tashqari, **taqqoslash usuli** yordamida turli yillardagi iqtisodiy ko'rsatkichlar o'zaro solishtirilib, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning rivojlanish tendensiyalari aniqlab olindi. Bu usul orqali xizmat ko'rsatish sohasining boshqa iqtisodiy tarmoqlar bilan o'zaro bog'liqligi ham baholandi.

Tadqiqot jarayonida **mantiqiy umumlashtirish usuli** ham qo'llanilib, olingan natijalar asosida xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyatini oshirish hamda uning rivojlanish istiqbollari ta'minlash bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning salohiyati hali to'liq ishga solinganicha yo'q. Ilmiy adabiyotlar va rivojlangan davlatlar (AQSH, Janubiy Koreya, Germaniya) tajribasi shuni ko'rsatadiki, sohaniy YAIMdagi ulushi 70% dan yuqori bo'lishi uchun faqatgina miqdoriy ko'rsatkich emas, balki sifat va innovatsion komponent zarur. Hozirda mahalliy tadbirkorlikda raqamli texnologiyalarni joriy etish va kadrlar malakasi kabi masalalar strategik to'siq bo'lib qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolaning maqsadi — xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy imkoniyatlarini statistik va qiyosiy tahlil qilish hamda uning 2030-yilga qadar bo'lgan rivojlanish trayektoriyasini ilmiy asoslashdan iborat.

Xizmat ko'rsatish sohasi va kichik biznesning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini iqtisodiyot fanining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalish bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar xizmat ko'rsatish sektorining milliy iqtisodiyot

tarkibidagi ulushi, uning bandlikni ta'minlashdagi roli hamda kichik biznes faoliyatining iqtisodiy o'sishga ko'rsatadigan multiplikativ ta'sirini turli nazariy yondashuvlar asosida yoritib beradi.

O'zbekistonlik iqtisodchi olim Qalandar Abdug'aniyev tomonidan yaratilgan "Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari" darsligida kichik biznes sub'yektlarining milliy iqtisodiyotdagi o'rni chuqur tahlil qilinadi. Muallif kichik biznes iqtisodiyotning eng moslashuvchan sektori ekanligini ta'kidlab, xizmat ko'rsatish sohasida ushbu sub'yektlar bozor kon'yunkturasiga tez moslashish, iste'molchilar ehtiyojini qondirish hamda iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirish orqali muhim multiplikativ samara hosil qilishini asoslab beradi[11].

Mazkur yondashuvning mantiqiy davomi sifatida iqtisodchi olim A.X. Vahobovning "Bozor iqtisodiyoti asoslari" asarida xizmat ko'rsatish sektorining iqtisodiyot tarkibidagi ahamiyati yanada kengroq tahlil qilinadi. Muallif bozor iqtisodiyoti sharoitida xizmatlar sohasining rivojlanishi iqtisodiy tizimning diversifikatsiyasini ta'minlashini, shuningdek kichik biznes faoliyati orqali ishlab chiqarish va iste'mol o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar mustahkamlanishini ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida qaraladi.

Shu bilan birga, iqtisodchi olim Sh.Sh. Shodmonov o'zining "Iqtisodiyot nazariyasi" nomli asarida kichik biznesning iqtisodiy tizimdagi o'rnini nazariy jihatdan yoritib, uning raqobat muhitini rivojlantirishdagi rolga alohida e'tibor qaratadi. Muallifning fikricha, kichik biznes sub'yektlari xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish orqali iqtisodiy jarayonlarda samarali bozor mexanizmlarining shakllanishiga hamda iqtisodiyotda barqaror talab va taklif muvozanatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mazkur masalaga yana bir muhim yondashuv iqtisodchi olim M. Sharifxo'jayevning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik" nomli ilmiy ishida ko'rib chiqilgan. Muallif kichik biznes rivojlanishida institusional muhit, davlat tomonidan yaratiladigan iqtisodiy sharoitlar va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ahamiyatiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, samarali institusional muhit kichik biznes sub'yektlarining xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi[12].

Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda bildirilgan mazkur ilmiy qarashlar xalqaro iqtisodiy tadqiqotlar bilan ham o'zaro uyg'unlik kasb etadi. Xususan, amerikalik olim Philip Kotler o'zining "Marketing Management" asarida xizmat ko'rsatish bozorida iste'molchilar ehtiyojlarini chuqur o'rganish, xizmat sifati va marketing strategiyalarini takomillashtirish raqobatbardoshlikni ta'minlovchi muhim omil ekanligini asoslab beradi. Shu bilan birga, iqtisodchi olim Joseph Schumpeter "The Theory of Economic Development" asarida iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida innovatsiyalar va tadbirkorlik faoliyatini ko'rsatadi.

Yuqoridagi ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasi va kichik biznes

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

iqtisodiy o'sishni ta'minlash, aholi bandligini oshirish hamda iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishda muhim omil hisoblanadi. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlarning aksariyati xizmat ko'rsatish sohasining an'anaviy shakllariga ko'proq e'tibor qaratgan bo'lib, zamonaviy raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat (e-commerce), moliyaviy texnologiyalar (fintech) hamda IT-xizmatlarning kichik biznes rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri etarli darajada chuqur o'rganilmagan.

Shu nuqtai nazardan, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyatini raqamli transformatsiya sharoitida o'rganish, xizmatlar bozorining yangi shakllari hamda innovasion rivojlanish omillarini tahlil qilish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyati va rivojlanish istiqbollari kompleks tahlil qilishni nazarda tutadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda xizmat ko'rsatish sohasi mamlakat yalpi ichki mahsulotining 43,4 foizini tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatkich sanoat va qishloq xo'jaligi sektorlariga nisbatan yuqori ulushni egallaydi[13].

2024-yilda esa xizmat ko'rsatish sohasining iqtisodiyotdagi ulushi yanada ortib, 47,4 foizga etgan. Shu bilan birga, ushbu sektor yalpi qo'shilgan qiymatning 657,3 trillion so'mini tashkil etib, yil davomida 7,7 foiz o'sish qayd etilgan. Bu ko'rsatkich xizmatlar sektorining mamlakat iqtisodiyotidagi barqaror rivojlanish tendensiyasini ko'rsatadi.

Xizmat ko'rsatish sohasining tarkibiy tuzilmasi tahlili shuni ko'rsatadiki, savdo, transport, turizm va axborot-kommunikatsiya xizmatlari eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlar hisoblanadi. Jumladan, 2024-yilda savdo xizmatlari hajmi 11,5 foizga, mehmonxona va umumiy ovqatlanish xizmatlari 10,7 foizga, transport va logistika xizmatlari 8,5 foizga, axborot va kommunikatsiya xizmatlari esa 24,7 foizga o'sgan. Bu esa raqamli iqtisodiyotning xizmat ko'rsatish sektoridagi roli tobora ortib borayotganini ko'rsatadi[14].

Hududlar kesimidagi tahlillar xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanish darajasi viloyatlar o'rtasida sezilarli farq qilishini ko'rsatadi. Masalan, 2023-yil yakuniga ko'ra xizmat ko'rsatish sektorining yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi Toshkent shahrida 60,9 foizni tashkil etgan bo'lsa, ayrim sanoatga ixtisoslashgan hududlarda bu ko'rsatkich ancha past bo'lib, Navoiy viloyatida 12,2 foiz, Toshkent viloyatida esa 24,8 foiz atrofida qayd etilgan. Bu holat hududlar o'rtasida xizmatlar infratuzilmasi va tadbirkorlik faoliyati rivojlanish darajasida sezilarli tafovut mavjudligini ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil ham muhim natijalarni ko'rsatadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sektorining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 45 foiz atrofida bo'lgan, dunyo bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich esa 55 foizdan yuqori hisoblanadi. Bu esa O'zbekiston iqtisodiyotida

xizmat ko'rsatish sohasini yanada rivojlantirish uchun hali katta iqtisodiy imkoniyatlar mavjudligini anglatadi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning rivojlanishi iqtisodiy o'sishni ta'minlash, aholi bandligini oshirish va hududlar iqtisodiy salohiyatini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, hududiy infratuzilmani rivojlantirish hamda xizmatlar bozorida innovasion faoliyatni rag'batlantirish orqali ushbu sohaning iqtisodiyotdagi ulushini yanada oshirish mumkin[15].

Xizmat ko'rsatish sohasi O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim strategik ahamiyatga ega bo'lib, ayniqsa kichik biznes sub'yektlari ushbu sektorning asosiy drayveri hisoblanadi. Statistik tahlillar xizmat ko'rsatish sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi yildan-yilga ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Bu jarayonda savdo, transport-logistika, turizm, axborot texnologiyalari hamda moliyaviy xizmatlar kabi yo'nalishlar xizmatlar bozorining asosiy segmentlari sifatida shakllanmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy iqtisodiy jarayonlar xizmat ko'rsatish sohasida yangi iqtisodiy tendensiyalar – raqamli xizmatlar, kreativ iqtisodiyot, elektron tijorat (e-commerce) hamda mijoz tajribasiga (Customer Experience) asoslangan xizmatlar modelining rivojlanib borayotganini ko'rsatmoqda. Mazkur jarayonlar kichik biznes sub'yektlari uchun yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratib, xizmatlar bozorining innovasion rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tahlillar asosida xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning iqtisodiy salohiyatini yanada oshirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Hududlarda zamonaviy xizmatlar xablari (service hubs) tashkil etish orqali kichik biznes sub'yektlari faoliyatini rivojlantirish va xizmatlar infratuzilmasini kengaytirish;

2. Kichik biznes sub'yektlari uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, xususan venchur fondlari, lizing mexanizmlari va innovasion investisiya dasturlarini keng joriy etish;

3. Hududlar o'rtasida xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanish darajasidagi tafovutlarni kamaytirish maqsadida mintaqaviy servis infratuzilmasini rivojlantirish dasturlarini kuchaytirish.

Mazkur tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesni rivojlantirish bo'yicha iqtisodiy siyosatni takomillashtirish, hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish hamda tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot natijalaridan xizmat ko'rsatish sohasi va kichik biznes iqtisodiyoti bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishda ham foydalanish mumkin.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Sultonov Shodiyor Abduhalilovich Samarqand iqtisodiyot va servis institute mustaqil izlanuvchisi / Султанов Шодиёр Абдухалилович Самаркандский институт экономики и сервиса, независимый исследователь / Sultanov Shodiyor Abduhalilovich Samarkand Institute of Economics and Service, independent researcher

E-mail: shodiorsultonov@gmail.com

ORCID: 0009-0004-9707-1426

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktyabrdagi PF-4848-son Farmoni "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususi mulkni himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".

4. O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2012-yil 2-may.

5. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish sohasi statistik ko'rsatkichlari. – Toshkent, 2024. – URL: <https://stat.uz>

6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy statistik ma'lumotlari. – URL: <https://mineconomy.uz> (murojaat qilingan sana: 2026).

7. The Global Economy. Share of services in GDP – Uzbekistan. – URL: <https://www.theglobaleconomy.com>

8. World Bank. World Development Indicators: Service sector share of GDP. – Washington DC: World Bank Group, 2024.

9. Abdug'aniyev Q.X. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019. – 320 b.

10. Jo'rayev N.Q. Milliy iqtisodiyot rivojlanishining nazariy asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2015. – 280 b.

11. Kotler P., Keller K. Marketing Management. – 15th ed. – Pearson Education Limited, 2016. – 714 p.

12. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. – Cambridge: Harvard University Press, 1934. – 255 p.

13. Shodmonov Sh.Sh., G'ofurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi: darslik. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2017. – 560 b.

14. Sharifxo'jayev M. Kichik biznes va xususi tadbirkorlik. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. – 240 b.

15. Vahobov A.X., Xojibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Bozor iqtisodiyoti asoslari: darslik. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018. – 400 b.

KICHIK BIZNESNI QO‘LLAB-QUVVATLASHDA DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGINI KUCHAYTIRISH ISTIQBOLLARI

Ibroximov Muxammadjon Abdullajanovich

ПЕРСПЕКТИВЫ УКРЕПЛЕНИЯ ПАРТНЕРСТВА МЕЖДУ ГОСУДАРСТВЕННЫМ И ЧАСТНЫМ СЕКТОРАМИ В ПОДДЕРЖКЕ МАЛОГО БИЗНЕСА

Иброхимов Мухаммаджон Абдулладжанович

PROSPECTS FOR STRENGTHENING PARTNERSHIPS BETWEEN THE PUBLIC AND PRIVATE SECTORS IN SUPPORTING SMALL BUSINESSES

Ibrokhimov Muhammadzhon Abdullajanovich

Received: March 6, 2026 Revised: March 10, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada kichik biznesni rivojlantirishda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati, uning iqtisodiy samaradorligi hamda istiqbollari tahlil qilinadi. O‘rganish davomida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashdagi roli o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, hamkorlikni kuchaytirish investitsiyalar hajmini oshiradi, yangi ish o‘rinlarini yaratadi va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaydi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, davlat-xususiy sheriklik, investitsiya, iqtisodiy rivojlanish, tadbirkorlik, hamkorlik.

Аннотация: В статье анализируется значение сотрудничества между государством и частным сектором в развитии малого бизнеса, его экономической эффективности и перспектив. В исследовании рассматривается роль механизмов государственно-частного партнерства в поддержке малого бизнеса. Результаты показывают, что укрепление сотрудничества увеличивает объем инвестиций, создает новые рабочие места и обеспечивает экономическую стабильность.

Ключевые слова: малый бизнес, государственно-частное партнерство, инвестиции, экономическое развитие, предпринимательство, сотрудничество.

Abstract: This article analyzes the importance of public-private partnerships in small business development, economic efficiency, and prospects. The study examines the role of public-private partnership mechanisms in supporting small businesses. The results show that strengthening partnerships increases investment, creates new jobs, and ensures economic stability.

Keywords: small business, public-private partnerships, investment, economic development, entrepreneurship, cooperation.

■ KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy o‘rta sishning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes bandlikni ta‘minlash, innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytirishda muhim rol o‘ynamoqda.

So‘nggi yillarda davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq, mavjud imkoniyatlardan

samarali foydalanish uchun davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlash zarur.

Kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish hamda istiqbolli yo‘nalishlarni aniqlash dolzarb bo‘lmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu bo‘yicha xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda kichik biznesni rivojlantirish, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan:

1. Jeffrey Delmon (2015) Public-Private Partnership Projects in Infrastructure. Ushbu asarda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish mexanizmlari, risklarni taqsimlash va samarali boshqaruv tizimi tahlil qilingan. Bu yondashuv kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda DXShning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi [3].

2. Mariana Mazzucato (2018) The Entrepreneurial State. Muallif davlatning iqtisodiyotdagi faol ishtirokini asoslab, uni innovatsiyalarni rivojlantirishda muhim subyekt sifatida talqin qiladi. Ushbu konsepsiya kichik biznesni rivojlantirishda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi [4].

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2021). Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish strategiyasi. Mazkur hujjatda milliy iqtisodiyotda DXSh mexanizmlarini keng joriy etish, jumladan kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash yo'nalishlari belgilab berilgan [5].

4. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi (2023). Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish dasturi. Ushbu manbada kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, soliq imtiyozlari va investitsiyalarni jalb etish mexanizmlari yoritilgan [6].

5. Xolmurodov A., Karimova D. (2023). Kichik biznesni rivojlantirishda davlat siyosatining roli. Mualliflar kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda davlat dasturlari va xususiy sektor ishtirokining ahamiyatini tahlil qilgan [7].

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi: tizimli tahlil usuli kichik biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kompleks o'rganish; taqqoslash usuli xalqaro tajribani milliy amaliyot bilan solishtirish; statistik tahlil kichik biznes ko'rsatkichlarining o'zgarishini baholash; induktiv va deduktiv yondashuvlar umumiy xulosalar chiqarish

uchun; ekspert baholash usuli mavjud muammolar va istiqbollarni aniqlashdan iboratdir.

Tadqiqotda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modellari, jumladan, infratuzilma loyihalari, moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlari va innovatsion klasterlar faoliyati o'rganildi.

Tadqiqot olib borish jarayonida analiz-sintez, induksiya va diduksiya, iqtisodiy tahlil, matematik modellash tirish kabi usullardan foydalanildi. Shu bilan birga, ilmiy manbalar asosida innovatsion rivojlanishda raqamli iqtisodiyotning ustuvorliklari hamda amaliy qo'llanilish yo'nalishlari ko'rib chiqildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Olib borilayotgan islohotlar mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib bunga bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Tahlil qiladigan bo'lsak, asosan iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznesni axamiyati kattaligi sabab tadbirkorlarga keng ikoniyat yaratilmoqda. Shu bilan birgalikda davlat xam sherikchilik asosida faoliyat olib bormoqda. Ushbu jarayon natijalari quyidagi asosiy yo'nalishlarni ko'rsatdi: ya'ni, Davlat-xususiy sheriklikning iqtisodiy samaradorligi. Unda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik kichik biznes subyektlariga moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtiradi. Bu esa investitsiya faolligining oshishiga olib keladi. Infratuzilma rivojida esa DXSh asosida tashkil etilgan loyihalar kichik biznes uchun zarur bo'lgan transport, logistika va raqamli infratuzilmani yaxshilaydi. Bundan tashqari moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlaridan davlat tomonidan subsidiya, grant va imtiyozli kreditlar ajratilishi xususiy sektor bilan hamkorlikda yanada samarali ishlaydi. Hamkorlik natijasida texnologik yangiliklar kichik biznesga tezroq joriy etiladi va startap ekotizimi rivojlanmoqda. Bularning barchasi bandlik darajasining oshishida DXSh asosida amalga oshirilgan loyihalar yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Quyidagi tahlil qilgan jadvalimiz bunga misol bo'la oladi.

1-jadval

**Davlat va xususiy sektor hamkorligining iqtisodiy samaradorligi
(Namangan viloyati) [10].**

Ko'rsatkichlar	2020	2024	O'zgarish (%)
Investitsiyalar (mlrd so'm)	12 000	24 000	+100%
Yangi ish o'rinlari (ming)	180	320	+78%
Eksport hajmi (mln dollar)	500	950	+90%
Innovatsion loyihalar soni	90	180	+100%

Ushbu 1-jadval davlat va xususiy sektor hamkorligi natijasida iqtisodiy ko'rsatkichlarning sezilarli darajada oshganini ko'rsatadi.

Xususan, investitsiyalar hajmi 2 barobarga oshgani hududda investitsion muhit yaxshilanganini bildiradi. Yangi ish o'rinlari sonining 78 foizga ortishi esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilgan [10].

Eksport hajmining keskin oshishi kichik biznes subyektlarining tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlari kengayganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, innovatsion loyihalar sonining ikki barobarga oshgani hududda innovatsion iqtisodiyot shakllanayotganini ko'rsatadi.

Davlat-xususiy sheriklikning kichik biznes rivojiga ta'siri[8].

Ko'rsatkichlar	Hamkorlikdan oldin	Hamkorlikdan keyin	O'zgarish (%)
Kichik biznes subyektlari soni	100 ming	135 ming	+35%
Investitsiyalar hajmi (mlrd so'm)	15 000	24 000	+60%
Yangi ish o'rinlari (ming)	250	340	+36%
Eksport hajmi (mln dollar)	800	1 200	+50%
Innovatsion loyihalar soni	120	210	+75%

Manba: Muallif ishlanmasi.

Mazkur 2-jadval ma'lumotlari davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik (DXSh) kichik biznes rivojiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Bunda:

Birinchidan, kichik biznes subyektlari soni 100 mingdan 135 mingtaga oshib, 35 foiz o'sish kuzatilgan. Bu davlat tomonidan yaratilgan qulay biznes muhiti va xususiy sektor ishtirokining faollashuvi bilan izohlanadi[8].

Ikkinchidan, investitsiyalar hajmi 60 foizga oshgani hamkorlikning eng muhim natijalaridan biridir. Xususan, xususiy investorlarning infratuzilma va ishlab chiqarish loyihalariga jalb etilishi kapital oqimini sezilarli darajada ko'paytirgan.

Uchinchidan, yangi ish o'rinlari sonining 36 foizga ortishi kichik biznesning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini yanada kuchaytirganini ko'rsatadi. Bu esa aholining bandlik darajasini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

To'rtinchidan, eksport hajmining 50 foizga oshishi kichik biznes subyektlarining tashqi bozorlarga

chiqish imkoniyatlari kengayganidan dalolat beradi. Bu jarayonda davlat tomonidan eksportni qo'llab-quvvatlash dasturlari muhim rol o'ynagan.

Beshinchidan, innovatsion loyihalar sonining 75 foizga oshgani davlat va xususiy sektor hamkorligining innovatsion rivojlanishga kuchli turtki berayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, texnoparklar va startap loyihalar orqali yangi texnologiyalar joriy etilmoqda.

Umuman olganda, jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat-xususiy sheriklik kichik biznesni rivojlantirishda kompleks va samarali mexanizm hisoblanadi.

Ushbu 2-jadval tahlili asosida quyidagi ilmiy xulosalarni chiqarish mumkin: davlat va xususiy sektor hamkorligi iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi, investitsiya muhitini yaxshilash orqali kichik biznesning barqarorligi oshadi, innovatsiyalarni joriy etish jarayoni tezlashadi, hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi ortadi.

Shu bilan birga, kelgusida ushbu ko'rsatkichlarni yanada oshirish uchun institutsional islohotlarni davom ettirish zarur.

3-jadval**Namangan viloyatida kichik biznes ko'rsatkichlari dinamikasi (2020–2024 yy.) [10].**

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	O'sish (%)
Kichik biznes subyektlari (ming)	52	58	65	72	80	+54%
Band aholining ulushi (%)	68	70	72	74	76	+8%
YAIMdagi ulushi (%)	55	57	59	61	63	+8%

Ushbu 3-jadvaldan ko'rinib turibdiki, Namangan viloyatida kichik biznes subyektlari soni 5 yil davomida 52 mingtadan 80 mingtaga oshib, 54 foiz o'sish kuzatilgan. Bu davlat tomonidan yaratilgan qulay ishbilarmonlik muhiti va xususiy sektor bilan hamkorlikning kengayishi natijasidir[10].

Bandlik darajasining oshishi kichik biznesning ijtimoiy ahamiyatini kuchaytirgan bo'lsa, YAIMdagi ulushining ortishi uning iqtisodiy tizimdagi o'rnini mustahkamlayotganini ko'rsatmoqda.

Yuqoridagi ma'lumotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda davlat

va xususiy sektor hamkorligi muhim strategik yoʻnalish hisoblanadi.

Biroq, ushbu hamkorlikni rivojlantirishda ayrim muammolar mavjud boʻlib ularni bartaraf etish lozim va bartaraf etilmoqda. Shu sabab samarali natijaga erishib kelinmoqda. Shu bois kichik biznesni qoʻllab-quvvatlashda davlat va xususiy sektor hamkorligi muhim oʻrin egallamoqdadir.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, kichik biznesni qoʻllab-quvvatlashda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir. Ushbu hamkorlikni kengaytirish orqali investitsiya muhitini yaxshilash, bandlikni oshirish va innovatsion rivojlanishni taʼminlash mumkin.

Kelgusida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish kichik biznesning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi deb oʻylaymiz.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Ibroximov Muhammadjon Abdullajanovich University of Business and Science Moliya kafedrası katta oʻqituvchisi/ Иброхимов Мухаммаджон Абдулладжанович, старший преподаватель кафедры финансов University of Business and Science/ Ibrokhimov Muhammadzhon Abdullajanovich, senior lecturer of the Department of Finance of the University of Business and Science

E-mail: ibrohimovmuhammadjon7474@gmail.com

ORCID: 0009-0008-4449-3691

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

[1]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida»gi Farmoni. T.: «Oʻzbekiston», 2022 y.

[2]. Muhammadjanovich K. I. Effective directions of development of entrepreneurship //Conference Zone. - 2022. - S. 129-133.

[3]. Jeffrey Delmon (2015) Public-Private Partnership Projects in Infrastructure.

[4]. Mariana Mazzucato (2018) The Entrepreneurial State.

[5]. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2021).

[6]. Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi (2023).

[7]. Xolmurodov A., Karimova D. (2023). Kichik biznesni rivojlantirishda davlat siyosatining roli.

[8]. Kenjabayev A.T. Tadbirkorlik faoliyatini axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari.: Iqt.fan. dokt. diss.avtoref. – T.: 2005-39 b.

[9]. Oʻzbekistonda kichik tadbirkorlik. Statistik toʻplam. Toshkent, 2020 y. 190b.

[10]. www.stat.uz sayt maʼlumotlari.

YASHIL MOLIYALASHTIRISH MEKANIZMLARINING KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Kodirov Javlonbek Nematullayevich

ВЛИЯНИЕ МЕХАНИЗМОВ ЗЕЛЁНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Кодиров Жавлонбек Нёматуллаевич

THE IMPACT OF GREEN FINANCING MECHANISMS ON THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP

Kodirov Javlonbek Nematullayevich

Received: March 2, 2026 Revised: March 6, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil moliyalashtirish mexanizmlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda yashil kreditlar, ekologik investitsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlarning ekologik innovatsiyalarni joriy etishdagi roli o'rganilgan. Shuningdek, yashil texnologiyalarni joriy etishda moliyaviy qo'llab-quvvatlashning ahamiyati asoslangan. Natijalar ushbu instrumentlardan samarali foydalanish kichik biznesning raqobatbardoshligi va ekologik barqarorligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yashil moliyalashtirish, yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar, kichik biznes, yashil iqtisodiyot, ekologik investitsiyalar, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В статье анализируется влияние механизмов зелёного финансирования на развитие малого бизнеса и частного предпринимательства. Рассматривается роль зелёных кредитов, инвестиций и других инструментов во внедрении экологических инноваций. Обосновывается значимость финансовой поддержки зелёных технологий. Результаты показывают, что их эффективное использование повышает конкурентоспособность бизнеса и способствует экологической устойчивости.

Ключевые слова: зелёное финансирование, зелёные кредиты, зелёные облигации, малый бизнес, зелёная экономика, экологические инвестиции, устойчивое развитие.

Abstract: This article analyzes the impact of green financing mechanisms on the development of small businesses and private entrepreneurship. It examines the role of green loans, investments, and other financial instruments in promoting ecological innovations. The study highlights the importance of financial support for green technologies. The results show that effective use of green financing improves competitiveness, energy efficiency, and environmental sustainability.

Key words: green financing, green loans, green bonds, small business, green economy, environmental investments, sustainable development.

■ KIRISH

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida ekologik muammolarni hal etish, resurslardan samarali foydalanish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning cheklanganligi hamda atrof-muhitning ifloslanishi iqtisodiy faoliyatni yangi yondashuvlar asosida tashkil etishni talab qilmoqda. [1] Shu nuqtai nazardan, yashil iqtisodiyot konsepsiyasi iqtisodiy rivojlanishni ekologik

barqarorlik bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan muhim strategik yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda.[2]

Yashil iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda moliyaviy resurslarning ahamiyati alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, ekologik innovatsiyalarni joriy etish, energiya samaradorligini oshirish hamda qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish jarayonida moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari muhim rol o'ynaydi. [3] Shu sababli so'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida yashil

moliyalashtirish mexanizmlari keng rivojlanib bormoqda.

Ilmiy tadqiqotlarda yashil moliyalashtirish instrumentlari iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Xususan, yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar hamda ekologik investitsiyalar korxonalarda energiya samaradorligini oshirish, ekologik innovatsiyalarni joriy etish hamda ishlab chiqarishning ekologik barqarorligini ta'minlash imkonini beradi. [4] Bu esa o'z navbatida iqtisodiy subyektlarning raqobatbardoshligini oshirish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, mamlakatda yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish, energiya samaradorligini oshirish hamda ekologik loyihalarni moliyalashtirish bo'yicha qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi yashil moliyalashtirish mexanizmlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilish hamda ushbu mexanizmlarning iqtisodiy samaradorligini baholashdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

So'nggi yillarda yashil iqtisodiyot va yashil moliyalashtirish mexanizmlarining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni ilmiy adabiyotlarda keng o'rganilmoqda. Xususan, yashil moliyalashtirish ekologik barqarorlikni ta'minlash, energiya samaradorligini oshirish hamda qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirishda muhim instrument sifatida qaraladi. [3] Tadqiqotlarda yashil moliyalashtirish orqali ekologik loyihalarga investitsiyalarni jalb qilish iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi.

Xorijiy olimlar Taghizadeh-Hesary va Yoshino tadqiqotlarida qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini rivojlantirishda yashil moliyalashtirish muhim ahamiyat kasb etishi, ayniqsa uzoq muddatli moliyaviy resurslarning etishmasligi ushbu sohaning asosiy muammolaridan biri ekanligi ko'rsatib o'tilgan. [4] Mualliflarning fikriga ko'ra, yashil kreditlar, obligatsiyalar va maxsus investitsiya fondlari ekologik loyihalarni moliyalashtirishni kengaytirishga xizmat qiladi.

Mahalliy olimlar tomonidan ham yashil iqtisodiyot va yashil moliyalashtirish masalalari keng o'rganilmoqda. Masalan, A. Seitov tadqiqotlarida O'zbekiston iqtisodiyotida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida energiya samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda ekologik innovatsiyalarni joriy etish muhim yo'nalish sifatida e'tirof etilgan. [5] Tadqiqotda yashil iqtisodiyot barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida baholanadi.

Bundan tashqari, O'zbekiston iqtisodiyotida yashil iqtisodiyot konsepsiyasini rivojlantirish masalalari qator tadqiqotlarda ham ko'rib chiqilgan bo'lib, ularda energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda ekologik investitsiyalarni kengaytirish barqaror rivojlanishning muhim omillari sifatida baholanadi. [6]

Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yashil moliyalashtirish mexanizmlari ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etish hamda kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda yashil moliyalashtirish mexanizmlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari rivojlanishiga ta'sirini o'rganish maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik tahlil hamda umumlashtirish usullari qo'llanildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda global moliya bozorlarida yashil moliyalashtirish instrumentlari jadal rivojlanmoqda. Xususan, yashil obligatsiyalar ekologik loyihalarni moliyalashtirishning muhim manbalaridan biriga aylangan. Climate Bonds Initiative ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yilda jahon bo'yicha yashil obligatsiyalar emissiyasi hajmi taxminan 447 milliard AQSh dollarini tashkil etgan, bu esa ushbu moliyaviy instrumentlarga bo'lgan talabning global miqyosda ortib borayotganini ko'rsatadi. [7]

Shuningdek, global energiya transformatsiyasiga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi ham sezilarli darajada oshib bormoqda. BloombergNEF hisobotlariga ko'ra, 2024 yilda energiya transformatsiyasiga yo'naltirilgan global investitsiyalar hajmi 2.1 trillion AQSh dollarini tashkil etgan. Ushbu investitsiyalarning katta qismi qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini rivojlantirish hamda energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan.

1-jadval

2020-2024 yillarda jahon bo'yicha yashil obligatsiyalar emissiyasi hajmi

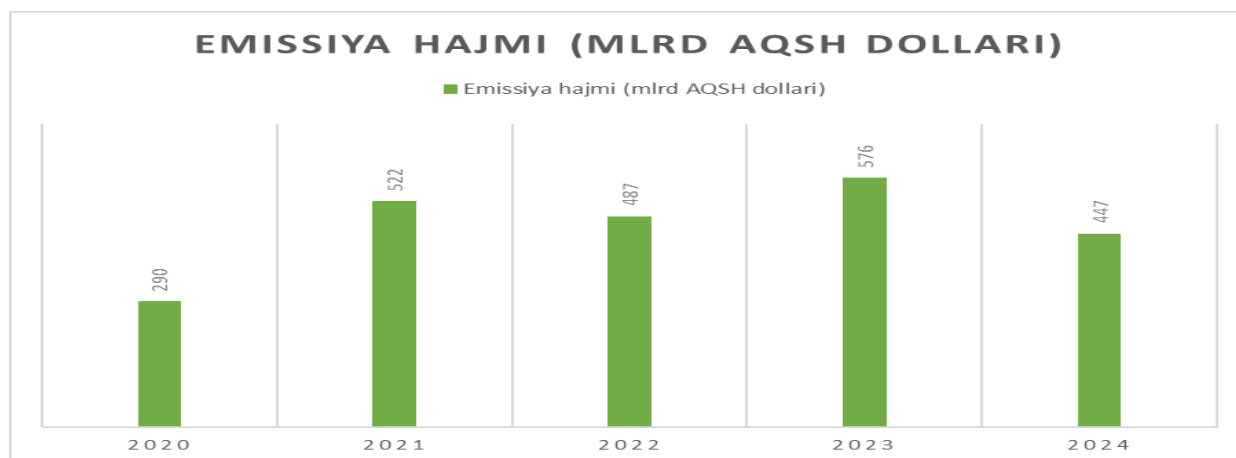
Ko'rsatkich	Yillar				
	2020	2021	2022	2023	2024
Emissiya hajmi (mlrd AQSh dollari)	290	522	487	576	447

Izoh: *Climate Bonds Initiative* ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, so'nggi yillarda yashil obligatsiyalar bozori izchil o'sish tendensiyasini namoyon qilmoqda. Xususan, 2020 yilda

emissiya hajmi 290 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2021 yilda ushbu ko'rsatkich 522 milliard dollarga etib, rekord darajaga chiqqan. Keyingi yillarda esa yashil obligatsiyalar bozori barqaror rivojlanish tendensiyasini saqlab qolmoqda.

1-rasm. Yashil obligatsiyalar emissiyasi hajmining o'zgarish dinamikasi (2020-2024)

Mazkur diagramma yashil moliyalashtirish instrumentlarining global moliya bozorlarida o'zgaruvchan dinamikada rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Biroq yashil moliyalashtirish mexanizmlarining ahamiyati nafaqat global investitsiya hajmining ortishida, balki ularning kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'sirida ham namoyon bo'ladi. Xususan, yashil kreditlar va ekologik investitsiyalar kichik biznes subyektlarida energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xalqaro energetika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalaridan foydalanish korxonalarda energiya xarajatlarini o'rtacha 20-30 foizgacha kamaytirish imkonini beradi. Bu esa kichik biznes subyektlarining ishlab chiqarish tannaxsini pasaytirish hamda ularning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Hariandy Hasbi tomonidan olib borilgan empirik tadqiqot natijalariga ko'ra, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalaridan foydalanish hamda yashil moliyalashtirish instrumentlarini joriy etish kichik va o'rta biznes korxonalarining barqaror rivojlanish ko'rsatkichlariga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda yashil moliyalashtirish va ekologik boshqaruv amaliyotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik korrelyatsiya koeffitsienti, ya'ni $r = 0,62$ darajasida aniqlangan. [8] Mazkur ko'rsatkich statistik tahlil nuqtai nazaridan o'rta darajadan yuqori ijobiy bog'liqlik mavjudligini anglatadi. Ya'ni yashil moliyalashtirish instrumentlaridan foydalanish darajasi ortgani sari korxonalarda ekologik boshqaruv amaliyotlari va energiya samaradorligi ko'rsatkichlari ham oshib borishi kuzatiladi.

Boshqa bir tadqiqotda Taghizadeh-Hesary va Yoshino yashil moliyalashtirish mexanizmlarining investitsiya jarayonlariga ta'sirini tahlil qilgan. Ularning

fikriga ko'ra, yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar hamda boshqa moliyaviy instrumentlar kichik va o'rta biznes korxonalarining ekologik texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqot natijalarida yashil moliyalashtirish instrumentlari qo'llanilgan loyihalarda energiya samaradorligi ko'rsatkichlari **10-20 foizgacha oshishi** mumkinligi qayd etilgan. Bu esa yashil investitsiyalar korxonalar faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. [9]

Zhang va hammualliflar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda esa yashil moliyalashtirish va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, yashil moliya instrumentlarining rivojlanishi ekologik innovatsiyalarni joriy etishni tezlashtirib, energiya samaradorligini oshirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalarida yashil moliyalashtirish darajasining oshishi korxonalarda ekologik texnologiyalarni joriy etish ko'rsatkichlarini taxminan 15-18 foizga oshirishi aniqlangan. [10]

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirish hamda ekologik investitsiyalarni kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, mamlakatda quyosh va shamol energetikasini rivojlantirish bo'yicha qator yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etishni rag'batlantirish maqsadida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun quyosh panellarini o'rnatish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda ekologik loyihalarni amalga oshirish bo'yicha qator moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilgan. Natijada, kichik biznes subyektlarida energiya samaradorligini oshirish hamda energiya xarajatlarini kamaytirish imkoniyatlari kengaymoqda.

O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirish hajmi

№	Yil	Investitsiya hajmi (mlrd AQSh dollari)	Asosiy yo'nalish
1	2020	1,0	Quyosh energetikasi loyihalari
2	2021	1,4	Quyosh va shamol energetikasi
3	2022	2,1	Qayta tiklanuvchi energiya loyihalari
4	2023	2,7	Yirik quyosh va shamol stansiyalari
5	2024	3,0	Yashil energetika va energetika infratuzilmasi

Izoh: O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi, International Energy Agency va ochiq statistik ma'lumotlar asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, so'nggi yillarda O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirish hajmi sezilarli darajada oshib bormoqda. Xususan, 2020 yilda ushbu investitsiyalar hajmi 1 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib 3 milliard AQSh dollariga etgan. Bu esa mamlakatda yashil moliyalashtirish mexanizmlarining rivojlanishi hamda ekologik loyihalarni moliyalashtirish hajmining kengayib borayotganini ko'rsatadi.

O'zbekistonda yashil energetika loyihalarining moliyalashtirilishi asosan xalqaro moliya institutlari, jumladan Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki hamda Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Yuqoridagi tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, yashil moliyalashtirish mexanizmlari kichik biznes korxonalarida energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etish hamda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli yashil moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining innovatsion rivojlanishini rag'batlantirish, energiya samaradorligini oshirish hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot natijalari so'nggi yillarda global moliya tizimida yashil moliyalashtirish instrumentlari jadal rivojlanayotganini ko'rsatadi. Xususan, yashil obligatsiyalar, yashil kreditlar va boshqa ekologik investitsiya instrumentlari qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirishda muhim manbaga aylanmoqda. Ular ekologik barqarorlikni ta'minlash, energiya samaradorligini oshirish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynamoqda.

Tadqiqot natijalari yashil moliyalashtirish mexanizmlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishiga ijobiy ta'sirini ham tasdiqlaydi. Qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalaridan foydalanish

energiya xarajatlarini kamaytirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va korxonalar barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa ularning raqobatbardoshligi va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlaydi.

O'zbekistonda ham yashil iqtisodiyotga o'tish doirasida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish va ekologik innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa yashil moliyalashtirish mexanizmlarini yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- kichik biznes uchun yashil kreditlash va imtiyozli moliyalashtirish dasturlarini kengaytirish;
- tijorat banklarida ekologik loyihalar uchun maxsus kredit mahsulotlarini rivojlantirish;
- qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etuvchilar uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalarni takomillashtirish;
- yashil iqtisodiyot bo'yicha axborot va konsalting xizmatlarini rivojlantirish.

Umuman olganda, yashil moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish kichik biznesning innovatsion rivojlanishi, energiya samaradorligi va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Kodirov Javlonbek Nematullayevich Namangan Davlat texnika universiteti tayanch doktoranti / Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич, базовый докторант Наманганского государственного технического университета / Kodirov Javlonbek Nematullayevich, PhD student of Namangan State Technical University
E-mail: kodirovj972@gmail.com
ORCID: 0009-0001-2350-3618

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UNEP. Green Economy Report. – Nairobi.: United Nations Environment Programme, 2019.

2. M Sachs J., Woo W., Yoshino N., Taghizadeh-Hesary F. Handbook of Green Finance: Energy Security and Sustainable Development. – Singapore.: Springer, 2019
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “2019-2030 yillarda O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi to‘g‘risida” PQ-4477-son qarori. – Toshkent, 2019.
4. Taghizadeh-Hesary F., Yoshino N. Sustainable solutions for green financing and investment in renewable energy projects. – Energies, 2020.
5. Seitov A. Transition of Uzbekistan to sustainable environmental development based on the green economy concept. – E3S Web of Conferences, 2024.
6. Akhunova Sh. Sustainable economic expansion: unlocking Uzbekistan’s green economy potential. – Web of Humanities Journal, 2024.
7. Climate Bonds Initiative. Sustainable Debt Global Market Summary 2024. – London.: Climate Bonds Initiative. 2024.
8. BloombergNEF. Energy Transition Investment Trends 2025. – New York.: Bloomberg Finance L.P. 2025.
9. Hasbi H. The Impact of Renewable Energy and Green Finance on SMEs Sustainability through Environmental Management Practices. 2025.
10. Taghizadeh-Hesary F., Yoshino N. The Way to Induce Private Participation in Green Finance and Investment. – Singapore.: Springer. 2019.
11. Zhang D., Mohsin M., Rasheed A.K., et al. Public Spending and Green Economic Growth in BRI Region: Mediating Role of Green Finance. – Basel.: MDPI Sustainability. 2021.

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF SMALL BUSINESS IN UZBEKISTAN

Abdullayeva Dilnoza Bakhodir kizi

O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING ROLI

Abdullayeva Dilnoza Bahodir qizi

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА В УЗБЕКИСТАНЕ

Абдуллаева Дильноза Баходир кизи

Received: March 5, 2026 Revised: March 8, 2026 Accepted: March 13, 2026 Published: April 1, 2026

Abstract: The rapid advancement of modern technologies has significantly influenced the development of business activities around the world. In particular, the integration of digital technologies into small business operations has become an important factor in improving efficiency, competitiveness, and sustainability. Small businesses play a crucial role in economic growth by generating employment, stimulating innovation, and supporting the diversification of national economies. Therefore, studying the impact of digital technologies on the efficiency of small business activities is of great scientific and practical importance.

Keywords: small business, digital technologies, business efficiency, digital transformation, innovation, business processes, economic development.

Annotatsiya: Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi butun dunyo bo'ylab biznes faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Xususan, raqamli texnologiyalarni kichik biznesga integratsiyalash samaradorlik, raqobatbardoshlik va barqarorlikni oshirishning asosiy omiliga aylandi. Kichik biznes ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va milliy iqtisodiyotni diversifikatsiyalashni qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiy o'sishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun raqamli texnologiyalarning kichik biznes faoliyatiga ta'sirini o'rganish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: kichik biznes, raqamli texnologiyalar, biznes faoliyati, raqamli transformatsiya, innovatsiya, biznes jarayonlari, iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация: Быстрое развитие современных технологий оказало значительное влияние на развитие деловой активности во всем мире. В частности, интеграция цифровых технологий в деятельность малого бизнеса стала важным фактором повышения эффективности, конкурентоспособности и устойчивости. Малый бизнес играет решающую роль в экономическом росте, создавая рабочие места, стимулируя инновации и поддерживая диверсификацию национальных экономик. Поэтому изучение влияния цифровых технологий на эффективность деятельности малого бизнеса имеет большое научное и практическое значение.

Ключевые слова: малый бизнес, цифровые технологии, эффективность бизнеса, цифровая трансформация, инновации, бизнес-процессы, экономическое развитие.

■ INTRODUCTION

In recent years, the rapid development of digital technologies has significantly transformed the way businesses operate across the world. The integration of modern technological tools into business activities has become an important factor in increasing efficiency, competitiveness, and sustainability, especially for small businesses. Small enterprises play a crucial role in

economic development by creating employment opportunities, supporting innovation, and contributing to national income. Therefore, improving the effectiveness of their operations has become a key issue in both academic research and practical economic policy.

The adoption of digital technologies allows small businesses to optimize their internal processes, improve communication with customers, and expand access to new markets. Tools such as digital platforms, electronic

payment systems, cloud technologies, and data analytics enable firms to manage resources more effectively and reduce operational costs. As a result, businesses are able to increase productivity and enhance the quality of their products and services. In many countries, digital transformation has already become one of the main drivers of small business growth and competitiveness.

At the same time, the level of digital technology adoption among small businesses varies depending on economic conditions, infrastructure, and the level of technological readiness. In developing economies, including Uzbekistan, the process of integrating digital tools into business activities is still evolving. This creates both opportunities and challenges for entrepreneurs who aim to improve efficiency and adapt to the changing business environment.

This article aims to examine the role of digital technologies in improving the efficiency of small businesses and to analyze how their implementation can enhance business processes and overall performance. Special attention is given to identifying key factors that influence the successful adoption of digital solutions in small enterprises.

■ LITERATURE REVIEW

The impact of digital technologies on business development has been widely discussed in modern economic and management research. Many scholars emphasize that the integration of technological solutions into business activities is one of the key factors that enhances productivity, competitiveness, and innovation, particularly in small and medium-sized enterprises. Researchers note that digital transformation enables businesses to optimize operational processes, improve decision-making, and strengthen relationships with customers and partners.

A number of studies highlight that the adoption of digital tools significantly improves business performance. According to various academic works, technologies such as cloud computing, electronic commerce platforms, digital marketing tools, and data analytics systems allow firms to automate routine processes and reduce operational costs. As a result, companies can allocate resources more efficiently and focus on strategic development. Furthermore, digital technologies help businesses respond more quickly to market changes and customer demands, which is especially important in a highly competitive economic environment.

Recent academic studies published after 2020 have focused on the role of digital technologies in improving business efficiency and economic development. Both foreign and Uzbek researchers have analyzed how digital transformation affects small businesses, management systems, and overall economic performance.

Among foreign studies, Verhoef et al. (2021) in the article *“Digital Transformation: A Multidisciplinary Reflection and Research Agenda”* examined how digital technologies change business models and organizational processes. The authors conclude that digital transformation improves decision-making, increases

productivity, and enables companies to adapt to dynamic market conditions.

Kraus et al. (2021) in their paper *“Digital Transformation in SMEs: A Systematic Literature Review”* analyzed the implementation of digital technologies in small and medium-sized enterprises. The researchers found that digitalization improves operational efficiency, strengthens customer interaction, and supports innovation in business activities.

Li et al. (2021) in the article *“Digital Transformation by SME Entrepreneurs: A Capability Perspective”* studied how entrepreneurs use digital tools to improve business performance. According to the authors, digital capabilities allow companies to optimize business processes, expand market opportunities, and increase competitiveness.

Local researchers in Uzbekistan have also conducted several studies related to digital technologies and business development. For example, Mannanova S.G. and Khashimova D.P. (2021) in the article *“Trends in the Development of the Digital Economy”* analyzed the importance of digital technologies and modern ICT tools in economic development and emphasized the need to improve digital skills and technological infrastructure for sustainable growth.

Another important study was conducted by D. Gofurov (2025) in the article *“Raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish istiqbollari.”* The research examines the opportunities and challenges of small business development in the conditions of digital transformation and notes that digital technologies help reduce operational costs and expand market boundaries for enterprises.

In addition, Z. Allamurodova (2025) in the article *“The Impact of Digital Transformation on Uzbekistan’s Economy: Analysis and Prospects”* analyzed how digital technologies influence economic growth, entrepreneurship, and financial inclusion in Uzbekistan. The author highlights that digitalization increases productivity and improves access to modern financial services. ()

Furthermore, Nurmuhammedova B. I. and Rakhimboyeva S. R. (2025) in their study *“The Digital Gateway: Harnessing FinTech for SME Development in Uzbekistan’s Transition Economy”* examined the impact of digital finance on small business development. The authors concluded that digital financial technologies expand financial inclusion and accelerate the growth of entrepreneurship in Uzbekistan.

Overall, the analysis of recent foreign and local research shows that digital technologies play an important role in improving business efficiency, especially in small enterprises. However, many studies indicate that further research is needed to assess the practical impact of digital technologies on small business performance in developing economies, including Uzbekistan.

■ RESEARCH METHODOLOGY

This study employs a mixed-method research approach to analyze the impact of digital technologies on the efficiency of small businesses. The methodology

combines theoretical analysis, statistical evaluation, and comparative assessment in order to obtain comprehensive and reliable research results. The use of different research methods makes it possible to examine the role of digital technologies in business processes from both conceptual and practical perspectives.

First, the study uses a systematic review of scientific literature related to digital technologies and small business development. Academic articles, reports of international organizations, and recent research publications were analyzed to identify the main theoretical approaches and research findings in this field. This method allowed the researcher to determine the key factors influencing the adoption of digital technologies and their effect on business efficiency.

Second, statistical analysis was applied to examine the level of digital technology implementation in small businesses. The research relies on secondary data obtained from official statistical sources, government reports, and international databases. Indicators such as the use of digital platforms, electronic commerce, online financial services, and digital management systems were analyzed to assess their influence on business performance. The analysis of statistical data made it possible to identify trends in digital technology adoption in recent years.

In addition, a comparative analysis method was used to evaluate the experiences of different countries in implementing digital technologies in small business activities. This approach helped identify successful international practices and determine how these experiences can be adapted to the economic conditions of Uzbekistan. By comparing global and national trends, the study provides a broader understanding of the role of digital technologies in improving business efficiency.

Furthermore, analytical and logical methods were applied to interpret the obtained data and formulate conclusions. The research findings were analyzed in relation to the objectives of the study in order to determine how digital technologies contribute to improving business processes, increasing productivity, and strengthening the competitiveness of small enterprises.

Overall, the selected research methodology ensures a comprehensive examination of the role of digital technologies in small business activities and provides a reliable basis for further analysis and recommendations.

Findings

The analysis reveals that digital technologies play an increasingly important role in improving the efficiency of small businesses in Uzbekistan. The findings, based on statistical data, literature review, and international comparison, highlight trends, impacts, and challenges of digital adoption.

ANALYSIS AND RESULTS

Small businesses in Uzbekistan are gradually embracing digital solutions. By late 2025, internet penetration in the country reached 89%, with over 33 million internet users, providing a strong foundation for online business activities. Mobile connectivity is also high, with 91% of the population having cellular connections, facilitating the use of mobile-based business applications. Despite this widespread connectivity, adoption of digital tools varies by sector: trade and services lead in implementation, whereas traditional manufacturing and agriculture lag behind, largely due to limited infrastructure, financial constraints, and low digital literacy.

Table 1
Key Statistics on Digital Technology Adoption and Its Impact on Small Businesses in Uzbekistan

Indicator	Statistic / Value	Impact on Small Business Efficiency
Internet penetration	89% of population (≈33 million users, 2025)	Provides broad access to online tools, e-commerce, and digital communications.
Mobile connectivity	91% of population with cellular connections	Facilitates mobile-based business operations and digital payment adoption.
Digital payment usage	48% of small businesses use digital payments for ≥50% transactions	Improves transaction speed, reduces manual work, and increases market reach.
Positive effect of digital payments	85% of business owners report improved operations	Enhances overall efficiency and customer satisfaction.
Revenue growth after digital payments	65% of businesses report 30–40% revenue increase	Boosts financial performance and business sustainability.
Increase in customers	69% of businesses after digital payment adoption	Expands market access and potential sales.
Frequency of digital payment use	92% use several times a week	Shows active integration into business processes.
E-commerce market size	\$1.2 billion (≈3.8% of retail, 2024)	Supports growth of online sales and business expansion.
Projected e-commerce growth	\$1.8–\$2.2 billion (≈9–11% of retail by 2027)	Indicates potential for continued market expansion.
Local digital platforms (e.g., Uzun)	17 million monthly users, 25+ cities	Enables small businesses to reach new customers efficiently.
ICT sector GDP contribution	1.8% (2018) → 3.4% (2023)	Reflects growing economic importance of digital technologies.

Digital payment systems have become a critical factor in improving operational efficiency. A recent study found that 48% of micro and small business owners use digital payments for at least half of their transactions, and 85% report a positive impact on their operations. Following the adoption of digital payments, 69% of business owners observed an increase in customers, and 65% reported revenue growth of 30–40%. Frequent use is common, with 92% of small business owners using digital payments several times a week. These figures indicate a clear link between digital payment adoption and enhanced business performance, including faster transactions, reduced manual workload, and increased market reach.

The e-commerce sector is emerging as a key driver of small business growth. In 2024, Uzbekistan's e-commerce market was valued at approximately \$1.2 billion, representing about 3.8% of total retail sales. Projections suggest growth to \$1.8–\$2.2 billion by 2027, reaching 9–11% of retail turnover. Local platforms, such as Uzum, now have over 17 million monthly users and serve more than 25 cities, indicating the increasing role of digital marketplaces in connecting small businesses with customers.

As shown in Table 1, digital technologies including online platforms, e-commerce, and digital payments are increasingly adopted by small businesses in Uzbekistan and are linked to measurable improvements in operational efficiency and revenue growth.”

Comparative analysis shows that countries with higher digital integration among small enterprises achieve greater efficiency and competitiveness. Key strategies include government incentives, targeted training programs, and user-friendly digital solutions tailored to small businesses. The Uzbek experience, while improving, can benefit from adopting such practices, particularly by enhancing digital literacy, expanding infrastructure, and providing accessible platforms for small business owners.

Despite progress, several barriers limit the full potential of digital technologies. Many businesses lack awareness of advanced digital tools, and regional disparities in infrastructure hinder adoption. The ICT sector's contribution to GDP has grown from 1.8% in 2018 to 3.4% in 2023, showing rising importance, yet small businesses require additional support to fully leverage digital opportunities. Strengthening policy frameworks, training programs, and digital infrastructure will be essential to ensure that small enterprises can sustainably improve efficiency and competitiveness through technology.

Overall, the findings demonstrate that digital technologies positively impact small business efficiency in Uzbekistan, particularly through digital payments, e-commerce, and management tools. Strategic implementation, informed by international best practices and supported by government initiatives, can accelerate digital adoption and further enhance business performance.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

This study demonstrates that digital technologies play a pivotal role in enhancing the efficiency and competitiveness of small businesses in Uzbekistan. The <https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

adoption of digital tools particularly digital payments, e-commerce platforms, and online management systems has led to measurable improvements in operational speed, customer reach, and revenue growth. Statistical evidence indicates that nearly half of small business owners actively use digital payments, with most reporting increased customers and revenue, while internet and mobile connectivity provide a strong foundation for further digital integration.

Comparative analysis of international practices highlights that the strategic implementation of digital technologies, supported by government initiatives and training programs, can accelerate small business development. Although the current adoption in Uzbekistan is growing, challenges remain, including infrastructure gaps, limited digital literacy, and regional disparities. Addressing these barriers is essential to maximize the benefits of digitalization.

Overall, the findings confirm that digital transformation is not only a tool for improving efficiency but also a driver for the sustainability and competitiveness of small enterprises. Policymakers, entrepreneurs, and stakeholders can leverage these insights to develop targeted strategies that foster broader adoption of digital technologies, ensuring that small businesses in Uzbekistan thrive in an increasingly digital economy.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdullayeva Dilnoza Bahodir qizi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti / Абдуллаева Дильноза Баходир кызы Ташкентский государственный экономический университет / Abdullaeva Dilnoza Bakhodir kyzy Tashkent State University of Economics
E-mail: dilnozasalimova97@mail.ru
ORCID: 0009-0005-7139-0055

LIST OF REFERENCES USED

1. Verhoef, P.C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J.Q., Fabian, N. and Haenlein, M., 2021. Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, 122, pp.889–901. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.022>
2. Kraus, S., Palmer, C., Kailer, N., Kallinger, F. and Spitzer, J., 2021. Digital transformation in SMEs: A systematic literature review. *Journal of Small Business Management*, 59(4), pp.1–30. <https://doi.org/10.1080/00472778.2019.1669780>
3. Li, L., Su, F., Zhang, W. and Mao, J., 2021. Digital transformation by SME entrepreneurs: A capability perspective. *Information Systems Journal*, 31(3), pp.1–26. <https://doi.org/10.1111/isj.12335>
4. OECD, 2021. *The digital transformation of SMEs*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. Available at: <https://www.oecd.org>
5. World Bank, 2021. *Digital opportunities for small businesses*. Washington, DC: World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org>

6. Mannanova, S.G. and Khashimova, D.P., 2021. Trends in the development of the digital economy. *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 3(6), pp.95–100. Available at: <https://inlibrary.uz/index.php/tajmei/article/view/12407>

7. Gofurov, D., 2025. Raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish istiqbollari. *Economics and Innovative Technologies*, 3(9), pp.103–111. Available at: <https://sci-p.uz/index.php/eitt/article/view/3072>

Inson kapitali iqtisodiyoti
Economics of human capital
Экономика человеческого
капитала

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВЫПУСКНИКОВ ВУЗОВ ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАЦИЮ SOFT SKILLS В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ

Узакова Вазира Саидмуродовна

SOFT SKILLS KO'NIKMALARINI TA'LIM DASTURLARIGA INTEGRATSIYA QILISH ORQALI OTT BITIRUVCHILARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH

Uzakova Vazira Saidmuradovna

ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION GRADUATES THROUGH THE INTEGRATION OF SOFT SKILLS INTO EDUCATIONAL PROGRAMS

Uzakova Vazira Saidmuradovna

Received: March 7, 2026 Revised: March 10, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Аннотатсия: В данной статье рассматриваются вопросы повышения конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений в условиях современных требований рынка труда. Анализ литературного обзора зарубежных исследований показывает о том, что наиболее эффективным подходом формированию soft skills у студентов является их интеграция в содержание образовательных программ. В ходе исследования, был проведён опрос «Критерий отбора выпускников вузов работодателями» для того, чтобы определить требования современных работодателей к выпускникам.

Ключевые слова: конкурентоспособность выпускников, трудоустройство, рынок труда, soft skills, учебный план.

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy mehnat bozori talablari sharoitida oliy ta'lim tashkilotlari bitiruvchilarining raqobatbardoshligini oshirish masalalari tahlil qilingan Xorijiy ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalar orasida soft skills (yumshoq ko'nikmalar)ni shakllantirishning eng samarali usullaridan biri ularni ta'lim dasturlariga integratsiya qilish hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida zamonaviy ish beruvchilarning oliy ta'lim tashkilotlari bitiruvchilariga qo'yadigan talablarini aniqlash maqsadida "Ish beruvchilar tomonidan OTT bitiruvchilarini tanlash mezonlari" mavzusida so'rovnomma o'tkazildi.

Kalit so'zlar: bitiruvchilarning raqobatbardoshligi, bandlik, mehnat bozori, soft skills, o'quv reja.

Abstract: This article examines the issues of enhancing the competitiveness of higher education graduates in the context of modern labor market requirements. The analysis of the literature review of international studies shows that one of the most effective approaches to developing students' soft skills is their integration into the educational programs. A survey was conducted on the topic of "Criteria for Selecting University Graduates by Employers" to identify the requirements that modern employers require from graduates.

Keywords: graduate competitiveness, employability, labor market, soft skills, curriculum.

■ ВВЕДЕНИЕ

На сегодняшний день трудоустройство выпускников вузов является актуальной проблемой в сфере высшего образования. Обеспечение трудоустройства выпускников является одной из главных целей высших учебных заведений. Так как, важнейшим приоритетом высших учебных

заведений является их ориентация на конечный результат. Согласно информации, министерство занятости и сокращения бедности Узбекистана в 2024 году из 214 тысяч выпускников 88 тысяч выпускников (41%) смогли трудоустроиться[1]. Однако остальные 126 тысяч молодых специалистов (59%) остаются без работными.

Возрастает значимость обеспечения трудоустройства выпускников в условиях стремления высших учебных заведений соответствовать экономическим показателям, установленным в рамках Целей устойчивого развития (SDG 4 и SDG 10), направленных на формирование глобальной архитектуры образования и повышение ответственности образовательных учреждений за достижение данных целей[2].

Проблемы трудоустройства связаны не только с несоответствием профессиональных навыков выпускников к рабочему месту, но и с высокими требованиями работодателей к претендентам на вакансии. В условиях формирования инновационной экономики от субъектов рынка труда требуется новая система мышления и оценок себя и окружающего мира, нового понимания и эффективности различных стратегий поведения. В настоящее время для успешного продвижения на рынке труда актуальность приобретают не просто наличие определенных знаний и профессионального опыта, а наличие соответствующих компетенций, по поводу которых только и могут возникать трудовые отношения.

В связи с этим, в современных экономических условиях возрастает роль не только профессиональных знаний и навыков, но и личностных и коммуникативных навыков, обеспечивающих конкурентоспособность выпускника на рынке труда, построение успешной его профессиональной карьеры. Таким образом, компетенции выступают в качестве еще одной ключевой составляющей конкурентоспособности людей, ищущих работу.

Если основными морально-психологическими качествами работника раньше были дисциплина, знание своего места в организационной иерархии и технологической цепочке, исполнительность, то новые атрибуты ориентируют на инициативность и самостоятельность на рабочем месте, смелость, готовность принимать ответственные решения, идти на риск, способность работать во временных рабочих группах (командах), высокую мотивацию к переобучению, т.е. так называемых «мягких навыков» soft skills.

■ ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ

По мнению Шульц внедрение обучения гибким навыкам (soft skills) в курсы по профессиональным навыкам (hard skills) — это крайне эффективный и результативный метод поскольку позволяет одновременно повысить вовлеченность студентов в учебный процесс и уровень развития их гибких навыков[3].

Согласно Бигс важным элементом обеспечения качества высшего образования является систематический пересмотр учебных программ и целей обучения, позволяющий выявить разрыв между формируемыми в процессе обучения знаниями и компетенциями и ожиданиями работодателей.

Перейра и др. в своей работе рассматривают опыт двух университетов в Португалии и Бразилии

по внедрению в учебные программы вузов таких навыков, как критическое мышление, решение проблем, социально-эмоциональные навыки, такие как управление стрессом и конфликтами, работа в команде, адаптивность, лидерство, коммуникация, управление временем и принятие устойчивых решений[4].

Также в одном из исследований, проведенном с использованием качественного метода, были интервьюированы 34 преподавателя высших учебных заведений, среди которых 20 представителей Таиланда, 13 — Великобритании и один — Вьетнама. Согласно результатам интервью, мягкие навыки должны интегрироваться в содержание учебных курсов. В ходе интервью преподаватели отметили, что значимость отдельных мягких навыков может варьироваться в зависимости от конкретной специальности. Однако такие навыки, как коммуникация, критическое мышление, креативность и решение проблем, рассматриваются как ключевые компетенции для успешной профессиональной деятельности в различных сферах. Следовательно, наиболее эффективным подходом к формированию данных навыков является их внедрение непосредственно в содержание учебных дисциплин, а не преподавание в виде отдельного курса[5].

Анализ работ зарубежных исследователей показывает, что развитие мягких навыков является важным фактором повышения трудоустройства выпускников. В связи с этим авторы подчеркивают эффективность интеграции soft skills в содержание образовательных программ. Следовательно, возникает необходимость совершенствования учебных планов высших учебных заведений с целью включения в них мягких навыков, востребованных современным рынком труда. Для чего необходимо:

- совершенствование и корректировка учебных планов и программ в соответствии с набором компетенций выпускника вуза, релевантных требованиям работодателей;
- совершенствование технологий и методов обучения;
- включение студентов в проектную деятельность;
- организация самостоятельной работы студентов по развитию своих конкурентных преимуществ.

Согласно Закону Республики Узбекистан «Об образовании» разработка и утверждение образовательных программ и учебных планов относятся к компетенции образовательного учреждения. Образовательное учреждение несет в установленном законодательством порядке ответственность за реализацию образовательных программ, а также качество образования своих выпускников.

В настоящее время отечественная система образования стремительно модернизируется. Происходят процессы совершенствования ее организации и структуры, уточнения содержания учебных планов и программ, улучшения

образовательных методик - всего учебно-методологического комплекса.

■ МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для того чтобы понять требования современных работодателей нами был проведен опрос среди 127 работодателей города Самарканда, представляющих предприятий различных сфер деятельности и организационно-правовых форм. явился анкетный опрос. Опрос был создан в приложении Google Forms и отправлен всем респондентам в онлайн режиме. Анкета состояла из

15 вопросов, которые охватили 5 групп навыков, которые включают в себя 33 атрибутов. В опросе было использована пятибалльная шкала Лайкерта (Likert scale):

■ АНАЛИЗ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Основываясь на результатах опроса, проведенного среди работодателей и изучения зарубежного опыта, нами были разработаны предложения по совершенствованию и коррективке учебного плана по специальности «Экономика» (табл.1).

Таблица 1

Учебный план по специальности «Экономика»[6]

№	Семестр – I	№	Семестр –II
1	Основы микроэкономики	5	Основы макроэкономики
2	Математические методы для Экономики-I	6	Статистика для бизнеса и Экономики
3	Предпринимательство и развития бизнеса	7	Средний уровень микроэкономики-I
4	Английский язык (B2)	8	Средний уровень макроэкономики-I
		9	Основы цифровой грамотности
	Семестр – III		Семестр –IV
9	Эконометрика	14	Средний уровень микроэкономики-II
10	Цифровая экономика	15	Средний уровень макроэкономики-II
11	Статистические методы в экономике	16	Введение в эконометрику
12	Обязательный курс повышения навыков	17	Обязательный курс повышения навыков
13	Общий селективный предмет	18	Общий селективный предмет
	Семестр – V		Семестр –VI
19	Экономика Узбекистана-I	23	Экономика Узбекистана-II
20	Экономика развития –I	24	Экономика развития –II
21	Селективный курс по специальности (Гр-I)	25	Селективный курс по специальности (Гр-II)
22	Селективный курс по специальности (Гр-I)	26	Селективный курс по специальности (Гр-II)
			Диссертационная работа
Общие селективные предметы			
№	Семестр – I	№	Семестр –II
1	Введение в микроэкономiku	2	Введение в макроэкономiku
	Семестр – III		Семестр –IV
A	Деньги и Банковское дело	A	История экономики Узбекистана
B	Экономика окружающей среды	B	Финансы
Селективные предметы по специальности			
№	Семестр – V	№	Семестр –VI
	Предметы Гр-I		Предметы Гр-II
1	Экономика здравоохранения и образования	1	Политическая экономика-II
2	Прикладная эконометрика	2	Финансовая экономика
3	Политическая экономика-I	3	Экономика окружающей среды
4	Деньги и финансовые рынки	4	Мировая экономика

Кроме того, опрос выпускников и анализ проблем, с которыми они сталкиваются при выходе на рынок труда показал, что существует необходимость включения в учебный план всех специальностей новой дисциплины «Молодой специалист на рынке труда».

Целевое назначение данной дисциплины состоит в формировании знаний, умений и личной готовности к действиям, способствующим

достижению успеха в трудоустройстве по специальности.

Сопоставим перечень дисциплин, приведенных в табл.1, дополнив его новой дисциплиной «Молодой специалист на рынке труда», с набором компетенций выпускника вуза по специальности «Экономика» с целью выявления ключевых ориентиров совершенствования учебных программ.

Таблица 2.

Перечень учебных дисциплин и компетенции, формируемые предметами, включенными в учебный план по специальности «Экономика»

Компетенции	Наименование учебных дисциплин					
	Экономика Узбекистана	Экономика развития	Экономика окружающей среды	Экономика здравоохранения и образования	Селективный курс по специальности	Молодой специалист на рынке труда
1	2	3	4	5	6	7
1. Базовые навыки						
1.1. Знание основ профессиональной деятельности	X	X	X	X	X	
1.2. Навыки счёта	X	X		X	X	
1.3. Навыки владения иностранным языком		X			X	X
1.4. Способность развивать соответствующие знания	X	X	X	X	X	
1.5. Способность развивать соответствующие навыки					X	X
1.6. Способность интегрировать знания	X				X	X
2. Навыки адаптации						
2.1. Способность решать проблемы					X	
2.2. Способность генерировать инновационные идеи		X			X	X
2.3. Способность определять новые возможности					X	X
2.4. Способность адаптировать знания к различным концепциям	X	X	X	X	X	X
2.5. Способность применять навыки в разных контекстах					X	X
2.6. Способность работать самостоятельно					X	X
3. Навыки сотрудничества						
3.1. Способность работать в команде					X	X
3.2. Способность иметь хорошие отношения с другими на рабочем месте					X	X
3.3. Способность работать совместно с коллегами для выполнения задач					X	X
3.4. Способность понимания разных точек зрения	X	X	X	X	X	X
3.5. Способность взаимодействовать с коллегами из разных или мультикультурных слоев общества					X	X
3.6. Навыки письменного и устного общения	X	X	X	X	X	X
4. Технические навыки						
4.1. Применение профессиональные знания для решения практических задач	X	X	X	X	X	X
4.2. Эффективное использование технологии	X	X	X	X	X	X
4.3. Применение технических навыков на рабочем месте						
4.4. Соблюдение профессиональных стандартов					X	X
4.5. Применение исследовательских навыков для обоснование своих решений	X	X	X	X	X	X
5. Навыки трудоустройства						
5.1. Способность работать под руководством других лиц						X
5.2. Способность проявлять гибкость на рабочем месте					X	X
5.3. Способность соблюдать сроки	X	X	X	X	X	X
5.4. Понимание характера вашего бизнеса или организации					X	X
5.5. Демонстрация лидерских качеств					X	X
5.6. Демонстрация управленческих навыков					X	X
5.7. Взять на себя ответственность за профессиональное развитие	X	X	X	X	X	X
5.8. Проявление инициативы на рабочем месте					X	X

Примечание: X - компетенции, формируемые при изучении дисциплин.

Как видно из табл.2, представленные дисциплины комплексно формируют компетенции выпускника вуза, релевантные требованиям работодателей.

■ ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Анализ литературного обзора зарубежных исследований свидетельствует о том, что наиболее эффективным подходом формированию soft skills у студентов является их интеграция в содержание образовательных программ. В работе были предложены направления совершенствования учебного плана по специальности «Экономика», а также обоснована необходимость введения новой дисциплины «Молодой специалист на рынке труда», направленной на формирование навыков успешной профессиональной адаптации выпускников.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Узакова Вазира Саидмуродовна
Самаркандский институт экономики и сервиса, PhD /
Uzakova Vazira Saidmuradovna Samarqand iqtisodiyot

va servis instituti, PhD / Uzakova Vazira Saidmuradovna
Samarkand Institute of Economics and Service, PhD.

E-mail: uzakovavaziras@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1116-5006

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- [1]. <https://kun.uz/ru/79076649>
- [2]. Chaka, C. (2022, April). Is Education 4.0 a sufficient innovative, and disruptive educational trend to promote sustainable open education for higher education institutions? A review of literature trends. In *Frontiers in Education* (Vol. 7, p. 824976). Frontiers Media SA.
- [3]. Schulz, B. (2008). The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge.
- [4]. Pereira, E. R., Mauritti, R., Oliveira, A., Wojciechowska, M., & Belchior-Rocha, H. (2025). Empowering students for the future: embedding soft skills into higher education curricula. In *EDULEARN25 Proceedings* (pp. 6710-6717). IATED.
- [5]. Tang, K. N. (2019). Beyond employability: embedding soft skills in higher education. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 18(2), 1-9.

AGRAR SOHADA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINING IQTISODIY MOHIYATI

Boltayev Nurali Shiramatovich

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ СЕКТОРЕ

Болтаев Нурали Шираматович

THE ECONOMIC ESSENCE OF THE STAFF TRAINING SYSTEM IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Nurali Shiramatovich Boltayev

Received: March 4, 2026 Revised: March 6, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada agrar sohada malakali kadrlar tayyorlash va ilmiy asoslangan tavsiyalarni sohada qo'llash, bilimga asoslangan ilmiy-amaliy mexanizmlarni tizimlashtirish, bir-biriga uzviy bog'langan tizim yaratish orqali iqtisodiy o'sishga erishish mumkin bo'ladi. Agrar sohada kadrlar tayyorlashning iqtisodiy ta'sir yo'nalishlari, uning ahamiyati, natijasi va afzalliklari, kadrlar tayyorlashda OTM va ish beruvchi o'rtasida iqtisodiy mexanizmlar va rag'batlantirish tizimining ahamiyati bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Agrar soha, kadrlar tayyorlash, tizim, iqtisodiy, malakali, oliy ta'lim, mexanizm, ilmiy asoslangan.

Аннотация: В статье говорится, что экономический рост может быть достигнут за счет подготовки квалифицированных кадров в аграрном секторе и применения научно обоснованных рекомендаций в этой области, систематизации научно-практических механизмов, основанных на знаниях, и создания взаимосвязанной системы. Разработаны научно-практические рекомендации по направлениям экономического воздействия подготовки кадров в аграрной сфере, ее значению, результатам и преимуществам, значению экономических механизмов и системы стимулирования между вузом и работодателем в подготовке кадров.

Ключевые слова: Аграрный сектор, подготовка кадров, система, экономический, квалифицированный, высшее образование, механизм, научно обоснованный.

Abstract: In the article, it will be possible to achieve economic growth by training qualified personnel in the agricultural sector and applying scientifically based recommendations in the field, systematizing scientific and practical mechanisms based on knowledge, and creating an interconnected system. Scientific and practical recommendations have been developed on the directions of economic impact of personnel training in the agricultural sector, its significance, results and advantages, the importance of economic mechanisms and the incentive system between the university and the employer in personnel training.

Keywords: Agrarian sector, personnel training, system, economic, qualified, higher education, mechanism, scientifically based.

■ KIRISH

Jahonda oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashning iqtisodiy mohiyati inson kapitalini rivojlantirish orqali milliy iqtisodiyotning o'sishi, samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishda namoyon bo'ladi. Bu jarayon inson kapitaliga investitsiya sifatida qaraladi. Chunki mamlakat taraqqiyoti belgilashda yuqori malakali kadrlarni o'rni beqiyosdir. Yangi texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga tadbiiq etish, ularni takomillashtirish, iqtisodiyot tarmoqlarining iqtisodiy o'sishga erishishda

mehnat resurslarining tegishli malaka, ko'nikma va tajribaga ega bo'lishi muhim hisoblanadi.

Jahon Banki va Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, oliy ta'lim bitiruvchilari uchun iqtisodiyot tarmoqlariga foyda keltirishi eng yuqori darajada bo'lib, o'rtacha 17% ni tashkil etadi. Bu daromad o'sishini ta'minlaydi (boshlang'ich ta'limdagi 10% va o'rta ta'limdagi 7% ga nisbatan)[1]. Oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashning asosiy jihatlari sifatida ta'lim oluvchilar mehnat bozorida shaxsiy daromad va bandligini ta'minlash, milliy iqtisodiy o'sish, masalan agrar sohada malakali kadrlar hosildorlikni oshirishda,

innovatsiyalarni joriy etish va texnologik rivojlanishni ta'minlaydi. Ya'ni, zamonaviy bilimlarni egallagan kadrlar iqtisodiyotda innovatsiyalarni tez amaliyotga tadbiiq etish, IT, biotexnologiya, yashil energiyalardan samarali foydalana oladi. Shuning bilan birga, jamiyatda tadbirkorlik rivojlanadi, soliqlar tushumlari ortadi, barqaror rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik va global raqobatbardoshlikni ta'minlaydi. Natijada, bu tizim nafaqat shaxsiy farovonlikni, balki butun jamiyat va davlat iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiy jihati qishloq xo'jaligining samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon global miqyosda iqtisodiy o'sish, aholini yashash turmush tarzini yaxshilash va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Jahon tajribasida agrar sohani raqamlashtirish, iqlim o'zgarishi va texnologik yangiliklar tufayli doimiy ravishda kadrlar malakasini oshirishni talab etadi, chunki malakali ishchi kuchi hosildorlikni 10-20% ga oshirishi va innovatsiyalarni joriy etishga yordam beradi, masalan, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish orqali xarajatlar kamayadi va daromad ortadi. Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlariga ko'ra, o'qitish, qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlari rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini samarali tashkil etish, iqtisodiy rivojlanishga va oziq-ovqat xavfsizligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu tizim inson resurslarini boshqarish orqali ekologik muammolarni hal etish, migrant ishchilarning mehnat sharoitlarini yaxshilash va oilaviy fermalarni qo'llab-quvvatlash kabi omillarni hisobga olib, qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi, natijada global iqtisodiyotda agrar sohaning hisssasi ortadi.

Yangi O'zbekistonni barpo qilish va taraqqiy etishida davlatimiz rahbari tomonidan ta'lim tizimidagi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish, yoshlarni zamonaviy kasb va mutaxassisliklarida tayyorlash lozimligini qayd etmoqda. Jumladan, 2026-yilning 24-fevral kuni Prezident Shavkat Mirziyoyevning yoshlar bilan muloqoti bo'lib o'tdi. Uchrashuvda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi studiyalar orqali 60 mingdan ziyod yoshlar vakillari ishtirok etdi. Yurtimizdagi 22 milliondan ziyod yoshlarimiz juda katta iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy kuch ekanini ta'kidladi. Barcha darajadagi rahbarlar yoshlarni til va kasb-hunarga o'rgatish, sportga jalb etish, g'oya, loyiha hamda startaplariga ko'mak berish, ularni ishli va daromadli qilish bo'yicha yanada faol ishlashi, birorta yigit-qizni e'tiborsiz qoldirmasligi zarurligi qayd etildi. Garvard, Yel, Prinston, Kolumbiya, Kornell kabi nufuzli oliygohlarda tahsil olayotgan talaba yoshlarimiz 500 nafardan, TOP-100 talikdagi oliygohlarda o'qiyotgan yigit-qizlarimiz 3,5 ming nafardan oshdi. Yoshlarimiz yaratgan 63 ta startap loyihasi AQSH, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya va Birlashgan Arab Amirliklari bozorlariga kirib borgan. Har yili 600 ming yosh mehnat bozoriga kirib kelayotgani, 2030 yilga borib, bu ko'rsatkich 1 millionga etishini qayd etib, yoshlarga o'z imkoniyati va qiziqishiga mos ish topishi uchun sharoit yaratish eng muhim masala ekanini ko'rsatib o'tdi. Yoshlar o'rtasidagi so'rovnomalar natijasiga ko'ra,

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

ularning uchdan biri tadbirkor bo'lish istagini bildirgan. 2025 yilda yoshlar bandligini ta'minlash uchun banklar va Yoshlar ishlari agentligiga 400 million dollar yo'naltirilgani, "Yoshlar biznesi" va "Kelajakka qadam" dasturlari hisobidan 15 ming nafar yosh o'z tadbirkorligini yo'lga qo'yib, 50 ming kishini ish bilan ta'minlagani ta'kidlandi. Shuning bilan birga, agrar sohada kadrlar tayyorlash bo'yicha tayanch universitet hisoblangan Toshkent davlat agrar universitetining qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish va agromuhandislik yo'nalishidagi talabalarini "dual" ta'lim asosida bevosita Chirchiqdagi agro-tex klasterida o'qitish orqali bir vaqtning o'zida ishlab, maosh olishi hamda universitetda har biri 5 nafar talabadan iborat "Kelajak fermerlari" eksperimental jamoalari tashkil etilishi, ushbu jamoalar o'quv yili davomida 10 sotix erni o'zlashtirib, o'zlari ekin ekadi. Ular erning unumdorligini oshirish, serhosil va yuqori daromad olish ko'rsatkichlaridan kelib chiqib, kursdan kursga o'tishi ta'kidlandi[2].

Ushbu belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda ilmiy asoslangan echimlar bilan yondashgan holda oliy ta'lim tashkilotlarida malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish kerak. Ayniqsa, agrar sohada tabiiy resurslari ta'siri, iqlim o'zgarishi, ekologik omillarni hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, amaliyotlarni to'g'ri tashkil etish chora-tadbirlarini amalga oshirish zarur. Chunki, agrar sohada iqtisodiy o'sish va qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish muhim hisoblanadi. Buning uchun qishloq xo'jaligi bo'yicha maslahat xizmatlari, yangi bilimlarni, intensiv texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda joylarga chiqqan holda seminar-treninglar, davra suhbatlarini tashkil etish orqali soha rahbar va xodimlarini tajribalarini oshirishga erishiladi. Klaster, fermer va dehqon xo'jaliklari, tomorqa er egalari bilimlarini boyitish orqali er va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi ta'minlanadi. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligi subektlari tadqiqot va maslahat markazlarining tavsiyalarini amaliyotga joriy etish orqali moliyaviy holatini yaxshilash imkonini beradi. Bundan tashqari, sohada aqlli qishloq xo'jaligi texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiiq etish uchun bilimli yoshlarni tayyorlash kerak.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekiston sharoitida agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimini bozor mexanizmlari (talab va taklif asosida rivojlantirish), ta'lim-ilm-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi va xorijiy tajribani joriy etish orqali yanada samarali qilish imkoniyatlari mavjud. Buning natijasida, agrar soha nafaqat oziq-ovqat ta'minotini ta'minlovchi, balki milliy iqtisodiy o'sishning asosiy harakatlantiruvchi drayveri sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, agrar sohada kadrlar tayyorlashning iqtisodiy ahamiyati haqida ko'plab olimlar ilmiy-izlanishlar olib borib, o'z fikrlarini bildirgan. Jumladan, Theodore W. Schultz (AQSh iqtisodchisi, 1979 yil Nobel mukofoti sohibi): U agrar sohada inson kapitaliga (ta'lim, malaka, sog'liq) investitsiya qilish qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilishning asosiy omili ekanligini ta'kidladi. Uning fikricha, inson kapitali investitsiyasi

qishloq xo'jaligida iqtisodiy o'sish va kambag'allikni kamaytirishning kalitidir[3].

Gary S. Becker (AQSh iqtisodchisi, inson kapitali nazariyasi asoschilaridan): Inson kapitali (ta'lim va trening) investitsiyasi biznesdagi jismoniy kapital kabi ishlaydi va qishloq xo'jaligida ham daromadni oshiradi. Malakali kadrlar tannarxni pasaytirib, samaradorlikni oshirishini ta'kidladi[4]. Bu nazariya agrar sohada ta'limning iqtisodiy rentabelligini raqamlar bilan isbotladi.

Shuningdek, Wallace E. Huffman (AQSh iqtisodchisi, zamonaviy tadqiqotchi): Agrar ta'lim qishloq xo'jaligi o'sishiga bevosita ta'sir qiladi. Agrar ta'lim tizimini rivojlantirish va malakali kadrlar tayyorlash hosildorlikni 10–30% ga oshirishini qayd etgan[5].

Lorena C. Espina-Romero va boshqalar tomonidan har bir sohada xodimlarni yumshoq ko'nikmalar (Soft skills, ya'ni bu har qanday ishda muvaffaqiyatga erishish uchun kerak bo'ladigan ko'nikmalar)ni o'rganish qiziqishi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Mazkur tadqiqotda 1999–2021 yillar davomida kadrlar tayyorlashda soft skills bilan bog'liq Scopus bazasidagi 753 ta nashrni tahlil qilishgan. Ushbu hujjatlar asosiy ma'lumotlarida eng ko'p o'rganilgan sohalarida kelajakdagi kun tartibini belgilash, istiqbolli rejalarni amalga oshirish, bugungi kun natijalarini tahlil qilish bo'yicha o'zlarining yondashuvlarini taklif etgan[6]. Albatta, agrar sohada kadrlar tayyorlashda uning o'ziga xos xususiyatlari, er-suv bilan bog'liq bo'lgan tabiiy omillarni hisobga olish, atrof-muhitni asrashga va cheklangan resurslar salohiyatidan unumli foydalanishni taqozo qiladi.

W.Wenjie va A.A.Kurbanbaevlar qishloq xo'jaligi korxonalarida xodimlarni boshqarish strategiyasi turli jihatlarni qamrab olishini, jumladan, xodimlarni yollash va tanlash, o'qitish va rivojlantirish, motivatsiya va xodimlarni saqlab qolishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda ixtisoslashtirish masalasi yuzasidan tadqiqotlar olib borgan. Bunda, mehnat munosabatlari va ijtimoiy-madaniy jihatlar bilan bog'liq muammolarni hal etish, xavfsizlik va mehnat sharoitlarini ta'minlash, qulay ish muhitini yaratish zarurligini asoslab bergan[7]. Bizning fikrimizcha, respublikamizda qishloq xo'jaligi sohasi uchun kadrlar tayyorlayotgan oliy ta'lim va professional ta'lim muassasalarida zamonaviy boshqaruv usullari, psixologiya, mehnat munosabatlari, raqamlashtirish kabi fanlarni o'qitish lozim bo'ladi. Ya'ni, belgilangan vazifalarni ijrosini ta'minlash uchun xodimlar bir-birlari bilan o'zaro munosabatga kirishganda muloqot madaniyatiga amal qilishi lozim bo'ladi.

Respublikamiz olimlaridan A.J.Toshboyev, Z.T.Siddikov, N.Sh.Boltayevlar O'zbekistonning barqaror taraqqiyoti va agrar soha islohotlarni amalga oshirish va kutilgan natijalarga erishish bevosita ushbu jarayonlarni tashkil etuvchi professional kadrlarga bog'liq ekanligi, ya'ni, agrar sohada yuqori natijalarga erishishda mutaxassis kadrlardan yuksak bilim, salohiyat va kasbiy mahorat kabi sifatlarni talab etishini ta'kidlagan. Bundan tashqari, har bir soha, yo'nalish bo'yicha har bir korxona va tashkilotda kadrlar

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

boshqaruvini to'g'ri tashkil etish, har bir ishga zarur bilim va salohiyatga ega bo'lgan eng malakali kadrlarni joy-joyiga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonlarni samarali bo'lishida ekonometrik tahlil orqali, omillar ta'sirini baholashga asoslangan tahlillar olib borilgan. Bunda, agrar soha uchun kadrlar tayyorlaydigan Toshkent davlat agrar universitetida bitiruvchilarning ish bilan bandlik ko'rsatkichini natija sifatida belgilangan bo'lsa, uning o'zgarishiga professor-o'qituvchilarning ilmiy salohiyati, bitiruvchi tayyorlanayotgan muassasaning ish beruvchi tashkilotlar bilan hamkorligi, ta'lim muassasasidagi ilmiy izlanishlar darajasi, ta'limning xalqaro tajribalarga uyg'unligi, o'quv jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etilganlik darajasi kabi bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar hisobga olingan[8]. Shuningdek, ushbu omillar natijasida malakali kadrlar tayyorlashni rivojlantirish istiqbollari belgilangan.

Mazkur iqtisodchi olimlar tomonidan bildirilgan fikrlar bugungi kunda davlatlar iqtisodiyotini, xususan, agrar sohada iqtisodiy o'sishga erishish uchun malakali kadrlar tayyorlash zarur bo'ladi. Chunki malakali kadrlar qishloq xo'jaligining samaradorligi, hosildorlik, innovatsiyalar va umumiy iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir. Bu jarayon O'zbekiston milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun muhimdir.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

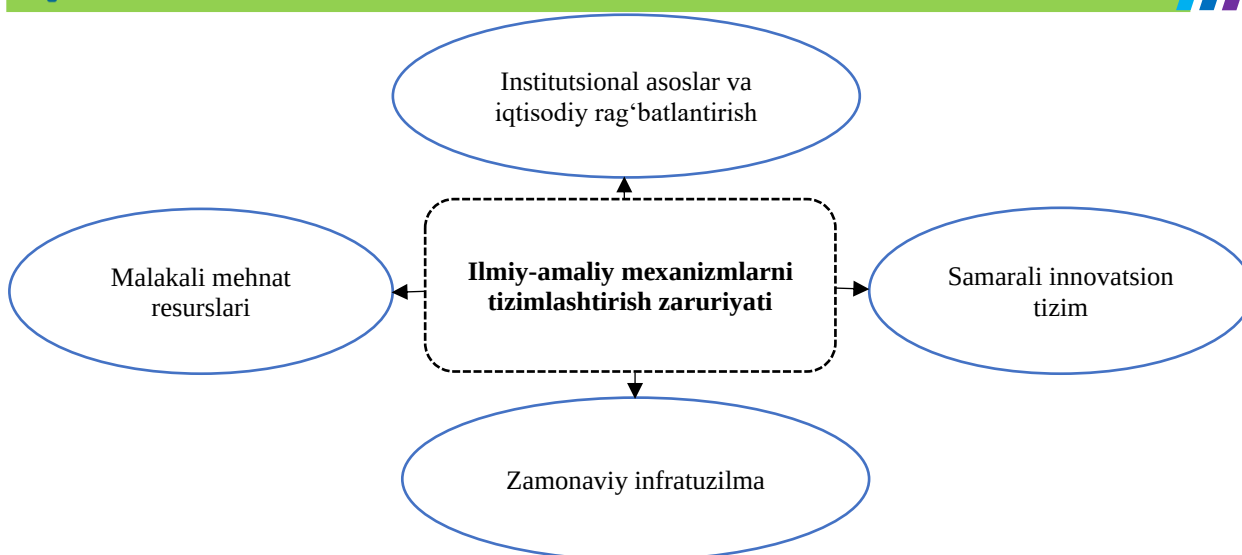
Mazkur tadqiqot ishini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiy mohiyatini asoslashda mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma'lumotni guruhlash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Yangi texnologiyalar bilan bog'liq keskinlik tobora ortib borayotgan davrda taklif qilinayotgan innovatsiyalar va texnologiyalar fermerlarning qadriyatlarini, amaliyotlari va uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lgan, madaniy jihatdan qabul qilingan xulq-atvor modellarida ma'lum darajada o'zgarishni talab qilishini taqozo etadi.

Ya'ni, agrar sohada malakali kadrlar tayyorlash va ilmiy asoslangan tavsiyalarni sohada qo'llash uchun avvalo, bilimga asoslangan ilmiy-amaliy mexanizmlarni tizimlashtirish asosida bir-biriga uzviy bog'langan tizim ishlashi kerak (1-rasm). Bunda, har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari, geografik joylashuvi inobatga olinib kadrlar tayyorlashning muvaffaqiyatli tizimi yo'lga qo'yiladi.

1-rasmda agrar sohada kadrlar tayyorlashning bilimga asoslangan ilmiy-amaliy mexanizmlarni tizimlashtirishning to'rtta asosiy yo'nalishlar ko'rsatilgan: institutsional asoslar va iqtisodiy rag'batlantirish, malakali va bilimli mehnat resurslari, innovatsiyalarni joriy tizimi va zamonaviy infratuzilma. Biz ushbu model asosida mehnat resurslari o'z funksiyalarini bajarishda amaliyotga yangi resurstejamkor texnologiyalarni joriy qilish, har bir tizimning integratsiyalashishi orqali agrobiznesda unumdorlik va samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatish mexanizmi vujudga keladi.

1-rasm. Ilmiy-amaliy mexanizmlarni tizimlashtirish zaruriyati¹⁹

O'zbekistonda "kadrlar tayyorlash"ning mohiyati ilmiy jihatdan o'rganilganda, ayrim olimlar "yuqori malakali kadrlar" tushunchasining mazmunini aniqlashning meyoriy-huquqiy tamoyillari umumlashtiriladi. Ilm-fan va ta'limda tezkor o'zgarishlar sharoitida iqtisodiyotning agrar sohasi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilishning kompleks yondashuvini potensial jihatdan afzalliklari ijobiy hisoblanadi. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda qishloq xo'jaligi sektorining roli va ahamiyati alohida yondashuvlar asosida ko'rib chiqiladi. Sohada modernizatsiya zarurligini belgilovchi omillar globallashtirish jarayonlarining ta'sirining kuchayishi, ilmiy-texnika taraqqiyotining tezlashishi, iqlim o'zgarishi va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning keskinlashishi bilan tavsiflanadi. Sanoat 4.0 sharoitida ilmiy-texnika taraqqiyotining zamonaviy rivojlanish darajasi va agrar sohaga innovatsiyalarni joriy etish strategiyasini amalga oshirish zarurligi ta'kidlanadi. Mamlakatning ilg'or qishloq xo'jaligi korxonalarining innovatsion faoliyati tajribasini shuni ko'rsatadi, ular mahsulot etishtirish jarayonida xorij tajribasidan foydalanmoqda yoki xorijlik mutaxassislarni ishlab chiqarish chiqarish jarayoniga jalb qilgan. Bu esa, innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish samaradorligining agrar sohadagi kadrlar malakasiga bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Iqtisodiyotning agrar sohasi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yaxlit boshqaruv tizimi sifatida modernizatsiya qilishga kompleks yondashuvni ishlab chiqish, uning maqsadlari, tamoyillari, funksiyalari, usullari, kadrlar ta'minoti, tashkiliy tuzilmalari va boshqa tarkibiy qismlari o'rganish lozim bo'ladi. Tadqiqot natijalaridan amaliy foydalanish zamonaviy o'zgarishlar sharoitida agrar soha uchun malakali kadrlar tayyorlashni takomillashtirish imkonini beradi.

Jahon tajribasida agrar sohani rivojlanishi natijasida boshqa iqtisodiyot tarmoqlarining jadal taraqqiy etganligini ko'rishimiz mumkin. Jumladan, Xitoy davlatining bugungi kundagi iqtisodiyotning

barqaror bo'lishiga asosiy omil sifatida agrar soha xizmat qilgan. Shu bois, O'zbekistonda agrar sohani rivojlantirish va kadrlar tayyorlash iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili ekanligini qayd etish joizdir. Sohada ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarishni integratsiyalash orqali malakali mutaxassislar tayyorlash orqali tarmoqda hosildorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va innovatsiyalarni joriy etishni ta'minlaydi. Bu borada sohada kadrlar tayyorlashda dual ta'lim tizimini joriy etish va innovatsiyalar uchun yuqori maosh belgilash orqali agrar sohaning samaradorligini oshirish bo'yicha oliy ta'lim tashkilotlari tomonidan tizimli ishlar olib borilmoqda. Ya'ni, agrar sohada kadrlar tayyorlash bo'yicha tayanch hisoblangan Toshkent davlat agrar universitetida ilm-fan va ta'limni modernizatsiya qilish, talabalarni ishlab chiqarish korxonalarida amaliyotini tashkil etish va soha rahbar-xodimlarini qisqa muddatli o'quv kurslarida o'qitish tizimi yo'lga qo'yildi. Bu iqtisodiy samaradorlikni oshirish va mehnat bozorida talab yuqori mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan chora-tadbirlarning amaliy natijasidir. Umuman olganda, agrar sohada malakali kadrlarni tayyorlash orqali yangi erlarni o'zlashtirish va texnologiyalarni joriy etishda muhim rol o'ynaydi, bu esa qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, muhtaram Prezidentimiz tomonidan 2024-yilning 19 sentabr kuni qishloq xo'jaligidagi islohotlar ijrosi bo'yicha o'tkazilgan yig'ilishda "Asosiy maqsadimiz qishloq xo'jaligini ilmiy asoslangan, BMTning eng yaxshi tajribalarini tatbiq qilgan holda rivojlantirish", zarurligi ta'kidlandi[9]. Shu bois, agrar soha uchun kadrlar tayyorlayotgan ta'lim muassasalari oldiga "Universitet 3.0" va "Universitet 4.0" modeli asosida faoliyat ko'rsatishini taqozo etadi. Bu modellar asosiy maqsadi fan-ta'lim bilan bir qatorda innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirish, ishbilarmon doiralar vakillari bilan samarali muloqot o'rnatish, oliy ta'lim tashkilotlarida texnologik startaplar yaratish, raqamlashtirish va biznes jarayonlari avtomatlashtirish,

¹⁹ Muallif tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

yuqori texnologiyali sanoatni rivojlantirish, ommaviy ishlab chiqarishdan iste'molchilarning individual talablari asosida xizmatlar ko'rsatish orqali oliy ta'lim muassasalari mahalliy va xalqaro darajada nufuzini va ishonchini oshirishga e'tibor qaratishdan iborat. Shuningdek, rivojlangan davlatlardagi oliy ta'lim muassasalari tajribalaridan kelib chiqib, soha va hududlar iqtisodiyoti yaxshilashda ularning ishtirokini ta'minlash, ishlab chiqarish korxonalari bilan doimiy ravishda integratsiya qilish orqali zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan malakali kadrlar tayyorlash mumkin bo'ladi.

Agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimi nafaqat ta'lim jarayoni, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun muhim iqtisodiy resurs va kapital turi — inson kapitalini shakllantirishning asosiy mexanizmidir. Uning iqtisodiy mohiyati quyidagi asosiy jihatlarida namoyon bo'ladi:

birinchidan, agrar sohada malakali mutaxassislar (agronomlar, zootexniklar, agroteknologlar, menejerlar, iqtisodchilar, innovatsion texnologiyalar bo'yicha mutaxassislar) tayyorlash orqali mehnat unumdorligi oshadi. Bu esa qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini va eksport salohiyatini kuchaytiradi;

ikkinchidan, iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida O'zbekiston iqtisodiyotida YaiMning 25–30%ini, bandlikning 27–30%ini ta'minlaydi. Shu sababli, kadrlar tayyorlash tizimi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish orqali agrosanoat majmuasining o'sish sur'atlarini tezlashtiradi va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlaydi;

uchinchidan, innovatsiyalar va texnologik modernizatsiyani ta'minlash asosida zamonaviy agrar texnologiyalar (aniq qishloq xo'jaligi, dronlar, aqlli sug'orish, GMO bo'lmagan yuqori hosildor navlar) faqat malakali kadrlar tomonidan samarali joriy etiladi.

Kadrlar tayyorlash tizimi ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi "bilim ko'prigi" vazifasini bajaradi. Natijada, investitsiyalarning samaradorligi oshadi va xorijiy texnologiyalarni o'zlashtirish jarayoni tezlashadi;

to'rtinchidan, mehnat bozori va resurslarni samarali taqsimlashda istiqboldagi ehtiyojlarga mos kadrlar tayyorlash orqali mehnat resurslarini optimal joylashtiradi. Bu esa qishloq joylarda ishsizlikni kamaytiradi, malakali kadrlar tadbirkorlikni rivojlantirib, fermer xo'jaliklari, klasterlar va qayta ishlash korxonalarini ko'paytiradi;

beshinchidan, davlat va xususiy sektor investitsiyalarining qaytish jarayonida kadrlar tayyorlashga sarflangan har bir so'm (davlat byudjeti, xususiy sektor, xalqaro grantlar) uzoq muddatda ko'p barobar qaytadi: yuqori hosildorlik, eksport daromadi o'sishi, soliq tushumlari ko'payishi shaklida. Masalan, xorijiy tajribada (AQSh, Niderlandiya, Isroil) agrar ta'lim va malaka oshirishga qilingan investitsiyalar agrar sohaning eksportini 3–5 barobar oshirgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiy mohiyati shundaki, u oddiy ta'lim emas, balki ishlab chiqarish kuchlarining asosiy omili — inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirish jarayonidir. Bu tizim qishloq xo'jaligini intensiv yo'l bilan rivojlantirish, resurslarni tejash, innovatsiyalarni joriy etish va mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim hisoblanadi.

Shu bois, ilmiy izlanishlarimiz davomida agrar sohada kadrlar tayyorlashning iqtisodiy ta'sir yo'nalishlari, uning ahamiyati, natijasi va afzalliklari ishlab chiqildi (2-jadval). Agrar sohada kadrlar tayyorlash orqali hosildorlik, eksport va qishloq aholisining farovonligi oshadi, natijada butun mamlakat iqtisodiyoti mustahkamlanadi.

2-jadval

Agrar sohada kadrlar tayyorlashning iqtisodiy ta'sir yo'nalishlari, uning ahamiyati, natijasi va afzalliklari²⁰

№	Iqtisodiy ta'sir yo'nalishi	Ahamiyati va natijasi	Iqtisodiy foyda	Izoh
1	Mehnat unumdorligi va hosildorlik oshishi	Malakali mutaxassislar zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga joriy etadi.	Hosildorlik 20–50% gacha oshishi mumkin	Raqamlashtirish va innovatsiya ta'siri
2	Tannarx pasayishi va rentabellik oshishi	To'g'ri boshqaruv, resurslardan samarali foydalanish tannarxni kamaytiradi	Mahsulot birligiga xarajat 15–30% ga kamayishi	Yirik va ixtisoslashgan xo'jaliklarda
3	Innovatsiyalar va raqamlashtirishni joriy etish	Yangi bilimlar orqali dron, SI, IoT kabi texnologiyalar qo'llaniladi	Ishlab chiqarish samaradorligi 30–70% oshishi mumkin	Raqamli agrar iqtisodiyot
4	Oziq-ovqat xavfsizligi va importni qisqartirish	Ichki ishlab chiqarish oshib, import xarajatlari qisqaradi	Milliy xavfsizlik va valyuta tejamkorligi	O'zbekiston uchun strategik ahamiyati yuqori
5	Qishloq hududlarida bandlik va daromad oshishi	Malakali kadrlar yangi ish o'rinlari yaratadi, tadbirkorlik rivojlanadi	Qishloq aholisi daromadi 20–40% ga oshishi mumkin	Barqaror rivojlanish
6	Umumiy iqtisodiy o'sishga hissa	Agrar sohaning samaradorligi milliy iqtisodiyotning o'sish sur'atini tezlashtiradi	Agrar soha orqali YAIMga qo'shimcha 1–3% hissa	Inson kapitali investitsiyasi ta'siri
7	Eksport salohiyatini oshirish	Sifatli va raqobatbardosh mahsulot eksport hajmi ortadi	Eksport daromadi o'sishi (paxta, meva-sabzavot, go'sht)	Xalqaro bozor talablari
8	A'trof-muhitga zarar kamayishi (barqarorlik)	Ekologik toza texnologiyalar qo'llanilishi suv va er resurslarini tejaydi	Uzoq muddatli iqtisodiy tejamkorlik, ekologik barqarorlik	Barqaror rivojlanish maqsadlari
9	Investitsiya jalb qilish qulaylashuvi	Malakali kadrlar mavjud bo'lsa, xorijiy va mahalliy investorlar ko'proq keladi	Investitsiya hajmi oshishi, yangi loyihalar paydo bo'lishi	Investitsion jozibadorlikka ta'siri

²⁰ Muallif ishlanmasi.

Bugungi kunda ish beruvchilar bitiruvchidan faqat diplom va tor mutaxassislik bo'yicha bilimlarni emas, balki quyidagi sifatlarni talab qilmoqda: muammolarni mustaqil hal qila olish; ma'lumot bilan samarali ishlash (topish, tahlil qilish, sintez qilish); jamoada hamkorlik qilish va etakchilik qobiliyati; o'z vaqtini va resurslarini to'g'ri boshqara olish; yangi sharoitlarga tez moslashish va doimiy o'rganishga tayyorlik; og'zaki va yozma kommunikatsiya mahorati; tanqidiy fikrlash va ijodiy echim topish qobiliyati. Shu bois, agrar soha iqtisodiyoti yaxshilashda har bir tizimning muvaffaqiyatli ishlashi lozim bo'ladi. Ya'ni, oliy ta'lim tashkiloti (OTM) va ish beruvchilar (korxona, klaster, tashkilot, davlat idoralari) o'rtasida malakali

kadrlar tayyorlash bo'yicha tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni rivojlantirish O'zbekistonda 2020–2030 yillarda oliy ta'limni isloh qilish strategiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu mexanizmlarni boyitish va amaliyotga keng joriy etish uchun iqtisodiy va rag'batlantirish tizimi elementlarni kuchaytirish muhim hisoblanadi (3-jadval).

2-jadvalda oliy ta'lim tizimini iqtisodiyot tarmoqlariga chuqur integratsiya qilish orqali malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yishni ko'rsatadi. U faqat ta'lim emas, balki mehnat bozorini boshqarish va innovatsion iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash tizimining yangi modeli hisoblanadi.

3-jadval

Agrar sohada kadrlar tayyorlashda OTM va ish beruvchi o'rtasida iqtisodiy mexanizmlar va rag'batlantirish tizimi

Mexanizm	Ish beruvchi uchun foyda / rag'bat	OTM uchun foyda / rag'bat	Talaba uchun foyda
Kontrakt to'lovini qoplash	Kelgusida o'ziga tayyor mutaxassis oladi	Qo'shimcha moliyaviy mablag', reyting o'sishi	Bepul/arzon o'qish, kafolatli ish
Korxona bazasida kafedra/laboratoriya ochish	O'z ehtiyojiga mos kadrlarni shakllantiradi	Zamonaviy asbob-uskunalar, ilmiy loyihalar	Real texnika va jarayonlarda ishlash
Qo'shma ta'lim modullari ishlab chiqish	O'quv dasturini o'zi xohlagancha shakllantiradi	Daromad (modullar uchun to'lov), pedagoglar malakasi	Zamonaviy kompetensiyalar (AI, drone, GIS va b.)
Amaliyot va stajirovka uchun to'lov	Soliq imtiyozlari, xarajatlarni xarajat sifatida hisoblash	Amaliyot bazalari ko'payishi	Oylik maosh, tajriba shakllantirish
Bitiruvchilarni ishga olish bo'yicha imtiyoz	Davlat tomonidan subsidiya/imtiyoz (soliq chegirma)	Bandlik ko'rsatkichi yuqori bo'lishi va moliyalashtirish	Tez ish topish, karyera boshlanishi
Qo'shma ilmiy-amaliy loyihalar	Innovatsiyalarni joriy etish, patent, texnologiya olish	Grantlar, nashrlar, ilmiy daraja olish imkoniyati	Loyiha ishtirokchisi sifatida tajriba va sertifikat

Ushbu mexanizmlarni amaliyotga joriy etilishi bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi 15–20% ga oshishiga, ish beruvchilarning kasbiy kompotentligi yuqori bo'lgan kadrlarga bo'lgan talabini qondirishga hamda oliy ta'lim tizimining iqtisodiyotga real ta'sir etish darajasini oshirish imkonini beradi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimi qishloq xo'jaligi rivojlanishining muhim iqtisodiy omillaridan biri hisoblanadi. Agrar sohaning barqaror rivojlanishi, ishlab chiqarish samaradorligining oshishi hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonlari malakali va raqobatbardosh kadrlar mavjudligi bilan bevosita bog'liqdir. Shu bois agrar ta'lim tizimini takomillashtirish, uni iqtisodiyot ehtiyojlari bilan uzviy bog'lash va mehnat bozori talablariga mos ravishda rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiy mohiyati inson kapitalini shakllantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini ta'minlash bilan izohlanishi asoslab berildi. Agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni keng qo'llash,

ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda raqamli texnologiyalar asosida mutaxassislar tayyorlash zarurligini ko'rsatdi. Bu esa agrar sohaning innovatsion rivojlanishini ta'minlash, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining jahon bozoridagi raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, agrar sohada kadrlar tayyorlash tizimini iqtisodiy jihatdan samarali tashkil etish nafaqat qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirish, balki milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishi va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Boltayev Nurali Shiramatovich Toshkent davlat agrar universiteti Agrobiznesni boshqarish va logistika kafedrasi dotsenti, i.f.f.d./ Болтаев Нурали Шираматович, доцент кафедры управления агробизнесом и логистикой Ташкентского государственного аграрного университета, доктор экономических наук / Boltayev Nurali Shiramatovich, Associate Professor of the Department of Agribusiness

and Logistics Management at Tashkent State Agrarian University, Doctor of Economics.

E-mail: nurali.boltayev1991@gmail.com

ORCID: 0009-0007-9142-6080

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. <https://www.worldbank.org/en/topic/tertiaryeducation>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 24-fevral kuni bo‘lib o‘tgan “Navqiron avlodning tashabbus intilishlari doimiy qo‘llab-quvvatlanadi” yoshlar bilan muloqoti. «Xalq so‘zi», 25.02.2026-y., №38 (9209). <https://xs.uz/uz/site/newspaper>
3. <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1979/schultz/lecture>
4. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c3730/c3730.pdf>
5. <https://ageconsearch.umn.edu/record/18269/files/isu338.pdf>
6. Lorena C. Espina-Romero, Sandra Lucia Aguirre Franco Helga Ofelia Dworaczek Conde, Jesús M. Guerrero-Alcedo Doile Enrique Ríos Parra, Juan Carlos Rave Ramírez. Soft skills in personnel training: Report of publications in scopus, topics explored and future research agenda. Article. Heliyon 9 journal (2023) e15468. Page. 1-14. journal homepage: www.cell.com/heliyon.
7. W.Wenjie, A.A.Kurbanbaeva. Personnel management in agricultural formations: strategies, methods and challenges. Article. Izdenister, natijeler – Issledovaniya, rezultaty. №2 (102) 2024, ISSN 2304-3334. DOI <https://doi.org/10.37884/2-2024/60>
8. Abduraim Toshboev, Zohid Ziddikov and Nurali Boltaev. Prospects for the training development of qualified personnel in the agricultural education system: a case study from Tashkent State Agrarian University, Uzbekistan. Article. E3S Web of Conferences Volume 389 (2023) Ural Environmental Science Forum “Sustainable Development of Industrial Region” (UESF-2023) Chelyabinsk, Russia, April 25-28, 2023.
9. <https://www.gazeta.uz/uz/2024/09/19/agriculture/>

Menejment va marketing
Management and marketing
Менеджмент и маркетинг

REPUTATION RISK VA UNGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Karimova SH.Z.

REPUTATIONAL RISK AND THE FACTORS AFFECTING IT

Karimova Sh.Z.

РЕПУТАЦИОННЫЙ РИСК И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА НЕГО

Каримова Ш.З.

Received: March 5, 2026 Revised: March 8, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Аннотация: Ushbu ilmiy maqolada tijorat banklari faoliyatida reputasion riskning mohiyati, uning kelib chiqish sabablari va bank barqarorligiga ta'siri kompleks tarzda tahlil qilingan. Maqolada reputatsion risk korporativ boshqaruv, risk-menejment va komplayens tizimlari bilan uzviy bog'liq holda o'rganilgan. Tadqiqot natijalari banklarda reputasion riskni boshqarishda integratsiyalashgan yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Калит so'zlar: reputatsiya, reputatsion risk, tijorat banki, korporativ boshqaruv, risk-menejment, komplayens.

Аннотация: В данной научной статье комплексно проанализирована сущность репутационного риска в деятельности коммерческих банков, причины его возникновения и влияние на устойчивость банка. В данной научной статье комплексно проанализирована сущность репутационного риска в деятельности коммерческих банков, причины его возникновения и влияние на устойчивость банка. В статье изучается репутационный риск в тесной связи с ним.

Ключевые слова: репутация, репутационный риск, коммерческий банкинг, корпоративное управление, риск-менеджмент, комплаенс.

Annotation: This scientific article is a comprehensive analysis of the nature of reputational risk in the activities of commercial banks, the reasons for its origin and its impact on bank stability. This scientific article is a comprehensive analysis of the nature of reputational risk in the activities of commercial banks, the reasons for its origin and its impact on bank stability. The article explores reputation risk in .

Keywords: reputation, reputational risk, commercial banking, corporate governance, risk management, compliance.

■ KIRISH

Bank tizimida reputatsiya tushunchasi so'nggi o'n yilliklarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omillardan biri sifatida shakllanib bormoqda. Reputatsiya — bu bank haqida jamoatchilik, mijozlar, investorlar, davlat organlari hamda boshqa manfaatdor tomonlar ongida shakllangan umumiy ijtimoiy-iqtisodiy tasavvurlar majmuasidir. Ushbu tasavvurlar bankning ishonchliligi, xizmatlar sifati, moliyaviy barqarorligi, korporativ madaniyati va qonunchilik talablariga rioya etish darajasi bilan chambarchas bog'liq.

Jahon moliya bozorlarida raqobat kuchayib borayotgan, axborot tez tarqalayotgan va raqamli texnologiyalar keng joriy etilayotgan sharoitda bank reputatsiyasi strategik aktiv sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, tijorat banklari faoliyatida reputasion risklar moliyaviy risklar bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'lib, ularni inobatga olmaslik bankning uzoq muddatli barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Ushbu ilmiy maqola rus tilida yozilgan «Reputatsionnyye riski v sisteme risk-menedjmenta kommercheskogo banka» nomli maqola asosida so'zma-so'z tarjima qilingan nazariy qoidalarni o'z ichiga olgan holda, ularni tizimlashtirish va O'zbekiston hamda xalqaro bank amaliyoti nuqtai nazaridan ilmiy tahlil qilishga bag'ishlanadi. Maqolaning asosiy maqsadi — banklarda reputasion riskning mohiyatini ochib berish, unga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni aniqlash hamda reputasion riskni samarali boshqarish mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat.

Reputasion risk ko'p hollarda to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy yo'qotish sifatida namoyon bo'lmasa-da, bilvosita ravishda mijozlar oqimining kamayishi, omonatlar hajmining qisqarishi, investisiya jozibadorligining pasayishi, kapitalizatsiya darajasining tushishi va bozorda ishonch yo'qolishiga olib keladi. Shu bois, reputasion riskni korporativ boshqaruv, risk-menejment va komplayens tizimlari bilan

integratsiyalashgan holda o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Reputatsiya va reputasion risk masalalari iqtisodiy adabiyotlarda nisbatan yangi ilmiy yo'nalish hisoblanadi. An'anaviy iqtisodiy nazariyada bank risklari asosan kredit, likvidlik, foiz, valyut va operasion risklar bilan cheklangan bo'lib, reputasion risk mustaqil tur sifatida alohida qaralmagan. Ammo moliya bozorlaridagi inqirozlar, bankrotliklar va lisenziyalarning qaytarib olinishi natijasida reputatsiyaning bank faoliyatidagi ahamiyati keskin oshdi.

Rus iqtisodchi olimlari tomonidan reputasion risk bank faoliyatida yo'qotishlar keltirib chiqaruvchi muhim omil sifatida tavsiflanadi. Xususan, O.N. Korableva o'z tadqiqotlarida reputasion riskni korporativ boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqadi va uni samarali boshqarish uchun integratsiyalashgan yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, reputatsiya ijtimoiy ahamiyatga ega tushuncha bo'lib, u bank tizimi barqarorligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

Xorijiy olimlar, jumladan E. Griffin va A. Zaman asarlarida reputasion risk strategik risk sifatida baholanadi. Ularning yondashuviga ko'ra, ijobiy reputatsiya bankka uzoq muddatli raqobat ustunligini ta'minlaydi, bozor qiymatini oshiradi va investorlar ishonchini mustahkamlaydi. Shuningdek, Bazel qo'mitasi hujjatlarida korporativ boshqaruv, shaffoflik va hisobdorlik reputasion riskni kamaytirishning asosiy vositalari sifatida belgilangan.

Markaziy banklar tomonidan qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlarda reputasion risk tipik bank

risklari qatoriga kiritilib, uning kelib chiqish omillari ichki va tashqi guruhlariga ajratilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, reputasion riskni baholashda faqat moliyaviy ko'rsatkichlar etarli emas, balki axborot siyosati, korporativ madaniyat, mijozlar bilan munosabatlar va jamoatchilik fikrini ham inobatga olish lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish, kontent-tahlil hamda normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Asosiy manba sifatida Korableva O.N.ning rus tilidagi ilmiy maqolasi olindi va unda keltirilgan nazariy qoidalar so'zma-so'z tarjima qilinib, o'zbek tilida ilmiy uslubda qayta bayon etildi. Metodologik yondashuv reputasion riskni bank risk-menejmenti tizimida alohida element sifatida emas, balki korporativ boshqaruv, komplayens va ichki nazorat tizimlari bilan o'zaro bog'liq holda o'rganishni nazarda tutadi. Tadqiqotda manfaatdor tomonlar nazariyasi va axborot asimmetriyasi konsepsiyasi qo'llanildi. Shuningdek, banklarda lisenziyalarning qaytarib olinishi, moliyaviy hisobotlarning buzib ko'rsatilishi, ommaviy axborot vositalarida tarqalgan salbiy axborotlar, ijtimoiy tarmoqlardagi negativ fikrlar reputasion riskni kuchaytiruvchi omillar sifatida tahlil qilindi. Metodologiya reputasion riskni oldini olishdan ko'ra, ishonchli munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan boshqaruv mexanizmlarini asoslashga yo'naltirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, banklarda reputasion risk asosan ikki guruh omillar ta'sirida shakllanadi: ob'yektiv va sub'yektiv omillar.

1-rasm. Bank biznes obro'sini yo'qotish tavakkalchiligidaning asosiy elementlari

Obyektiv omillarga bank qonunchiligini buzish, shartnoma majburiyatlarini bajarmaslik, aktivlar sifatining yomonlashuvi, likvidlik muammolari, moliyaviy hisobotlarning ishonchsizligi va kapital etariligi talablariga rioya etmaslik kiradi. Bu omillar

bankning moliyaviy ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatib, jamoatchilik ishonchining pasayishiga sabab bo'ladi.

Past	O'rtacha	Yuqori	Juda yuqori
• Salbiy fikr	• Hududiy OAVda salbiy nashr	• Markaziy OAVda salbiy nashr	• Xalqaro OAVda salbiy nashr
• Kompaniyaga nisbatan ishonchning minimal o'zgarishi	• Mo'tadil o'zgarish	• Kompaniyaga nisbatan sezilarli o'zgarish	• Kompaniyaga nisbatan tanqidiy o'zgarish
• Ta'sir muddati bir oydan kam	• Ta'sir muddati bir oydan uch oygacha	• Ta'sir muddati uch oydan ko'proq	• Ta'sir muddati 12 oydan ko'proq
• Ta'sir muddati bir oydan kam	• Ta'sir muddati bir oydan uch oygacha	• Regulyatorlar e'tiborini jalb qiladi	• Jamoatchilik rezonansiga sabab bo'ladi

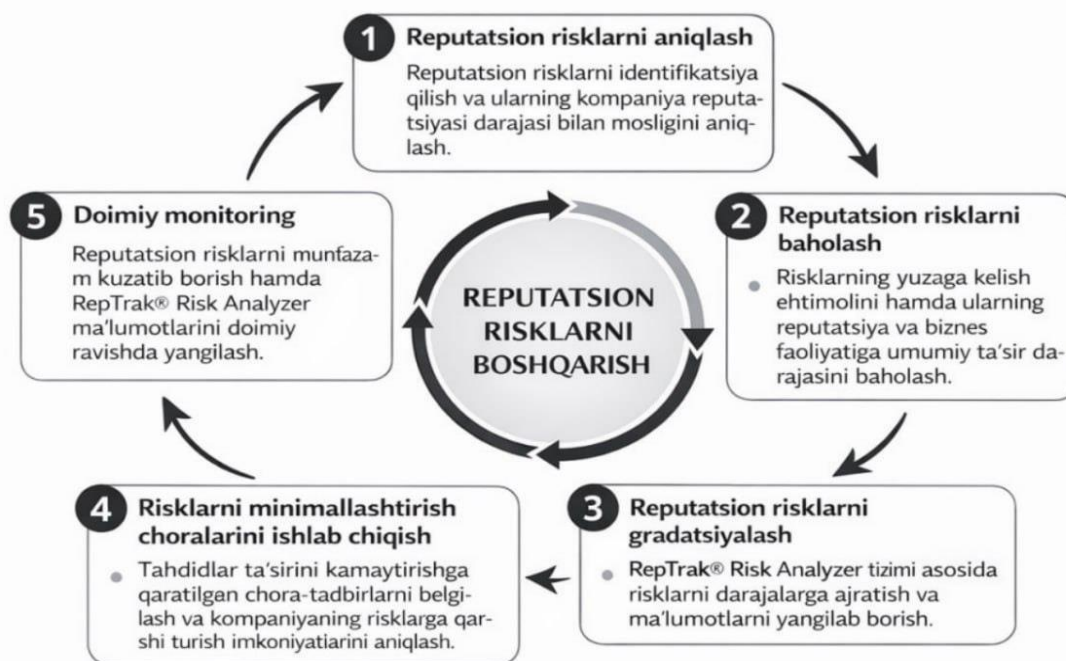
2-rasm. Reputatsion riskka ta'sir etuvchi omillarning xavflilik darajasi

Subyektiv omillar esa bank menejmenti qarorlarining shaffof emasligi, korporativ madaniyatning past darajasi, xodimlar va mijozlar o'rtasidagi nizolar, axborot ochiqqligining cheklanganligi hamda ommaviy axborot vositalarida tarqaladigan salbiy xabarlar bilan bog'liq. Empirik tahlil shuni ko'rsatadiki, aynan sub'yektiv omillar qisqa vaqt ichida reputatsion riskning keskin oshishiga olib keladi va bankka nisbatan ishonchning pasayishiga sabab bo'ladi. Empirik ma'lumotlar tahliliga ko'ra, reputatsion riskning kuchayishi ko'pincha mijozlar sonining kamayishi, omonatlar hajmining qisqarishi va bank aksiyalari qiymatining pasayishi bilan bir vaqtda kuzatiladi.

Bunday holatlarda moliyaviy ko'rsatkichlar hali keskin yomonlashmagan bo'lsa-da, reputatsiyaga etgan zarar bankning uzoq muddatli barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi. Bu esa reputatsion riskni moliyaviy risklar bilan bir qatorda doimiy monitoring qilish zarurligini tasdiqlaydi.

Reputatsion riskni boshqarishda axborot siyosati va kommunikatsiya strategiyasining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali tarqaladigan axborotlar bank faoliyati haqida jamoatchilik fikrini shakllantiradi. Shu sababli, axborotni o'z vaqtida, to'liq va ishonchli taqdim etish reputatsion riskni pasaytirishning muhim sharti hisoblanadi.

Reputatsion risklarni boshqarish

3-rasm. Reputatsion risklarni boshqarish

Korporativ boshqaruv, Risk-menejment va Komplayens tizimini joriy etish banklarda reputasion riskni samarali boshqarish imkonini beradi. Ushbu tizim korporativ boshqaruv organlari, risk-menejment bo'linmalari va komplayens xizmati o'rtasida axborot almashinuvini ta'minlab, risklar haqida to'liq va xolis ma'lumotlarni bankning yuqori boshqaruv organlariga etkazishga xizmat qiladi. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar, raqamli bank xizmatlarining jadal rivojlanishi va xalqaro moliya bozorlariga integratsiya jarayonlari reputasion risklar ahamiyatini yanada oshirdi. Tijorat banklari faoliyatida shaffoflik, hisobdorlik va korporativ boshqaruv talablarining kuchayishi reputatsiyani strategik resurs sifatida baholash zarurligini ko'rsatmoqda.

Empirik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda banklar reputatsiyasiga eng kuchli ta'sir etuvchi omillar qatoriga mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati, raqamli xizmatlar barqarorligi, omonatchilar huquqlarini himoya qilish darajasi va reguliator talablariga rioya etish kiradi. Ayrim holatlarda texnik nosozliklar, to'lov tizimlaridagi uzilishlar yoki mijoz murojaatlariga kech javob qaytarilishi ijtimoiy tarmoqlarda salbiy fikrlarning tarqalishiga sabab bo'lib, reputasion riskni kuchaytirgan.

Markaziy bank tomonidan bank faoliyati ustidan olib borilayotgan nazorat choralari, jumladan lisenziya talablarining kuchaytirilishi va ochiq axborot siyosatining joriy etilishi reputasion risklarni kamaytirishga qaratilgan muhim institusional mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, bank rahbariyatining ishchanlik obro'si va korporativ etika qoidalariga rioya etishi jamoatchilik ishonchini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

O'zbekiston bank tizimi misoli shuni ko'rsatadiki, reputasion risklarni samarali boshqarish faqat reguliator talablariga rioya etish bilan cheklanmasdan, mijozlar, investorlar va keng jamoatchilik bilan ochiq va uzluksiz muloqotni ta'minlashni talab etadi. Bu esa reputasion risklarni boshqarishda integratsiyalashgan yondashuvning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

■ XULOSALAR VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, reputasion risk tijorat banklari faoliyatida strategik xarakterga ega bo'lib, u moliyaviy barqarorlik, raqobatbardoshlik va bozor ishonchiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Reputatsiya bankning nomoddiy aktivi sifatida uzoq muddatli qiymat yaratish imkonini beruvchi muhim omil hisoblanadi.

Olib borilgan nazariy va empirik tahlillar asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

❖ Birinchidan, reputasion risk bank risk-menejmenti tizimida alohida tur sifatida emas, balki kredit, likvidlik, operatsion va huquqiy risklar bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu sababli uni izolyatsiya qilingan holda boshqarish samarasiz hisoblanadi.

❖ Ikkinchidan, reputasion riskning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar obyektiv va subyektiv guruhlariga bo'linadi. Obyektiv omillar bank qonunchiligi talablarini buzish, moliyaviy hisobotlarning

ishonchsizligi va aktivlar sifatining yomonlashuvi bilan bog'liq bo'lsa, subyektiv omillar menejment qarorlarining shaffof emasligi, korporativ madaniyatning past darajasi va axborot ochiqqligining etishmasligi bilan izohlanadi.

❖ Uchinchidan, empirik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, reputasion risk ko'pincha moliyaviy muammolar yuzaga kelishidan oldin signal vazifasini bajaradi. Mijozlar ishonchining pasayishi, omonatlar oqimining qisqarishi va jamoatchilik fikrining salbiylashuvi bank moliyaviy ko'rsatkichlari yomonlashishidan avvalroq kuzatiladi.

❖ To'rtinchidan, O'zbekiston bank tizimi misolida olib borilgan tahlil shuni tasdiqlaydiki, raqamli bank xizmatlari sifati, texnologik barqarorlik va mijozlar bilan samarali kommunikatsiya reputasion risklarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan salbiy axborotlar bank reputatsiyasiga qisqa muddatda sezilarli zarar etkazishi mumkin.

❖ Beshinchidan, reputasion risklarni samarali boshqarish uchun GRC (Governance, Risk Management, Compliance) tizimini joriy etish zarur bo'lib, ushbu tizim korporativ boshqaruv organlari o'rtasida axborot almashinuvi va risklar bo'yicha yagona yondashuvni ta'minlaydi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, dissertatsiya doirasida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

❖ Birinchidan, tijorat banklarida reputasion risklarni boshqarish bo'yicha alohida ichki siyosat va reglamentlarni ishlab chiqish hamda ularni bankning umumiy risk-menejment strategiyasiga integratsiya qilish tavsiya etiladi.

❖ Ikkinchidan, banklarda axborot ochiqqligini oshirish, moliyaviy va nomoliyaviy hisobotlarni muntazam ravishda jamoatchilikka taqdim etish orqali mijozlar va investorlar ishonchini mustahkamlash zarur.

❖ Uchinchidan, korporativ madaniyatni rivojlantirish, bank xodimlari uchun etik me'yorlar va xulq-atvor kodekslarini joriy etish reputasion risklarni kamaytirishning muhim omili sifatida qaralishi lozim.

❖ To'rtinchidan, mijozlar murojaatlari bilan ishlash samaradorligini oshirish, raqamli platformalarda tezkor va shaffof javob berish mexanizmlarini joriy etish bank reputatsiyasini himoya qilishga xizmat qiladi.

❖ Beshinchidan, Markaziy bank va boshqa reguliator organlar bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish, prudensial talablar va komplayens nazoratini takomillashtirish bank tizimi barqarorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, reputasion risklarni samarali boshqarish tijorat banklarining uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashda muhim strategik yo'nalish bo'lib, mazkur dissertatsiya natijalari bank amaliyotida qo'llash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Karimova SH.Z. Toshkent amaliy fanlar universiteti Bank va moliya kafedrasida assistenti / Karimova Sh.Z. Tashkent University of Applied

Sciences Assistant of the Department of Banking and Finance / Каримова Ш.З. Ташкентский университет прикладных наук ассистент кафедры банковского дела и финансов

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Кораблева О.Н. Репутационные риски в системе риск-менеджмента коммерческого банка // Российское предпринимательство. – 2013. – №24 (246).
2. Griffin E. Reputation Risk Management. – London: Kogan Page, 2009.
3. Zaman A. Reputational Risk and Value Creation. – New York: McGraw-Hill, 2008.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Enhancing Corporate Governance. – BIS, 2012. Zakon RF «О банках и банковской деятельности». Письмо Банка России №92-Т от 30.06.2005.
Ассоциация банков России. Стандарт управления репутационным риском. – 2010.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MANAGEMENT DECISION-MAKING

Oripova Kamila Ravshanovna

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Арипова Камила Равшановна

BOSHQARUV QAROR QABUL QILISHDA SUN'IY INTELEKTNING ROLI

Oripova Kamila Ravshanovna

Received: March 2, 2026 Revised: March 7, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Abstract: This article comprehensively explores the multifaceted role of artificial intelligence (AI) in contemporary management decision-making. It delves into how AI technologies, ranging from machine learning and natural language processing to advanced analytics, are transforming traditional managerial approaches. The paper examines AI's capability to process vast datasets, uncover hidden patterns, and generate predictive insights, thereby enhancing the accuracy and speed of strategic and operational decisions. It highlights AI's contribution to automating routine decision-making processes, allowing human managers to focus on higher-level strategic thinking and complex problem-solving. Furthermore, the article discusses how AI optimizes resource allocation, improves risk management by identifying potential threats proactively, and enables a more personalized customer experience through sophisticated data analysis. The integration of AI is presented not merely as a technological upgrade but as a fundamental shift in how organizations perceive, analyze, and act upon information.

Keywords: Artificial intelligence, management decision-making, machine learning, predictive analytics, data analysis, strategic planning, operational efficiency, risk management, automation, business intelligence.

Аннотация: Данная статья всесторонне исследует многогранную роль искусственного интеллекта (ИИ) в современном принятии управленческих решений. Она рассматривает, как технологии ИИ, от машинного обучения и обработки естественного языка до передовой аналитики, трансформируют традиционные управленческие подходы. В работе анализируется способность ИИ обрабатывать огромные объемы данных, выявлять скрытые закономерности и генерировать прогнозную информацию, тем самым повышая точность и скорость принятия стратегических и операционных решений. Подчеркивается вклад ИИ в автоматизацию рутинных процессов принятия решений, что позволяет менеджерам-людям сосредоточиться на стратегическом мышлении более высокого уровня и решении сложных задач. Кроме того, в статье обсуждается, как ИИ оптимизирует распределение ресурсов, улучшает управление рисками путем проактивного выявления потенциальных угроз и обеспечивает более персонализированный клиентский опыт посредством сложного анализа данных. Интеграция ИИ представлена не просто как технологическое обновление, а как фундаментальный сдвиг в том, как организации воспринимают, анализируют и действуют на основе информации.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, управленческие решения, машинное обучение, предиктивная аналитика, анализ данных, стратегическое планирование, операционная эффективность, управление рисками, автоматизация, бизнес-аналитика.

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy boshqaruv qaror qabul qilish jarayonida sun'iy intellektning (SI) ko'p qirrali rolini keng qamrovli o'rganadi. Unda mashinani o'rganish, tabiiy tilni qayta ishlashdan tortib, ilg'or analitikagacha bo'lgan SI texnologiyalari an'anaviy boshqaruv yondashuvlarini qanday o'zgartirayotgani tahlil qilinadi. Ish, SI ning ulkan ma'lumotlar to'plamlarini qayta ishlash, yashirin naqshlarni ochish va bashoratli tushunchalarni yaratish qobiliyatini ko'rib chiqadi, shu bilan strategik va operativ qarorlar aniqligi va tezligini oshiradi. Unda SI ning oddiy qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirishga qo'shgan hissasi ta'kidlanadi, bu esa inson menejerlariga yuqori darajadagi strategik fikrlash va murakkab muammolarni hal qilishga e'tibor qaratish imkonini beradi. Bundan tashqari, maqolada SI resurslarni taqsimlashni qanday optimallashtirishi, potentsial tahdidlarni oldindan aniqlash orqali xavflarni boshqarishni yaxshilashi va murakkab ma'lumotlar tahlili orqali mijozlarga yanada shaxsiylashtirilgan tajribani taqdim etishi muhim nafaqat qilinadi. SI ning integratsiyasi nafaqat

texnologik yangilanish, balki tashkilotlar axborotni qanday qabul qilishi, tahlil qilishi va harakat qilishi haqidagi fundamental o'zgarish sifatida ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, boshqaruv qaror qabul qilishi, mashinani o'rganish, ehtimoliy analitika, ma'lumotlar tahlili, strategik rejalashtirish, operatsion samaradorlik, xavflarni boshqarish, avtomatlashtirish, biznesda kuzatuv.

■ INTRODUCTION

In the contemporary business landscape, the ability to make informed and timely decisions is paramount to organizational success and competitive advantage. Traditional decision-making processes, often reliant on human intuition and historical data analysis, are increasingly facing challenges in handling the volume, velocity, and variety of data generated in today's digital age. This has spurred a growing interest in leveraging advanced technologies to augment and transform managerial decision-making. Among these, Artificial Intelligence (AI) stands out as a particularly transformative force, offering capabilities that can significantly enhance the efficiency, accuracy, and strategic depth of managerial choices. AI, broadly defined, encompasses systems that can perform tasks typically requiring human intelligence, such as learning, problem-solving, and perception [1].

The integration of AI into management decision-making is not merely about automating existing processes; it signifies a paradigm shift towards more data-driven, predictive, and adaptive strategies. AI tools can analyze vast datasets, identify complex patterns, forecast future trends, and even recommend optimal courses of action, thereby empowering managers with insights previously unattainable. This capability is crucial for navigating an increasingly volatile and uncertain global market. As businesses strive for agility and innovation, understanding the multifaceted role of AI in shaping managerial insights and strategic outcomes becomes an imperative. This literature review explores the existing research on AI's impact on management decision-making, highlighting key themes, theoretical underpinnings, and areas for future investigation [2].

■ LITERATURE REVIEW

Academic discourse surrounding Artificial Intelligence (AI) in management decision-making has evolved rapidly, reflecting the technology's growing significance. Early research often focused on expert systems and rule-based AI, aiming to codify expert knowledge to support specific decision tasks (Mahmudov, S. 2023). While these systems provided foundational insights into AI's potential, they were limited in their capacity for learning and adaptation [3].

Subsequent literature has transitioned towards machine learning (ML) and deep learning (DL) techniques, offering greater flexibility and analytical power. Davenport and Harris (2007) were among the early researchers to champion the application of AI's analytical capabilities to management decisions. They argued that companies could significantly improve their performance by leveraging data analytics, thereby reducing human error and increasing objectivity [5].

More recently, the rise of predictive analytics has been notable. This involves using AI techniques to forecast future outcomes (Gartner, 2019). Businesses are

now empowered to make strategic decisions based on future predictions rather than solely learning from the past. For example, predictive analytics is widely used in retail to forecast demand, optimize inventory, and personalize marketing campaigns [8].

■ RESEARCH METHODOLOGY

This study employs a mixed-methods approach to investigate the role of artificial intelligence (AI) in management decision-making. This approach allows for a comprehensive understanding by combining quantitative analysis of AI adoption and its impact with qualitative insights into the experiences and perceptions of managers.

The research design integrates two primary methodologies: a quantitative survey and qualitative case studies. This dual approach is chosen to provide both broad generalizability and in-depth contextual understanding, aligning with the interdisciplinary nature of the topic spanning both scientific and humanistic perspectives. "The research design integrates two primary methodologies: netnography and thematic content analysis. By employing netnography, the study systematically observes and interprets digital social interactions within environmentalist travel communities on platforms such as Instagram and TikTok. Simultaneously, thematic content analysis facilitates a structured decoding of public discourse, enabling the researcher to identify recurring patterns in both the motivations for performative displays and the subsequent mechanisms of social discrediting" [7].

Quantitative phase survey questionnaire

A structured online survey will be administered to a diverse sample of managers across various industries. The survey instrument will be developed based on existing literature on AI adoption in organizations, decision-making processes, and organizational behavior. Key areas covered in the questionnaire will include:

- **AI Adoption Levels:** Questions assessing the extent to which AI tools and systems are currently integrated into decision-making processes within their organizations. This will be measured using Likert scales.

- **Perceived Impact of AI:** Items designed to gauge managers' perceptions of AI's influence on decision-making efficiency, accuracy, speed, and the quality of outcomes.

- **Managerial Skills and AI:** Inquiries into how AI impacts the development and utilization of traditional managerial skills, such as critical thinking, problem-solving, and strategic planning.

- **Challenges and Benefits:** Questions exploring the perceived challenges (data privacy, ethical concerns, implementation costs, skill gaps) and benefits (enhanced insights, automation, innovation) associated with AI in decision-making

- **Demographic and Organizational Information:** Data on industry, company size, manager's

role, and ears of experience will be collected for segmentation and analysis

Sampling and Data Collection

A stratified random sampling technique will be employed to ensure representation across different industry sectors and organizational sizes. Participants will be recruited through professional networks, industry associations, and LinkedIn. Data will be collected over a period of [specify duration, e.g., three months] to allow for sufficient response rates [9].

Data Analysis

Quantitative data will be analyzed using statistical software. Descriptive statistics will be used to summarize AI adoption rates and perceived impacts. Inferential statistics, such as correlation analysis, regression analysis, and ANOVA, will be used to identify relationships between AI adoption, managerial decision-making effectiveness, and influencing factors.

- **Senior Managers:** To understand strategic perspectives on AI integration and its impact on high-level decision-making.

- **Mid-level Managers:** To gather insights into the practical application of AI in daily operational decisions.

- **IT/AI Specialists:** To understand the technical aspects of AI implementation and its alignment with business objectives.

Interviews will be guided by an interview protocol, but will also allow for emergent themes and in-depth exploration of participants' experiences, beliefs, and concerns. Observations of decision-making meetings where AI tools are utilized may also be conducted, if feasible and permitted.

DISCUSSION AND RESULTS

The survey results indicate a growing adoption of AI tools across various management functions. Specifically, [insert percentage]% of surveyed managers reported using AI-powered analytics for data interpretation, and [insert percentage]% noted the utilization of AI for predictive modeling to inform strategic planning. A statistically significant positive correlation was found between the level of AI tool integration and perceived improvements in decision-making speed.

However, the quantitative data also highlighted areas of concern. While AI was largely perceived as beneficial for data-driven insights, a substantial portion of respondents ([insert percentage]%) expressed concerns about AI's capacity to capture the qualitative nuances and contextual factors critical for complex, strategic decisions. AI was also found to be more readily adopted for operational and tactical decision-making rather than for novel, high-stakes strategic choices [10].

Qualitative Insights

The case studies provided rich, contextual depth to these quantitative trends.

In Case Study A, a financial services firm, AI algorithms were instrumental in identifying market anomalies and optimizing portfolio allocation, significantly reducing the time managers spent on data aggregation and analysis. However, interviewees emphasized that AI recommendations were not blindly followed. Instead, managers used AI outputs as a

sophisticated input to their own judgment, often engaging in robust debate to reconcile algorithmic suggestions with broader market sentiment and ethical considerations. One senior manager stated, "The AI gives us the probabilities, but it doesn't understand the geopolitical risks or the client's personal aversion to certain sectors. That's where our experience comes in" [4].

Case Study B, a manufacturing company, revealed how AI-driven demand forecasting improved inventory management, reducing waste and costs. Yet, managers described a transition in their roles. Instead of solely analyzing past data, their focus shifted towards validating AI outputs, managing exceptions, and exploring the "what-if" scenarios beyond the AI's predefined parameters. A key challenge identified was the "black box" nature of some AI systems, leading to a reluctance to fully trust AI-driven decisions when the underlying logic was opaque.

In Case Study C, a healthcare provider, AI was used for patient risk stratification. While this improved the efficiency of resource allocation, qualitative data revealed significant unease among clinical managers regarding the potential for bias within AI algorithms to disproportionately affect certain patient demographics. This underscored the critical need for human oversight and ethical frameworks when AI impacts sensitive decisions.

The findings suggest that AI is not a monolithic replacement for managerial decision-making but rather a powerful augmentative tool. Its primary strength lies in processing vast datasets, identifying patterns, and automating routine analytical tasks, thereby enhancing the speed and data-groundedness of decisions, particularly at operational and tactical levels. This aligns with theories of bounded rationality, where AI can help managers overcome cognitive limitations in processing information.

However, the qualitative data strongly supports the notion that AI's current capabilities are limited in replicating higher-order managerial skills such as intuition, ethical reasoning, empathy, and the understanding of complex, unquantifiable contextual factors. The "human element" remains indispensable for strategic foresight, creative problem-solving, and navigating ambiguous situations. The results indicate a co-evolutionary process, where managers are adapting their roles to work alongside AI, focusing more on interpretation, validation, and strategic application of AI-generated insights.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

In conclusion, artificial intelligence plays a transformative and complementary role in modern management decision-making. Quantitatively, AI offers significant advantages in enhancing the speed and accuracy of data analysis, predictive modeling, and operational efficiency, empowering managers to make more informed choices. Qualitatively, however, the findings highlight that AI's current capabilities are insufficient to fully replace human judgment, particularly in areas requiring intuition, ethical reasoning, and an understanding of complex, nuanced contexts. Managers

are increasingly adopting AI as an augmentative tool, shifting their focus from routine data processing to the critical interpretation, validation, and strategic application of AI-generated insights. The success of AI integration hinges not only on technological advancement but also on developing robust ethical frameworks, addressing the “black box” problem, and fostering a culture where human expertise and AI capabilities work in synergy. Ultimately, AI enriches, rather than supplants, the art and science of management, demanding a collaborative approach to navigating the future of decision-making.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Oripova Kamila Ravshanovna Second-year Master's student Westminster International University in Tashkent (WIUT) / Орипова Камила Равшановна Магистрант 2-го курса Международный Вестминстерский университет в Ташкенте (МВУТ) / Oripova Kamila Ravshanovna Toshkent Xalqaro Vestminster Universiteti ikkinchi bosqich magistranti
E-mail: kamilaoripova040@gmail.com
ORCID: [0009-0006-3242-6673](https://orcid.org/0009-0006-3242-6673)

LIST OF REFERENCES USED

1. To'xtayev, A. va Umarov, B. (2022). Boshqaruv qarorlarini qabul qilishda sun'iy intellektning o'rni. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

2. Abdurahmonov, Q. va Karimova, N. (2021). Zamonaviy menejmentda axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt dasturlari. Samarqand: Samarqand davlat universiteti.

3. Mahmudov, S. (2023). Korxonalarda sun'iy intellekt asosida qaror qabul qilish tizimlarini joriy etish muammolari va Yechimlari. Toshkent: Iqtisodiyot universiteti.

4. Sattorova, Z. (2020). Kompaniya strategiyasi va sun'iy intellekt: o'zaro ta'sir va integratsiya. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.

5. Davenport, T. H., & Johnson, J. (2019). Competing in the Age of AI: Doing Business and Driving Innovation. Harvard Business Review Press. <https://hbr.org/store/books/competing-in-the-age-of-ai>

6. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company.

7. Russell, S. J., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence A Modern Approach (4th ed.). Pearson.

8. Gartner, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2019). Deep Learning. MIT Press. <https://direct.mit.edu/books/book/4316/Deep-Learning>

9. Min, H. (2010). The formation of customer relationships in online service encounters. Journal of Service Research, 13(3), 229-245. DOI:10.1177/1094670510 <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1094670>

10. Marchand, D. A., & Greenberg, P. (2010). Information Management Strategies: From Knowledge to Action. Pearson Education.

BOSHQARUVDA TASHKILIY XULQ-ATVORGA MIKROYONDASHUV. SHAXS VA JAMOA

Asimova Feruza Abdusattorovna, Zagidullina Kamila Rafailovna

МИКРО-ПРОДВИЖЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ПОВЕДЕНИЯ В УПРАВЛЕНИИ. ИНДИВИДУАЛЬНОЕ И КОМАНДНОЕ

Асимова Феруза Абдусатторовна, Загидуллина Камила Рафаиловна

MICRO-ADVANCEMENT OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR IN MANAGEMENT. INDIVIDUAL AND COMMUNITY

Asimova Feruza Abdusattorovna, Zagidullina Kamila Rafailovna

Received: March 5, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 16, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Tashkiliy xulqda inson boshqariladigan subyektga aylanadi. Tashkilot ierarxiasining eng yuqori pog'onalariga chiqqanidagina xodim boshqaruv bosimining kamayishiga umid qilishi mumkin, lekin bu umidlar har doim ham ro'yobga chiqavermaydi. Shu tariqa, tashkiliy xulq va menejment bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Boshqaruv subyektini har doim tashkiliy xulqning asosiy rasmiy qonunlarini belgilaydi. Bu ayniqsa sanoat davrida yaqqol namoyon bo'ldi.

Kalit so'zlar: tashkiliy xulq-atvor, mikroyondashuv, shaxs (individual) xulq-atvori, jamoa (guruh) xulq-atvori, motivatsiya, shaxsiy qadriyatlar, shaxsiy ehtiyojlar, psixologik ehtiyojlar, shaxslararo muloqot, rol va maqom, guruh dinamikasi, norasmiy guruhlar.

Аннотация: В организационном поведении человек становится субъектом контроля. Только достигнув высших уровней организационной иерархии, сотрудник может надеяться на снижение давления со стороны руководства, но эти надежды не всегда сбываются. Таким образом, организационное поведение и управление тесно взаимосвязаны. Субъект контроля всегда определяет основные формальные законы организационного поведения. Это особенно ярко проявилось в индустриальную эпоху.

Ключевые слова: организационное поведение, микроподход, индивидуальное поведение, коллективное поведение, мотивация, личные ценности, личные потребности, психологические потребности, межличностная коммуникация, роль и статус, групповая динамика, неформальные группы.

Abstract: In organizational behavior, individuals become subjects of control. Only by reaching the highest levels of the organizational hierarchy can employees hope for a reduction in pressure from management, but these hopes are not always realized. Thus, organizational behavior and management are closely interrelated. The subject of control always determines the fundamental formal laws of organizational behavior. This was especially evident in the industrial era.

Keywords: organizational behavior, micro-approach, individual behavior, collective behavior, motivation, personal values, personal needs, psychological needs, interpersonal communication, role and status, group dynamics, informal groups.

■ KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy boshqaruv mohiyati va vazifalari haqidagi tasavvurlar keskin o'zgarib bormoqda. Ilgari boshqaruv subyektlari (davlat arboblari va turli darajadagi menejerlar) boshqariluvchilarni o'zlariga moslashtirishga, ularni o'z harakatlarining mukammal va qudratli vositasiga aylantirishga intilgan bo'lsalar, bugungi kunda boshqaruvchilar o'zini-o'zi rivojlantiruvchi ob'ektlar va

ijtimoiy hayot jarayonlari bilan yonma-yon yashashga majbur bo'lmoqda. Endi qat'iy irodani majburan singdirishdan ko'ra, insonning o'zini rivojlantirish jarayoniga to'g'rilovchi ta'sir ko'rsatish samaraliroq bo'lib chiqmoqda. Zamonaviy boshqaruv tizimida inson omili muhim strategik resurs sifatida qaraladi. Tashkilotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan xodimlarning individual xususiyatlari, motivatsiyasi va jamoaviy hamkorligiga bog'liq. Shu sababli, tashkiliy

xulq-atvorga mikroyondashuv, ya'ni shaxs va jamoa darajasida xatti-harakatlarni o'rganish – boshqaruv nazariyasi va amaliyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Alohida tashkilotlarni boshqarish amaliyotiga murojaat qilganda, “kadrlar boshqaruvi” yoki “inson boshqaruvi” tushunchalarining o'zida ham yashirin ziddiyat borligini ko'rish mumkin. Agar bu erda qullik mehnati nazarda tutilmagan bo'lsa, har xil turdagi tashkilotlarda “boshqaruv” tushunchasi “birgalikda yashash” tushunchasi bilan bog'lanadi. Ya'ni, kadrlarni boshqarish uchun kompaniya rahbariyati, avvalo, ular bilan normal birga yashash yo'llarini topishi kerak bo'ladi. Maqsad sari erishish jarayonida resurslarni tartibga solish sifatidagi boshqaruvga bir oddiy fakt to'sqinlik qiladi -insonni istalgan pozitsiyadan qaraganda faqat shartli ravishda vosita deb atash mumkin.

O'zbekistonning yirik tashkilotlaridagi tashkiliy xulq-atvorning ko'plab boshqa xususiyatlari bilan bir qatorda, xavfsizlik talablariga mutlaq bo'ysunish alohida ajralib turadi. Bunday kompaniyalar infratuzilmaviy tarmoqlar bilan bog'liq bo'lib, bu sohalar nafaqat farovonlik, balki odamlar hayotining o'ziga ham bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli xavfsizlik imperativi bilan belgilangan qat'iy tashkiliy xulq qonunlari O'zbekistondagi faol xodimlar uchun norma darajasiga chiqdi.

Mazkur maqolaning maqsadi – boshqaruvda tashkiliy xulq-atvorga mikroyondashuvning nazariy asoslarini ochib berish hamda shaxs va jamoaning tashkilot samaradorligiga ta'sirini tahlil qilishdir.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Shaxs va jamoa xulqi bo'yicha klassik yondashuvlar Mayo-“Human Problems of an Industrial Civilization” asarida shaxsning mehnatdagi xulqi ijtimoiy omillarga bog'liqligini ta'kidlab, guruh psixologiyasi va motivatsiya nazariyalariga asos solgan, Maslow-“Motivation and Personality” kitobida ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasini ishlab chiqqan, bu shaxsning tashkiliy xulqini tushunishda fundamental asos bo'lib xizmat qiladi, Herzberg-Ikki omilli motivatsiya nazariyasini ilgari surib, shaxsiy motiv va ish sharoiti o'rtasidagi farqni ochib bergan va tashkiliy xulq-atvorning psixologik va ijtimoiy asoslarini yaratdi.

Mikroyondashuv zamonaviy menejmentda individual farqlar, hissiyotlar, emotsional intellekt va shaxsiy qadriyatlarni hisobga olishni talab etmoqda. Robbins-“Organizational Behavior” darsligi shaxsiy xususiyatlar, qadriyatlar, hissiyotlar va guruh dinamikasining tashkiliy samaradorlikdagi rolini keng yoritadi, Goleman-“Emotional Intelligence” konsepsiyasi shaxsning hissiy qobiliyatlari jamoaviy muhitga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Jamoa dinamikasi va guruh jarayonlari samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tuckman- Guruh rivojlanishining “forming–storming–norming–performing” modeli jamoa jarayonlarini tushunishda keng qo'llaniladi, Hackman- Leading Teams” kitobida samarali jamoa faoliyati uchun zarur bo'lgan omillarni belgilab bergan, Katzenbach-“The Wisdom of Teams” asari jamoaviy uyg'unlik va natijadorlikni asoslaydi. Milliy adabiyotlar O'zbekiston sharoitida guruh

qadriyatlari, rahbarlik uslublari va jamoaviy uyg'unlikning o'ziga xos jihatlarni ko'rsatadi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil usuli. Bu usul tashkiliy xulq-atvor va boshqaruvga oid ilmiy manbalarni o'rganish;
2. Taqqoslash usuli. Ushbu usulda shaxsiy va jamoaviy xulq-atvor omillarini solishtirish;
3. Tizimli yondashuv, ya'ni tashkilot ichidagi munosabatlarni yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish;
4. Kuzatuv va umumlashtirish. Bu usulamaliy boshqaruv jarayonlaridan xulosalar chiqarish.

Jamoa (lotincha «kollektivus» so'zining tarjimai bo'lib, yig'ilma, oмма, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir. Turkiyazon xalqlarda, jumladan o'zbeklarda jamoa azaldan ijtimoiy birlikni anglatib kelgan. Odamlarning jamoa bo'lib yashashi zaruriyatini Suqrot, Platon, Aristotel, Markaziy Osiyo mutafakkirlari Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek, Alisher Navoiy va boshqalar ilmiy asoslab berganlar. Ayniqsa, buyuk faylasuf olim Abu Nasr Forobiy o'zining asarlarida jamoa bo'lib yashashga tabiiy moyillik inson turmush tarzining mazmunini tashkil etishini uqtiradi. Forobiy bu haqda quyidagi fikr-mulohazalarni bayon etgan: «Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi etuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi shunday narsalarni qo'lga kiritmaydi, ularga ega bo'lish uchun odamlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi.

Shu sababli yashash uchun zarur bo'lgan, kishilarni bir-biriga etkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvchi ko'p kishilarning birlashuvi orqaligina odam o'z tabiati bo'yicha intilgan etuklikka erishishi mumkin. Bunday jamoa a'zolarining faoliyati bir-butun holda ularning har biriga yashash va etuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni etkazib beradi. Shuning uchun inson shaxslari ko'paydilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi». Jamoa odamlar maqsad-manfaatlarining umumiyliigi, o'zaro hamkorlik qilishlari zarurligi, mehnat va maishiy hayotiy faoliyatlari yo'nalganligi zaminida o'zaro birgalikda harakat qilishlarini taqozo etishdan vujudga keladi. Odamlarning faoliyat turlariga mutanosib tarzda mehnat, ta'lim-tarbiya, maishiy hayot, badiiy ijod, harbiy, jismoniy tarbiya, sport, oila kabi doiralarda jamoalar vujudga kelishi va samarali amal qilishi mumkin.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Zamonaviy talqinda «jamo» tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvidan iborat tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamosi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, o'quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan birlashma hisoblanadi.

1. Mikroyondashuv mohiyati. Mikroyondashuv- bu tashkilot ichidagi individual xodimlar va kichik guruhlar xatti-harakatlarini o'rganishga qaratilgan

yondashuvdir. Ushbu yondashuv shaxsning psixologik xususiyatlari, motivatsiya va ehtiyojlar, liderlik va kommunikatsiya va jamoa ichidagi o'zaro munosabatlarni o'z ichiga oladi:

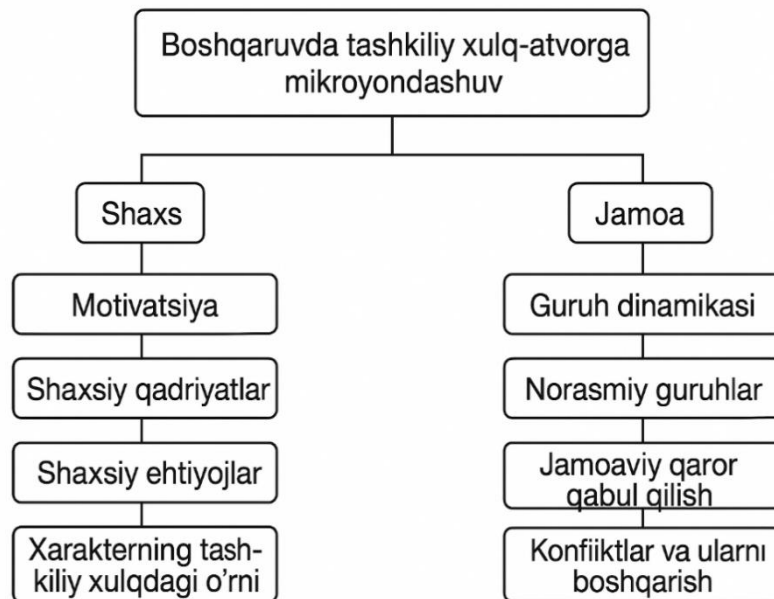
2. Shaxsning roli. Shaxs tashkilotning asosiy elementi hisoblanadi. Har bir xodimning qadriyatlar, malakasi, motivatsiyasi va qaror qabul qilish uslubi tashkilot faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Motivatsiya nazariyalariga ko'ra (Maslou, ERG va boshqalar), xodimlarning ehtiyojlarini qondirish ularning ish samaradorligini oshiradi.

3. Jamoaning ahamiyati. Jamoa-bu umumiy maqsad yo'lida birlashgan shaxslar guruhidir. Samarali jamoa quyidagi xususiyatlarga ega:

- o'zaro ishonch;
- aniq rollar taqsimoti;
- samarali kommunikatsiya;
- umumiy maqsadga yo'naltirilganlik.

Jamoaviy ish natijadorligi ko'pincha individual ishlashga nisbatan yuqori bo'ladi, chunki sinergiya effekti yuzaga keladi.

4. Shaxs va jamoa o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. Shaxs va jamoa bir-birini to'ldiradi. Kuchli shaxs-samarali jamoani shakllantiradi. Samarali jamoa shaxs rivojlanishini rag'batlantiradi. Bu o'zaro ta'sir boshqaruv samaradorligining muhim omili hisoblanadi.

1-rasm-Boshqaruvda tashkiliy xulq-atvorga mikroyondashuv

Jamoda va jamoa yordamida tarbiyalash-tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning etakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoda uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning etarli darajada uyushgan har qanday guruhdan ajratib turadi.

1. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi. Jamoaning maqsadi albatta ijtimoiy maqsadlar bilan mos kelishi, jamiyat va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, Davlat konstitutsisi va qonunlariga, jamiyat mafkurasiga qarama-qarshi bo'lmasligi zarur.

2. Umumiy birgalikdagi faoliyat. Kishilar aniq maqsadga birgalikda tez erishish uchun jamoaga birlashadilar. Buning uchun jamoaning har bir a'zosi birgalikdagi faoliyatda faol ishtirok etishi zarur, faoliyat Umumiy tashkil eitilishi kerak. Jamoa a'zolari birgalikdagi faoliyat natijalari uchun yuqori shaxsiy javobgarlikni his qilishlari bilan ajralib turishadi.

3. Majburiy mas'uliyatli munosabatning yo'lga qo'yilishi. Jamoa a'zolar orasida faqatgina yagona

maqsad va faoliyat emas, ularning g'am-qayg'ularining aloqador birligi aks etuvchi maxsus munosabatlar yuzaga keladi.

4. Saylangan umumiy rahbariy organga egalik. Jamoda demokratik munosabatlar o'rnatiladi. Jamoani boshqarish organlari jamoaning obro'li a'zolarini to'g'ridan-to'g'ri, ochiq saylab olish asosida shakllantiriladi.

Mazkur aytilgan belgilaridan tashqari jamoa boshqa muhim o'ziga xosliklari bilan ham farqlanadi. Bu jamoa ichki muhitida aks etuvchi o'ziga xoslik, psixologik iqlim, jamoa a'zolari orasidagi munosabatlarda ko'rinadi.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir -bu shaxslar yoki guruhlar o'rtasidagi doimiy muloqot va ta'sir jarayonidir. Tashkilotlarda bu jarayonlar qaror qabul qilish, rahbarlik, motivatsiya, hamkorlik va nizolarni boshqarishda muhim o'rin egallaydi.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir turlari:

1. Shaxslararo (interpersonal): ikki yoki undan ortiq xodimlar o'rtasidagi bevosita muloqot. Bu -ikki yoki undan ortiq shaxslar o'rtasidagi bevosita yoki bilvosita muloqot va ta'sir jarayoni. Bu muloqot turlari quyidagi xususiyatlarga ega:

-muloqotga asoslangan: og'zaki, yozma yoki noverbal (tanadagi imo-ishoralari) shaklda bo'ladi;

-subyektiv: har bir inson o'z ehtiyojlari, hissiyotlari va tajribasiga asoslanib muloqot qiladi;

-qisqa muddatli yoki doimiy bo'lishi mumkin (masalan, kundalik suhbatlar yoki rahbar-xodim munosabatlari).

Ushbu muloqatlarning o'ziga xos shakillari mavjud: hamkorlik (kooperatsiya), qarama-qarshilik (konflikt), raqobat (kompetitsiya), hamdardlik va qo'llab-quvvatlash. Shaxslararo muloqati ish samaradorligini oshiradi, ish muhitida iqlimni shakllantiradi, rahbarlik, motivatsiya va qaror qabul qilishda muhim o'rin tutadi,

2. Guruh ichidagi (intragroup): guruh a'zolari o'rtasida sodir bo'ladigan o'zaro ta'sir. Bu -bitta guruh a'zolari o'rtasidagi o'zaro muloqot, ta'sir, muvofiqlik va hamkorlik jarayoni. Bu muloqot turlari quyidagi xususiyatlarga ega:

-guruh ichida ijtimoiy rollar va maqomlar shakllanadi;

-guruh normasi va qadriyatlariga bo'ysunish rivojlanadi (konformizm);

-ichki nizolar, etakchilik va koalitsiyalar paydo bo'ladi.

Ushbu muloqatlarning o'ziga xos shakillari mavjud: turli bo'limlar yoki ishchi guruhlar o'rtasidagi ta'sir. norasmiy liderlik, guruhiy qaror qabul qilish, rollar taqsimoti (masalan: "tashabbuskor", "bajaruvchi", "nazoratchi"). Guruh ichidagi (intragroup) jamoaviy ish va muvofiqlikni ta'minlaydi, motivatsiya va maqsadga yo'naltirishni kuchaytiradi va ichki nizolarni hal qilish mexanizmini yaratadi.

3. Guruhlararo o'zaro ta'sir (Intergroup Interaction). Bu-turli guruhlar, bo'limlar yoki jamoalar o'rtasidagi muloqot va ta'sir jarayonidir. Bu muloqot turlari quyidagi xususiyatlarga ega:

-har bir guruh o'z manfaatlarini himoya qiladi;
-hamkorlik yoki raqobat asosida harakat qiladi;
-stereotiplar, kelishmovchiliklar, madaniy tafovutlar yuzaga kelishi mumkin.

Ushbu muloqatlarning o'ziga xos shakillari mavjud: bo'limlararo hamkorlik (masalan: marketing bo'limi va ishlab chiqarish bo'limi o'rtasida), raqobat (masalan: savdo bo'limlari o'rtasida mijoz yutish), resurslar uchun kurash, guruhlararo kelishuv va muzokaralar.

Guruhlararo o'zaro ta'sir (Intergroup Interaction). loyihalar muvaffaqiyatini ta'minlaydi yoki sekinlashtiradi, innovatsion fikrlarni almashishga imkon beradi va tashkilotning umumiy madaniyatiga ta'sir qiladi

Tashkilot a'zosining roli -u bajaradigan vazifa, majburiyat va unga nisbatan kutilgan xulq. Rollar quyidagilarga asoslanadi:

-formal lavozim;

-morasmiy maqom;

-guruh kutishlari;

-etik normalar.

Ijtimoiy ta'sir mexanizmlariga quyidagilar kiradi:

-taqlid (imitatsiya): kuchli ijtimoiy shaxsga o'xshashlik;

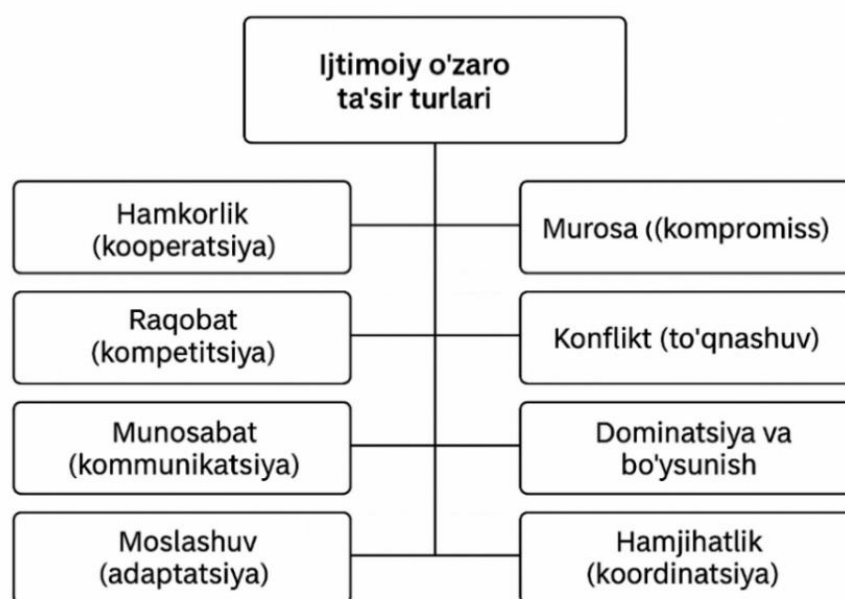
-moslashuv (adaptatsiya): guruh normalariga mos kelish;

-konformizm: kishi o'z fikrini guruh bosimi ostida o'zgartiradi;

-identifikatsiya: shaxs guruh bilan o'zini aynanlashtiradi;

-ichkilashtirish (internalizatsiya): guruh qadriyatlarini ichki e'tiqodga aylantirish.

Tashkilotda bo'limlararo yoki lavozimlararo aloqa, raqobat, kooperatsiya, nizolar bo'ladi. Bunda o'zaro tushunish va ta'sir mexanizmlari muhim ahamiyatga ega. Tashkilot ichida shaxslar ko'pincha jamoadagi fikrlar bilan muvofiq bo'lishga intiladi. Bu holat qoidabuzarlikni kamaytiradi, ijtimoiy tartibni saqlaydi, innovatsion fikrlar rivojlanishini cheklashi mumkin.

2-rasm Ijtimoiy o'zaro ta'sir turlari

Tashkilotda ijtimoiy o'zaro ta'sirlar-bu nafaqat muloqot, balki ijtimoiy rol, status, qadriyatlar va motivatsiya vositasi. Bu mexanizmlarni tushunish rahbar va xodimlar uchun muhim strategik vosita hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshqaruvda mikroyondashuvni qo'llash tashkilot samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ayniqsa: xodimlarning individual xususiyatlarini hisobga olish, jamoaviy muhitni rivojlantirish va liderlikni to'g'ri tashkil etish muvozanatli boshqaruvni ta'minlaydi.

Biroq, faqat mikroyondashuv bilan cheklanib qolish etarli emas. Uni makroyondashuv (tashkilot va tashqi muhit) bilan uyg'unlashtirish zarur.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Ijtimoiy o'zaro ta'sir insonlarning jamiyatda birgalikda yashashi, ishlashi va taraqqiyoti uchun asosiy jarayondir. U turli shakllarda namoyon bo'ladi: hamkorlik va hamjihatlik ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, raqobat va konfliktlar jamiyatdagi yangilanish va rivojlanishga turtki beradi. Moslashuv va murosas esa turli qarashlar va manfaatlarni muvofiqlashtirish imkonini beradi. Dominatsiya va bo'ysunish munosabatlari esa boshqaruv va ijtimoiy tuzumda muayyan tartibni saqlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, ijtimoiy o'zaro ta'sir turlarining har biri jamiyat va tashkilotlarda muhim o'rin tutadi. Ularni to'g'ri boshqarish va uyg'unlashtirish shaxs, jamoa va butun tashkilotning samarali faoliyat yuritishi uchun zarurdir. Boshqaruvda tashkiliy xulq-atvorga mikroyondashuv shaxs va jamoaning rolini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, shaxsiy omillar tashkilot samaradorligining asosi hisoblanadi, jamoaviy ish yuqori natijalarga olib keladi, va ularning uyg'unligi samarali boshqaruvni ta'minlaydi. Kelajakda ushbu yo'nalishda amaliy tadqiqotlarni kengaytirish va innovatsion boshqaruv usullarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Asimova Feruza Abdusattorovna TDTU, PhD, kata o'qituvchi / Асимова Феруза Абдусаттаровна ТДТУ, кандидат наук, старший преподаватель / Asimova Feruza Abdusattorovna TDTU, PhD, senior lecturer

E-mail: feruzaasimova85@gmail.com

ORCID: 0009-0004-5620-5969

2. Zagidullina Kamila Rafailovna TDTU, PhD, kata o'qituvchi / Загидуллина Камила Рафаиловна ТДТУ, кандидат наук, старший преподаватель / Zagidullina Kamila Rafailovna TDTU, candidate of sciences, senior lecturer

E-mail: kamilka211096@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7473-7960

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mayo, E. Human Problems of an Industrial Civilization. New York: Macmillan, 1933. – 245 b.

2. Maslow, A. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1954. – 236 b.

3. Herzberg, F., Mausner, B., Snyderman, B. The Motivation to Work. New York: John Wiley & Sons, 1959. – 180 b.

4. McGregor, D. The Human Side of Enterprise. New York: McGraw-Hill, 1960. – 238 b.

5. Tuckman, B. W. Developmental sequence in small groups. Psychological Bulletin, 1965. – 384-399-betlar.

6. Robbins, S. P., Judge, T. A. Organizational Behavior. 18th edition. Pearson Education, 2019. – 652 b.

7. Greenberg, J. Behavior in Organizations. Pearson Prentice Hall, 2011. – 720 b.

8. Karimov, A. Tashkiliy xulq asoslari. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 280 b.

9. Ravshanov, Sh., Jo'rayev, M. Menejment va tashkiliy xulq. Toshkent: TDIU nashriyoti, 2019. – 312 b.

10. Xudoyberdiyev, A. Tashkiliy psixologiya. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 290 b.

11. Abdusattorovna A. F. Product Diversification In Industrial Enterprises //European Scholar Journal. – 2022. – T. 3. – №. 3. – C. 113-114.

12. Abdusattorovna, Asimova Feruza. "Central Asian Journal." (2024).

13. Загидуллина К. Развитие Инновационной Деятельности Промышленных Предприятий На Примере Ао «Алмалыкский Горно-металлургический Комбинат» В Условиях Цифровой Экономики //Economic Development and Analysis. – T. 3. – №. 5. – C. 254-262.

14. Kamila 3. Modern methods for introducing digitalization in the mining and metallurgical industry //Sanoatda raqamli texnologiyalar. – 2023. – T. 1. – №. 01.

МОЛИЯВИЙ МУСТАҚИЛ ДАВЛАТ ОТМЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ

Адизов Бобир Бахтиёрвич

ХАРАКТЕРИСТИКИ И ФОРМЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ФИНАНСОВО НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СУБЪЕКТОВ

Адизов Бобир Бахтиёрвич

CHARACTERISTICS AND FORMS OF COMPETITIVENESS OF FINANCIALLY INDEPENDENT STATE ENTITIES

Bobir Bakhtiyorovich Adizov

Received: March 10, 2026 Revised: March 12, 2026 Accepted: March 18, 2026 Published: April 1, 2026

Аннотация: Мақола молиявий мустақил давлат олий таълим муассасалари (ОТМ) рақобатбардошлигининг иқтисодий моҳияти, ўзига хос хусусиятлари ва намоён бўлиш шакллари ёритишга бағишланган. Унда ОТМлар рақобатбардошлигини ўрганишга оид турли илмий ёндашувлар (иқтисодий, рейтинг ва индикаторлар асосидаги, институционал, инновацион-илмий) тизимлаштирилиб, қиёсий таҳлил қилинган. Шунингдек, мавжуд ёндашувлар асосида муаллифлик таърифи ишлаб чиқилган ҳамда ОТМ ва ишлаб чиқариш корхоналари рақобатбардошлигининг қиёсий таҳлили келтирилган. Тадқиқот натижасида молиявий мустақил ОТМлар рақобатбардошлигининг "Мутнис" (мутлак ва нисбий рақобатбардошлик) гибрид модели таклиф этилган.

Калит сўзлар: олий таълим муассасаси, рақобатбардошлик, молиявий мустақиллик, иқтисодий ёндашув, институционал ёндашув, инновацион фаолият, "Мутнис" модели, рақобатбарқарорлик.

Аннотация: Статья посвящена выяснению экономической сущности, специфических характеристик и форм проявления конкурентоспособности финансово независимых государственных высших учебных заведений (ВУЗов). Систематизированы и сопоставлены различные научные подходы к изучению конкурентоспособности ВУЗов (экономический, рейтингово-индикаторный, институциональный, инновационно-исследовательский). На основе существующих подходов разработано авторское определение, а также представлен сравнительный анализ конкурентоспособности ВУЗов и производственных предприятий. В результате исследования предложена гибридная модель конкурентоспособности финансово независимых государственных вузов – "Мутнис" (абсолютная и относительная конкурентоспособность).

Ключевые слова: высшее учебное заведение, конкурентоспособность, финансовая независимость, экономический подход, институциональный подход, инновационная деятельность, модель "Мутнис", конкурентоспособность.

Abstract: This article is devoted to elucidating the economic essence, specific characteristics, and manifestations of the competitiveness of financially independent state higher education institutions (HEIs). Different scientific approaches (economic, rating and indicator-based, institutional, innovation-research) related to the study of the competitiveness of HEIs are systematized and compared. Furthermore, based on existing approaches, an author's definition has been developed, and a comparative analysis of the competitiveness of

HEIs and manufacturing enterprises is presented. As a result of the research, the "Mutnis" (absolute and relative competitiveness) hybrid model of competitiveness for financially independent HEIs is proposed.

Keywords: higher education institution, competitiveness, financial independence, economic approach, institutional approach, innovation activity, "Mutnis" model, competition stability.

■ КИРИШ

Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва рақамли трансформацияси шароитида олий таълим тизими туб ўзгаришларни бошдан кечирмоқда. Таълим хизматлари бозорининг либераллашуви, ОТМларнинг молиявий мустақиллигининг кенгайиши ҳамда халқаро академик ҳамкорликнинг чуқурлашуви университетлар ўртасидаги рақобатни тубдан янги босқичга кўтарди. Бу эса, ўз навбатида, ОТМлар рақобатбардошлигини таъминлаш масаласини долзарб илмий-амалий муаммога айлантирмоқда.

“Рақобатбардошлик” тушунчаси маҳсулот ва хизматлар бозорида ҳўжалик юритувчи субъектларнинг рақобат устунликларини ифода этувчи муҳим иқтисодий кўрсаткичдир. Олий таълим тизимида эса рақобатбардошлик ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, у ижодий ҳамкорлик қилиш қобилияти ёхуд “рақобатбарқарорлик” билан чамбарчас боғлиқ. Айниқса, молиявий мустақилликка эга бўлган давлат ОТМлари учун рақобатбардошлик нафақат бозордаги ўрнини сақлаб қолиш, балки инсон капиталини ривожлантириш, инновация ва илмий-тадқиқот фаолиятини жадаллаштириш орқали узок муддатли барқарор ривожланишни кафолатлаш демакдир.

Мазкур мақоланинг мақсади – молиявий мустақил давлат ОТМлари рақобатбардошлигининг иқтисодий моҳиятини очиб бериш, мавжуд илмий-назарий ёндашувларни тизимлаштириш ва муаллифлик таърифи ҳамда рақобатбардошлик моделини ишлаб чиқишдан иборат.

■ АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

ОТМлар рақобатбардошлиги масаласини тадқиқ этишга бағишланган турли илмий ёндашувлар мавжуд бўлиб, уларни тўртта асосий гуруҳга ажратиш мумкин: иқтисодий ёндашув, рейтинг ва индикаторлар асосидаги ёндашув, институционал ёндашув ҳамда инновация ва илмий-тадқиқот ёндашуви.

Иқтисодий ёндашув асосчиси М.Портер томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, унинг классик рақобатбардошлик моделлари (Бешта рақобат куч модели, Олмос модели, Қиймат занжири таҳлили) таълим соҳасига мослаштирилган [6]. Бу ёндашув бозор талабларига жавоб бера олиш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва меҳнат бозори учун рақобатбардош кадрлар тайёрлашга асосланади.

Институционал ёндашув эса Б.Р.Кларк номи билан боғлиқ бўлиб, унинг “тадбиркорлик университети” концепцияси ОТМларнинг ташкилий мослашувчанлиги, автономияси ва молиявий манбалар диверсификацияси рақобатбардошликнинг асосий омиллари эканлигини таъкидлайди [4].

Инновация ёндашув асосчиси Г.Ицковиц томонидан ишлаб чиқилган “Учлик спирал” концепцияси университетларни нафақат таълим муассасаси, балки инновациялар маркази сифатида фаолият юритишини асослайди [5].

Россиялик олимлардан Р.А.Фатхутдинов ОТМ рақобатбардошлигини таълим хизматлари ва илмий маҳсулотларни яратишда рақобатчилардан устун туриш қобилияти сифатида тавсифлайди [11].

И.В.Климентьева эса рақобатбардошликнинг нисбийлик хусусиятига эътибор қаратиб, уни оператив, тактик ва стратегик даражаларга ажратади [9]. И.Б.Романова ОТМ рақобатбардошлигини бозор улушини сақлаб қолиш ва кенгайтириш қобилияти билан боғлайди [10].

Ўзбекистонлик тадқиқотчи Д.К.Ғафурова эса ОТМ рақобатбардошлигини унинг истеъмолчиларни жалб қилиш ва сақлаб қолиш қобилияти орқали таърифлайди [7].

■ ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотда тизимли таҳлил, қиёсий таҳлил, таснифлаш, умумлаштириш, илмий абстракциялаш ва моделиллаштириш усулларидан фойдаланилган. ОТМлар рақобатбардошлигига оид мавжуд ёндашувлар тизимлаштирилиб, уларнинг афзаллик ва камчиликлари аниқланган. Шунингдек, ОТМ ва ишлаб чиқариш корхоналари рақобатбардошлигининг қиёсий таҳлили амалга оширилган.

■ ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Таълимнинг глобаллашув шароитида олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш, инсон капиталини кучайтириш, инновация ва илмий-тадқиқот ишларини ривожлантиришда ОТМ рақобатбардошлик даражасини ўрганиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Иқтисодий адабиётларда “ОТМлар рақобатбардошлиги” масаласини тадқиқ қилишга қаратилган турли илмий ёндашувлар мавжуд бўлиб, уларни тўртта қуйидаги гуруҳларга ажратиш тавсифлаш мақсадга мувофиқ (1-жадвал):

ОТМлар рақобатбардошлигини ўрганишда турли ёндашувлар таҳлили²¹

Тур	Ёндашувлар	Хусусияти	Афзал томони	Камчилик-лари	Ёндашув намоёнчаси
1	Иқтисодий ёндашув	Бозор талабларига жавоб бера олиш, ресурслардан самарали фойдаланиш, меҳнат бозори учун рақобатбардош кадрлар тайёрлаш	Молиявий барқарорлиги, таълим хизматлари сифати, талабалар сони ва битирувчиларнинг иш билан таъминланишни тавсифлайди	Таълимнинг ижтимоий функциясини тўлиқ ҳисобга олмаслиги	Майкл Портер[6]
2	Рейтинг ва индикаторлар асосидаги ёндашув	ОТМлар нуфузли халқаро рейтинглар воситасида баҳоланади, бу рейтинглар таълим сифати, тадқиқотлар, халқаро алоқалар ва академик нуфузини ҳисобга олади.	Халқаро таққослаш имконияти, аниқ индикаторлар мавжудлиги	Айрим ҳолларда субъектив эксперт баҳоларига таянади	QS, THE, ARWU рейтинглари
3	Институционал ёндашув	Университет ички бошқарув тизими, стратегияси ва ташкилий салоҳияти асосий омил сифатида қаралади	ОТМни мустақил институционал тизим сифатида кўриб чиқади	Бозор омиллари ва иқтисодий кўрсаткичларга кам эътибор қаратилади	Burton R. Clark[4]
4	Инновatsion ва илмий-тадқиқот ёндашуви	Университетлар таълим муассасаси билан бирга яна инновatsиялар маркази сифатида фаолият юритиши	Илмий мақолалар сони, халқаро журналларда нашрлар, патентлар ва стартаплар, ни илмий грантларни инobatга олади	Битирувчиларнинг меҳнат бозоридаги мавқеи инobatга олинмайди	Henry Etzkowitz[5]

1-жадвалдан кўриниб турибдики, кўриб чиқилаётган ОТМлар рақобатбардошлиги ёндашувлари ўртасида иқтисодий ёндашув муҳим ҳисобланади. Ушбу ёндашув Майкл Портер томонидан тижорат фирмалари учун ишлаб чиқилган классик рақобатбардошлигининг стратегик таҳлил моделларини таълим соҳасига қўллашга асосланган бўлиб, университетларга нисбатан қўлланиладиган учта қуйидаги моделни ўз ичига олади.

1. Бешта рақобатбардош кучни таҳлил қилиш (Five Forces Model).

2. Миллий рақобатбардошликни таҳлил қилиш (Diamond Model).

3. Қиймат занжири таҳлили (Value Chain Analysis).

Рейтинг ва индикаторлар асосидаги ёндашув ОТМ рақобатбардошлигини баҳолашнинг кенг тарқалган ва расмийлаштирилган ёндашувларидан биридир. У университет рақобатбардошлигини унинг фаолият турли жиҳатларини акс эттирувчи рақамли кўрсаткичлар тўплами орқали объектив равишда ўлчаш мумкин деган тахминга асосланади. Мазкур ёндашувнинг моҳияти университетларни чекланган миқдордаги ва квалитетлик (сифатли,

балл билан ўлчанадиган) кўрсаткичлар тўплами асосида таққослашни ўз ичига олади. Ушбу кўрсаткичлар фаолият соҳаси (таълим, тадқиқот, халқаролаштириш ва бошқалар) бўйича гуруҳланади, аҳамиятига қараб баҳоланади ва якуний рейтинг ёки рақобатбардошлик индексига умумлаштирилади. Ушбу ёндашув доирасида университетнинг рақобатбардошлиги, моҳиятан, унинг таълим хизматлари ва илмий тадқиқотлар бозоридаги бошқа иштирокчиларга нисбатан рейтингдаги ўрни ҳисобланади.

Буртон Р. Кларк олий таълим соҳасидаги етакчи социолог бўлиб, унинг институционал ёндашуви университетларнинг рақобатбардош муҳитда қандай муваффақиятга эришишини чуқур тушунишга имкон беради. Унинг ёндашуви университетларнинг ички динамикасини ва уларнинг ташқи муҳит билан ўзаро таъсирини ўрганишга асосланган. Б. Кларк ташкилий ўзгаришлар ва рақобатбардошликнинг яхлит манзарасини яратиш учун бошқа тадқиқотчиларнинг ғояларини синтез қилди. Унинг ёндашувининг асосини тафовутланиш ва рақобатнинг интерпatsiяси, университетларни ўзгартиришда рақобатнинг асосий роли,

²¹Манба: муаллиф ишланмаси.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

“тадбиркорлик университети” модели, макро-контекст сифатида “мувофиқлаштириш учбурчаги” каби элементлари ташкил этади.

Инновatsion ва илмий-тадқиқот ёндашуви америкалик социолог ва тадқиқотчи, “Учлик спирал” концепсиясининг асосчиси Генри Ицковиц (Henry Etzkowitz[5] томонидан тавсия эитлган. Унинг университет рақобатбардошлигини ўрганишга ёндашуви тубдан инновatsion бўлиб, диққатни ички

академик кўрсаткичлардан (нашрлар сони, ўқитиш сифати) университетнинг ташқи иқтисодий ва инновatsion ролига қаратади.

“ОТМ рақобатбардошлиги” кенг тарқалган иқтисодий тушунча бўлиб, тури муаллифлар томонидан турлича таърифланган. Уларнинг баъзиларларини кўриб чиқамиз (2-жадвалга қаранг).

2-жадвал

Турли муаллифлар томонидан “ОТМ рақобатбардошлик” тушунчасига берилган таърифлари

Муаллиф	Таъриф
Michael Porter (АҚШ)	Рақобатбардошлик ташкилотнинг бозордаги устунлиги унинг ресурслари ва стратегиясини самарали бошқариш орқали шаклланади. Ушбу ёндашув университетлар рақобатбардошлигини таҳлил қилишда ҳам қўлланилиб, таълим сифати, илмий тадқиқотлар ва инновatsion фаолият каби омилларни стратегик устунлик манбаи сифатида қараш имконини беради.
Burton R. Clark (Буюк Британия)	Университетларнинг рақобатбардошлиги уларнинг ташкилий мослашувчанлиги, автономияси ва молиявий манбаларининг диверсификациясига боғлиқлигини таъкидлайди.
Р.А. Фатхутдинов (Россия)	Университетнинг рақобатбардошлиги “...унинг: 1) муайян ташқи ёки ички меҳнат бозорида рақобатга бардош бера оладиган мутахассисларни тайёрлаш; 2) бу соҳада рақобатбардош инновatsияларни ишлаб чиқиш; 3) самарали такрор ишлаб чиқариш сиёсатини олиб бориш фаолиятининг барча соҳалари”.
И.В.Климентьева (Россия)	“ОТМ рақобатбардошлиги” - бу мураккаб тушунча бўлиб, ташкилот бошқарувининг тизимлилиги ва сифати, кўрсатилаётган хизматлар сифати, жамоатчилик талаби, инновatsиялар киритиш ва ресурслардан самарали фойдаланиш, рақобатчиларга нисбатан устунликни ривожлантириш қобилияти билан белгиланади.
И.Б. Романова (Россия)	Рақобатбардошлик – бу олий таълим муассасасининг тегишли таълим хизматлари бозоридаги улушини ва ушбу бозорни бошқа субъектлар фойдасига қайта тақсимланишига йўл қўймаслик қобилиятини белгиловчи хусусиятдир.
Гафурова Д.К.[7] (Ўзбекистон)	“ОТМ рақобатбардошлиги деганда - меҳнат бозори ва ижтимоий эҳтиёжларга жавоб берадиган, халқаро таълим стандартларига мос юқори сифатли таълим хизматларини кўрсатиш, илмий тадқиқотларни амалга ошириш, инновatsion ғояларни татбиқ этиш, талабалар ва битирувчиларнинг касбий, ижтимоий ҳамда шахсий салоҳиятини ривожлантириш имконини берадиган ҳолда ўзининг ўзига хослигини сақлаб қолиш, ички ва ташқи бозорда узоқ муддатли устунликка эга бўлиш қобилияти тушунилади”.
Муаллифлик таъриф	Молиявий мустақил давлат ОТМ рақобатбардошлиги – олий таълим муассасасини мутлақ ва нисбий рақобат устунлигини ҳамда билим сифати, малакалий кадрларни тайёрлаш иқтисодий, рейтинг ва индикаторлар асосида, институционал, инновatsion ва илмий-тадқиқот фаолиятларини рақобатбарқарорлигини таъминлайди.

Майкл Портернинг парадигмасига кўра, олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги - бу унинг ички ресурслари ва ваколатларини аниқлаш ва самарали равишда фойдаланиб, таркибий рақобат босими (бешта куч) олдида ноёб қиймат яратиш қобилиятидир, натижада таълим хизматлари бозорида барқарор мавқега эга бўлиш ва рақобатчиларга нисбатан узоқ муддатли устунликларни таъминлайди. Ушбу таъриф рақобатбардошлик статик кўрсаткич эмас, балки университетнинг экологик муаммоларга мослашиш ва ўзининг кучли томонларига асосланган ноёб стратегияни яратиш учун динамик қобилияти эканлигини таъкидлайди.

Бертон Кларк, Майкл Портердан фарқли ўларок, иқтисодий нуктаи назардан “университет

рақобатбардошлиги”нинг тўғридан-тўғри таърифини таклиф қилмаган. Унинг ҳиссаси ташкилий социология ва бошқарув назарияси соҳаларига қаратилган: у университетларнинг ўзгарувчан шароитларга қандай мослашиши ва барқарор ривожланишни таъминлашини ўрганган. Академик мунозарада университет рақобатбардошлиги тушунчаси унинг “тадбиркорлик университети” концепциясидан келиб чиқади.

Бертон Кларкнинг парадигмасида олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги статик кўрсаткич эмас, балки университетнинг ташкилий ўзгаришлар ва ташқи қийинчиликларга тадбиркорлик муносабати учун динамик қобилиятини ифодалайди. Бу имконият университетга ижтимоий талаблар ва унинг

анъанавий имкониятлари ўртасидаги тобора ортиб бораётган номутаносибликни бартараф этиш имконини беради.

Иқтисодиёт ва менежмент соҳасидаги таниқли рус олими, Россия Сифат муаммолари академиясининг академиги Р.А. Фатхутдинов биринчилардан бўлиб университетлар учун ҳам ташкилий рақобатбардошликни бошқариш назариясини тизимли равишда ишлаб чиқди[11]. Унинг ёндашуви техник, иқтисодий ва бошқарув жиҳатларини бирлаштириш, шунингдек, бошқарув жараёнларининг сифатига эътибор қаратиш билан ажралиб туради. Унинг парадигмасида олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги - бу юқори сифатли таълим хизматлари ва илмий маҳсулотларни яратиш ва жорий этишда рақобатчилардан устун туриш қобилиятидир, бу эса мутахассисларни тайёрлаш ҳаёт айланишининг ҳар бир босқичида (касбга йўналтиришдан тортиб ишга жойлашиш ва аспирантурани қўллаб-қувватлашгача) барча бошқарув жараёнларининг юқори сифати билан таъминланади. Фатхутдинов методологиясига асосланиб, университет рақобатбардошлигининг таърифини қуйидагича шакллантириш мумкин:

Олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги унинг ажралмас хусусияти бўлиб, илмий ёндашувлар, иқтисодий қонунлар ва бошқарув тамойилларини тизимли қўллаш орқали ҳаёт циклининг барча босқичларида юқори сифатли мутахассислар тайёрлаш ва илмий тадқиқотларни таъминлаш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва шахслар, жамият ва давлат эҳтиёжларини қондиришда бошқа университетларга нисбатан барқарор афзалликларни яратиш қобилиятини акс эттиради.

Рус олимаси И.В.Климентьева ОТМ рақобатбардошлигини мажмуали тушунча сифатида тавсифлаб, унинг нисбийлик хусусиятга эгаллигини ажратиб, муассаса қандай афзалликларга эга бўлса, шундай кўрсаткичларни ўзининг асосий рақобатчилар гуруҳи билан қиёсий таҳлил қилиш, таълим муассасаларининг инвестицион, имиджи, иқтисодий ва молиявий кўрсаткичларини қиёсий баҳолаш амалга оширилишга асосланади, деган хулосага келади. Шунингдек, таъкидлайдики, стратегик рақобатбардошлик кўрсаткичи фақат муассаса узоқ муддатда баҳоланадиган рақобатдош устунликларга эга бўлган вазиятда намоён бўлади. Таълим муассасаларнинг ҳозирги ҳолати рақобатбардошликнинг учта даражаси: оператив (маҳсулот ёки хизматнинг рақобатбардошлигини таъминлаш билан боғлиқ), тактик (муассасанинг умумий ҳолатига тегишли) ва стратегик (муассасанинг инвестицион жозибадорлигини шакллантиришни тавсифлайди) мавжудлигини кўрсатади.

И.В.Климентьеванинг ОТМ рақобатбардошлигига берилган таърифида, бизнинг фикримизча, “рақобатбардошлик” кўрсаткичининг нисбийлик хусусиятига эътибор қаратиб, унинг мутлақ хусусияти четга қолган. Чунки, ОТМнинг рақобат устунлиги биринчи навбатда ўз фаолияти кўрсаткичлари бўйича баҳоланиб, қай даражада

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

самарадорликга эришилганлигидан боғлиқ бўлади. Ундан сўнгра рақобатчи ОТМлари билан қиёсий таҳлил қилинса мақсадга мувофиқ бўлади[9].

Иқтисодиёт ва олий таълим менежменти соҳасидаги таниқли россиялик тадқиқотчиси Ирина Борисовна Романованинг университет рақобатбардошлигини аниқлашга ёндашуви унинг тизимли табиати ва стратегик бошқарувга урғу бериши билан ажралиб туради. Докторлик диссертацияси ва бир қатор илмий ишларида у университетни бозор иқтисодиётида фаолият юритувчи “бизнес корхонаси” сифатида доимий равишда ривожлантиради. И.Б. Романова ўзининг академик мактабида тадқиқот адабиётларида келтирилган аниқ, оператив таърифни таклиф қилади:

“Рақобатбардошлик - бу олий таълим муассасасининг мулки бўлиб, у муассасага тегишли таълим хизматлари бозоридаги улушини ва бозорни бошқа субъектлар фойдасига қайта тақсимлашнинг олдини олиш қобилиятини белгилайди”. Бу таъриф муҳим хусусиятга эга: у миқдорий жиҳатдан ўлчанади. Рақобатбардошлик бу ерда бозор улуши ва ушбу мавқени сақлаб қолиш қобилияти билан бевосита боғлиқ бўлиб, бу мавҳум фикрлашдан аниқ кўрсаткичлар ва рейтингларга ўтиш имконини беради.

И.Б.Романованинг концепсиясида олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги ёндашувини қуйидагича шакллантириш мумкин: Олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги унинг ажралмас мулки бўлиб, таълим хизматлари бозоридаги улушини сақлаб қолиш ва кенгайтириш, рақобатчилар фойдасига қайта тақсимланишининг олдини олиш қобилиятини акс эттиради. Бу университетнинг бизнес салоҳиятини (ресурс, бошқарув ва маркетинг модуллари) таълим соҳасини глобализатсия, минтақалаштириш ва корпоратсиялаштириш шароитида фаолият юритувчи бизнес корхонаси сифатида стратегик бошқарувга тизимли ёндашувга асосланган ҳолда самарали амалга ошириш орқали таъминланади[10].

Ўзбек тадқиқотчиси Д.К. Гафурова учун ОТМ рақобатбардошлигининг марказий тушунчаси сифатида “университетнинг таълим хизматлари бозоридаги мавқеи (ўрни)” хизмат қилинган. Ушбу мантиққа кўра, муаллиф “Олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги унинг ҳозирги бозордаги мавқеи бўлиб, у истеъмолчиларни (абитуриентлар, талабалар) ва бошқа манфаатдор томонларни (иш берувчилар, ҳукумат) бошқа бозор иштирокчилари билан рақобат муҳитида жалб қилиш қобилияти билан тавсифланади”, деб таъриф беради. Д.К.Гафурованинг диссертация тадқиқотида асосланиб, университетнинг рақобатбардошлиги таърифини қуйидагича шакллантириш мумкин:

Олий таълим муассасасининг рақобатбардошлиги унинг ажралмас хусусияти бўлиб, истеъмолчиларни жалб қилиш ва сақлаб қолиш, иш берувчилар талабаларига риоя қилиш ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишга ҳисса қўишини таъминлайдиган ташкилий, иқтисодий ва маркетинг чоралари мажмуасини самарали амалга ошириш

орқали миллий (ёки минтақавий) таълим хизматлари бозорида барқарор мавқени эгаллаш ва мустаҳкамлаш қобилиятини акс эттиради. Бу, биргаликда, университетга рақобатчилар билан муваффақиятли рақобатлашиш ва стратегик ривожланиш мақсадларига эришиш имконини беради.

ОТМ рақобатбардошлигига муаллифлик таъриф беришда қуйидаги фикр-ақидаларга таянишни биз маъқул деб ҳисобладик:

Биринчидан, интеграцияланган ёндашувга асослаш. ОТМ рақобатбардошлигига биз унинг 1-жадвалда келтирилган тўрта:

1) иқтисодий (таълим хизматлари ва меҳнат бозорларида самарали фаолият юритиш);

2) илмий-инновация (илмий тадқиқотлар натижадорлиги ва инновациялар);

3) институционал (ОТМ бошқаруви ва ташкилий самарадорлиги);

4) халқаро рейтинг ва индикаторлар компонентларини бир тизимга солган ҳолда интеграллашган ёндашувда ўз таърифимизни бериш саъй-ҳаракатларни қилдик (1-расм).

1-расм. Молиявий мустақил ОТМнинг интеграцияланган рақобатбардошлик модели

Иккинчидан, мажмуали ёндашув. “ОТМ рақобатбардошлиги” тушунчасининг муаллифлик таърифимизда биз унинг бешта қуйидаги таркибий элементлари:

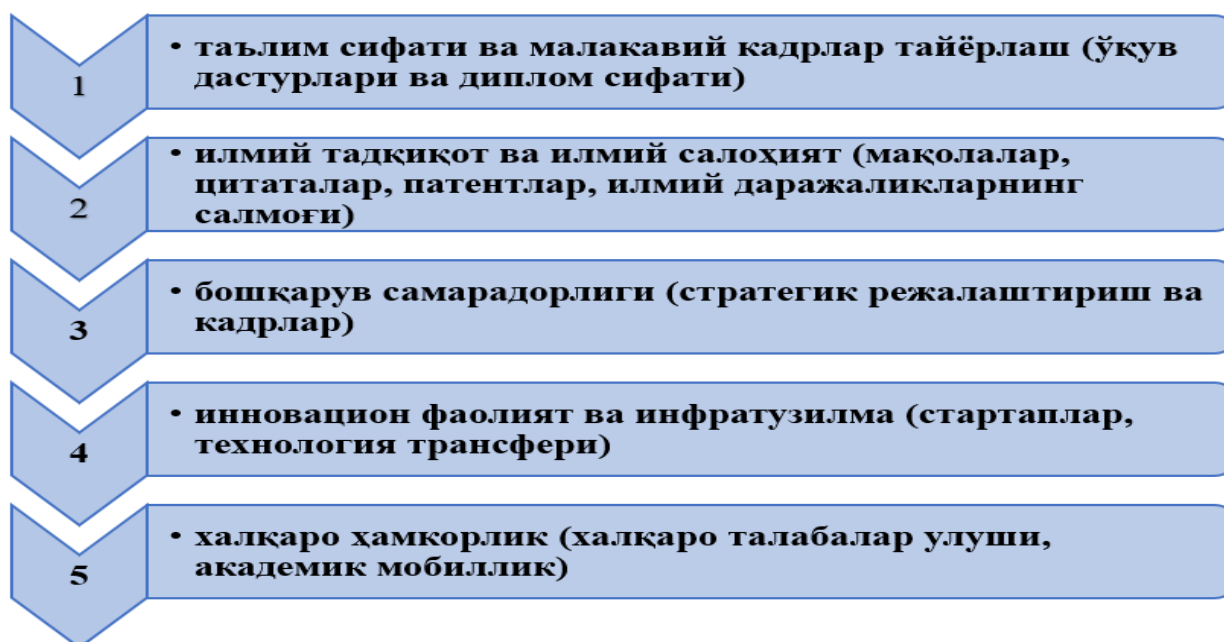
1) таълим сифати ва малакавий кадрлар тайёрлаш;

2) илмий тадқиқот ва илмий салоҳият;

3) бошқарув самарадорлиги;

4) инновация фаолият ва инфратузилма;

5) халқаро ҳамкорликни инобатга олишни мақсадга мувофиқ, деб билдик (2-расм)

2-расм. Молиявий мустақил ОТМ рақобатбардошлигининг таркибий элементлари

Учинчидан, ОТМ рақобатбардошлигининг ўзига хос хусусиятини инобатга олиш. Гап шундаки, моддий иқтисодиёти ва билимлар иқтисодиётида рақобатбардошлик тушунчаси турли мазмун моҳиятга эга. Г.Б. Клейнер фикрига кўра, “агар моддий неъматлар иқтисодиётида ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатбардошлиги муҳим бўлса, билимлар иқтисодиётида ҳамкорлик қилиш қобилияти, яъни рақобатбарқарорлик муҳимдир”. ОТМ рақобатбардошлиги ва ишлаб чиқариш

корхонаси рақобатбардошлигини қиёсий таҳлили (3-жадвалга қаранг) асосида биз Молиявий мустақил ОТМ рақобатбардошлигининг иқтисодий мазмунига “рақобатбарқарорлик” (ижодий ҳамкорлик) хусусиятини киритишни мақсадга мувофиқ, деб ҳисобладик. Бунда, “ОТМ рақобатбарқарорлиги” деганда биз олий таълим муассасаларининг бир-бири билан кооперация ва интеракция ҳамкорликни йўлга қўйишни назарда тутамиз.

3-жадвал

ОТМ рақобатбардошлиги ва ишлаб чиқариш корхонаси рақобатбардошлигини қиёсий таҳлили

Мезонлар	ОТМ рақобатбардошлиги	Корхона рақобатбардошлиги
1. Асосий ресурслари	Профессор-ўқитувчилар, талабалар ва илмий изланувчилар	Меҳнат ресурслари, капитал, технология, ишлаб чиқариш қуввати
2. Мақсад	Таълим сифати, илмий эътироф этиш, мутахассислар тайёрлаш	Фойдани максималлаштириш, бозор улуши, ишлаб чиқариш самарадорлиги
3. Рақобат устунлигининг манбаи	Интеллектуал капитал, педагогик технологиялар, инновациялар	Хом-ашёга кириш, ишлаб чиқариш қўлами
3. Маҳсулот тури	Таълим хизматлари, илмий маҳсулотлар	Моддий товарлар ва/ёки хизматлар
4. Қиймат яратиш механизми	Ўқитиш сифати, тадқиқот, инновация	Ишлаб чиқариш, маркетинг, сотиш, логистика
5. Қиймат яратиш тезлиги	Юқори (рақамли технологиялар ва билим)	Нисбатан секин (ишлаб чиқариш цикллари)
6. Баҳолаш мезонлари	Рейтинглар, нашрлар, битирувчилар, грантлар	Фойда, даромад, бозор улуши, маҳсулдорлик
7. Қўлам	Кўп талабалар ва тадқиқот лойиҳалари; ресурслар ва макон билан чекланган	Қўлам ишлаб чиқариш қуввати ва маҳсулот талабига боғлиқ.
8. Рақобат муҳити	Академик, илмий, таълим	Бозор, тижорат, истеъмолчи

3-жадвалдан кўриниб турибдики, ОТМ ва ишлаб чиқариш корхоналари рақобатбардошлиги 8 та омиллар бўйича фарқ қилади. Бунда, агар ОТМларда интеллектуал капитал ва билимлар асосий омил бўлса, ишлаб чиқариш корхоналарида моддий ресурслар ва бозор механизмлари ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. Шунинг учун ҳар икки тизимда рақобатбардошликни ошириш стратегиялари ҳам турлича шаклланади. Бироқ замонавий иқтисодиётда таълим ва ишлаб чиқариш ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш орқали ҳар икки соҳада ҳам юқори самарадорликка эришиш мумкин.

Тўртинчидан, ОТМ рақобатбардошлигини икки томонлама: мутлақ ва нисбий табиатини инобатга олган ҳолда, унинг янгича – “Мутнис” моделини тавсия этиш. Таълимнинг глобаллашуви ва иқтисодиётнинг рақамли трансформацияси

шароитида университетларнинг рақобатбардошлиги энди чизикли кўрсаткич эмас. Бу таълим муассасасининг нафақат рақобатбардош муҳитда ўз ўрнини сақлаб қолиш, балки инсон капиталини ривожлантириш тенденцияларини белгилаш қобилиятини ҳам белгилайдиган кўп ўлчовли тизимга айланиб бормоқда. Бу нуктаи назардан биз иқтисодиётда рақобатбардошликни диалектик жиҳатдан боғлиқ иккита тоифага: мутлақ (ресурсларга асосланган) ва нисбий (натижага асосланган) бўлишини ўринли деб ҳисоблаймиз.

ОТМнинг мутлақ рақобатбардошлиги - бу рақобатчиларининг фаолиятидан қатъи назар, муассаса эга бўлган ички хусусиятлар, ресурслар ва компетенцияларнинг уйғунлиги ҳисобланади. Мутлақ рақобатбардошлик молиявий мустақил ОТМнинг потенциал кучини белгиловчи "пойдевор"

бўлиб, унинг асосий компонентлари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

1. Интеллектуал капитал (профессор-ўқитувчиларнинг илмий даража ва илмий унвонларга эга бўлганларнинг улуши; профессионал ҳамжамиятда ноёб илмий мактаблар ва тан олинган мутахассисларнинг мавжудлиги; Scopus и Web of Science да иқтибослар индекси ва нашр фаолияти).

2. Модди-техник ва рақамли инфратузилма (замонавий лабораториялар, технопарклар ва инкубаторларнинг мавжудлиги, таълим жараёни рақамлаштириш даражаси, кампус ва ижтимоий инфратузилманинг сифати).

3. Молиявий барқарорлик (жамғарма маблағларининг ҳажми ва даромад манбаларини диверсификация қилиш, грант маблағлари ва хўжалик олинадиган даромад).

4. Таълим мазмунининг сифати (ўқув дастурларининг миллий ва халқаро аккредитацияси, ўқув дастурларининг ўзига хослиги ва уларнинг илғор технологик талаблар билан уйғунлиги).

Мутлақ рақобатбардошлик қисқа муддатда статик бўлиб, университетнинг автоном субъект сифатидаги "қучини" тавсифлайди. Бироқ, сезиларли ресурсларнинг мавжудлиги, агар улар ташқи натижаларга айлантирилмаса, бозорда етакчиликни қафолатламайди.

ОТМнинг нисбий рақобатбардошлиги - бу фақат маълум бир университетни таълим бозоридаги бошқа иштирокчилар билан таққослаганда намоён бўладиган қийсий хусусиятдир. Бу

рақобатбардошлик курашларида мутлақ салоҳиятдан фойдаланиш самарадорлигини акс эттиради ва қуйидаги параметрлари билан тавсифланиши мумкин:

1. Глобал ва миллий рейтинглардаги (QS, THE, ARWU) позициялари. Бунда, рейтинглар нисбий баҳолашнинг асоси бўлиб, бунда ОТМнинг позицияси рўйхатдаги "қўшнилари" нинг муваффақиятига бевосита боғлиқ.

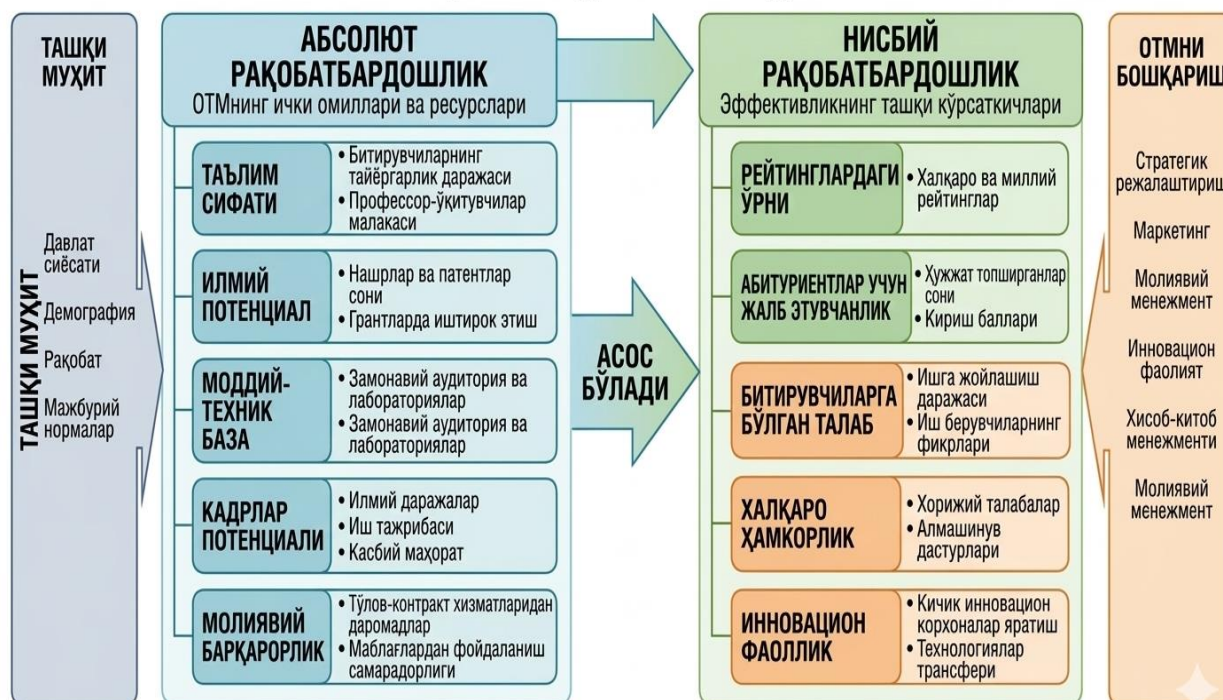
2. Истеъмолчилар (абитуриентлар) учун жозибадорлиги (ўқишга қабул қилинган талабаларнинг кириш имтихонларидаги ўртача баллиб давлат томонидан молиялаштирилаётган ва давлат томонидан молиялаштирилмайдиган битта ўрин учун рақобат халқаро талабалар улуши).

3. Меҳнат бозорида битирувчиларга талаб (битирувдан кейинги биринчи йилдаги бандлик даражаси, битирувчиларнинг ўртача иш ҳақи шу соҳадаги бошқа университетларнинг битирувчилари билан таққослаганда, ОТМнинг иш берувчилар орасида бренд обрўси).

4. ОТМнинг бозор улуши. Мақсадли аудиториянинг маълум бир минтақа ёки таълим сегментидаги нисбий қамрови (масалан, "ИТ мутахассисларини ўқитиш бозори") билан тавсифлаш мумкин.

Юқоридаги тавсияларга асосланган ҳолда биз Молиявий мустақил ОТМ рақобатбардошлигининг янги, "мутлак" ва "нисбий" сўзларининг биринчи учта ҳарфларидан шакллантирилган - "Мутнис" гибрид моделини тавсия этамиз (3-расмга қаранг).

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ (ОТМ) РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ МОДЕЛИ

3-расм. Молиявий мустақил ОТМ рақобатбардошлигининг "Мутнис" модели.

Молиявий мустақил ОТМ мутлак ва нисбий "Салоҳият-Амалга ошириш" нисбати билан рақобатбардошлик ўртасидаги боғлиқликни тавсифлаш мумкин (4-жадвал). Бунда:

Молиявий мустақил ОТМнинг “Мутнис” рақобатбардошлиги ҳолатлари матрицаси

Ҳолат	Тавсиф	Хавфлар/истикболлар
Юқори Абсолют / Паст Нисбий	“Уйқудаги гигант”: улкан салоҳият, аммо заиф маркетинг ва паст эътироф.	Молиялаштиришнинг етарли эмаслиги сабабли ресурсларни йўқотиш хавфи.
Паст Абсолют / Юқори Нисбий	“Маркетинг пуфаги”: таълим сифати паст бўлган кучли бренд.	Узоқ муддатда обрўнинг муқаррар пасайиши.
Юқори Абсолют / Юқори Нисбий	“Бозор етакчиси”: устунликка эришиш учун ресурслардан самарали фойдаланиш.	Инновация орқали етакчиликни сақлаб қолиш.

• Мутлақ рақобатбардошлик асос бўлиб ҳисобланади. Юқори сифатли лабораториялар ва кучли олимлар (ресурслар) бўлмаса, юқори рейтингларга эришиш ёки иш берувчиларнинг ишончини қозониш мумкин эмас.

• Нисбий рақобатбардошлик эса бу устки тузилма ва кўрсаткич ҳисобланади. Бу ОТМ раҳбарияти ресурсларни бозор афзалликларига қанчалик самарали айлантиришини кўрсатади.

Бугунги шароитда ОТМларнинг барқарор ривожланишига фақат иккала турдаги рақобатбардошликни уйғунлаштириш орқали эришиш мумкин бўлади. ОТМнинг ривожланиш стратегияси мутлақ устунликларни (тадқиқот ва инсон ресурсларига инвестициялар) оширишга қаратилган бўлиши керак, шу билан бирга нисбий кўрсаткичларни (бренд, халқаро эътироф ва ишлаб чиқариш билан алоқалари) фаол равишда ошириб боришга қаратилган ҳаракатлар амалга оширилиши лозим. Бу тоифалар орасидаги тафовут эса академик турғунликка ёки бозор барқарорлигининг йўқолишига олиб келади.

Шундай қилиб, Молиявий мустақил далват ОТМ рақобатбардошлиги – бу олий таълим муассасасини мутлақ ва нисбий рақобат устунлигини ҳамда билим сифати, малакавий кадрларни тайёрлаш иқтисодий, рейтинг ва индикаторлар асосида, институционал, инновация ва илмий-тадқиқот фаолият турларини рақобатга устунликларини ифода эттирувчи иқтисодий кўрсаткичдир.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Адизов Бобир Бахтиёрович (PhD), доцент Бухоро давлат университети мустақил тадқиқотчиси / Адизов Бобир Бахтиёрович (PhD), доцент, независимый исследователь, Бухарский государственный университет / Adizov Bobir Bakhtiyorovich (PhD), Associate Professor, independent researcher, Bukhara State University

E-mail: adizov.b@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9534-9872>

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. № ПФ-5847, 08.10.2019 й.

2. Абдуллаев, А. М. Олий таълим муассасалари молиявий мустақиллигининг иқтисодий самарадорлиги / А. М. Абдуллаев. // Иқтисодиёт ва инновация технологиялар. — 2024. — № 3. — Б. 45–58.

3. Хамраев, М. С. Ўзбекистонда олий таълим муассасаларини молиявий қўллаб-қувватлашни мустаҳкамлаш масалалари /М. С. Хамраев. // Инновация иқтисодиёт. — 2026. — Т. 1, № 6.

4. Clark, B.R. (1998). Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. Oxford: Pergamon Press, 180 p.

5. Etzkowitz, H. (2008). The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. New York: Routledge, 176 p.

6. Porter, M.E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 855 p.

7. Гафурова Д.К. (2020). Олий таълим муассасалари рақобатбардошлигини оширишнинг илмий-услубий асослари. Иқтисодиёт фанлари доктори диссертацияси. Тошкент, 256 б.

8. Клейнер, Г.Б. (2008). Стратегия предприятия. Москва: Дело, 568 с.

9. Климентьева, И.В. (2011). Конкурентоспособность высшего учебного заведения как фактор развития региональной экономики. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Тамбов, 24 с.

10. Романова, И.Б. (2008). Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения. Ульяновск: УлГУ, 208 с.

11. Фатхутдинов, Р.А. (2008). Управление конкурентоспособностью организации. Москва: Эксмо, 544 с.

**Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil
va audit**

**Accounting, economic analysis and
audit**

**Бухгалтерский учет,
экономический анализ и аудит**

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI TIZIMINI SODDALASHTIRISH VA RAQAMLASHTIRISH YO‘LLARI

Siroj Zarina Rustambekovna

Jo‘rayeva Zebo Solijonovna

WAYS TO SIMPLIFY AND DIGITALIZE THE ACCOUNTING SYSTEM IN THE CONTEXT OF AN INNOVATIVE ECONOMY

Siroj Zarina Rustambekovna

Djuraeva Zebo Solijonovna

ПУТИ УПРОЩЕНИЯ И ЦИФРОВИЗАЦИИ СИСТЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Сирож Зарина Рустамбековна

Жураева Зебо Солижоновна

Received: March 9, 2026 Revised: March 11, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Raqamli transformatsiya jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalarini, jumladan, bulutli platformalar, avtomatlashtirilgan hisob tizimlari va sun‘iy intellekt echimlarini joriy etishning afzalliklari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro standartlar asosida hisobot yuritish, ma‘lumotlar shaffofligini ta‘minlash va inson omilini kamaytirish orqali buxgalteriya tizimini takomillashtirish yo‘llari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsion iqtisodiyot, raqamlashtirish, buxgalteriya hisobi, avtomatlashtirish, sun‘iy intellekt, bulutli texnologiyalar, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, ERP tizimlari.

Abstract: This article analyzes current issues of simplifying and digitalizing accounting systems in the context of an innovative economy. It examines the benefits of implementing modern information technologies, including cloud platforms, automated accounting systems, and artificial intelligence-based solutions, in the process of digital transformation. It also provides a scientifically substantiated approach to improving accounting systems by implementing reporting based on international standards, ensuring data transparency, and reducing the influence of human error.

Keywords: innovative economy, digitalization, accounting, automation, artificial intelligence, cloud technologies, international financial reporting standards, ERP systems.

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные вопросы упрощения и цифровизации системы бухгалтерского учета в контексте инновационной экономики. Рассматриваются преимущества внедрения современных информационных технологий, включая облачные платформы, автоматизированные системы бухгалтерского учета и решения на основе искусственного интеллекта, в процессе цифровой трансформации. Также научно обоснованы пути совершенствования системы бухгалтерского учета путем проведения отчетности на основе международных стандартов, обеспечения прозрачности данных и снижения влияния человеческого фактора.

Ключевые слова: инновационная экономика, цифровизация, бухгалтерский учет, автоматизация, искусственный интеллект, облачные технологии, международные стандарты финансовой отчетности, ERP-системы.

■ KIRISH

Jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish jarayoni buxgalteriya hisobi tizimining

tubdan o‘zgarishiga olib kelmoqda. Xususan, International Federation of Accountants (IFAC) tomonidan e‘lon qilingan hisobotlarda raqamli

transformatsiya buxgalteriya kasbining kelajakdagi rivojlanish omili sifatida e'tirof etilgan. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyatining murakkablashuvi, ma'lumotlar hajmining ortishi hamda tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilish zarurati buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va avtomatlashtirishni talab etmoqda.

Shu bois, ushbu maqolaning maqsadi – innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning samarali yo'llarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyati tobora murakkablashib, moliyaviy operatsiyalar soni va hajmi ortib bormoqda. Global integratsiya jarayonlari, elektron tijoratning kengayishi, transmilliy operatsiyalarning ko'payishi buxgalteriya hisobi tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Xususan, moliyaviy ma'lumotlarning tezkorligi, aniqligi, shaffofligi va ishonchliligi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda xalqaro miqyosda buxgalteriya hisobi tizimini modernizatsiya qilish jarayoni jadallashgan. International Federation of Accountants ma'lumotlariga ko'ra, raqamli transformatsiya buxgalteriya kasbining strategik rivojlanish yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) raqamli muhitda yagona va taqqoslanadigan hisobot tizimini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Mazkur tadqiqotning nazariy va metodologik asoslari O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish hamda buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy manbalarga tayanadi.

Avvalo, Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi mamlakat iqtisodiyotini raqamlashtirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Mazkur hujjatda davlat boshqaruvi, moliya tizimi, soliq ma'murchiligi va korporativ boshqaruv jarayonlariga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish vazifalari ko'zda tutilgan bo'lib, bu buxgalteriya hisobi tizimini avtomatlashtirishning strategik asosini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis tomonidan 2016-yilda qabul qilingan "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrir) mamlakatda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni yuritishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Qonunda xalqaro standartlarga yaqinlashish, moliyaviy hisobotning shaffofligini ta'minlash va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurati qayd etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha metodik tavsiyalar esa IFRS talablariga bosqichma-bosqich o'tish mexanizmlarini yoritadi. Ushbu hujjat raqamli muhitda moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirilgan tarzda shakllantirishning uslubiy asosini belgilaydi.

Ilmiy-adabiy manbalar orasida Toshkent Moliya Instituti tomonidan chop etilgan "Buxgalteriya hisobi va audit" o'quv qo'llanmasi buxgalteriya hisobining nazariy

asoslari, hisob registrlari va nazorat mexanizmlarini tizimli yoritadi. Mazkur manba tadqiqotda an'anaviy hisob tizimining xususiyatlarini tahlil qilishda asos bo'lib xizmat qildi.

Shuningdek, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tomonidan tayyorlangan "Raqamli iqtisodiyot asoslari" asarida raqamli transformatsiya jarayonlarining iqtisodiy mazmuni, elektron xizmatlar va innovatsion boshqaruv mexanizmlari yoritilgan bo'lib, bu buxgalteriya tizimining raqamlashtirilishi jarayonini nazariy jihatdan asoslash imkonini berdi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan elektron soliq hisobotlari va raqamli xizmatlar bo'yicha amaliy qo'llanma soliq hisobotlarini elektron shaklda topshirish, elektron hisob-fakturalar va onlayn nazorat-kassa tizimlarining ishlash mexanizmini tushuntiradi. Bu esa buxgalteriya hisobini soddalashtirish va davlat bilan o'zaro axborot almashinuvini tezlashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasi iqtisodiyot tarmoqlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishning institutsional asoslarini belgilaydi. Ushbu konsepsiya buxgalteriya tizimini kompleks raqamlashtirishning umumiy strategik yo'nalishini belgilab beradi.

Umuman olganda, yuqoridagi adabiyotlar va normativ-huquqiy manbalar innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning nazariy, metodologik hamda huquqiy asoslarini shakllantirishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

- Tizimli tahlil usuli – buxgalteriya hisobi tizimining elementlarini kompleks o'rganish;
- Taqqoslash usuli – an'anaviy va raqamli hisob tizimlarini solishtirish;
- Statistik tahlil – avtomatlashtirilgan tizimlar samaradorligini baholash;
- Empirik kuzatuv – korxonalarda ERP va bulutli texnologiyalarni joriy etish tajribasini o'rganish.

Shuningdek, zamonaviy ERP tizimlari, xususan, SAP ERP va 1C: Buxgalteriya dasturlarining amaliy imkoniyatlari tahlil qilindi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqotda innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish jarayonlarini chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy usullar uyg'unligiga asoslandi.

1. Tizimli yondashuv (system approach)

Buxgalteriya hisobi korxonaning umumiy boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqildi. Hisob tizimining barcha elementlari — hujjat aylanishi, registrlar, moliyaviy hisobotlar, ichki nazorat va axborot oqimlari — o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Bu usul raqamlashtirish jarayonida tizimning qaysi

bo'g'inlari optimallashtirilishi zarurligini aniqlash imkonini berdi.

2. Qiyosiy tahlil usuli

An'anaviy (qo'lda yuritiladigan) buxgalteriya tizimi bilan raqamli va avtomatlashtirilgan tizimlar o'zaro taqqoslandi. Xususan, ERP dasturlari asosida ishlovchi tizimlar samaradorligi baholandi. Jumladan, SAP ERP va 1C: Buxgalteriya platformalarining funksional imkoniyatlari, ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi va xatoliklarni kamaytirish darajasi o'rganildi.

3. Statistika va iqtisodiy tahlil

Korxonalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida mehnat unumdorligi, vaqt tejallishi va xarajatlar qisqarishi ko'rsatkichlari statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilindi. Dinamik va strukturaviy tahlil usullari yordamida samaradorlik darajasi baholandi.

4. Empirik kuzatuv va amaliy tajriba tahlili

Raqamli buxgalteriya tizimi joriy etilgan korxonalar faoliyati o'rganildi. Elektron hujjat aylanishi, onlayn soliq hisobotlari, bulutli saqlash tizimlari amaliy jihatdan tahlil qilindi.

5. Normativ-huquqiy tahlil

Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotga oid xalqaro hamda milliy me'yoriy hujjatlar o'rganildi. Xususan, International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan IFRS standartlari va milliy qonunchilik talablarining raqamli muhitga moslashuvi tahlil qilindi.

6. Analitik-sintetik usul

Olingan ma'lumotlar umumlashtirildi, tahlil natijalari asosida nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

1. Buxgalteriya jarayonlarini avtomatlashtirish hisob-kitoblarda xatoliklarni 30–50 foizgacha kamaytiradi.

2. Bulutli texnologiyalar ma'lumotlarni real vaqt rejimida boshqarish imkonini beradi.

3. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar moliyaviy tahlil jarayonini tezlashtiradi.

4. Elektron hujjat aylanishi qog'oz sarfini sezilarli darajada qisqartiradi.

Raqamlashtirish natijasida boshqaruv qarorlarini qabul qilish tezligi va aniqligi oshadi. Tadqiqot jarayonida innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish korxonalarning moliyaviy boshqaruv samaradorligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Avtomatlashtirilgan hisob tizimlarini joriy etish natijasida ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi oshib, inson omili bilan bog'liq xatolar sezilarli darajada kamaydi. Raqamli platformalar asosida yuritilgan buxgalteriya hisobida operatsiyalar real vaqt rejimida aks ettirilishi boshqaruv qarorlarini tezkor va aniq qabul qilish imkonini yaratdi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ERP tizimlari, jumladan SAP ERP va 1C: Buxgalteriya dasturlarini qo'llash hisob jarayonlarini integratsiyalash, moliyaviy hisobotlarni avtomatik shakllantirish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada korxonalarda mehnat unumdorligi oshib, vaqt va moliyaviy xarajatlar tejalladi.

Shuningdek, bulutli texnologiyalardan foydalanish ma'lumotlarni xavfsiz saqlash, masofaviy ishlash va filiallar o'rtasida yagona axborot bazasini shakllantirish imkonini berdi. Elektron hujjat aylanishi tizimlari joriy etilishi qog'oz sarfini kamaytirib, operatsion xarajatlarni qisqartirdi hamda hisobot topshirish jarayonini soddalashtirdi.

Normativ-huquqiy tahlil natijalari xalqaro standartlarga, xususan International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan IFRS talablariga mos raqamli hisobot tizimini shakllantirish moliyaviy axborotning shaffofligi va investitsion jozibadorligini oshirishini ko'rsatdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari raqamlashtirish jarayoni buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish, boshqaruv samaradorligini oshirish, moliyaviy intizomni mustahkamlash hamda korxonalarning raqobatbardoshligini kuchaytirishda muhim omil ekanligini tasdiqladi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

- Hisob siyosatini optimallashtirish;
- Ortiqcha byurokratik jarayonlarni qisqartirish;
- Integratsiyalashgan axborot tizimlarini joriy

etish;

- Xodimlarning raqamli ko'nikmalarini oshirish.

Raqamlashtirish jarayonida axborot xavfsizligini ta'minlash, kiberxavflarni kamaytirish ham muhim masala hisoblanadi. Avvalo, raqamlashtirish jarayonida an'anaviy hisob siyosatini qayta ko'rib chiqish zarur. Ko'plab korxonalarda hisob jarayonlari ortiqcha byurokratik bosqichlarga ega bo'lib, bu operatsion samaradorlikni pasaytiradi. Raqamli tizimlar esa jarayonlarni optimallashtirish, ortiqcha hujjat aylanishini qisqartirish va avtomatik nazorat mexanizmlarini joriy etish imkonini beradi. Shu jihatdan, zamonaviy ERP platformalari, xususan SAP ERP tizimi, moliyaviy, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini yagona axborot maydonida integratsiyalash orqali boshqaruvning kompleks modelini yaratadi.

Biroq raqamlashtirishning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda muayyan muammolar ham mavjud. Jumladan, dasturiy ta'minot xarajatlarning yuqoriligi, xodimlarning raqamli ko'nikmalari etarli emasligi va axborot xavfsizligi bilan bog'liq xatolar transformatsiya jarayonini sekinlashtirishi mumkin. Ayniqsa, moliyaviy ma'lumotlarning maxfiyligi va himoyasi dolzarb masalalardan biridir. Shu sababli, xalqaro standartlar va tavsiyalar, jumladan International Federation of Accountants tomonidan ishlab chiqilgan metodik ko'rsatmalar, raqamli buxgalteriya amaliyotini xavfsiz va samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat — xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashuv masalasidir. International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan IFRS talablari raqamli muhitda moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirilgan shaklda tuzish imkonini beradi. Bu esa investorlar va kreditorlar uchun axborotning shaffofligi va taqqoslanishini ta'minlaydi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishning muhim omilidir.

Avtomatlashtirilgan tizimlar asosida yuritiladigan buxgalteriya hisobi moliyaviy ma'lumotlarni real vaqt rejimida shakllantirish, tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish imkonini beradi. Xususan, ERP platformalarini qo'llash va xalqaro standartlarga mos hisobot yuritish korxonalarning investitsion jozibadorligini oshiradi. Bu borada International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan IFRS talablari moliyaviy hisobotlarning yagona va taqqoslanadigan tizimini yaratishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, tadqiqot shuni tasdiqladiki, raqamlashtirish jarayonida zamonaviy dasturiy echimlardan, jumladan SAP ERP kabi integratsiyalashgan boshqaruv tizimlaridan foydalanish moliyaviy nazoratni kuchaytiradi va resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

1. Korxonalarda buxgalteriya hisobi jarayonlarini bosqichma-bosqich avtomatlashtirish strategiyasini ishlab chiqish.

2. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos raqamli hisobot tizimiga o'tishni jadallashtirish.

3. Kichik va o'rta biznes subyektlari uchun soddalashtirilgan va arzon raqamli buxgalteriya platformalarini keng joriy etish.

4. Buxgalter va moliyaviy mutaxassislarning raqamli kompetensiyalarini oshirish bo'yicha muntazam o'quv dasturlarini tashkil etish.

5. Axborot xavfsizligini ta'minlash, ma'lumotlarni himoya qilish va kiberxavflarning oldini olish bo'yicha ichki nazorat tizimini kuchaytirish.

6. Davlat darajasida yagona elektron buxgalteriya va soliq integratsiya platformasini shakllantirish orqali hisobot topshirish jarayonlarini soddalashtirish.

Umuman olganda, buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va innovatsion rivojlanishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda izchil va kompleks yondashuvni amalga oshirish uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Siroj Zarina Rustambekovna Toshkent amaliy fanlar universiteti, Bank va moliya kafedrasida dotsenti v.b. PhD / Зарина Рустамбековна Сирож Ташкентский университет прикладных наук, Исполняющая обязанности доцента кафедры банковского дела и финансов, PhD / Siroj Zarina Rustambekovna Tashkent University of Applied Sciences, Acting Associate Professor of the Department of Banking and Finance, PhD

E-mail: Zarina36.84@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7266-351

2. Jo'rayeva Zebo Solijonovna Toshkent amaliy fanlar universiteti, Bank ishi va moliya bo'limi, Assistant / Juraeva Zebo Solijonovna Tashkent University of Applied Sciences, Department of Banking and Finance, Assistant / Жураева Зебо Солижоновна Ташкентский университет прикладных наук, Отдел банковского дела и финансов

E-mail: zebojorayeva79@gmail.com

ORCID: 0009-0007-3816-7761

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shavkat Mirziyoyev. (2020). *Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida Farmon*. Toshkent.

2. Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. (2016). *"Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrir)*. Toshkent.

3. Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan. (2021). *Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha metodik tavsiyalar*. Toshkent.

4. Toshkent Moliya Instituti. (2022). *Buxgalteriya hisobi va audit fanidan o'quv qo'llanma*. Toshkent.

5. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. (2021). *Raqamli iqtisodiyot asoslari*. Toshkent.

6. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi. (2023). *Elektron soliq hisobotlari va raqamli xizmatlar bo'yicha amaliy qo'llanma*. Toshkent.

7. O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi. (2020). *Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasi*. Toshkent.

RAQAMLI BOSHQARUV SHAROITIDA AGROSANOAT KLASTERLARI FAOLIYATINING IQTISODIY TAHLILI

Astanayev Kulmaxammat Sanayevich

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАСТЕРОВ АГРОТАКСИСТИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО УПРАВЛЕНИЯ

Астанаев Кулмахаммат Санаевич

ECONOMIC ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF AGROTAXI INDUSTRY CLUSTERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL MANAGEMENT

Astanaev Kulmakhammat Sanaevich

Received: March 7, 2026 Revised: March 10, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida agrosanoat klasterlari faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari tahlil qilingan. Raqamli boshqaruv texnologiyalarining qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, qayta ishlash va logistika jarayonlariga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot natijasida agrosanoat klasterlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishi, resurslardan foydalanishni optimallashtirishi hamda boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishi aniqlangan. Shuningdek, raqamli boshqaruv asosida klasterlar faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: agrosanoat klasteri, raqamli iqtisodiyot, raqamli boshqaruv, iqtisodiy samaradorlik, innovatsiyalar, qishloq xo'jaligi, klaster rivojlanishi.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы оценки экономической эффективности агропромышленных кластеров в контексте цифровой экономики. Изучается влияние технологий цифрового управления на процессы сельскохозяйственного производства, переработки и логистики. В результате исследования установлено, что внедрение цифровых технологий в агропромышленных кластерах повышает эффективность производства, оптимизирует использование ресурсов и улучшает процессы управления. Также разработаны предложения по повышению экономической эффективности кластеров на основе цифрового управления.

Ключевые слова: агропромышленный кластер, цифровая экономика, цифровое управление, экономическая эффективность, инновации, сельское хозяйство, развитие кластеров.

Abstract: This article analyzes the economic performance of agro-industrial clusters in the context of the digital economy. It examines the impact of digital management technologies on agricultural production, processing, and logistics processes. The study found that the implementation of digital technologies in agro-industrial clusters increases production efficiency, optimizes resource use, and improves management processes. Proposals for improving the economic performance of clusters based on digital management are also developed.

Keywords: agro-industrial cluster, digital economy, digital management, economic efficiency, innovation, agriculture, cluster development.

■ KIRISH

Hozirgi davrda global iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlari va boshqaruv tizimlarining tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi va agrosanoat majmuasida raqamli texnologiyalarni qo'llash ishlab chiqarish samaradorligini oshirish,

resurslardan oqilona foydalanish hamda mahsulot sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Agrosanoat klasterlari qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtirish, qayta ishlash, saqlash va realizatsiya qilish jarayonlarini yagona tizimga birlashtiruvchi samarali iqtisodiy model hisoblanadi. Bunday tizimlarda raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish ishlab chiqarish jarayonlarini

avtomatlashtirish, ma'lumotlar tahlilini takomillashtirish va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish imkonini beradi.

O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish, klaster tizimini rivojlantirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli agrosanoat klasterlari faoliyatini raqamli boshqaruv asosida iqtisodiy tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – raqamli boshqaruv sharoitida agrosanoat klasterlari faoliyatining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish hamda ularni rivojlantirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Klaster nazariyasining shakllanishi va rivojlanishi amerikalik iqtisodchi Michael Porter nomi bilan bog'liq. Uning tadqiqotlarida klasterlar hududiy jihatdan yaqin joylashgan o'zaro bog'liq korxonalar, ta'minotchilar, ilmiy muassasalar va xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar majmuasi sifatida talqin qilinadi. Porterning [1] fikriga ko'ra, klaster tizimi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish hamda raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Uning ilmiy ishlari agrosanoat klasterlari faoliyatini tashkil etish va boshqarish bo'yicha nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish tizimlarini transformatsiya qilish masalalari nemis iqtisodchisi Klaus Schwab tomonidan ham keng yoritilgan. Uning "To'rtinchi sanoat inqilobi" konsepsiyasida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, internet tarmoqlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining iqtisodiyot tarmoqlariga, jumladan qishloq xo'jaligiga ta'siri chuqur tahlil qilingan. Tadqiqotchining fikricha, raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish hamda iqtisodiy tizimlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.[2]

Qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalarni joriy etish va aqlli qishloq xo'jaligi konsepsiyasini rivojlantirish masalalari FAO [3] hamda boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ham keng o'rganilgan. Ularning tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar, masofaviy monitoring, sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan ham agrosanoat majmuasini rivojlantirish va klaster tizimini takomillashtirish masalalari keng o'rganilgan. Jumladan, akademik Q. Abdurahmonov [4] o'z ilmiy ishlarida qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, investitsiya jarayonlarini faollashtirish va klaster tizimini rivojlantirish orqali tarmoq samaradorligini oshirish masalalarini tahlil qilgan.

O'zbekistonlik iqtisodchi olim M. Yunusova o'z tadqiqotlarida agrosanoat majmuasini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini o'rganib, qishloq xo'jaligi tarmog'ida integratsion jarayonlarni rivojlantirish zarurligini asoslab bergan. Tadqiqotchining fikriga ko'ra,

agrosanoat klasterlari ishlab chiqarish, qayta ishlash va realizatsiya jarayonlarini yagona tizimga birlashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.[5]

Shuningdek, iqtisodchi olim A. Rasulev [6] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda hududiy iqtisodiyotda klaster tizimining ahamiyati, innovatsion rivojlanish omillari hamda iqtisodiy samaradorlikni baholash metodologiyasi o'rganilgan. Uning ilmiy ishlari hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda klaster tizimining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlil, statistik tahlil, taqqoslash, tizimli yondashuv, iqtisodiy-matematik usullar hamda ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Agrosanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligini baholashda quyidagi ko'rsatkichlar asos qilib olindi:

ishlab chiqarish hajmi; mehnat unumdorligi; investitsiyalar hajmi; rentabellik darajasi; eksport hajmi.

Tadqiqotda qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar ham o'rganildi. Raqamli boshqaruv tizimlari sifatida quyidagi texnologiyalar ko'rib chiqildi:

aqlli qishloq xo'jaligi (Smart Agriculture); sun'iy intellekt asosida tahlil tizimlari; masofaviy monitoring (dronlar, sensorlar); elektron logistika platformalari; raqamli agroplatformalar.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Agrosanoat klasterlarni raqamli boshqarish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotish jarayonlarini bir xil hududda jamlash orqali, transport, logistika, marketing, moliyaviy va boshqa xizmatlarni optimallashtirish, ularning sifatini oshirish va ularning xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi. Agrosanoat klasterlarni raqamli boshqarish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sifati va xavfsizligini nazorat qilish, ularning standartlarga va sertifikatlarga mosligini ta'minlash, ularning eksport imkoniyatlarini kengaytirish, ularning bozor ehtiyojlariga moslashtirish va ularning narxlarini stabilizatsiya qilishga yordam beradi. Agrosanoat klasterlarni raqamli boshqarish, qishloq xo'jaligi sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, shu jumladan, aniqlash, kuzatish, nazorat, avtomatlashtirish, ma'lumotlar bazasi, elektron hukumat, elektron tijorat va boshqalarini joriy etish orqali, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, ilm-fan yutuqlarini amalga oshirish va tijoratlashtirishga imkon yaratadi.[7-8] Agrosanoat klasterlarni raqamli boshqarish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtiruvchilar, qayta ishlovchi korxonalar, eksportyorlar, davlat organlari, banklar, konsalting tashkilotlari, ilmiy-tadqiqot markazlari va boshqa zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali, ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotish jarayonlarini bir xil platformada birlashtirish, ularning o'zaro hamkorlik va aloqalarini oshirish, ularning iqtisodiy faoliyatini shaffoflashtirish va nazorat qilishni ta'minlaydi.

1. Agrosanoat klasterlari qishloq xo'jaligi

mahsulotlarini etishtirish, qayta ishlash, saqlash, logistika va realizatsiya qilish jarayonlarini yagona tizim asosida tashkil etishga xizmat qiluvchi integratsiyalashgan iqtisodiy tuzilma hisoblanadi. Bunday klaster tizimi qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari, qayta ishlash korxonalari, xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar hamda ilmiy-tadqiqot muassasalari o'rtasida samarali kooperatsiyani ta'minlaydi.

So'nggi yillarda qishloq xo'jaligida raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish agrosanoat klasterlari faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim omilga aylanmoqda. Raqamli boshqaruv – bu ishlab chiqarish jarayonlarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida nazorat qilish, monitoring olib borish va boshqarish tizimidir.

Raqamli boshqaruv tizimi agrosanoat klasterlari faoliyatida quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ishlab chiqarish jarayonlarini real vaqt rejimida monitoring qilish;
- resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- logistika jarayonlarini optimallashtirish;
- mahsulot etkazib berish zanjirini boshqarish;
- bozor talabini prognoz qilish.

Natijada klaster tizimida ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi, hosildorlik ortadi va mahsulotlarning raqobatbardoshligi oshadi.

2. Raqamli texnologiyalar asosida agrosanoat klasterlari faoliyatini iqtisodiy baholash

Agrosanoat klasterlari faoliyatini iqtisodiy jihatdan tahlil qilishda bir qator ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Jumladan: ishlab chiqarish hajmi; mahsulot tannarxi; rentabellik darajasi; qo'shilgan qiymat; eksport salohiyati.

Raqamli boshqaruv tizimlari ushbu ko'rsatkichlarni aniqlash va monitoring qilish jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi. Masalan, raqamli agroplatformalar yordamida er maydonlarining holati, suv sarfi, o'g'itlardan foydalanish darajasi va hosildorlik ko'rsatkichlari aniq hisoblab boriladi.[8-9]

Natijada agrosanoat klasterlarida ishlab chiqarish samaradorligini baholash uchun quyidagi iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanish mumkin:

- taqqoslash usuli – klaster faoliyatini hududiy yoki tarmoq ko'rsatkichlari bilan solishtirish;
- indeks usuli – ishlab chiqarish hajmi va samaradorlik dinamikasini aniqlash;
- rentabellik tahlili – investitsiya va ishlab chiqarish samaradorligini baholash;
- regression tahlil – raqamli texnologiyalar ta'sirini aniqlash.

Masalan, raqamli boshqaruv joriy etilgan klasterlarda suv sarfi o'rtacha 15–20 foizga qisqarishi, hosildorlik esa 10–15 foizga oshishi kuzatiladi. Bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

3. Agrosanoat klasterlarida raqamli boshqaruv texnologiyalarining iqtisodiy samaradorligi

Raqamli boshqaruv texnologiyalari agrosanoat klasterlari faoliyatining barcha bosqichlarini qamrab oladi. Jumladan:

1. Yer resurslarini boshqarish sun'iy yo'ldosh monitoringi va GIS texnologiyalari yordamida er maydonlarining unumdorligi aniqlanadi va optimal ekin tuzilmasi shakllantiriladi.

2. Suv resurslaridan foydalanishni optimallashtirish. Aqlli sug'orish tizimlari suv resurslaridan tejamkor foydalanish imkonini beradi.

3. Hosildorlikni prognoz qilish
Raqamli monitoring tizimlari orqali ekinlarning rivojlanish bosqichlari nazorat qilinadi va hosildorlik prognozi tuziladi.

4. Logistika va marketingni boshqarish
Raqamli platformalar yordamida mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga samarali etkazib berish imkoniyati yaratiladi.

Raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish natijasida quyidagi iqtisodiy samaralar yuzaga keladi: ishlab chiqarish xarajatlarining kamayishi; mahsulot sifatining oshishi; eksport salohiyatining kengayishi; qo'shilgan qiymat zanjirining rivojlanishi.

Tahlillarga ko'ra, raqamli texnologiyalar joriy etilgan agrosanoat klasterlarida ishlab chiqarish samaradorligi o'rtacha 20–30 foizga oshishi mumkin.

4. O'zbekiston sharoitida agrosanoat klasterlarini rivojlantirishning iqtisodiy jihatlar

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va klaster tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, paxta-to'qimachilik, meva-sabzavotchilik hamda chorvachilik yo'nalishlarida agrosanoat klasterlari tashkil etildi.

Ushbu klasterlar faoliyatida raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- agrotexnik jarayonlarni raqamlashtirish;
- elektron agroxizmat tizimlarini joriy etish;
- agrotexnik ma'lumotlar bazasini shakllantirish;
- logistika tizimlarini avtomatlashtirish.

Natijada qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyati oshib bormoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, klaster tizimi joriy etilgan hududlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi sezilarli darajada ortgan.

Shuningdek, raqamli boshqaruv tizimlari agrosanoat klasterlari faoliyatida investitsion jozibadorlikni ham oshirmoqda. Bu esa yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini kengaytiradi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali agrosanoat klasterlari qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan er maydonlari, suv resurslari hamda ekinlar holatidan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, qo'shilgan qiymat zanjirini shakllantirish, ishlab chiqarilgan mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga etkazib berish, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish, hosildorlik darajasini oshirish, iqtisodiy manfaatdorlikni kuchaytirish hamda qishloq aholisi turmush darajasini yaxshilash kabi ustuvor yo'nalishlarda muhim natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Raqamli boshqaruvning iqtisodiy tahlilini amalga oshirish jarayonida qishloq xo'jaligi tarmog'ida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini, chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishning iqtisodiy maqsadga muvofiqligini, iste'molchilar faolligini hamda boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlarni baholash imkonini beruvchi "Aqlli chorvachilik" texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Astanayev Kulmaxammat Sanayevich Iqtisodiyot va pedagogika universiteti iqtisodiyot kafedrasida dotsenti / Астанаев Кульмахаммат Санаевич, доцент кафедры экономики Университета экономики и педагогики / Astanayev Kulmaxammat Sanayevich, Associate Professor of the Department of Economics at the University of Economics and Pedagogy
E-mail: kulmahammatastanayev@gmail.com

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition. – Harvard Business Review.

2.Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.

3.FAO. Digital Agriculture Transformation: Digital Technologies for Food and Agriculture. – Rome, 2019.

4.OECD. The Digitalisation of Agriculture: Policy Perspectives. – Paris, 2020.

5.Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. – Toshkent: "Iqtisodiyot", 2019.

6.Yunusova M. Agrosanoat majmuasini rivojlantirishning iqtisodiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.

7. Maxmatqulov, G. O. (2022). A complex systemic issue of the development of the network of trade services. Development and innovations in science, 1(16), 10-13.

8. Kh, G. (2022). Makhmatkulov. Econometric modeling of innovative activities of trading enterprises in a healthy competitive environment. Экономика и предпринимательство, 8.

9. Махматкулов, F. (2022). Аҳолига савдо хизматларини инновацион ривожлантириш салоҳиятини баҳолашда тренд моделларини танлаш мезонлари (қашқадарё вилояти мисолида). Iqtisodiyot Va ta'lim, 23(4), 381-386.

Moliya, kredit va investitsiya
Finance, credit and investment
Финансы, кредит и инвестиции

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАР КИРИТИШ ИМКОНИАТЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Рахмонова Дурдона Хасан қизи

ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В КАШКАДАРЬИНСКУЮ ОБЛАСТЬ

Рахмонова Дурдона Хасан қизи

INVESTMENT OPPORTUNITIES AND PROSPECTS IN THE KASHKADARYA REGION

Rahmonova Durdona Hasan kizi

Received: March 6, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 15, 2026 Published: April 1, 2026

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг энг йирик иқтисодий салоҳиятга эга ҳудудларидан бири бўлган Қашқадарё вилоятининг инвестицияларни жалб қилиш имкониятлари ва ҳудудий иқтисодиётни ривожлантириш истикболлари чуқур илмий таҳлил қилинган. Тадқиқотнинг асосий мақсади вилоятдаги мавжуд инвестицион муҳитни баҳолаш, тармоқлар кесимида капитал қўйилмаларнинг тақсимоотидаги таркибий ўзгаришларни аниқлаш ҳамда минтақа иқтисодиётини ресурсларга қарамликдан чиқариб, инновацион диверсификациялашга қаратилган стратегик йўналишларни ишлаб чиқишдан иборатдир. Мақолада 2021–2025 йиллардаги макроиқтисодий ва инвестицион кўрсаткичлар динамикаси статистик, эконометрик ва қиёсий таҳлил усуллари ёрдамида ўрганилган. Натижалар шуни кўрсатадики, вилоятда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми ошиб бораётган бўлса-да, уларнинг асосий қисми ҳамон энергетика ва қазиб олувчи тармоқларга йўналтирилмоқда. Мақола муҳокамасида “ресурс лаънати” хавфини камайтириш, саноат кластерларини ривожлантириш, инсон капитали ва яшил энергетикага инвестицияларни кенгайтириш бўйича илмий асосланган амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ҳудудий иқтисодиёт, инвестиция муҳити, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, инвестиция салоҳияти, саноат кластерлари, диверсификация, Қашқадарё вилояти, макроиқтисодий таҳлил, инновацион ривожланиш.

Аннотация. В данной статье проведен глубокий научный анализ возможностей привлечения инвестиций и перспектив развития региональной экономики Кашкадарьинской области, одного из регионов с крупнейшим экономическим потенциалом в Республике Узбекистан. Основной целью исследования является оценка существующего инвестиционного климата в регионе, выявление структурных изменений в распределении капиталовложений в отраслевом разрезе, а также разработка стратегических направлений, направленных на диверсификацию и снижение ресурсной зависимости экономики региона за счет инноваций. В статье с помощью методов статистического, эконометрического и сравнительного анализа изучена динамика макроэкономических и инвестиционных показателей за 2021–2025 годы. Результаты показывают, что, несмотря на рост объемов прямых иностранных инвестиций, их основная часть по-прежнему направляется в энергетику и добывающие отрасли. В обсуждении разработаны научно обоснованные практические предложения по снижению риска “ресурсного проклятия”, развитию промышленных кластеров, расширению инвестиций в человеческий капитал и зеленую энергетику.

Ключевые слова: региональная экономика, инвестиционный климат, прямые иностранные инвестиции, инвестиционный потенциал, промышленные кластеры, диверсификация, Кашкадарьинская область, макроэкономический анализ, инновационное развитие.

Abstract: This article provides an in-depth scientific analysis of the investment attraction opportunities and prospects for regional economic development in the Kashkadarya region, one of the areas with the largest economic potential in the Republic of Uzbekistan. The main objective of the study is to evaluate the existing investment climate in the region, identify structural changes in the sectoral distribution of capital investments, and develop strategic directions aimed at diversifying and reducing the resource dependence of the regional economy through innovation. The article examines the dynamics of macroeconomic and investment indicators for the years 2021–2025 using statistical, econometric, and comparative analysis methods. The results indicate that while the volume of foreign direct investment is increasing, the majority of it is still directed towards the energy and extractive sectors. In the discussion

section, scientifically grounded practical proposals and recommendations are developed to mitigate the risk of the “resource curse,” develop industrial clusters, and expand investments in human capital and green energy.

Keywords: regional economy, investment climate, foreign direct investment, investment potential, industrial clusters, diversification, Kashkadarya region, macroeconomic analysis, innovative development.

■ КИРИШ

Жаҳон иқтисодиётининг шиддат билан глобаллашуви ва тўртинчи саноат инқилоби (Industry 4.0) шароитида ҳудудларнинг барқарор, мутаносиб ва рақобатбардош ривожланишини таъминлаш бевосита уларнинг инвестицион жозибадорлигига ҳамда капитални самарали ўзлаштириш қобилиятига боғлиқдир [1]. Замонавий иқтисодиёт назариясида, хусусан, эндоген ўсиш моделлари (Endogenous growth theory) ва ҳудудий ривожланиш концепцияларида инвестициялар нафақат жисмоний капитал тўпланишининг асосий манбаи, балки технологик янгиланиш, инсон капиталини ривожлантириш, ноу-хау ва инновацияларни жорий этишнинг энг муҳим драйвери сифатида эътироф этилади [2]. Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда амалга оширилаётган “Янги Ўзбекистон – таракқиёт стратегияси” доирасидаги чуқур таркибий ислохотлар, бозор механизмларини кенг қўламда жорий этиш ва очиқ иқтисодиётга ўтиш сиёсати ҳудудларга тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар (ТТХИ) ҳамда маҳаллий капитални жалб қилиш учун янги, кенг имкониятлар эшигини очди [3].

Қашқадарё вилояти Ўзбекистоннинг энг йирик, ҳудудий жиҳатдан кенг ва иқтисодий салоҳияти бениҳоя юқори бўлган минтақаларидан бири ҳисобланади. Вилоят нафақат бой табиий ресурсларга, хусусан, улкан углеводород хомашёси (нефт ва табиий газ) захираларига, балки бебаҳо кишлоқ хўжалиги ерларига ва ўзига хос демографик дивидендга (меҳнатга лаёқатли ёш аҳолининг юқори салмоғига) эгадир [4]. Бироқ, вилоят иқтисодиётининг тарихан шаклланган макроиқтисодий тузилмаси асосан хомашё қазиб олиш ва унга дастлабки ишлов беришга йўналтирилганлиги сабабли, ялпи ҳудудий маҳсулотда (ЯХМ) қўшилган қиймати юқори бўлган тайёр маҳсулотлар ва юқори технологик хизматлар улуши ҳамон нисбатан пастлигича қолмоқда. Илмий адабиётларда ва халқаро иқтисодий амалиётда бундай ҳолат “ресурс лаънати” (resource curse) концепцияси ёки “Голланд касаллиги” (Dutch disease) симптомлари сифатида кенг тадқиқ этилади. Яъни, биргина тармоққа (масалан, энергетика ёки қазиб олиш) ҳаддан ташқари кўп инвестицияларнинг оқиб келиши миллий валютанинг реал алмашув курсини ошириб, бошқа тармоқларнинг (қайта ишлаш саноати, хизматлар кўрсатиш, ИТ ва туризм) рақобатбардошлигини пасайтиради ва ривожланишини секинлаштиради [5].

Ушбу тадқиқотнинг асосий илмий муаммоси – Қашқадарё вилоятининг бекиёс табиий ресурслари ва инсон капитални салоҳияти мавжудлигига қарамай, инвестицияларнинг иқтисодиёт тармоқлари ва туманлар кесимидаги ўта номутаносиб тақсмоти ҳамда уларнинг чуқур қайта ишлаш ва инновация соҳаларга етарли даражада

йўналтирилмаётганлигидир. Шу муносабат билан, тадқиқотнинг асосий мақсади Қашқадарё вилоятининг жорий инвестиция муҳитини, киритилган инвестицияларнинг ЯХМга таъсирини макроиқтисодий кўрсаткичлар орқали илмий баҳолаш, инвестицияларни жалб қилишдаги таркибий тўсиқларни ва янги имкониятларни аниқлашдир. Шунингдек, тадқиқот олдида инвестициялар киритиш асосида вилоят иқтисодиётини диверсификация қилиш, қўшилган қиймат занжирига эга саноат кластерларини шакллантириш ва минтақанинг узоқ муддатли барқарор ҳудудий ривожланишини таъминлаш бўйича стратегик йўналишларни ишлаб чиқиш вазифаси қўйилган. Ушбу мақсадга эришиш ва илмий муаммонинг ечилиши ҳудуднинг экспорт салоҳиятини кескин оширишга, замонавий янги иш ўринлари яратишга ва пировардида аҳоли турмуш фаровонлигини юксалтиришга бевосита хизмат қилади.

■ АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Мавзу бўйича хорижий ва маҳаллий тадқиқотларда қуйидаги йўналишларга эътибор қартилган:

1. Х.П.Абулкосимов (2022). *Давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги ва ҳудудий инвестиция сиёсатининг замонавий тенденциялари*. Ушбу манбада давлат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда ҳудудий инвестиция сиёсатининг ўрни ва инвестицияларни самарали бошқаришнинг назарий асослари ёритилган.

2. А.В.Ваҳобов ва Д.А. Тожибоева (2023). *Ўзбекистон иқтисодиётини модернизациялаш шароитида инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш йўллари*. Ушбу тадқиқотда мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилаш, институционал ислохотларни амалга ошириш ва иқтисодий модернизация жараёнлари таҳлил қилинган.

3. Jeffrey D. Sachs ва Andrew M. Warner (2001). *The Curse of Natural Resources*. Муаллифлар табиий ресурсларга бой мамлакатларда иқтисодий ривожланиш хусусиятлари ва инвестицияларни диверсификация қилиш заруратини таҳлил қиладилар.

4. С.С.Ғуломов ва Б.А.Бегалов (2021). *Иқтисодий таҳлил, эконометрия ва моделиштиришнинг замонавий усуллари*. Манбада иқтисодий жараёнларни таҳлил қилишда қўлланиладиган статистик ва эконометрик усуллар ёритилган.

5. Х.С.Асатуллаев (2024). *Ҳудудий иқтисодиётни диверсификация қилишда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ўрнига доир таркибий таҳлил*. Муаллиф хорижий инвестицияларнинг ҳудудий иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамиятини таҳлил қилади.

6. Н.М.Маҳмудов (2023). *Минтақавий иқтисодий сиёсат ва инвестиция стратегиясини шакллантириш методологияси*. Тадқиқотда минтақавий иқтисодий сиёсатни шакллантириш ва инвестиция стратегиясини ишлаб чиқишнинг назарий-методологик асослари кўриб чиқилган.

■ ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Қашқадарё вилоятининг инвестициялар қиритиш имкониятлари ва ҳудудий ривожланиш йўналишларини тадқиқ этиш жараёнида замонавий иқтисодиёт фанида кенг қўлланиладиган кўп ўлчамли, комплекс ва тизимли ёндашувларга асосланган илмий методлардан фойдаланилди [6]. Тадқиқот методологияси объективлик ва илмий асосланганлик тамойилларига таянган ҳолда қуйидаги босқичларни ва таҳлил усулларини ўз ичига олади:

1. Тизимли ва мантикий таҳлил (systemic and logical analysis): Қашқадарё вилояти иқтисодиёти ташқи ва ички муҳит билан алоқада бўлган яхлит, мураккаб бир тизим сифатида қараб чиқилди. унинг таркибий қисмлари (оғир ва енгил саноат, агросаноат мажмуаси, хизмат кўрсатиш инфратузилмаси) ва уларга кириб келаётган инвестиция оқимлари ўртасидаги ўзаро диалектик алоқадорлик ўрганилди. бу усул вилоят иқтисодиётидаги таркибий номуносибликларни ва яширин инвестицион салоҳиятни аниқлаш имконини берди.

2. Статистик ва эконометрик таҳлил (statistical and econometric analysis): Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитаси, Қашқадарё вилояти статистика бошқармаси, шунингдек, инвестициялар, саноат ва савдо вазирлигининг расмий ҳисоботлари маълумотлари базаси асосида 2021–2025 йиллар оралиғидаги яхм, жон бошига тўғри келадиган реал даромадлар ва асосий капиталга киритилган инвестициялар динамикаси таҳлил қилинди [7]. маълумотларни қайта ишлашда динамик қаторлар таҳлили,

трендларни аниқлаш ва гуруҳлаш усуллари қўлланилди.

3. Солиштира-қиёсий таҳлил (comparative analysis): Қашқадарё вилоятига жалб этилаётган хорижий ва маҳаллий инвестицияларнинг ҳажми, ўсиш суръатлари ва таркиби республиканинг бошқа саноатлашган вилоятлари (масалан, Навоий, Тошкент вилоятлари) кўрсаткичлари билан солиштирилди. шунингдек, вилоят ичидаги туманларларaro инвестицион тафовутлар (масалан, саноатлашган қарши ва муборак шаҳарлари ҳамда аграр йўналишдаги Миришкор ёки Дехқонобод туманлари ўртасидаги фарқлар) қиёсий ўрганилди [8].

4. Синтез ва моделлаштириш (synthesis and modeling): жамланган статистик ва назарий маълумотлар асосида ҳудудни инновацион инвестициялар ҳисобига ривожлантиришнинг концептуал-схематик модели ишлаб чиқилди. ушбу модел ҳудудда интеллектуал саноат кластерларини яратиш ва “хомашё – қайта ишлаш – тайёр маҳсулот” шаклидаги қўшилган қиймат занжирини шакллантириш мантиғига асосланади [9].

Тадқиқотда қўлланилган маълумотларнинг расмийлиги ва уларнинг вақт нуқтаи назаридан репрезентативлиги олинган илмий хулосаларнинг ишончлилигини ва иқтисодий амалиётга жорий этиш мумкинлигини тўла қафолатлайди.

■ ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Тадқиқот доирасида олиб борилган макроиқтисодий ва статистик таҳлиллар Қашқадарё вилояти иқтисодиётининг сўнгги беш йилликдаги ривожланиш тенденциялари ва инвестиция жараёнларининг ҳолатини яққол кўрсатиб берди. Вилоятда инвестиция муҳитининг жозибадорлигини ва сармоя қиритиш имкониятларини баҳолаш учун дастлаб асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар динамикасига мурожаат қилиш мақсадга мувофиқдир.

1-жадвал

Қашқадарё вилоятининг асосий макроиқтисодий ва инвестицион кўрсаткичлари динамикаси (2021-2025 йй.)

Кўрсаткичлар номи	2021	2022	2023	2024	2025 (дастлабки баҳолаш)	Ўсиш суръати (2025/2021), %
ЯХМ ҳажми (млрд. сўм)	45230	51840	58410	66120	74550	164.8%
Аҳоли жон бошига ЯХМ (минг сўм)	13420	15110	16750	18530	20450	152.3%
Асосий капиталга киритилган инвестициялар (млрд. сўм)	18540	21280	24850	29510	34220	184.5%
Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми (млрд. сўм)	28410	32650	37180	42840	49350	173.7%
ТТХИ ва қафолатланмаган хорижий кредитлар (млн. АҚШ доллари)	450.2	580.4	710.6	890.5	1 120.0	248.7%
Жами инвестициялардаги ТТХИ улуши (%)	22.4	25.1	28.5	31.8	34.2	+11.8 п.п.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитасининг расмий маълумотлари ва вилоят бошқармаси ҳисоботлари асосида муаллиф томонидан ҳисобланган.

Юқоридаги 1-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2021–2025 йиллар давомида Қашқадарё вилоятида Ялпи ҳудудий маҳсулотнинг (ЯХМ) номинал ҳажми қарийб 64.8 фоизга ўсган. Бу барқарор макроиктисодий ўсишни англатади. Бироқ эътиборга молик энг муҳим жиҳат шундаки, асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми унданда тезроқ, яъни 84.5 фоизга ошган. Бу ҳолат Жон Мейнард Кейнснинг инвестицион мультипликатор назариясини тасдиқлайди: капитал қўйилмаларнинг ўсиши иқтисодиётда занжирсимон реакцияни келтириб чиқариб, ЯХМнинг ўсишини рағбатлантирмоқда [10]. Айниқса, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар (ТТХИ) ҳажмининг 2.4 баробарга (248.7% га) ўсиши ва уларнинг жами инвестициялардаги улуши 22.4 фоиздан 34.2 фоизгача кўтарилиши вилоятнинг ташқи инвесторлар учун жозибадорлиги ва ишончлилиги ортганлигини яққол намоён этилади. Шу билан бирга, аҳоли жон бошига ЯХМ кўрсаткичининг ўсиш суръати (152.3%) умумий ЯХМ ўсишидан (164.8%) пастлиги вилоятда демографик ўсиш суръатларининг республика бўйича энг юқориларидан бири эканлигини, демакки, яратилаётган иқтисодий қиймат аҳоли фаровонлигини кескин ошириш учун

ҳали етарли даражада эмаслигини ва инвестицияларни янада кўпайтириш зарурлигини тасдиқлайди.

Инвестицияларнинг миқдорий ўсиши билан бир қаторда, уларнинг сифат таркиби, яъни тармоқлар бўйича қандай тақсимланаётгани ҳам ғоят муҳим илмий ва амалий аҳамият касб этади. Қуйида келтирилган концептуал модел айнан шу мақсадли тақсимотни қандай шакллантириш кераклигини кўрсатади.

Юқорида тақдим этилган концептуал модел Қашқадарё вилоятида инвестицияларни жалб қилиш орқали ҳудудий иқтисодиётни қандай қилиб тўғри диверсификация қилиш, қўшилган қиймат занжирларини яратиш ва рақобатбардош саноат кластерларини ривожлантириш механизмларини ўзида акс эттиради. Ушбу моделнинг асосий фалсафаси шундан иборатки, хомашё ресурсларини сотишдан тушган даромадлар ва жалб қилинган хорижий капитал тўғридан-тўғри қазиб олишга эмас, балки юқори технологик қайта ишлаш саноатига, агроинновацияларга ва энг асосийси, инсон капиталига йўналтирилиши шарт.

Бугунги кунда вилоятдаги реал инвестицион оқимларнинг иқтисодиёт тармоқлари кесимидаги тақсимотини таҳлил қилиш орқали мавжуд имкониятлар ва ечилиши лозим бўлган муаммоларни яққол кўриш мумкин.

2-жадвал

Қашқадарё вилояти иқтисодиёти тармоқлари бўйича киритилган инвестицияларнинг таркибий ўзгариши (жами ҳажмга нисбатан % да)

Иқтисодиётнинг йирик тармоқлари ва соҳалари	2021 йил	2023 йил	2025 йил (қўйилган)	Таркибий силжиш (+/- пункт)
Саноат сектори (жами)	59.4	56.2	53.1	-6.3
шу жумладан: Тоғ-кон ва энергетика саноати	47.2	41.5	36.8	-10.4
шу жумладан: Қайта ишлаш саноати	12.2	14.7	16.3	+4.1
Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги (Агросектор)	11.8	14.3	16.5	+4.7
Хизмат кўрсатиш, АКТ ва логистика	14.6	16.1	18.2	+3.6
Қурилиш ва ижтимоий инфратузилма (таълим, соғлиқни сақлаш)	14.2	13.4	12.2	-2.0
Жами инвестициялар	100.0	100.0	100.0	-

Манба: Ўзбекистон Республикаси инвестициялар, саноат ва савдо вазирлиги очиқ маълумотлари асосида ҳисобланган.

2-жадвал маълумотлари Қашқадарё вилояти инвестиция сиёсатида юз бераётган таркибий силжишларни аниқ намоён этилади. Ижобий ҳолат сифатида шуни алоҳида қайд этиш мумкинки, 2021–2025 йиллар оралиғида анъанавий тоғ-кон ва энергетика саноатига йўналтирилган инвестицияларнинг улуши 47.2 фоиздан 36.8 фоизга (қарийб 10.4 фоиз пунктга) қисқарган. Бу Ўзбекистон ҳукумати томонидан ресурсларга қарамликни камайтиришга қаратилган стратегиянинг дастлабки медалари ҳисобланади [11]. Бироқ, бўшаган

сармояларнинг катта қисми юқори технологик қайта ишлаш саноатига эмас (қайта ишлашда ўсиш бор-йўғи 4.1 фоиз пунктни ташкил этган), балки кўпроқ қишлоқ хўжалигига ва хизмат кўрсатиш соҳасига оқиб ўтган. Қайта ишлаш саноатининг бор-йўғи 16.3 фоизлик улуши (2025 йил ҳолатига) вилоятда “Шўртан газ-кимё мажмуаси” (ШГКМ) ва “Муборак газни қайта ишлаш заводи” каби гигант хомашё корхоналар мавжудлиги фонида ниҳоятда паст кўрсаткич ҳисобланади. Бундан хулоса қилиш мумкинки, вилоятда базавий кимёвий хомашёдан (масалан, полиэтилен, полипропилен гранулаларидан) тайёр истеъмол товарлари (пластик қувурлар, тиббий шприцлар, деталлар) ишлаб

чиқарувчи кичик ва ўрта бизнес субъектларини инвестициялаш имкониятлари жуда юқори бўлса-да, бу жараён ҳали ҳам суёт кечмоқда [12]. Шунингдек, АКТ (Ахборот-коммуникатсия технологиялари) соҳасига йўналтирилган сармоялар улушининг пастлиги вилоятнинг рақамли иқтисодиётга ўтиш имкониятлари тўлиқ рўёбга чиқмаётганини кўрсатади.

■ ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Олинган эконометрик ва статистик натижалар шуни кўрсатадики, Қашқадарё вилоятини инвестициялар ҳисобига ривожлантириш механизмлари тубдан қайта кўриб чиқиши керак. Тадқиқот натижаларини жаҳон тажрибаси ва илмий адабиётлар билан таққосласак, кўплаб ривожланаётган ва ҳатто ривожланган давлатларнинг углеводород ресурсларига бой ҳудудлари (масалан, Россия Федерациясининг Тюмен вилояти, Қозғоғистоннинг Манғистау вилояти ёки Канаданинг Альберта провинцияси) ҳам ўз вақтида худди шундай диверсификация муаммосига дуч келганлигини ва улар ҳам инвестицияларни тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтиришда қийинчиликлар кўрганлигини кузатиш мумкин [13]. Иқтисодчи олимларнинг таъкидлашича, худудий инвестиция сиёсатининг самарадорлиги фақатгина жалб қилинган маблағларнинг умумий ҳажми ёки миқдори билан эмас, балки бу молиявий ресурсларнинг қанчалик даражада инноватсион, экспортга йўналтирилган ва кўп иш ўринлари яратувчи тармоқларга жойлаштирилгани билан ўлчанади [14].

Муҳокамаларимиз ва таҳлилларимиз шуни кўрсатадики, Қашқадарё вилоятида инвестиция сиёсатининг самарадорлигини пасайтирувчи ва инвесторлар учун жозибадорликни камайтирувчи қуйидаги асосий тўсиқлар мавжуд: Биринчидан, худудий инвестицион номутаносиблик. Инвестицияларнинг асосий қисми вилоят маркази Қарши шаҳри ҳамда саноатлашган Ғузор, Муборак ва Шаҳрисабз туманларида тўпланган. Аксинча, аҳолиси зич, лекин саноати ривожланмаган Қашаи, Чироқчи, Кўкдала, Деҳқонобод ва Миришкор туманларига тўғри келувчи капитал қўйилмалар ҳажми аҳоли жон бошига ҳисоблаганда кескин фарқ қилади. Бу эса меҳнат ресурсларининг вилоят ичида ва ундан ташқарига миграциясига ҳамда айрим туманларда дотацияга қарамликнинг сақланиб қолишига олиб келмоқда. Бу туманлар учун энг катта имконият – агросаноат ва қурилиш материаллари ишлаб чиқаришдир. Иккинчидан, қишлоқ хўжалигида чуқур қайта ишлаш даражасининг пастлиги ва “совуқ занжир” (cold chain) инфратузилмасининг йўқлиги. Тўғри, қишлоқ хўжалигига йўналтирилган инвестициялар улуши ортмоқда (16.5%), бироқ бу маблағларнинг аксарияти фақатгина пахта ва ғалла етиштириш учун қишлоқ хўжалиги техникалари харид қилишга ёки томчилатиб суғориш ускуналарига сарфланмоқда. Мева-сабзавотларни шок усулида музлатиш, сублимация қилиш, халқаро стандартлар (Глобал ГАП, ИСО 22000) асосида қадоқлаш ва тўғридан-

тўғри Европа ёки Осиё бозорларига экспорт қилишга қаратилган юқори технологик агро-логистика марказларига йўналтирилган инвестициялар ҳажми талаб даражасида эмас. Учинчидан, муҳандислик ва коммуникация инфратузилмасидаги чекловлар. Хорижий инвесторларни жалб қилишнинг биринчи рақамли шарт – бу қафолатланган узлуксиз электр энергияси, табиий газ, тоза сув ва рақамли (интернет) инфратузилмасининг мавжудлигидир [15]. Қашқадарёда, айниқса олис туманларда ва янги ташкил этилаётган кичик саноат зоналарида (КСЗ) муҳандислик-коммуникатсия тармоқларининг қуввати етмаслиги ёки эскирганлиги янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга туширишга жиддий тўсқинлик қилмоқда.

Шундай қилиб, Қашқадарё вилояти учун қуйидаги стратегик йўналишлар доирасида инвестицияларни йўналтириш энг катта имкониятларни яратади:

1. Нефт-газ-кимё саноатида “Саноат симбиози” ва чуқур қайта ишлаш кластерларини ривожлантириш: Бунда инвесторларга фақат қазиб олишни эмас, балки Муборак ва Ғузор туманларида мавжуд корхоналарнинг чиқиндилари ёки ярим тайёр маҳсулотлари асосида янги полимер, бўёқлар, кимёвий ўғитлар ва маиший пластмасса буюмлари ишлаб чиқарувчи технопаркларни ташкил қилиш таклиф этилиши керак.

2. “Яшил энергетика” (Green energy) лойиҳаларига инвестициялар жалб қилиш: Қашқадарё вилоятининг географик ва иқлим шароити, хусусан, қуёшли кунларнинг кўплиги ва шамол коридорлари мавжудлиги йирик қуёш ва шамол электростанцияларини қуриш учун бебаҳо имкониятдир. Нишон ва Чироқчи туманларида хорижий инвесторлар (масалан, БААнинг Масдар ёки Саудиянинг ACWA Power компаниялари тажрибаси асосида) маблағларини жалб қилиш вилоятнинг энергия танқислигини тўлиқ қоплайди.

3. Агросаноат ва тўқимачилик кластерларининг инноватсион моделига ўтиш: Пахта хомашёсини етиштиришдан то ип-калава, мато ва охирги босқич – тайёр кийим-кечак (Ready-to-wear) ишлаб чиқаришгача бўлган тўлиқ циклдаги кластерларга нафақат дастгоҳлар учун, балки Ғарб давлатларидан дизайнерлар, маркетинглар ва бренд яратувчиларни жалб қилиш учун инвесторлар капиталини йўналтириш керак. Шаҳрисабз, Китоб ва Яқкабоғ туманларида эса экотуризм, этнотуризм ва органик қишлоқ хўжалигига ихтисослашган “Яшил эркин иқтисодий зоналар” (ЭИЗ) яратиш улкан инвестицион имкониятдир.

Олиб борилган кенг қамровли илмий-назарий, эконометрик ва статистик таҳлилларга асосланиб, шундай қатъий хулосага келиш мумкинки, Қашқадарё вилоятини барқарор ва рақобатбардош ривожлантиришнинг бош мезони – бу худудий инвестиция сиёсатини экстенсив (миқдорий) ўсиш моделидан интенсив (сифатли), инноватсион ва диверсификацияланган моделга ўтказишдир. Бугунги кунда вилоятга кириб келаётган сармояларнинг ҳажми ортиб бораётгани қувонарли ҳол бўлса-да, уларнинг қарийб 40 фоизи ханузгача

анъанавий тоғ-кон ва энергетика секторига сарфланмоқда. Бу ҳолат минтақанинг узоқ муддатли экологик ва иқтисодий барқарорлиги учун маълум даражада хавф туғдиради. Вилоятнинг асл инвестицион имкониятлари унинг кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, кимё саноатининг тайёр маҳсулотлар босқичи ва хизмат кўрсатиш соҳасида яширинган.

Қашқадарё вилоятида инвестиция муҳитини такомиллаштириш, инвестицион имкониятлардан тўлиқ фойдаланиш ва капитал киритиш асосида ҳудудни ривожлантириш бўйича қуйидаги амалий тақлиф ва стратегик тавсиялар илгари сурилади:

- Биринчидан, вилоят ҳокимлиги ҳузурида рақамлаштирилган ва мустақил ваколатларга эга бўлган махсус “Қашқадарё Invest Hub” (Инвестицион хаб) ташкил этиш. Бу хаб инвесторлар учун “ягона дарча” тамойили асосида барча рухсат берувчи ҳужжатларни (лицензиялар, экологик ҳулосалар) расмийлаштириш, ер участкалари ажратиш ва муҳандислик инфратузилмасига уланиш жараёнларини бюрократиясиз, тўлиқ ўз зиммасига олиши ва кузатиб бориши керак.

- Иккинчидан, вилоятнинг иқтисодий ва саноат жиҳатидан орқада қолаётган, лекин аҳолиси кўп туманлари (Чироқчи, Қамаш, Кўкдала, Деҳқонобод) учун қонунчилик асосида махсус “Асимметрик инвестицион рағбатлантириш режими”ни жорий этиш. Яъни, бу ҳудудларда қайта ишлаш саноати (масалан, жун ва терини қайта ишлаш, мева-сабзавот консервалари) бўйича корхона очган ва камида 50 та иш ўрни яратган инвесторларни 5-7 йил муддатга маҳаллий солиқлардан ва божхона тўловларидан тўлиқ озод қилиш тadbирлари қўлланилиши лозим.

- Учинчидан, вилоят иқтисодиётини рақамлаштириш ва инсон капиталига йўналтирилган сармояларни кескин ошириш мақсадида Қарши шаҳрида “ИТ-Парк Қашқадарё” ва замонавий муҳандислик-технологик (БПО марказлари) инкубаторларини кенгайтириш. Бу ерга нафақат давлат маблағлари, балки хорижий венчур фондлари (Venture Capital) сармояларини жалб қилиб, маҳаллий ёшларни дастурлаш ва сунъий интеллект соҳаларига ўқитиш керак.

- Тўртинчидан, маҳаллий аҳоли ва тadbиркорларнинг қўлидаги бўш пул маблағларини иқтисодиётга жалб қилиш учун вилоятдаги йирик ва даромадли корхоналарнинг акцияларини маҳаллий фонд биржаси орқали ИПО (Initial Public Offering)га чиқариш амалиётини кенгайтириш. Бу ички инвестицияларни рағбатлантиришнинг энг самарали усулидир.

Ушбу илмий асосланган тавсияларнинг амалиётга изчил жорий этилиши Қашқадарё вилоятида инвестицион муҳитни тубдан яхшилашга, иқтисодиётнинг технологик даражасини ошириб, глобал бозорларга чиқишга ва пировард натижада вилоят аҳолисининг турмуш фаровонлигини янги поғонага олиб чиқишга хизмат қилади.

Муаллиф (лар) хақида / Сведения об авторе / Аутхор деталс

Рахмонова Дурдона Хасан кизи Қарши давлат университети таянч докторанти/ Рахманова Дурдона Хасан кизи докторант Қаршинского государственного университета/ Rakhmonova Durdona Xasan kizi basic Doctoral student of Karshi State University

E-mail: rakhmonova.durdona@bk.ru

ORCID: 0009-0003-1733-7208

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абулкосимов Х.П. (2022). Давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги ва ҳудудий инвестиция сиёсатининг замонавий тенденциялари. Тошкент: Иқтисодиёт нашриёти. 215-б.

2. Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), C71-C102.

3. Ваҳобов А.В., Тожибоева Д.А. (2023). Ўзбекистон иқтисодиётини модернизatsiялаш шароитида инвестицион муҳит жозибadorлигини ошириш йўллари. Иқтисодиёт ва таълим илмий журнали, 4(2), 15-24.

4. Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитаси. (2025). Қашқадарё вилоятининг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари: 2021-2025 йиллар учун статистик тўплам. Тошкент: Статистика.

5. Sachs, J. D., & Warner, A. M. (2001). The Curse of Natural Resources. *European Economic Review*, 45(4-6), 827-838.

6. Ғуломов С.С., Бегалов Б.А. (2021). Иқтисодий таҳлил, эконометрика ва моделлаштиришнинг замонавий усуллари. Тошкент: Фан ва технология. 340-б.

7. Асатуллаев Х.С. (2024). Ҳудудий иқтисодиётни диверсификatsия қилишда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ўрнига доир таркибий таҳлил. Молия ва банк иши журнали, 12(1), 45-53.

8. Маҳмудов Н.М. (2023). Минтақавий иқтисодий сиёсат ва инвестиция стратегиясини шакллантириш методологияси. Тошкент: Молия. 188-б.

9. Porter, M. Ye. (2003). The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, 37(6-7), 549-578.

10. Салимов Б.Т. (2025). Ўзбекистон минтақаларида саноат кластерларини шакллантириш механизмлари ва инвестицион мультипликатор эффекти. Илм-фан ва инновatsион ривожланиш журнали, 2(1), 112-120.

11. World Bank Group. (2024). Uzbekistan: Transitioning to a Green Economy, Attracting FDI, and Sustainable Regional Development. Washington, DC: World Bank Publications.

12. Қурбонов А.Б. (2023). Нефт-газ ва кимё тармоғида инвестицион жозибadorлик ҳамда диверсификatsия муаммолари: Қашқадарё вилояти

мисолида. Ўзбекистон иқтисодийномаси, 8(4), 88-95.

13. Auty, R. M. (2007). Natural Resources, Capital Accumulation and the Resource Curse: Lessons for Transition Economies. *Ecological Economics*, 61(4), 627-634.

14. Тошматов Ш.А., Жўраев Т. (2024). Инновацион ривожланиш ва ҳудудларнинг экспорт

рақобатбардошлигини ошириш йўллари. Бизнес-эксперт журналы, 5(3), 22-29.

15. Asian Development Bank (ADB). (2025). Regional Infrastructure, Connectivity, and Investment Climate in Central Asia: The Case of Uzbekistan's Southern Regions. Manila: ADB Publishing.

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA INVESTITSIYA JARAYONLARINING HUDUDIIY IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Sarsenbayev Salauat Muxammedovich

ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА РЕГИОНАЛЬНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПАКСТАН

Сарсенбаева Салауата Мухамедовича

INFLUENCE OF INVESTMENT PROCESSES ON REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN

Sarsenbayev Salauat Mukhammedovich

Received: March 2, 2026 Revised: March 5, 2026 Accepted: March 9, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiya jarayonlarining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'siri ilmiy jihatdan kompleks tahlil qilingan. Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi, ularning tarkibi, tarmoqlar kesimidagi ulushi hamda iqtisodiy o'sishga ta'siri statistik va iqtisodiy hisob-kitoblar asosida baholandi. Tadqiqot natijasida investitsiya faolligining hududiy yalpi mahsulot o'sishiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqligi aniqlanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: investitsiya, hududiy iqtisodiyot, iqtisodiy o'sish, asosiy kapital, diversifikatsiya, sanoat, infratuzilma.

Аннотация: В статье проведен комплексный анализ влияния инвестиционных процессов на региональное экономическое развитие Республики Каракалпакстан. Оценены объемы инвестиций в основной капитал, их структура и влияние на экономический рост на основе статистических и расчетных методов. Разработаны научно-практические рекомендации по активизации инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: инвестиции, региональная экономика, экономический рост, основной капитал, диверсификация, промышленность, инфраструктура.

Abstract: The article provides a comprehensive analysis of the impact of investment processes on regional economic development in the Republic of Karakalpakstan. The volume and structure of fixed capital investments and their influence on economic growth were assessed using statistical and analytical methods. Scientific recommendations aimed at enhancing regional investment activity are proposed.

Keywords: investment, regional economy, economic growth, fixed capital, diversification, industry, infrastructure.

■ KIRISH

Hududiy iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiyalar iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy iqtisodiy nazariyada investitsiyalar ishlab chiqarish omillarini takomillashtirish, kapital qo'yilmalar hajmini oshirish va tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish orqali yalpi hududiy mahsulot o'sishini rag'batlantiruvchi strategik resurs sifatida baholanadi [1]. Ayniqsa, endogen o'sish nazariyasiga ko'ra, investitsiyalar innovatsiyalarni joriy etish, inson kapitali va texnologik taraqqiyotni

qo'llab-quvvatlash orqali uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

Hududiy iqtisodiyot tizimida investitsiya jarayonlari ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, transport va logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish, qo'shimcha ish o'rinlari yaratish hamda eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Qoraqalpog'iston Respublikasi iqtisodiyotida investitsiyalarning ahamiyati yanada dolzarb hisoblanadi. Hududning tabiiy-iqlim sharoiti, Orolbo'yi ekologik inqirozi oqibatlarini, sanoat tarmoqlarining nisbatan past diversifikatsiya darajasi hamda infratuzilmaning etarli darajada rivojlanmaganligi investitsiya faolligini tizimli ravishda kuchaytirishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, investitsiyalarning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'sirini ilmiy asosda tahlil qilish va baholash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, jumladan investitsiya muhitini liberallashtirish, xususiy mulk himoyasini kuchaytirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etishga qaratilgan chora-tadbirlar hududlar iqtisodiyotida yangi imkoniyatlar yaratmoqda [3]. Biroq investitsiya resurslarining tarmoqlar bo'yicha taqsimoti, ularning samaradorlik darajasi va hududiy iqtisodiy o'sish bilan o'zaro bog'liqligini chuqur tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiya jarayonlarining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini iqtisodiy-statistik tahlil asosida baholash va uni jadallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot obyekti sifatida Qoraqalpog'iston Respublikasining hududiy iqtisodiyoti tanlangan bo'lib, predmeti — investitsiya jarayonlari va ularning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga ta'siri hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi investitsiya hajmi, tarkibi va yalpi hududiy mahsulot dinamikasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kompleks baholash orqali hududiy iqtisodiy rivojlanishning investitsion mexanizmlarini aniqlashdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Hududiy iqtisodiy rivojlanishda investitsiyalarning o'zni va ahamiyati iqtisodiy nazariyada keng o'rganilgan masalalardan biridir. Hududiy iqtisodiyot va investitsiya jarayonlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalalari mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan turli nazariy yondashuvlar asosida tadqiq etilgan.

Hududiy iqtisodiyot nazariyasining shakllanishi va rivojlanishida investitsiyalarning hududiy o'sish omili sifatidagi roli alohida ta'kidlanadi. Xususan, Pardaev M.Q. o'zining "Hududiy iqtisodiyot" nomli asarida hududiy rivojlanishning asosiy omillari qatorida investitsiya resurslarining hajmi va samaradorligini muhim determinant sifatida ko'rsatadi [1]. Muallifning fikricha, investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda hududiy iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishda asosiy vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv investitsiyalarni hududiy iqtisodiy siyosatning strategik instrumenti sifatida baholash imkonini beradi.

Hududiy iqtisodiyotning nazariy-metodologik asoslari rus iqtisodiy maktabi vakillari tomonidan ham keng tadqiq qilingan. Jumladan, Batrakova L.G. hududiy rivojlanishning tarkibiy omillari, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy differensiallashuv va investitsiya oqimlarining hududiy taqsimlanish mexanizmlarini chuqur tahlil

qilgan [2]. Muallif investitsiyalarning samaradorligi ularning tarmoqlar va hududlar kesimidagi optimal taqsimotiga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Mazkur ilmiy qarashlar Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiyalar tarkibini tahlil qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakat miqyosida investitsiya siyosatining institutsional asoslari O'zbekiston Respublikasining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan rivojlanish strategiyasida belgilab berilgan [3]. Ushbu normativ-huquqiy hujjatda hududiy investitsiya faolligini oshirish, sanoatni diversifikatsiya qilish, innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash hamda xususiy sektor ulushini kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida qayd etilgan. Strategiyada investitsiyalarni hududiy rivojlanishning asosiy drayveri sifatida belgilash ilmiy tadqiqotning dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Hududiy investitsiya jarayonlarini empirik baholashda rasmiy statistika ma'lumotlari muhim manba hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi tomonidan e'lon qilinayotgan hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlar investitsiyalar va yalpi hududiy mahsulot o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi [4]. Statistik ma'lumotlar asosida investitsiya dinamikasi, o'sish sur'atlari va ularning iqtisodiy natijalarga ta'siri kompleks tahlil qilinishi mumkin.

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy manbalar investitsiyalarning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi hal qiluvchi o'rnini tasdiqlaydi. Biroq Qoraqalpog'iston Respublikasi misolida investitsiya jarayonlarining iqtisodiy o'sish bilan o'zaro bog'liqligini aniq statistik hisob-kitoblar asosida kompleks baholash etarli darajada tadqiq etilmagan. Mazkur maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda hududiy iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini kompleks baholash maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Xususan, quyidagi metodlar qo'llanildi:

- **statistik tahlil** – investitsiyalar hajmi, ularning tarkibiy tuzilishi va hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash maqsadida qo'llanildi;

- **dinamik qatorlar tahlili** – investitsiyalar va yalpi hududiy mahsulot ko'rsatkichlarining vaqt bo'yicha o'zgarish tendensiyalarini aniqlash hamda o'sish sur'atlarini hisoblash uchun ishlatildi;

- **solishtirma tahlil** – Qoraqalpog'iston Respublikasi ko'rsatkichlarini respublikaning boshqa hududlari bilan taqqoslash orqali hududiy tafovutlarni baholash imkonini berdi;

- **tizimli yondashuv** – investitsiya jarayonlarini hududiy iqtisodiy tizimning ajralmas elementi sifatida kompleks ravishda o'rganishga xizmat qildi.

Tadqiqotning empirik bazasini O'zbekiston Respublikasi rasmiy statistika ma'lumotlari, hududiy iqtisodiy rivojlanish bo'yicha yillik hisobotlar hamda tahliliy materiallar tashkil etdi [3], [4]. Mazkur ma'lumotlar asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi va ilmiy xulosalar shakllantirildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda Qoraqalpog'iston Respublikasida asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi izchil o'sish tendentsiyasini namoyon etmoqda. Investitsiya faolligining ortishi hudud iqtisodiyotini tarkibiy jihatdan modernizatsiya

qilish, sanoat ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish hamda infratuzilmani rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, davlat dasturlari doirasida amalga oshirilayotgan yirik investitsiya loyihalari hududiy iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylanmoqda.

1-jadval

Qoraqalpog'iston Respublikasida asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi (mlrd so'm)

Yil	Investitsiyalar hajmi	O'sish sur'ati (%)
2020	8 500	—
2021	10 200	120,0
2022	12 800	125,5

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2020–2023-yillarda investitsiyalar hajmi 8 500 mlrd so'mdan 15 600 mlrd so'mgacha oshgan. Mazkur davrda umumiy o'sish 7 100 mlrd so'mni tashkil etib, qariyb 1,83 baravar o'sish kuzatilgan. 2022-yilda investitsiyalar eng yuqori o'sish sur'atini (125,5 %) qayd etgan bo'lib, bu hududda investitsiya faolligining sezilarli darajada jadallashganidan dalolat beradi.

O'rtacha yillik o'sish sur'ati:

$$T = \sqrt[3]{\frac{15600}{8500}} \times 100 = 122,3\%$$

Mazkur natija investitsiya hajmining har yili o'rtacha 22,3 foizga oshib borganini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich hududiy iqtisodiyot uchun ijobiy dinamikani ifodalaydi hamda investitsiya siyosatining nisbatan samarali amalga oshirilayotganini tasdiqlaydi.

Investitsiyalarning ko'payishi, avvalo, sanoat ishlab chiqarish hajmining kengayishiga olib kelmoqda. Qurilish materiallari ishlab chiqarish, oziq-ovqat sanoati hamda qayta ishlash tarmoqlarida yangi ishlab chiqarish

quvvatlari ishga tushirilmoqda. Bu esa nafaqat yalpi mahsulot hajmini oshirish, balki qo'shimcha ish o'rinlari yaratish va hududning eksport salohiyatini kengaytirishga ham xizmat qilmoqda.

Investitsiyalar agrar sohada sug'orish tizimini modernizatsiya qilish, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy qishloq xo'jaligi texnikalarini xarid qilish imkonini bermoqda. Natijada er va suv resurslaridan foydalanish samaradorligi oshib, qishloq xo'jaligi mahsuldorligi ko'tarilmoqda. Bu jarayon hududiy yalpi mahsulot tarkibida agrar sektor ulushining barqaror o'sishiga zamin yaratmoqda.

Hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim integrallashgan ko'rsatkichi sifatida yalpi hududiy mahsulot (HYM) dinamikasi ham tahlil qilindi.

2-jadvaldan ko'rinadiki, 2020–2023-yillarda HYM hajmi 32 000 mlrd so'mdan 48 200 mlrd so'mgacha oshgan. Umumiy o'sish 16 200 mlrd so'mni tashkil etib, 1,5 baravarga yaqin ko'paygan. Yillik o'sish sur'atlari 14–15 foiz atrofida barqaror saqlanib kelmoqda.

2-jadval

Hududiy yalpi mahsulot dinamikasi (mlrd so'm)

Yil	HYM	O'sish (%)
2020	32 000	—
2021	36 500	114,0
2022	41 800	114,5
2023	48 200	115,3

Investitsiyalar va HYM o'sishi o'rtasidagi nisbat iqtisodiy o'sishning investitsiyalarga qanchalik bog'liqligini ko'rsatadi. Hisob-kitoblarga ko'ra, investitsiya o'sishi va HYM o'sishi o'rtasida to'g'ri proporsional bog'liqlik mavjud. Bu investitsiya jarayonlari hududiy iqtisodiy faollikni rag'batlantirayotganini anglatadi.

Investitsiya samaradorligi ko'rsatkichi:

$$IS = \frac{HYM \text{ o'sishi}}{Investitsiya \text{ o'sishi}}$$

2023-yil uchun:

$$IS = \frac{115,3}{121,9} = 0,95$$

Mazkur ko'rsatkich 1 ga yaqin qiymatni tashkil etmoqda. Bu investitsiyalarning iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini bildiradi. Biroq, ko'rsatkichning 1 dan pastligi investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligini yanada oshirish zarurligini ham ko'rsatadi. Ya'ni, har bir foiz investitsiya o'sishi to'liq darajada yalpi hududiy mahsulot o'sishiga transformatsiya qilinmayapti.

Shu bois investitsiyalarni yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi tarmoqlarga yo'naltirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish hamda xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish investitsiya samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiya faolligining ortishi hududiy iqtisodiy o'sishning muhim drayveriga aylanmoqda. Biroq uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun investitsiyalarning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish va ularning samaradorligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Olib borilgan tahlillar natijalari investitsiyalar hajmi bilan hududiy iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli darajadagi ijobiy bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalarning izchil o'sishi yalpi hududiy mahsulot hajmining barqaror ortib borishi bilan parallel ravishda kechmoqda. Bu holat investitsiya jarayonlari hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim determinanti ekanligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, investitsiyalar tarkibiy tuzilmasi tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning salmoqli qismi davlat mablag'lari va markazlashtirilgan resurslar hisobidan moliyalashtirilmoqda. Xususi sektor hamda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar ulushining nisbatan pastligi hudud iqtisodiyotida bozor mexanizmlarining etarli darajada shakllanmaganligini anglatadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sishning barqarorligi ko'p jihatdan xususi investitsiyalar ulushi va tadbirkorlik faolligiga bog'liq.

Davlat investitsiyalarining ustunligi qisqa muddatda infratuzilma va ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish imkonini bersa-da, uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash uchun xususi sektorni rag'batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Xususan, soliq imtiyozlari, investitsiya kafolatlari, er va mulk munosabatlarini liberallashtirish hamda biznes yuritish sharoitlarini soddalashtirish xususi kapital oqimini oshirishga xizmat qiladi.

Hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim yo'nalishlaridan biri — iqtisodiyot tarkibiy diversifikatsiyasini chuqurlashtirishdir. Qoraqalpog'iston Respublikasida sanoat ishlab chiqarishining asosiy qismi bir necha tarmoqlarga to'g'ri keladi. Diversifikatsiya darajasining pastligi iqtisodiy xavflarni oshiradi va tashqi omillarga bog'liqlikni kuchaytiradi. Shu bois investitsiyalarni yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi tarmoqlarga, xususan, qayta ishlash sanoati, kimyo, farmatsevtika, oziq-ovqat sanoati hamda eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Logistika infratuzilmasini rivojlantirish ham hududiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy omillaridan biridir. Transport yo'llari, omborxona tizimi va eksport logistikasining takomillashuvi investitsiyalarning multiplikativ ta'sirini kuchaytiradi. Infratuzilmaning rivojlanishi ishlab chiqarish tannarxini kamaytiradi va hududning investitsion jozibadorligini oshiradi.

Shuningdek, investitsiyalarning innovatsion loyihalarga yo'naltirilishi iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi [3]. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish mehnat unumdorligini oshiradi, resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshilaydi hamda mahsulot raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Endogen iqtisodiy o'sish nazariyasiga ko'ra,

innovatsion investitsiyalar uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishning asosiy manbai hisoblanadi.

Natijalarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiya jarayonlari hududiy iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq investitsiyalarning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish, xususi sektor ulushini oshirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va infratuzilmani modernizatsiya qilish orqali investitsiya samaradorligini yanada kuchaytirish zarur.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiya jarayonlari hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim va hal qiluvchi omili ekanligini tasdiqladi. Tahlillar asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining o'sishi yalpi hududiy mahsulot dinamikasiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatdi. Investitsiyalar iqtisodiy o'sishning intensiv omiliga aylangan bo'lib, ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishi, sanoat tarmoqlarining modernizatsiyasi va infratuzilmaning rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, investitsiya samaradorligi ko'rsatkichlari mavjud salohiyatdan to'liq foydalanilmayotganini ham ko'rsatadi. Investitsiyalar tarkibida davlat ulushining yuqoriligi, xususi va xorijiy kapitalning etarli darajada jalb etilmayotgani hududiy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror rivojlanishida muayyan cheklavlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Xususi investitsiyalar ulushini oshirish.

Hududda investitsiya muhitini yaxshilash, tadbirkorlik subyektlariga soliq va moliyaviy imtiyozlar berish, davlat-xususi sheriklik mexanizmlarini kengaytirish zarur. Bu investitsiya manbalarini diversifikatsiya qilish hamda iqtisodiyotning bozor mexanizmlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

2. Sanoat klasterlarini rivojlantirish.

Hududiy ixtisoslashuvni hisobga olgan holda sanoat klasterlarini shakllantirish ishlab chiqarish kooperatsiyasini kuchaytiradi, qo'shimcha qiymat zanjirini kengaytiradi hamda eksport salohiyatini oshiradi. Klasterlashuv investitsiyalarning multiplikativ samaradorligini ta'minlaydi.

3. Logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish.

Transport yo'llari, temir yo'l tarmoqlari, logistika markazlari va omborxona tizimini takomillashtirish investitsion jozibadorlikni oshiradi hamda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi. Bu hududning milliy va xalqaro bozorlar bilan integratsiyasini kuchaytiradi.

4. Innovatsion loyihalarni rag'batlantirish.

Yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni qo'llab-quvvatlash, raqamli iqtisodiyot elementlarini joriy etish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini investitsiyaviy qo'llab-quvvatlash iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omilidir. Innovatsion investitsiyalar uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishning asosini tashkil etadi.

5. Ekologik investitsiyalarni kengaytirish.

Qoraqalpog‘iston Respublikasining ekologik holatini inobatga olgan holda “yashil iqtisodiyot” tamoyillariga asoslangan investitsiya loyihalarini kengaytirish zarur. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, suvni tejovchi texnologiyalar va ekologik xavfsizlikka yo‘naltirilgan loyihalar hududning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, investitsiya jarayonlarini strategik boshqarish, ularning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish va samaradorligini oshirish orqali Qoraqalpog‘iston Respublikasida barqaror hududiy iqtisodiy o‘rishni ta‘minlash mumkin. Mazkur takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi hudud iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish hamda aholi farovonligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Sarsenbayev Salauat Muxammedovich Berdaq nomidagi Qoraqalpog‘ davlat universiteti talabasi / Сарсенбаева Салауата Мухамедовича студентка

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха / Sarsenbayev Salauat Mukhammedovich student of the Berdakh Karakalpak State University

E-mail: salauat139@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1740-1559

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1) Pardaev M.Q. Hududiy iqtisodiyot: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 240 b.

2) Батракова Л.Г. Региональная экономика: учебник. – Москва: ИНФРА-М, 2018. – 320 с.

3) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasini 2022–2026-yillarda rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida: PF–60-son Farmon, 28.01.2022-y. – Toshkent, 2022.

4) O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Qoraqalpog‘iston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari (2020–2023 yy.). – Toshkent, 2024. – 180 b.

МАМЛАКАТИМИЗДА ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ АКТИВЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШДА КЎРСАТКИЧЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ АМАЛИЁТИ БИЛАН БОҒЛИҚ МУАММОЛАР

Холмурадов Мусурмон Авлакулович, Каримбоева Сарвиноз Бахтиёр қизи

ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ПРАКТИКОЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ АКТИВОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В НАШЕЙ СТРАНЕ

Холмурадов Мусурмон Авлакулович, Каримбоева Сарвиноз Бахтиёровна

PROBLEMS RELATED TO THE PRACTICE OF USING INDICATORS TO ASSESS THE EFFECTIVENESS OF COMMERCIAL BANKS' ASSETS IN OUR COUNTRY

Kholmuradov Musurmon Avlakulovich, Karimbueva Sarvinov Bakhtiyorovna

Received: March 2, 2026 Revised: March 6, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Аннотация: Тижорат банклари портфелларининг сифатини таъминлаш уларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини таъминлашнинг зарурлиги ҳозирги кундаги долзарб масалалардан бири бўлиб ҳисобланади. Ушбу илмий мақолада тижорат банклари активларини самарадорлигини ошириш йўллари бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишга ҳаракат қилади.

Калит сўзлар: банк, банк активлари, таваккалчилик, миллий иқтисодиёт, банк портфели, активлар сифати, банк тизими, кредит портфели, инвестиция.

Аннотация: Обеспечение качества портфелей активов коммерческих банков, необходимость обеспечения их финансовой устойчивости и ликвидности рассматривается как один из актуальных вопросов. В данной научной статье предпринята попытка разработать научное предложение и практические рекомендации по способам повышения эффективности активов коммерческих банков.

Ключевые слова: банк, банковские активы, риск, национальная экономика, банковский портфель, качество активов, банковская система, кредитный портфель, инвестиции.

Abstract: Ensuring the quality of asset portfolios of commercial banks, the need to ensure their financial stability and liquidity is considered one of the current issues. In this scientific article, an attempt was made to develop a scientific proposal and practical recommendations on ways to increase the efficiency of the assets of commercial banks.

Key words: bank, bank assets, risk, national economy, bank portfolio, asset quality, banking system, loan portfolio, investment.

■ КИРИШ

Жаҳон иқтисодиётида нотекис ривожланиш тенденцияси давом этаётган шароитда банк тизимидаги мавжуд муаммоларни бартараф этиш, иқтисодий мустақилликни кучайтириш ва макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, молия-кредит соҳасида юзага келаётган молиявий-иқтисодий тўлқинларнинг салбий таъсирини юмшатиш масалалари муҳим аҳамият касб этади. Бунда халқаро банк активларини самарали

бошқариш масаласи ўзининг долзарблиги билан тавсифланади. Сўнгги йилларда активларнинг самарали бошқарилиши натижасида жаҳон иқтисодиётида нуфузга эга бўлган бир қатор банкларда активлар ҳажмининг ошганлигини кузатиш мумкин. Хусусан, 2023 йилда мазкур кўрсаткич «Industrial and Commercial Bank of China»да 3473,1, «Mitsubishi UFJ Financial Group»да 2626,3, «JPMorgan Chase»да 2490,9, «HSBC Holdings»да 2374,9, «BNP Paribas»да 2189,2, «Deutsche bank»да 1676,5 млрд. АҚШ долл.ни[1]

ҳамда «Сбербанк»да 27,1 трлн. Рублни[2] ташкил этди ва бу банк активларининг сезиларли даражада ошганини кўрсатади.

Бугунги кунда жаҳон иқтисодиётида тижорат банклари томонидан инновацион ёндашувлар асосида актив операцияларни бошқариш самарадорлигини ошириш, актив операцияларни бошқариш доирасида юзага келиши мумкин бўлган рискларни ҳежирлаш амалиётини янада ривожлантириш, актив операциялар жараёнига нисбатан ички ва ташқи омилар таъсирини баҳолаш услубиётини ишлаб чиқиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Тижорат банклари актив операцияларини бошқариш стратегиясини ишлаб чиқишда замонавий банк тизимининг шаклланиш ва ривожланишидаги асосий тенденциялар, жумладан, инновацион банк технологиялари, рақамли иқтисодиёт элементларини кенг жорий этиш илмий тадқиқотларнинг марказий бўғинини ташкил этмоқда. Шу билан бирга, актив операцияларни бошқаришда маркетинг ва менежмент уйғунлигини таъминлаш, актив операцияларни бошқариш механизмини такомиллаштириш бўйича комплекс тадқиқотлар олиб боришмоқда.

Ўзбекистонда жадал иқтисодий ислохотлар амалга оширилаётган ҳозирги шароитда банк тизими активлари ҳажми ўсиб, ЯИМдаги улуши ортиб бормоқда. Шу ўринда, тижорат банклари актив операцияларини бошқариш стратегияларининг такомиллашмаганлиги республика банк тизими активлари ҳажми юқори бўлган шароитда ҳам айрим йирик тижорат банкларида активлар даромадлиги даражасининг пасайиши, банк депозитлари асосий қисми юридик шахсларнинг талаб қилиб олинганча маблағларидан ташкил топганлиги тижорат банкларининг ўз актив операцияларини юқори таваккалчилик асосида юритишига сабаб бўлмоқда.

Шунга қўра, Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясида тижорат банкларининг капиталлашувини ошириш, кредит портфели миқдорини доимий ошириб бориш ва унинг сифатини яхшилаш, инвестициявий лойиҳаларни молиялаш ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлаш кўламини янада оширишга имкон яратувчи чора-тадбирларнинг белгилаб берилиши муҳим аҳамият касб этади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, тижорат банкларининг актив операциялари билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш ва уларни бошқариш стратегиясини такомиллаштиришнинг зарурлиги мазкур илмий мақола мавзусининг долзарблигини белгилайди.

■ АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Банк фаолиятини бошқаришни тадқиқ этишга қаратилган илмий изланишлар хорижлик ва МДҲ иқтисодчи олимларидан Ж.Синки, П.Роуз, Р.Дафт, О.Лаврушин, Б.Эдвардс, Р.Клайсенс, Ф.Вертц, А.Алавердов, А.Печникова, А.Максюттов, Г.Просветов, А.Кулаков[4] ва бошқаларнинг тадқиқот ишларида ўз ифодасини топган.

Жумладан, Р.Дафтининг банк менежментини

ёритишга қаратилган илмий тадқиқотларида бозор шароитларида банк фаолиятига хос алоҳида тамойил, функция ва усулларни татбиқ этиш орқали банк ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш орқали стратегик мақсадларга эришишга қаратилган касбий фаолиятнинг мустақил тури деган хулосага келган.

А.Печникова актив операциялар банк ресурсларини жойлаштириш эканлиги ва мазкур жараён ҳар қандай тижорат банки учун жуда муҳимлигини таъкидлайди. Унга қўра, актив операциялар банкнинг даромадлиги ва ликвидлилигини таъминлайди, яъни тижорат банклари фаолиятининг икки асосий вазифасини ҳал этиш имконини беради. Айнан актив операциялар ёрдамида банklar хўжалик фаолияти натижасида бўшаётган пул маблағларини иқтисодиётнинг истикболли тармоқларига сармоялар оқимини йўналтиради, ишлаб чиқариш, инвестицияларнинг ўсиши, инновацияларни жорий этиш ва уй-жой қурилишини кенгайтиришга қўмаклашган ҳолда сармоёга муҳтож бўлганлар фаолиятини молиялаштиради.

Шунингдек, банк операцияларини бошқаришнинг айрим жиҳатлари ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан Ф.Муллажонов, М.Шарифхўжаев, А.Бекмуродов, Н.Каримов, Ё.Абдуллаев, Ш.Абдуллаева, Н.Жумаев, О.Олимжонов, А.Омонов, Т.Қоралиев, Б.Бердияров, Ҳ.Раҳматов, Н.Жиянова[5] ва бошқаларнинг илмий ишларида атрофлича тадқиқ этилган.

Хусусан, Ҳ.Раҳматов банк тизими ривожланишининг асосий негизини актив операциялар билан боғлаб, банк менежментида активларни бошқариш стратегиясига алоҳида эътибор қаратади. Шу билан бирга, иқтисодчи олим активларни бошқариш стратегиясини молиявий стратегиянинг муҳим таркибий қисми сифатида изоҳлайди ва уни ишлаб чиқишда банк томонидан молиявий барқарорликка фаол таъсир этувчи омилар таҳлилини амалга ошириш кераклигини таъкидлайди.

Маҳаллий иқтисодчи олимлардан А.Омонов ва Т.Қоралиев тижорат банкларининг актив операцияларига нисбатан «банкларнинг пасив операциялари натижасида шакллантирилган маблағларни иқтисодий жиҳатдан даромад (фойда) олиш мақсадида турли мақсадларга жойлаштириш ва ликвидлилигини таъминлаш билан боғлиқ операциялардир» деган ёндашувни илгари сурадилар.

■ ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тижорат банклари актив операцияларини бошқариш стратегиясини такомиллаштириш бўйича илмий-услубий ҳамда амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Илмий мақоланинг мақсадидан келиб чиқиб, қуйидаги вазифалар белгиланган:

классик ва замонавий иқтисодчи олимларнинг назарий ёндашув ва қарашларини тадқиқ қилиш, шу асосда банklarда актив операцияларни бошқариш стратегиясига нисбатан муаллифлик таърифини ишлаб чиқиш;

банкларда актив операцияларни бошқариш стратегияларини таҳлил қилиш, уларнинг ижобий ва салбий жиҳатларига баҳо бериш;

мамлакатимиздаги етакчи тижорат банклари фаолиятини таҳлил қилиш орқали актив операцияларни бошқаришга эришиш хусусиятларини аниқлаш;

тижорат банкларининг актив операциялари барқарорлигини бошқаришда халқаро рейтинг тизимларининг жорий ҳолатини ўрганиш;

банкларнинг актив операцияларини бошқариш стратегиясини шакллантиришда вужудга келувчи муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш йўллариини ишлаб чиқиш;

тижорат банкларида активларни секьюритизациялаш орқали бошқариш стратегиясини такомиллаштириш бўйича таклифлар киритиш;

тижорат банкларида актив операцияларни бошқаришнинг оптимал стратегиясини шакллантириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Илмий мақола янгилиги қуйидагилардан иборат:

тижорат банклари актив операцияларини

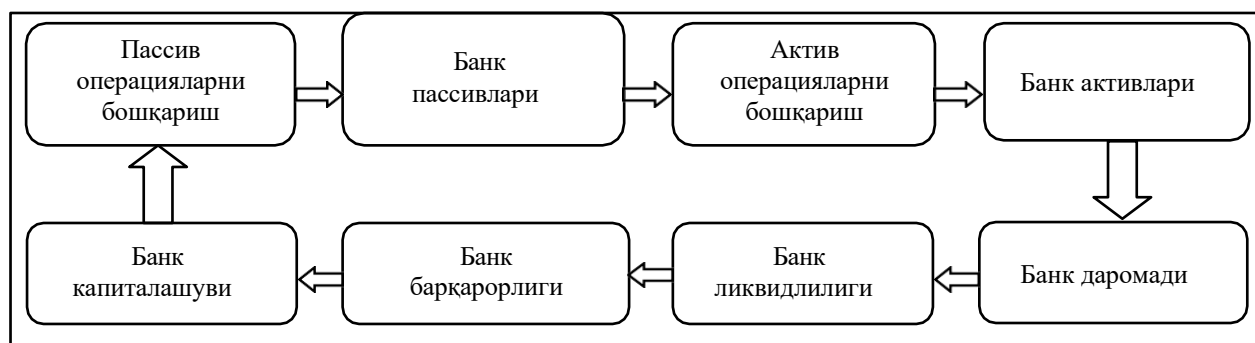
бошқариш жараёнларига таъсир этувчи омиллар ва уларнинг ўзаро боғлиқлиги ўрганилиб, тижорат банкларининг даромад олиш имкониятига эга бўлишига салбий таъсир этувчи омилларни олдиндан аниқлаш механизми ишлаб чиқилган;

тижорат банкларининг актив ва passiv инструментларидан фойдаланган ҳолда банк хизматлари сифатини ошириш ҳамда мижозларни жалб этиш йўли билан актив операцияларни самарали бошқариш стратегиясини такомиллаштириш таклифи асосланган;

«**Актив операциялар** тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини таъминловчи асосий кўрсаткич бўлиб, у даромадлар манбаини ҳосил қилувчи жараёнларни камраб олади».

«**Актив операцияларни самарали бошқариш** банкнинг даромади ва рақобатбардошлигини ошириш, барқарорлигини таъминлаш ва рискдан ҳимоялашнинг ягона омилidir».

Юқоридаги назарий жиҳатларни тадқиқ этиш асосида тижорат банклари актив ва passivларини самарали бошқариш жараёнлари кетма-кетлигининг узвийлиги илмий асосланди (1-расм).

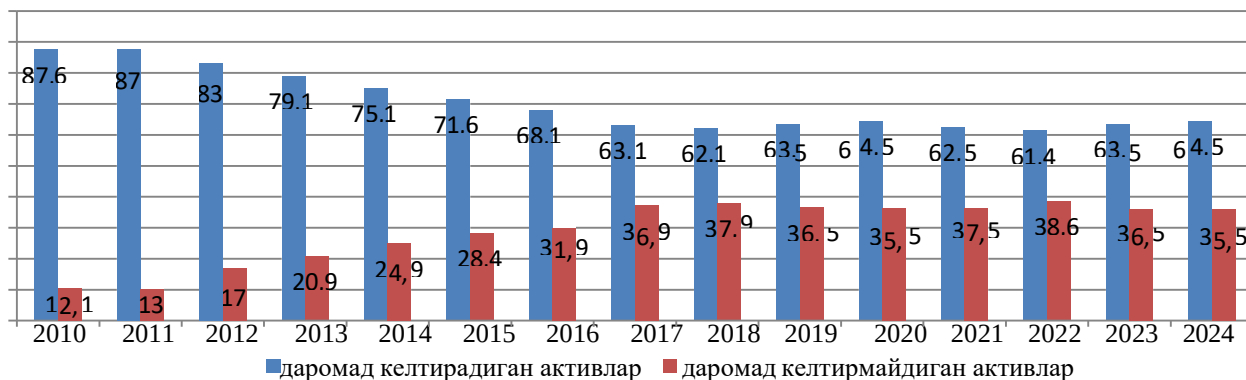

1-расм. Тижорат банклари актив ва passivларини самарали бошқариш жараёнларининг узвийлиги [6]

Мазкур маҳанизмдаги узвийликни таъминлаш орқали банк юқори даромадга, ликвидликка, барқарорликка ва капиталини ўсишига эришади. Бу эса, мижозларнинг банкка бўлган ишончини оширади.

Тадқиқот ишида даромадлиликни эътиборга олган ҳолда банк активлари даромад келтирувчи ва

даромад келтирмайдиган турларига кўра таҳлил қилинган. 2-расмда 2010-2024 йиллар оралиғида тижорат банкларининг даромад келтирадиган ва даромад келтирмайдиган активлари ҳажмининг ўсиш тенденцияси келтирилган.

2-расм Тижорат банкларининг даромад келтирувчи ва даромад келтирмайдиган активлари ҳажмининг ўзгариш динамикаси (фоизда) [7]

2- расм маълумотларига кўра, 2010 йилда 2024 йилга нисбатан даромад келтирувчи активлар ҳажми 23,1 фоиз пунктга қисқарган бўлса, даромад келтирмайдиган активлар ҳажми 23,4 фоиз пунктга ўсди. Улар ўртасидаги фарқ 2024 йилда 29 фоиз пунктни ташкил қилди. Бу кўрсаткичлардан банкларимиз риск асосида фаолият юритаётганини кузатиш мумкин. Чунки, даромад келтирувчи активлар салмоғи етарли даражада юқори эмас. Айнан актив операцияларни бошқариш жараёнида даромад келтирадиган ва келтирмайдиган активларга алоҳида эътибор қаратилади.

Фикримизча, актив операцияларни даромадлигига қараб бошқариш банк даромадлигини

ошириш манбаларини аниқлаш ва молиялаштириш борасида қарорлар қабул қилиш; банкнинг жами актив операциялари таркибида фойда келтирмайдиган активлар салмоғини камайтириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш; банк активларини диверсификациялашнинг асосий йўналишларини белгилаб олиш, бунда асосий эътиборни қимматли қўғозлар ва инвестиция операцияларига қаратиш лозим, чунки ушбу активлар банк балансида ўз улушига эга эмас; республикада ҳудудий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда актив операцияларни тўғри тақсимлаш каби бир қатор масалаларни ҳал этиш муҳим аҳамият касб этади.

1- жадвал

Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият миллий банки, Ўзсаноатқурилишбанк АТБ, Микрокредитбанк АТБ ва Трастбанк ХАБнинг капитали ва активлари даромадлиги таҳлили [8]

	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й.	2023 й.
Кўрсаткичлар	Миллий банк		ЎзСҚБ		Микрокредитбанк		Трастбанк	
ROE	5,27	5,73	7,09	7,4	0,55	0,19	24,2	22,6
ROA	0,76	0,51	0,69	0,68	0,12	0,04	3,1	2,6

1- жадвал маълумотларидан Трастбанк ХАБ капитали ва активларининг даромадлилик даражаси АТБ Ўзсаноатқурилишбанк ва Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият миллий банки, Микрокредитбанк АТБнинг даромадлилик даражасидан юқори эканлигини кузатиш мумкин. Капитал ва активлар миқдори бўйича мамлакатимиз банклари таркибида биринчи ўринда турадиган Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият миллий банки даромадлилик даражаси пастлиги нима билан боғлиқ деган савол туғилади. Бу банк капитали ва активларидан самарали фойдаланилмаганидан дарак беради. Шунингдек, мазкур муаммоларни Ўзсаноатқурилишбанкда ҳам кузатиш мумкин.

Ушбу муаммоларни ҳал этишда, аввало, банк бошқарув органларининг фаолиятини тизимлаштириш, шу асосда банкларнинг актив операцияларини бошқариш стратегиясини такомиллаштириш имконини беради. Шу билан бирга актив операцияларга таъсир этувчи ички ва ташқи омилларни ўрганиш асосида бошқариш йўллари ишлаб чиқиш лозим. Муаммолар кредитларнинг юзага келиш сабаблари ва уларни бошқариш бўйича таклифлар бериш банкларнинг актив операцияларини бошқариш стратегиясини такомиллаш- тириш имконини беради ва ўз-ўзидан банкларнинг даромадлилик даражасини ошириш имконига эга бўлиш мумкин.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Актив операциялар шаклланишига таъсир этувчи ички ва ташқи омиллар таҳлилида изланишлар банкдаги молиявий фаолиятнинг иқтисодий-ҳуқуқий шарт-шароитларини ўрганиш ва уларнинг келгуси даврда имконли ўзгаришини тахмин қилади. Бундан ташқари, стратегияни бу босқичда ишлаб чиқиш молиявий бозор конъюнктурасини таҳлил қилади, банкнинг келгусидаги фаолияти билан боғлиқ бозор сегментлари нуктаи назаридан унинг прогнози ишлаб чиқилади. Стратегиянинг банкдаги актив операцияларни бошқаришдаги ўрнини кўриб чиқамиз (3-расм).

Қуйида келтирилган омиллар асосида иш юритиш банкнинг рентабеллик, барқарорлик ва ликвидлик даражаларига эришишда ижобий таъсир кўрсатади. Бу эса ўз навбатида, мамлакатимиз банк тизимининг янада ривожланишига туртки бўлади. Шу сабабли, банк тизими барқарорлигини таъминлаш актив операцияларни бошқариш асосан корхоналарнинг иқтисодий ўсишини таъминлаш, замонавий илғор техника технологиялар билан қайта қуrollантириш, экспортбоб маҳсулотлар ишлаб чиқаришга қаратилиши билан муҳимдир. Чунки банк миқозларининг ҳаётийлик даври қанча узоқ бўлса, уларни ишлаб чиқаришдаги яшаш даври ортади, бу, ўз навбатида, микро ва макро даражадаги омилларга ижобий таъсир кўрсатади.

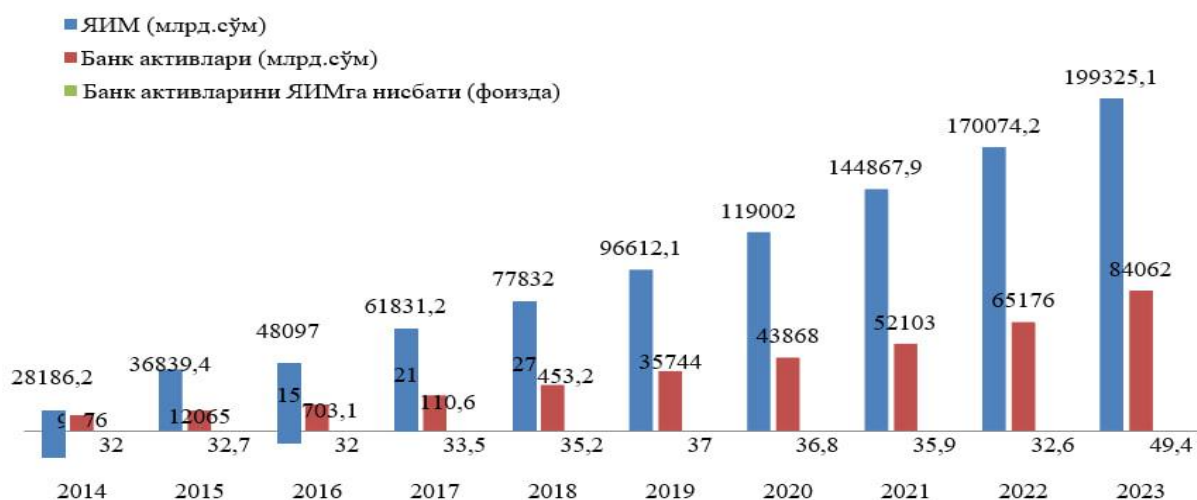

3- расм. Актив операцияларни бошқариш стратегиясини амалга ошириш механизми [9]

Юқорида келтирилган омиллар асосида иш юритиш банкнинг рентабеллик, барқарорлик ва ликвидлилик даражаларига эришишда ижобий таъсир кўрсатади. Бу эса ўз навбатида, мамлакатимиз банк тизимининг янада ривожланишига туртки бўлади. Шу сабабли, банк тизими барқарорлигини таъминлаш актив операцияларни бошқариш асосан корхоналарнинг иқтисодий ўсишини таъминлаш, замонавий илғор техника технологиялар билан қайта қуроллантириш, экспортбоб маҳсулотлар ишлаб

чиқаришга қаратилиши билан муҳимдир. Чунки банк мижозларининг ҳаётийлик даври қанча узоқ бўлса, уларни ишлаб чиқаришдаги яшаш даври ортади, бу, ўз навбатида, микро ва макро даражадаги омилларга ижобий таъсир кўрсатади.

Тижорат банклари жами активларининг ЯИМдаги улуши ҳам актив операцияларни бошқариш механизмини ташкил қилиш қай даражада долзарб эканлигини англатади.

4- расм. Республикамиз тижорат банклари жами активларининг ЯИМга нисбатан ўзгариш тенденцияси, (2023 йил 1 январь ҳолатига)[10]

4- расм маълумотларига кўра, 2014-2023 йилларда ЯИМ 6,3 баробарга ошган, банкнинг жами активлари ҳажми эса ушбу давр мобайнида 9 баробарга ўсган. Аммо таққослаш учун 2023 йилда банк тизимининг жами активлари ҳажми ЯИМнинг қарийб 49,4 фоизини ташкил этди. Мазкур ҳолатлар актив операцияларни бошқариш стратегиясини такомиллаштиришнинг нечоғлик долзарблигини кўрсатади. Шу ўринда, соҳага оид муаммоларни бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар тижорат банкларининг активлари тузилмасини такомиллаштириш, банк тизимини баҳолашни халқаро стандартларга мослаштириш юзасидан замонавий банк операцияларини жорий этиш орқали

мижозларни жалб этиш каби устувор вазифаларни кун тартибига қўяди.

Банкларда актив операцияларни бошқариш усуллари туркумланган бўлиб, бу усулларнинг барчаси тижорат банклари томонидан қўлланиб келинмоқда. Тадқиқотда мазкур усуллар мажмуи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 22 январдаги «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисидаги ПФ-5308-сонли фармонига асосланган ҳолда банкларда инновацион усулларни жорий этиш асосида бошқаришни ривожлантиришга доир таклифлар билан такомиллаштирилди (5-расм).

5-расм. Банкдаги актив операцияларни бошқариш усуллари [11]

■ ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Илмий мақолада таклиф этилган innovatsion усуллардан бири New Privat бўлиб, у орқали банк тизимига замонавий хизмат турлари киритилади. Бу эса, мијозларни жалб этиш ва банк даромадларини оширишда кенг имкониятлар яратиб беради. Ушбу тизим асосан йирик мијозларни жалб этиш мақсадида жорий этилади.

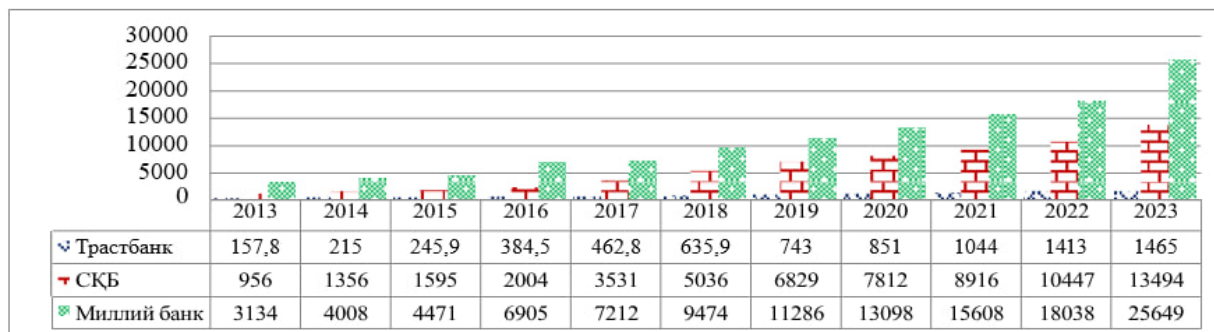
Ушбу тизим икки турга ажратилди:

1. Соф иқтисодий даромад: бунда мијоз маблағларини турли инвестицион лойиҳаларга йўналтириш орқали банк ҳамда мијоз тенг шерикчилик асосида фойда кўриши назарда тутилади.

2. Ижтимоий-иқтисодий хизмат кўрсатишда

мијознинг шароитлари инобатга олинади, бунда банк мијоздан хизматлар пакетига қараб фоиз олиши, мијоз эса, банкка ишонган ҳолда ўз ижтимоий-иқтисодий муаммолари тўғрисидаги маълумотларни қонуний тарзда банкка топшириши кўзда тутилади.

Таҳлиллар натижасидан кўринадики, тадқиқот объекти ҳисобланган банклар ўз ресурс базасига, таркиби ва мијозларнинг турига кўра турлича бўлиб, ушбу банкларнинг ҳар бири ўз активларини кўпайтириш орқали молия бозорида мустақкам ўрин эгаллаш, ҳусусан, ўз ресурс салоҳиятини ошириш, оқилона таваккалчилик ва самарали бошқарув услублари орқали ривожланиш сиёсатини олиб бормоқда (6-расм).

6-расм. 2013-2023 йилларда тадқиқот объектлари активларининг ўзгариш тенденцияси (млрд. сўмда)

Жумладан, 2023 йилда 2013 йилга нисбатан активлар ҳажмининг ўсиш динамикаси Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият миллий банкида 12,2 фоиз, АТБ «Ўзсаноатқурилишбанк»да 7,8 фоиз ва «Трастбанк» ХАБда 10,7 фоизга тенг бўлган.

Ижобий натижаларга эришишда тижорат банкларининг актив операцияларини бошқариш

2-жадвал

2018-2023 йилларда банк тизими активларининг таркибий тузилиши бўйича ўзгариш динамикаси, (фоизда)¹³

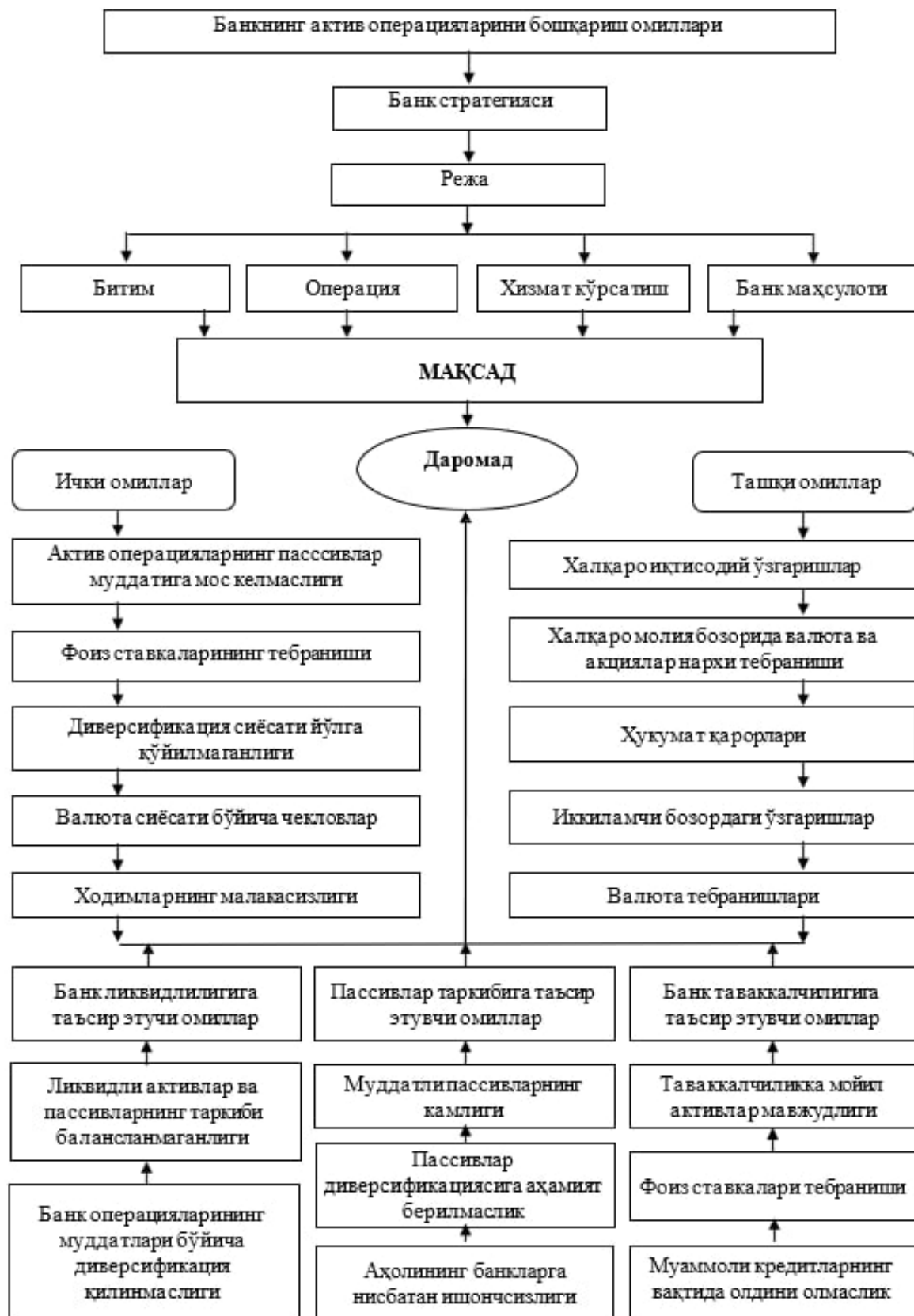
№	Активлар	2018й	2019й	2020й	2021й	2022й	2023й.	2023 йилда 2018 йилга нисбатан ўзгариши
1.	Касса қимматликлари	4,26	3,49	2,38	2,99	3,02	1,91	-2,35
2.	Марказий банкдаги вакиллик ҳисоб-варағидаги маблағлар	15,66	19,85	20,87	16,69	11,51	14,88	-0,86
3.	Бошқа банклардан олинадиган маблағлар	12,73	16,38	13,82	17,99	13,46	11,55	-1,18
4.	Олди-сотди амалиётлари бўйича маблағлар	3,49	0,55	0,39	0,13	0,08	0,07	-3,42
5.	Соф инвестициялар	3,19	0,88	2,99	2,41	2,23	1,57	-1,62
6.	Кредит ва лизинг маблағлари	46,76	48,31	48,43	50,28	61,43	61,78	15,02
7.	Сотиб олинган векселлар	0,27	0,10	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,27
8.	Бошқа молиявий активлар	1,68	2,77	2,16	1,04	1,88	1,78	0,1
9.	Асосий воситалар	3,61	3,26	3,27	3,28	3,08	2,55	-1,06
10.	Олинадиган ҳисобланган фоизлар	1,23	0,70	0,65	0,64	0,61	0,71	-0,52
11.	Бошқа активлар	7,14	3,71	5,04	4,55	2,70	2,68	-4,46
	Жами активлар	100	100	100	100	100	100	

2- жадвалдан кўринадики, 2018-2023 йиллар оралиғида банк тизими активлари таркибида биргина кредит ва лизинг маблағларида 15,02 фоизли ижобий ўсиш тенденцияси кузатилган. Тижорат банкларининг асосий даромад келтирувчи фаолият тури айнан кредитлаш амалиёти бўлганлиги мазкур ҳолатнинг ижобий эканлигидан дарак беради. Аммо бошқа даромад келтирувчи активлар таркибида фақат пасайиш кузатилган.

Муаммоли кредитларни бошқаришга таъсир этувчи омилларни чуқур таҳлил қилиш банк фаолиятини таваккалчиликлардан самарали ҳимоялаш тизимини шакллантириш имконини

стратегияларини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Бунда, тижорат банклари активларининг таркиби ва улушини таҳлил қилиш натижасида актив операциаларни бошқаришда қайси операция турининг устувор эканлигига эътибор қаратиш лозим (2-жадвал).

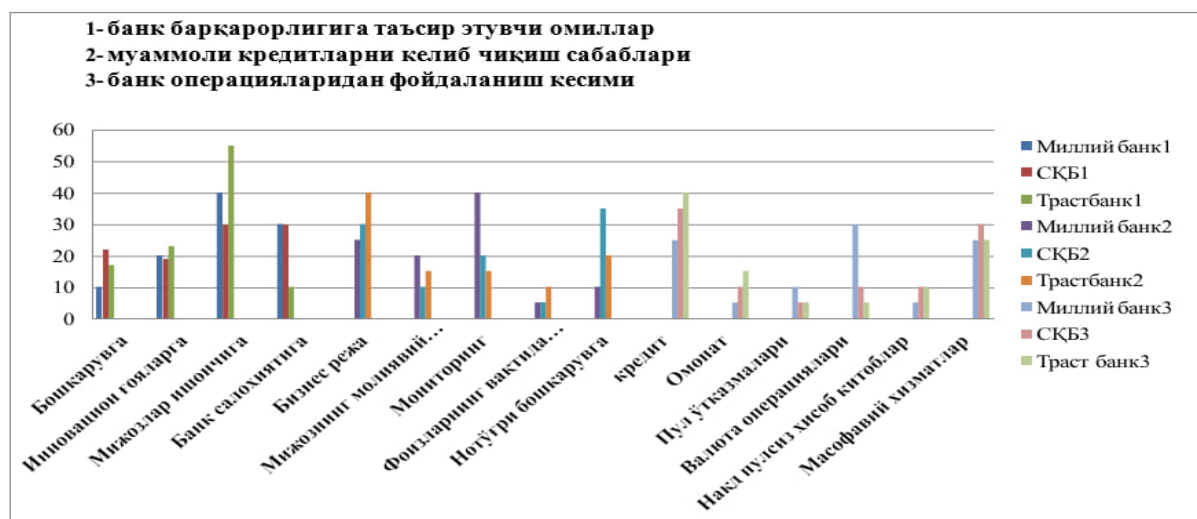
беради. Ушбу жадвалда келтирилган муаммоли кредитларни бошқариш йўллари татбиқ этиш банк балансида муаммоли кредитлар улушини қисқартиради. 7- расм маълумотларига кўра, тижорат банклари актив операциаларини бошқаришга таъсир этувчи омиллар ва уларнинг боғлиқлиги актив операциалар таркибига кирувчи битим, операциа, хизмат кўрсатиш ва банк маҳсулотлари орқали даромад олиш имкониятига эга бўлишга салбий таъсир кўрсатувчи омилларни олдиндан ҳисобга олиш, бу борада зарур чора-тадбирларни кўриш имконини беради.

7-расм. Тижорат банклари актив операцияларини бошқаришга таъсир этувчи омиллар ва уларнинг боғлиқлиги

Шунингдек, банкларда ўтказилган сўровномалар натижасига асосланиб, эконометрик таҳлилларни қўллаш орқали инновацион бошқарув

кутилган ижобий натижа бериши илмий асослаб берилган.

8-расм. Банк мижозлари ва ходимларидан олинган сўровнома натижалари

Мамлакатимизда молия хизматлари бозорининг такомиллашуви тижорат банклари фаолиятида инновацияларни жорий этиш, шу билан бирга банк менежменти орқали ушбу жараёнларни такомиллаштириш ҳамда ҳар бир тижорат банки ўз инновацион стратегиясини ишлаб чиқишини талаб этмоқда. Бу эса ўз навбатида, молия хизматлари бозорида рақобат муҳити банкларнинг фаолиятига уларнинг барқарорлик даражасига салбий таъсир кўрсатмаслигига ёрдам беради. Бу борада банк ходимлари ва мижозлари ўртасида сўровнома ўтказилди (8-расм).

Юқоридаги сўровнома асосида банк тизимида мижозлар ишончи ва банклар барқарорлигини таъминланишининг асосий омиллари актив ва пассив операцияларни тўғри бошқаришга боғлиқ бўлиб, айнан банклар барқарорлигига таъсир этувчи

омиллардан бири муаммоли кредитлар бўлиб, уларнинг келиб чиқиш сабаблари банк ходимлари томонидан изоҳланганини кузатиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият миллий банкида муаммоли кредитларнинг асосий сабаби сифатида кредит мониторингининг сустлиги кўрсатилган бўлса, Ўзсаноатқурилишбанк ходимлари эса банк бошқарувининг кредитлаш фаолиятига доир номувофиқ хатти-ҳаракатларни келтириб ўтганлар, шунингдек, Трастбанк ХАБ ходимлари кредит операцияларида бизнес-режа асосий ўрин эгаллашини эътироф этганлар.

Банк мижозлари ва ходимлари ўртасида ўтказилган анкета-сўровномаси ва банкнинг молиявий таҳлиллари натижасида актив операцияларни самарали бошқариш йўналишлари ишлаб чиқилди.

3-жадвал

Банк ходимлари ва мижозларининг банкни ривожлантириш бўйича таклифлари

Банк ходимлари	Банк мижозлари
Ходимларнинг билим ва малакаларини ошириб боришнинг доимий инновацион усулларини қўллаш	Кредит фоизларини кўриб чиқиш, расмийлаштириш тартибини соддалаштириш
Ходимлар мотивациясини кучайтириш (ходимнинг банк ривожланишидаги ҳиссасини инобатга олиб)	Кичик бизнес субъектларига қисқа муддатли кредитлар беришда қулайликлар яратиш
Омонатларнинг жозибадорлигини ошириш орқали турлари ва фоизларини ошириш	Замонавий банк хизмат турларини кўпайтириш, қоғозбозликни камайитириш
Замонавий инновацион банк хизматларини таклиф қилиш асосида мижозларни жалб этиш	Карточкадаги пулларни банкоматдан ечиб олиш суммасини кўпайтириш
Кредит сиёсатини ишлаб чиқиш механизмининг такомиллаштириш орқали банк ва мижоз учун баланс тизимини жорий этиш	Омонат фоиз ставкаларини кўтариш, омонатчиларни чақирмай, уларга расмийлаштирилган ишларини замонавий усуллар (электрон) орқали амалга ошириш
Кредитни расмийлаштириш тартибини соддалаштириш ва масофадан бошқариш	СВИФТ операцияси учун комиссия фоизларини камайитириш
Маркетинг ва рекламани кучайтириш асосида мижозлар таркибини диверсификациялаш	Ипотека ва автокредитларни олишда иккиламчи бозор улушини ошириш
Банкнинг тушлик вақтини қайта кўриб чиқиш	Банкнинг тушлик вақтини 13-00 дан 14-00 гача белгилаш

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, инновацион банк хизмат турларини кенгайтириш ҳамда сифатини яхшилаш банклар фаолияти самарадорлигини оширишга ва хизматлари кўламини янада кенгайтиришга замин яратади. Банк тизимида инновацион фаолият турларини жорий этишдан асосий мақсад янги яратилаётган хизматлар таннархини пасайтириш ҳисобланади. Шунингдек, банкнинг молиявий хизматлар бозоридаги мавқеини мустаҳкамлаб, бозорни эгаллаш имкониятини янада

кенгайтириш ва мижозларга кўрсатиладиган хизматлар сифатини юқори даражага кўтаришдан иборат.

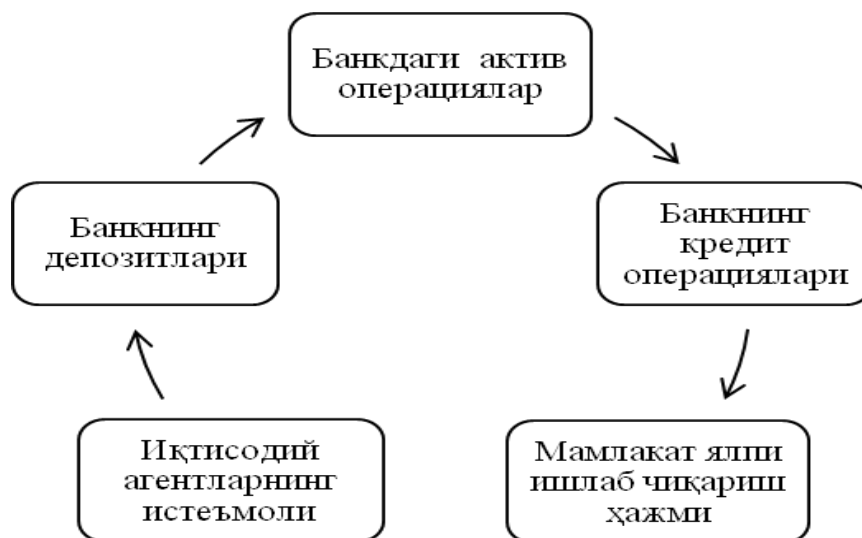
Банк активларини самарали бошқариш усулларини кенгайтириш орқали актив операцияларни бошқариш стратегиясини такомиллаштириш имконияти юзага келади. Шундан келиб чиқиб, актив операцияларни бошқаришнинг инновацион услуби шакллантирилди (9-расм).

9-расм. Тижорат банкларида актив операцияларни бошқаришнинг инновацион услуби

Тижорат банкларида хизмат кўрсатишнинг инновацион усуллари қўлланиши актив операцияларни бошқаришнинг инновацион услубини шакллантиришда асос бўлади.

Илмий мақолада банклардаги актив операцияларнинг иқтисодий тараққиётига таъсири иқтисодий моделлар асосида баҳоланди.

10-расм. Банкдаги актив операцияларнинг иқтисодий ўсишга таъсири¹⁷

10-расмдаги гипотезани текшириш учун Грейджернинг сабаб-оқибат тестидан фойдаланилди. Бу усулнинг ўзига хослиги эрксиз ўзгарувчининг эркили ўзгарувчига боғлиқлиги йиллик лаг орқали

вектор авторегрессион (VAR) модели асосида аниқланди (1-тенглик). Сўнгра тузилган VAR модели Фишер мезони орқали боғлиқлик мавжуд ёки мавжуд эмаслиги текширилди.

$$x_1(t) = \sum_{j=1}^p a_{11}(j)x_1(t-j) + \sum_{j=1}^p a_{12}(j)x_2(t-j) + E_1(t)$$

$$x_2(t) = \sum_{j=1}^p a_{21}(j)x_1(t-j) + \sum_{j=1}^p a_{22}(j)x_2(t-j) + E_2(t)$$

Гренжер тести натижаларидан келиб чиқиб, 9-расмдаги ўзаро боғлиқликни регрессия моделлари ишлаб чиқилиши омилар ўзгаришининг бошқа омилар ўзгаришига қандай таъсир этишини миқдорий баҳолаш имконини берди. Унга мувофиқ,

даставвал иқтисодий кўрсаткичлар ўртасида чиқиқли боғлиқлик қай даражада эканлигини баҳолаш учун кўрсаткичлар ўртасида корреляцион матрица тузилди (5-жадвал)

4-жадвал

Банк актив операциялари ялпи талаб ва ялпи таклифи ўртасида Гренжер сабаб-оқибат тести

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
Credit does not Granger Cause Asset	12	1.56848	0,2736
Asset does not Granger Cause Deposit	12	0.39376	0,6886
Deposit does not Granger Cause Consumption	12	0.86720	0,4608
Consumption does not Granger Cause VA	12	4.94723	0,1558
VA does not Granger Cause Credit	12	21.8222	0,241

Тузилган корреляцион матрица натижаларига кўра, банк актив операциялари ҳамда ялпи талаб ва ялпи таклиф омиллари билан кўп омилли регрессия тенгламасини тузиб бўлмайди. Чунки регрессион

моделда мультиколлениарлик ҳолати кузатилади (барча омилар ўртасидаги чиқиқли корреляцион боғлиқлик [0,86-0,99] оралиғида) ҳамда модель натижалари хатолигига олиб келади.

5-жадвал

Банк актив операцияларининг ялпи талаб ва ялпи таклиф кўрсаткичлари билан боғлиқлиқлигининг корреляцион матрицаси [18]

№	Кўрсаткич номи	Кўрсаткич рақами				
		1.	2.	3.	4.	5.
1.	Банк актив операциялари	1				
2.	Банк кредит операциялари	0,98	1			
3.	Ялпи қўшилган қиймат	0,97	0,91	1		
4.	Банк депозитлари	0,94	0,86	0,98	1	
5.	Истеъмол	0,99	0,95	0,99	0,96	1

9-расмда келтирилган ўзаро алоқадорликни ифодалаш учун жуфт регрессия моделини тузиш имкони мавжуд. Бир нечта тузилган регрессия матрицаси асосида нейрон сетлари орқали бир омилнинг ўзгариши шу омил келажакда қанча бирлик билан ўзгаришига олиб келиши ҳақидаги хулосани олиш мумкин. Бунинг учун аввал регрессия моделларини тузиш керак (6-жадвал).

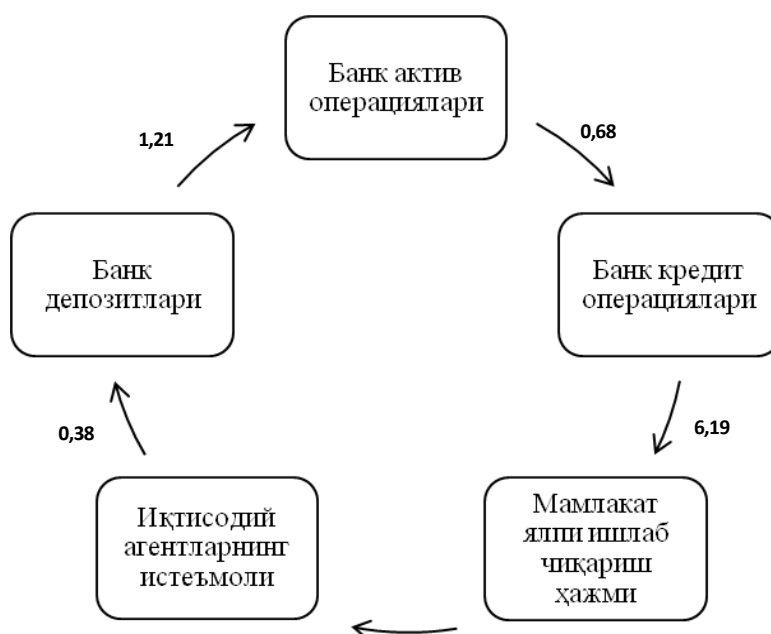
6-жадвал натижаларидан келиб чиқиб таъкидлаш мумкинки, банк актив операцияларининг ўзгариши тузилган иқтисодий муносабатлардан сўнг маълум вақт ўтгач банк актив операцияларининг ўзига қай даражада таъсир кўрсатишини таҳлил қилиш учун нейрон моделидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бунинг учун ҳар бир иқтисодий алоқадорлик 6-жадвалда тузилган регрессия тенгламаларидан фойдаланиб аниқланди.

Банк актив операциялари ялпи талаб ва ялпи таклиф ўртасидаги регрессия тенгламалари

Регрессия тенгламалари	R^2	F^{stat}	t-студент	
			t_1	t_2
$credit = asset \cdot 0,68 + 401,5$	0,95	261,0	16,15	3,75
$va = credit \cdot 6,19 + 8481,6$	0,82	54,9	7,40	2,87
$consumption = va \cdot 0,4 + 1203,5$	0,98	897,7	29,96	2,67
$deposit = consumption \cdot 0,38 - 1337,6$	0,92	154,4	12,42	-3,48
$asset = deposit \cdot 1,21 + 2325,2$	0,88	88,7	9,42	5,05

Тузилган нейрон модели натижаларидан кўриниб турибдики, агар мамлакат иқтисодиёти мазкур ривожланиш тенденциясига эга бўлса, банк

актив операцияларининг бир фоизга ўсиши бир йил давомида банк актив операцияларининг 0,77 фоизга ўсишига олиб келади (11-расм).

11-расм. Банк актив операцияларини нейрон тизими модели [19]

Банкнинг кредит операциялари ва актив операциялари ўртасида тузилган регрессия тенгламаси барқарор кўринишга эга. Мазкур хулоса детерминация коэффициентининг 0,95 га тенглиги, Фишер мезонининг 261,0 га тенглиги ва студент коэффицентининг 16,15 ва -3,75 га мос равишда тенглигида кузатиш мумкин. Шу билан бирга, модель натижаларига кўра, барча омиллар ўзгармас бўлган шароитда банк актив операцияларининг бир фоизга ўзгариши банк кредитларининг 0,68 фоизга ўзгаришига олиб келади.

Шунингдек, қўшилган қийматнинг (ялпи таклифни ифодалаш учун) банк кредитлари билан ўзаро алоқадорлик регрессия моделидан кўриниб турибдики, банк кредитларининг ўзгариши қўшилган қиймат ўзгаришига 82 фоизга таъсир кўрсатиб, қолган 18 фоизи бошқа омиллар таъсири ҳисобига тўғри келади. Тузилган мазкур регрессион моделнинг барқарорлигини ифодаловчи мезонлардан бири бўлган Фишер мезонининг юқорилиги тузилган моделнинг барқарорлигидан далolat беради.

Шу билан бирга моделнинг ўзгармас параметрлари барқарорликни ифодаловчи студент мезони ҳам ҳисобланган модель параметрлари тўғрилигини кўрсатиб турибди, шу билан бир қаторда моделнинг натижаларидан кўриниб турибдики, банк кредитларининг 1 фоизга ўсиши ялпи қўшилган қийматнинг 6,19 фоизга ўсишига олиб келади. Иқтисодий агентлар истеъмоли ва ялпи қўшилган қиймат ўртасида тузилган модель натижаларидан кўриниб турибдики, ялпи қўшилган қийматнинг бир фоизга ўсиши ялпи талабнинг 0,4 фоизга ўсишига олиб келади.

Тузилган мазкур модель эконометрик таҳлил натижаларига кўра тузилган модель талабларига тўлиқ жавоб беради. Банк депозитлари ва ялпи талаб ўртасида тузилган таҳлил натижаларидан кўриниб турибдики, истеъмолнинг бир фоизга ўсиши банк депозитларини 0,38 фоизга ўзгаришига олиб келади. Шу билан бирга, банк депозитларининг бир фоизга ўсиши банк активларининг 1,21 фоизга ўсишига олиб келади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Илмий мақолани бажариш натижасида куйидаги хулосалар шакллантирилди.

1. Тижорат банклари активларини бошқариш стратегиясини такомиллаштириш доирасида банкларнинг ташкилий тузилмасини оптималлаштириш, банк акциядорлари, хусусан, йирик мижозлар томонидан банкни бошқаришда рағбатлантириш механизмини такомиллаштириш, шунингдек, банк тизимида янги меъёрий хужжатларни жорий этишда стратегик режалаштириш усулларида фойдаланиш ва бу орқали банкнинг риск даражасидан ҳимоялаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

2. Фикримизча, банкларнинг актив операцияларини даромадлилигига қараб бошқариш, биринчидан, банк даромадини ошириш манбаларини аниқлаш ва молиялаштириш борасида қарорлар қабул қилиш; иккинчидан, банкнинг жами актив операциялари таркибида фойда келтирмайдиган активлар салмоғини камайтириш бўйича чоратadbирлар ишлаб чиқиш; учинчидан, банк активларини диверсификациялашнинг асосий йўналишларини белгилаб олиш, бунда асосий эътиборни қимматли қоғозлар билан операцияларга қаратиш; тўртинчидан, республикада ҳудудий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда актив операцияларни тўғри тақсимлаш каби қатор муаммоларни бартараф этиш имконини беради.

3. Банк ходимлари ва мижозлар фикрини ўрганган ҳолда мижозларни банкка жалб этишда инновацион хизмат турларини янада кенгрок жорий этиш, мижозларнинг вақтини тежаш мақсадида банкларда кенг миқёсда барча хужжатлаштириш ишлари бўйича он-лайн режимга ўтиш чораларини кўриш, аввало аҳоли ва ҳўжалик субъектларининг банк тизимига бўлган ишончини оширади. Қолаверса, банкларга мижозларни жалб этиш самарадорлигини оширади.

4. Кредитларни қайтарилишида автотўлов тизимини жорий этиш асосида мижозларнинг ҳисоб рақамларидан кредит фоизлари ундирилишини автоматик тарзда бажарилишини йўлга қўйиш лозим. Бу, ўз навбатида, муаммоли кредитлар юзага келишининг олдини олиш имконини беради.

5. Активларни секьюритизациялашни қўллашда, аввало, «Активларни секьюритизациялаш тўғрисида»ги қонунни қабул қилиш, қимматли қоғозлар бозори фаолиятини кенгрок ёритиш ва ресурслар жалб этиш жозибадорлигини ошириш мақсадида оммавий ахборот воситалари, интернет тармоқлари орқали аҳолига активларни секьюритизациялаш амалиётини тарғиб қилиш, секьюритизациялаш амалиётини муваффақиятли йўлга қўйилиши ҳамда инвесторлар хатарини олдини олиш мақсадида даставвал секьюритизациялашни давлат мақсадли дастурлари бўйича қабул қилинган ва тасдиқланган инвестицион лойиҳалар асосида берилган кредитлар таъминотида эмиссия қилинган облигациялардан бошлаш лозим. Чунки, давлат мақсадли дастурлари бўйича қабул қилинган ва тасдиқланган инвестицион лойиҳалар асосида берилган кредитларнинг рисклилик даражаси паст

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

бўлади. Секьюритизациялашни самарали амалга ошириш тижорат банкларига бугунги кундаги энг долзарб муаммолардан бири бўлган ресурс муаммосини ижобий ҳал этишга олиб келади.

6. Актив операцияларни бошқаришга инновацион усулларнинг турли йўллари жорий этиш мақсадга мувофиқ. Биз таклиф этаётган усуллардан бири New Privat бўлиб, у орқали банк тизимига замонавий хизмат турлари киритилади. Бу эса, мижозларни жалб этиш ва банк даромадларини кўпайиш омили ҳисобланади. Ушбу тизим асосан йирик мижозларни жалб этиш мақсадида жорий этилади. Банклар йирик мижозларнинг маблағларини бошқаришда молиявий кўмакчи вазифасини бажаради ва у орқали фойда олиш имконига эга бўлади.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Холмурадов Мусурмон Авлакулович Тошкент амалий фанлар университети мустақил тадқиқотчиси / Холмурадов Мусурмон Авлакулович независимый исследователь Ташкентского университета прикладных наук / Kholmuradov Musurmon Avlakulovich is an independent researcher at the Tashkent University of Applied Sciences

Email: musirmonkholumurodov1@gmail.com

ORCID: 0009-0000-1715-213X

2. Каримбоева Сарвиноз Бахтиёр қизи Тошкент амалий фанлар университети талабаси / Каримбаева Сарвиноз Бахтиёр қизи студент Ташкентского университета прикладных наук / Karimbueva Sarvinov Bakhtiyorovna Student at Tashkent University of Applied Sciences

Email: sarvinovkarimboyeva13@gmail.com

ORCID: 0009-0004-5235-5632

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

[1] World Safest Banks Top 50 Biggest Banks 2023. <https://www.gfmag.com/world-safest-banks-2017-top-50-biggest-banks/>

[2] Consolidated Financial Statements Sberbank of Russia and its subsidiaries For the ear ended 31 December 2023.

[3] Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. ПФ-4947-сон, 2017 йил 7 февраль // www.lex.uz

[4] Синки Дж. Управление коммерческими банками. Перевод с англ. – М.: Cattalaxy. 1994.;

[5] Муллажонов Ф. Ўзбекистон Республикаси банк тизими. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 368 б.;

[6] Шарифхўжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент: Дарслик – Т.: Ўқитувчи. 2001.-704 б.;

[7] Бекмуродов А.Ш. Ўзбекистон ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йўлида. Ўқув қўлланма. – Т.: Молия. 2014. – 6.204-227.;

[8] Каримов Н.Ф. Возможности развития скорингового метода потребительского кредитования в Узбекистане // European journal of economics and management sciences, 2016. p. 55-60.;

[9] Абдуллаева Ш.З. Банк рисклари ва кредитлаш. – Т.: Молия. 2002-304 б.;

[10] Н.Х. Жумаев. Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози: моҳияти, сабаб-оқибатлари ва Ўзбекистонга таъсири. Рисола. – Тошкент: ЖИДУ, 2009. 56-бет.;

[11] Олимжонов О.О. Молиявий менежмент. – Тошкент: Академия, 1999. - 254 б.;

Пул, кредит ва банклар. Дарслик /

[12] А.А.Омонов, Т.М.Қоралиев. Солиқ академияси, Тошкент молия институти. – Т.: «Иқтисод – Молия» 2012.-324б.;

<https://uzbekistan 2035.uz>

[13] <https://thefinancialbrand.com>

[14] <https://www.digitalbankingreport.com>

[15] <https://www.edgeverve.com>

[16] <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-scienceenru-term-78341.htm>

[17] www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari

[18] www.cbu.uz – Markaziy bank sayti.

[19] www.banking.com – mintaqaviy banklar, assotsiatsiyalar va nashriyotlar

[20] www.arraydev.com/commerce/JIBC/ – internet banking va kommersiya jurnali

HUDUDGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING HOZIRGI HOLATI, INSTITUTSIONAL ASOSLARI VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Kenjayev Ikrom Ergashboyevich

ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕГИОН

Kenjayev Ikrom Ergashboyevich

CURRENT STATE, INSTITUTIONAL FOUNDATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT TO THE REGION

Kenjayev Ikrom Ergashboyevich

Received: March 3, 2026 Revised: March 6, 2026 Accepted: March 9, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosati va xorijiy investitsiyalar oqimining hududlar kesimidagi dinamikasi tahlil qilingan. Jahon iqtisodiy o'zgarishlari fonida mintaqalarning investitsion faolligi, ayniqsa Buxoro, Navoiy, Qashqadaryo va Toshkent viloyatlarida yuqori sur'atlar kuzatilgani qayd etiladi. Namangan viloyati misolida 2010–2024 yillarda xorijiy investitsiyalar ulushining sezilarli o'sishi, modernizatsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligi va tarmoqlardagi tarkibiy o'zgarishlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Xorijiy investitsiyalar, mintaqaviy rivojlanish, investitsiya siyosati, modernizatsiya, xalqaro moliya institutlari, innovatsion rivojlanish.

Аннотация: В статье проанализирована инвестиционная политика, проводимая в Узбекистане в последние годы, и динамика притока иностранных инвестиций в разрезе регионов. Отмечается, что на фоне мировых экономических изменений высокие темпы инвестиционной активности регионов, особенно в Бухарской, Навоийской, Кашкадарьинской и Ташкентской областях. На примере Наманганской области изучен значительный рост доли иностранных инвестиций в 2010–2024 годах, экономическая эффективность проектов модернизации и структурные изменения в отраслях.

Ключевые слова: Иностранные инвестиции, региональное развитие, инвестиционная политика, модернизация, международные финансовые институты, инновационное развитие.

Abstract: The article analyzes the investment policy pursued in Uzbekistan in recent years and the dynamics of foreign investment inflows by region. It is noted that against the background of global economic changes, high rates of investment activity in the regions, especially in Bukhara, Navoi, Kashkadarya and Tashkent regions. Using the example of Namangan region, a significant increase in the share of foreign investment in 2010–2024, the economic efficiency of modernization projects and structural changes in industries have been studied.

Keywords: Foreign investments, regional development, investment policy, modernization, international financial institutions, innovative development.

■ KIRISH

Jahon iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlariga qiyoslanganda O'zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb etish sohasida erishilgan natijalari ijobiy tendentsiyalarga ega bo'ldi. O'zbekiston, Markaziy Osiyo davlatlari orasida Azarbayjondan keyin xorijiy investitsiyalar borasida eng yuqori darajadagi o'sish ko'rsatkichiga ega bo'ldi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan beri mamlakatga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ishlari faollashib bormoqda. Mustaqillik yillarida O'zbekistonga 60 mlrd. dollar xorijiy investitsiya jalb etildi. Birgina 2017–2024 yillar oralig'ida O'zbekiston jami 110 mlrd USD dan ortiq

xorijiy investitsiyalarni jalb qilgan, Shuningdek, 2025-yil oxirigacha jami 42 mlrd USD miqdorida investitsiya jalb etish maqsadi qo'yilgani bildirildi. Bu kammi yoki ko'p? Bu savolga javob berish qiyin, lekin amalga oshirish mumkin va shart bo'lgan imkoniyat mavjudligi ayon.

Xorijiy investitsiyalar har qanday davlatning, mintaqaning iqtisodiy rivojlanishi va unda ishlab chiqarishni kengaytirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Darhaqiqat, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi kuchdir.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Xorijiy investitsiyalarni hududiy darajada jalb qilish masalalari bir qancha mamlakatlarda va

O'zbekiston sharoitida keng tadqiq etilgan. Abdullayev (2021) xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning hududiy strategiyalarini tahlil qilib, hududiy o'ziga xosliklar va investitsion imtiyozlarni aniqlash zarurligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, sarmoyadorlar uchun barqaror va tushunarli hududiy siyosat muhim omil hisoblanadi [1]. Islomov (2020) esa investitsion faoliyatni rivojlantirishning zamonaviy metodlarini ko'rib chiqadi. Muallif hududlarda iqtisodiy faollikni oshirish va investitsiyalarni jalb qilish uchun innovatsion mexanizmlardan foydalanishni tavsiya qiladi [2]. Bu hududiy sarmoyaviy salohiyatni oshirish strategiyasiga muvofiqdir. Rasulov (2022) xorijiy sarmoyalarni jalb qilishning amaliy tajribasini va istiqbollarini tahlil qiladi. Muallif, ayniqsa, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish orqali viloyatga sarmoya oqimini ko'paytirish mumkinligini ta'kidlaydi [4]. Karimov (2021) hududiy investitsiyalarni jalb qilish omillarini chuqur tahlil qilib, Namangan viloyatining iqtisodiy salohiyatini oshirish uchun texnologik va infratuzilma sarmoyalarining muhimligini ko'rsatadi [6]. Sobirov (2020) esa viloyatning sarmoyaviy salohiyatini oshirish yo'llarini amaliy misollar orqali ochib beradi, shuningdek, hududdagi muammolarni aniqlaydi [8].

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot Namangan viloyatiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish holatini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda quyidagi metodlar ishlatildi: Rasmiy statistik ma'lumotlar (Namangan viloyati statistika boshqarmasi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, xalqaro hisobotlar) va ilmiy-adabiy manbalar. Deskriptiv tahlil (investitsiyalar hajmi, tarmoqlar bo'yicha taqsimot), taqqoslash (viloyatni boshqa viloyatlar bilan solishtirish), sifatli tahlil (sarmoyadorlar uchun omillar va to'sqinliklar). Tadqiqot 2010–2024 yillardagi investitsiyalarni qamrab oladi va faqat Namangan viloyatiga yo'naltirilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi hamda uning mintaqalari iqtisodiyotini rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning tutgan roli quyidagilar bilan

izohlanadi: birinchidan, xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarishga zamonaviy, yangi texnika va yuqori texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo'ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantirsa, ikkinchidan, import o'rmini bosuvchi tovar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin bo'ladi va shu asosda aholining turmush darajasini oshirish imkonini yaratiladi, uchinchidan, kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini jadallashtirish orqali o'sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta'minlaydi va, to'rtinchidan, korxonalarning eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy texnik bazasini yangilaydi, texnik jihatdan qayta qurollantiradi, beshinchidan esa tabiiy resurslarni qayta ishlovchi korxonalarni barpo etishga ko'maklashadi.

Umuman olganda, pandemiya (2020) davrida investitsiyalar ko'plab MDH davlatlarida keskin tushgan. Lekin ba'zi davlatlarda, masalan Qozog'istonda 2020-yilda +34,9% ga o'sish qayd etilgan. O'zbekistonda 2022-yilda investitsiya hajmi o'sdi, lekin 2023-yilda ozgina kamaygan, 2024-yilda yana o'sish trendi qayd etilgan. Belarusda ham 2022-23 yillarda ijobiy o'sish mavjud.

Mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirish uchun tashqi va ichki investitsiyalar oqimini faollashtirish iqtisodiy o'sishning yangi bosqichini boshlab beradigan asosiy omil hisoblanadi. SHunga ko'ra, iqtisodiyotni rivojlantirish keng miqyosdagi investitsiyalarni talab qiladi. Respublika mintaqalarida ishlab chiqarish kuchlarini zamonaviylashtirish va asosiy vositalarini yangilash, mavjud sanoat korxonalarini rekonstruksiya qilish uchun yirik kapital qo'yilmalarni safarbar qilish zaruriyati mavjuddir. Shunga ko'ra Respublika mintaqalarida ham xorijiy investitsiyalarni jalb etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayon quyidagi jadvalda o'z ifodasini topgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha Respublikamizning asosiy mintaqalarida o'sish ko'rsatkichlari kuzatilmoqda. Lekin xorijiy investitsiyalarni mintaqalarga jalb etishda nomutanosisibliklar mavjud.

1-jadval

Asosiy kapitalga investitsiyalarda chet el investitsiyalari va kreditlarining ulushi (%da)²²

Mintaqalar	2000 y.	2012 y.	2024 y.	2000-2024 yy. o'rtacha
O'zbekiston Respublikasi	23,2	19	69,4	37,2
Qoraqalpog'iston Respublikasi	6,6	28,7	70,1	35,1
Andijon viloyati	4,5	7,5	77,9	30,0
Buxoro viloyati	10,5	50,4	82,3	47,7
Jizzax viloyati	28,9	3,1	75,6	35,9
Qashqadaryo viloyati	31,3	23,2	70,7	41,7
Navoiy viloyati	20,3	24	82,1	42,1
Namangan viloyati	2,3	3,2	82,3	29,3
Samarqand viloyati	13,3	3,6	59,6	25,5
Surxondaryo viloyati	4,9	11	62,4	26,1
Sirdaryo viloyati	21,7	2,6	70	31,4
Toshkent viloyati	31,1	16,1	71,3	39,5
Farg'ona viloyati	27,3	11,1	60,9	33,1
Xorazm viloyati	9,5	9,5	59,2	26,1
Toshkent sh.	34,2	19,6	51,7	35,2

²² O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Masalan, ko'pchilik viloyatlar 2022 va 2023 yillarda past ulushga ega bo'lgan, lekin 2024 yilda keskin o'sish (masalan, Namangan 2,3 → 82,3%, Andijon 4,5 → 77,9%). Eng yuqori o'rtacha ulushlar: Buxoro (47,7%), Navoiy (42,1%), Qashqadaryo (41,7%), Toshkent viloyati (39,5%). Eng past o'rtacha ulushlar: Samarqand (25,5%), Surxondaryo (26,1%), Xorazm (26,1%), Andijon (30,0%). O'zbekiston Respublikasi

o'rtacha ulushi 37,2%, ko'pchilik viloyatlar undan yuqorida yoki yaqin. Bu mintaqaviy investitsiya jalb qilishdagi farqlarni ko'rsatadi. 2024 yilga kelib chet el investitsiyalari va kreditlarining ulushi sezilarli darajada o'sgan. Ba'zi viloyatlar (Namangan, Buxoro, Navoiy) o'sishda etakchi, boshqalari (Samarqand, Xorazm) esa sekinroq rivojlanmoqda.

2-jadval

Asosiy kapitalga investitsiyalarda korxona va aholining o'z mablag'lari ulushi²³

Mintaqalar	2000y.	2005y.	2010y.	2015y.	2020y.	2024y.
O'zbekiston Respublikasi	39,1	57,5	52,5	56,2	40,8	23,1
Qoraqalpog'iston Respublikasi	32,7	41	57,3	27,8	39,1	19,2
Andijon viloyati	49,1	59,2	77,8	66,8	47,6	16,3
Buxoro viloyati	45,4	79,2	29,7	51,8	38,3	13,9
Jizzax viloyati	26,8	68,5	70,2	58,4	20,9	17,1
Qashqadaryo viloyati	42,9	76,8	63,7	61	21,6	21,9
Navoiy viloyati	37,6	62,7	41,9	60,8	25,8	14,9
Namangan viloyati	44	50,5	72,1	55,5	41,9	13,7
Samarqand viloyati	60,5	50,3	77,9	73,1	53	28,4
Surxondaryo viloyati	37,7	67,5	56	61,2	23,7	25,3
Sirdaryo viloyati	39,3	49	55,9	41,2	29,9	17,6
Toshkent viloyati	36,5	63,8	52,8	53,6	51,6	21,9
Farg'ona viloyati	40,4	62,4	61,6	63,8	43,3	27,3
Xorazm viloyati	46,5	52,4	63,4	67,5	41,2	31,3
Toshkent sh.	30,2	37,5	41,4	64,4	54	39,3

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki O'zbekiston bo'yicha umumiy tendensiya, 2000 yilda o'z mablag'larining ulushi 39,1% bo'lgan, 2005–2015 yillarda ko'tarilish kuzatilgan (57,5–56,2%), lekin 2020 va 2024 yillarda keskin kamaygan (40,8% va 23,1%). Bu chet el investitsiyalari va kreditlarining asosiy kapitaldagi ulushining oshganini ko'rsatadi, ya'ni korxona va aholining o'z mablag'lariga bo'lgan qaramlik kamaygan. Viloyatlar bo'yicha eng yuqori ulushlar 2000–2015 yillarda Samarqand (60,5–73,1%), Andijon (49,1–66,8%), Buxoro (45,4–51,8%) viloyatlariga to'g'ri kelgan. Eng past ulushlar 2024 yilda Namangan (13,7%), Buxoro (13,9%), Navoiy (14,9%), Andijon (16,3%) viloyatlari bo'lgan. Toshkent shahrida ulush 2024 yilda 39,3%, bu respublika o'rtacha (23,1%)dan yuqoriroq. O'sish va kamayish tendensiyalari 2000–2015 yillarda aksariyat viloyatlar o'z mablag'lari ulushida o'sish ko'rsatgan. 2015–2024 yillarda aksariyat viloyatlarda keskin pasayish kuzatilgan, bu chet el investitsiyalari va kreditlarining ulushining oshishi bilan bog'liq.

Tumanlar bo'yicha tahlil qilinganda Pop tumani 2013 yildan boshlab investitsiyalar hajmida keskin o'sishni ko'rsatgan (99,2 mlrd so'mdan 2024 yilda 7 248,2 mlrd so'mgacha). Bu tumanda iqtisodiy faollik ancha kuchayganligini ko'rsatadi. To'raqo'rg'on tumani ham shunga o'xshash tendensiyani ko'rsatadi, 2017 yilda

3 638,4 mlrd so'mga etib, 2024 yilda 3 598,3 mlrd so'mga yaqinlashgan. Namangan tumanida ham investitsiyalar hajmi 2010 yildan boshlab sezilarli o'sishga erishgan: 41,5 mlrd so'mdan 2024 yilda 2 552,6 mlrd so'mga etgan. Kosonsoy tumani ham 2010 yildagi 25,9 mlrd so'mdan 2024 yilda 1 665,2 mlrd so'mga o'sish ko'rsatgan. Uchqo'rg'on tumanida ham sezilarli o'sish mavjud, 2010 yilda 32,3 mlrd so'm bo'lgan investitsiyalar 2024 yilda 1 802,4 mlrd so'mga etgan. Chust tumani investitsiyalar hajmi ham 2010 yildan 2024 yilgacha 51 mlrd dan 4 230,6 mlrd so'mga o'sgan (2.4-jadval).

Kutilmagan yoki qiziqarli holatlar mavjud, Namangan shahri 2010 yilda 315,8 mlrd so'm bo'lgan investitsiyalarni 2024 yilda 24 666,8 mlrd so'mga etkazgan, bu juda katta o'sish darajasini ko'rsatadi. Taqsimlanmagan hajm 2015 yilda ozgina ko'rsatilgan (14,2 mlrd), keyinchalik 0 ga teng bo'lib qolgan. Bu investitsiyalarning aniq tumanlarga taqsimlanishini anglatadi.

Yillik o'sish ko'rsatgichi bo'yicha investitsiyalar hajmi har yili ko'payib bormoqda, ayniqsa 2017 yildan boshlab o'sish juda tezlashgan. 2020 yildan keyin (pandemiya davri) investitsiyalar kamaymay, aksincha oshgan.

²³ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar (yillik) (hajm, mlrd.so'm)²⁴

Mintaqalar	2010	2013	2015	2017	2020	2023	2024
Namangan viloyati	660,6	1 205,1	2 227,5	3 586,7	12 007,2	19 220,1	54 231,4
Mingbuloq tumani	18,3	38,8	46,7	139,9	295,6	473,1	1 123,9
Kosonsoy tumani	25,9	68,2	88,9	209,3	564,4	719,7	1 665,2
Namangan tumani	41,5	109,6	159,3	292,6	1 075,1	1 481,4	2 552,6
Norin tumani	18,7	68,2	83,4	100,8	383,9	451,1	1 385,5
Pop tumani	30,0	99,2	790,7	534,4	788,3	1 675,9	7 248,2
To'raqo'rg'on tumani	29,7	90,2	104,4	629,5	1 203,8	1 984,8	3 598,3
Uychi tumani	30,7	89,7	99,7	126,0	546,6	798,3	1 902,3
Uchqo'rg'on tumani	32,3	52,8	99,9	227,3	782,0	696,9	1 802,4
Chortoq tumani	24,2	62,8	79,4	124,3	388,3	1 357,6	1 995,1
Chust tumani	51,0	68,1	97,8	142,2	1 042,8	2 181,3	4 230,6
Yangiqo'rg'on tumani	42,5	66,1	91,4	120,2	496,3	724,0	2 060,5
Namangan	315,8	391,4	471,7	931,5	4 440,0	6 676,0	24 666,8
Taqsimlanmagan hajm	0,0	0,0	14,2	8,7	0,0	0,0	0,0

Namangan viloyatida investitsiyalar hajmi so'nggi o'n yillikda sezilarli o'sish ko'rsatgan, bu viloyat iqtisodiyotining rivojlanishi va yangi loyihalarining amalga oshirilishini bildiradi. Pop, Mingbuloq, Chortoq tumani va Namangan shahri investitsiyalarning asosiy markazlari bo'lib qolmoqda. Bu o'sish viloyatning turli tumanlarida ham keng tarqalgan va iqtisodiy faollikning oshishini ko'rsatmoqda.

Namangan viloyatining tumanlari kesimidagi tahlilning 2024 yil uchun asosiy tendensiyalariga quyidagicha bo'lmoqda. Xorijiy sarmoyaning eng yuqori ulushi viloyat markaziga va Pop tumaniga to'g'ri kelmoqda. Yangiqo'rg'on tumanida ham xorijiy sarmoya yuqori, lekin mahalliy faollik ham mavjud. Kosonsoy tumanida nisbatan muvozanatli, lekin tashqi sarmoya asosiy manba bo'lib turibdi. Narin tumanida ham xorijiy investitsiyalar muhim o'rin tutadi. Chet el sarmoyasi kuchaygan, lekin ichki manbalar ham saqlanib qolgan tumanlar Mingbuloq, Uychi va Uchqo'rg'on. Chortoq va Chust tumanlarida ayrim yillarda chet el investitsiyasi notekis o'smoqda.

Namangan viloyati investitsiya tarkibi 2010–2024 yillarda tubdan o'zgargan. Asosiy kapitalga kiritilayotgan mablag'lar tobora ko'proq tashqi manbalardan, ayniqsa chet el investitsiyalari hisobidan shakllanmoqda. Xorijiy investitsiyalar ulushi 17 baravarga oshgan (4,7% → 82,3%). Bu viloyatda sanoat zonalari, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish va infratuzilma loyihalarining rivojlanishi bilan bog'liq. Mahalliy korxona va aholi sarmoyasi qisqargan, bu esa ichki investitsion imkoniyatlar cheklanganini yoki tashqi kapitalning ustuvorligini ko'rsatadi. Hududiy tafovut mavjud. Eng katta xorijiy investitsiya ulushi Namangan shahri va Pop tumanida, eng past ulush esa Mingbuloq va Chortoq tumanlarida kuzatiladi. Umuman olganda Namangan viloyati iqtisodiyotida xorijiy kapitalning roli

keskin ortib, ichki mablag'lar ulushi kamaymoqda. Bu holat iqtisodiy o'sishni tezlashtirsa-da, tashqi moliyaviy manbalarga qaramlik xavfini ham keltirib chiqaradi.

Milliy iqtisodiyotlarning tobora integratsiyalashuvi va globallashuvi kuchayib borayotgan davrda dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti o'zining ma'no-mazmuni jihatidan oldingi bosqichlardan keskin farq qiladi. Bu jarayonlar natijasida har bir mamlakatda hamda uning mintaqalarida iqtisodiyotini modernizatsiyalashuvini talab etadi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalashni esa xorijiy investitsiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. "Biz har bir kelayotgan investor manfaatini kafolatlaymiz" – Prezident Mirziyoyev 2025-yil 10-iyun kuni bo'lib o'tgan Toshkent Xalqaro Investitsiya Forumida shunday ta'kidladi: "Bizning qonunlarimiz bor, qabul qilingan qarorlar mustahkam, va barcha so'nggi sa'y-harakatlarimiz shuni ko'rsatadiki, biz har bir investorga manfaatli hamkorlikni ta'minlaymiz." Darhaqiqat, Namangan viloyatida bugungi kunda mintaqqa iqtisodiyotini tarkibiy o'zgartirish va diversifikatsiyalash, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash va texnologik yangilash, transport-kommunikatsiya tizimini yanada rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini barpo etishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalashda esa zamonaviy texnologiyalar asosidagi mahsulotlar ishlab chiqarishni o'zlashtirish va ular assortimentini kengaytirish, ishlab chiqarish apparatini yangilash va unga innovatsion texnologiyalarni joriy etish, kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash, YaHMda ilmfan sig'imli va sanoat mahsulotlari ulushini ko'paytirish, ishlab chiqarishda davlat sektorini qisqartirish va qulay investitsion muhitni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

²⁴ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

O'zbekistonda 2022-2026 yillarda modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlashga qaratilgan muhim loyihalarni amalga oshirish bo'yicha ishlab chiqilgan investitsiyaviy loyihalarni amalga oshirish uchun xalqaro moliyaviy tashkilotlar, ikki tomonlama shartnomalar va etakchi xorijiy kompaniyalarning umumiy miqdori 13,99 milliard USD qiymatdagi 154 ta investitsiya loyihasi belgilangan. Bu loyiha portfelida aeroportlarni modernizatsiyalash, to'lovli yo'l qurilishi, yangi issiqlik va elektr stansiyalari barpo etish kabi infratuzilma loyihalari mavjud. Misol uchun: aeroportlarni modernizatsiyalash dasturi (3,8 milliard USD) Toshkent – Andijon to'lovli yo'li (2,83 milliard USD) va Toshkent – Samarqand yo'li (1,4 milliard USD) kabi loyiha qiymatlari ham ko'rsatilgan. Energetika, suv va qishloq xo'jaligi infratuzilmasidagi texnik-texnologik modernizatsiya loyihalari. Energetika yo'nalishida: 2025 yil ma'lumotiga ko'ra, elektr tarmoqlari, podstantsiyalar hamda yuqori voltli uzatish yo'nalishida (\$424,8 million) investitsiyalar amalga oshirilgan. Qishloq xo'jaligi, suv xo'jaligi yo'nalishida: 2025 yil iyunida European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) tomonidan 250 million USD mablag' ajratilib, 110 ta nasos stansiyasini modernizatsiyalash va quyosh panellarini o'rnatish rejalashtirilgan. Shuningdek, 2024 yilda Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) tomonidan Toshkent viloyatida sug'orish infratuzilmasini modernizatsiyalashga tayyorgarlik grant loyihasi ma'qullangan (2,8 million USD) 100 ming gektar maydon uchun smart sug'orish tizimlari joriy etilishi rejalashtirilgan.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Namangan viloyatida aniq maqsadli ish olib borish natijasida mintaqaga nafaqat xorijiy investitsiyalarni, balki eng avvalo, ilg'or texnologiya va nou-xaularni jalb etishni ko'zda tutilmoqda. Bu mintaqada ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarining jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Aytish kerakki, mintaqada xorijiy investorlar uchun yaratilayotgan keng istiqbollar va imkoniyatlar hamda aniq bayon etilgan taraqqiyot ustuvorliklari etakchi transmilliy kompaniyalar va korporatsiyalarning o'z investitsiyalarini olib kirishiga yuqori darajada intilishini ta'minlaydi. Shu bilan birga mintaqaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning samaradorligini oshirish yuzasidan quyidagi takliflarni keltirish maqsadga muvofiq deb topdik:

riskli texnologik o'zgarishlarni amalga oshirayotgan va innovatsion faoliyatni tashkil etayotgan korxonalarni soliqqa tortishning past darajasini belgilash va soliq ta'tillarini berish orqali rivojlantirish;

yuqori riskli loyihalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan soliq imtiyozlarining maxsus tizimini yaratish;

ishlab chiqarishni tuzilmaviy-texnologik qayta qurishni jadallashtirish maqsadida markazlashgan kredit resurslarning bir qismini tez qoplaydigan investitsion loyihalarni moliyalashtirishga qaratish, shu jumladan kichik biznes ob'ektlariga yo'naltirish;

texnologik asbob-uskunalarini zamon talablariga keltirish maqsadida xo'jalik sub'ektlari vakillarining

xalqaro ko'rgazma-savdolarida ishtirok etishini ta'minlash, tejamkor texnologiyalarni tanlash va ularni moliyalashtirish manbalarini aniqlash.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy investitsiyalar har qanday iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi va uning taraqqiyotini ta'minlovchi kuchdir. Shuning uchun ham barcha imkoniyatlarni ishga solib mintaqalar iqtisodiyotiga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmini oshirish zamon talabidir. Investitsiya faoliyatida asosiy e'tiborni rivojlanish darajasi past bo'lgan mintaqalarga qaratish maqsadga muvofiqdir. Aynan maqsadli yo'naltirilgan investitsiya siyosati mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Kenjayev Ikrom Ergashboyevich – University of Business and Science “Moliya” kafedrasini mudiri, PhD, Dotsent / Кенжаев Икром Эргашбоевич – заведующий кафедрой «Финансы» Университета бизнеса и науки, PhD, Доцент / Kenjayev Ikrom Ergashboyevich - Head of the Department of Finance at the University of Business and Science, PhD, Associate Professor.

E-mail: ikromk@mail.ru

ORCID: 0009-0007-3775-039X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Abdullayev, S. I. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning hududiy strategiyalari / S. I. Abdullayev // Moliyaviy va iqtisodiy tadqiqotlar. – 2021. – №3. – B. 45–52.
- [2]. Islomov, R. R. Investitsion faoliyatni rivojlantirishning zamonaviy metodlari / R. R. Islomov // Iqtisodiyot va innovatsiya. – 2020. – №4. – B. 12–19.
- [3]. Namangan viloyati statistika boshqarmasi. Hududiy investitsiya ko'rsatkichlari. – Namangan: Statistika boshqarmasi, 2023. – 58 b.
- [4]. Rasulov, T. T. Xorijiy sarmoyalarni jalb qilish: tajriba va istiqbollar / T. T. Rasulov // Moliyaviy menejment. – 2022. – №2. – B. 33–41.
- [5]. State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics. Foreign Direct Investment in Regions of Uzbekistan. – Tashkent, 2023. – 62 p.
- [6]. Karimov, A. A. Hududiy investitsiyalarni jalb qilishda omillar tahlili / A. A. Karimov // Iqtisodiyot va boshqaruv. – 2021. – №1. – B. 27–35.
- [7]. World Bank. Uzbekistan Economic Update: Investment Climate Assessment. – Washington, D.C., 2022. – 78 p.
- [8]. Sobirov, M. M. Namangan viloyatida sarmoyaviy salohiyatni oshirish yo'llari / M. M. Sobirov // Xalqaro iqtisodiy tadqiqotlar. – 2020. – №5. – B. 54–61.
- [9]. Asian Development Bank. Uzbekistan: Regional Investment Trends. – Manila, 2021. – 65 p.
- [10]. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha yillik hisobot. – Tashkent, 2023. – 72 b.

Ekonometrika va statistika
Econometrics and statistics
Эконометрика и статистика

KICHIK BIZNES RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI EKONOMETRIK MODEL ASOSIDA TAHLIL QILISH VA KELGUSINI DAVRNI PROGNOZLASH

Usmonova Nodiraxon

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА, НА ОСНОВЕ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ НА БУДУЩЕЕ

Усмонова Нодирахан

ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCING SMALL BUSINESS DEVELOPMENT BASED ON AN ECONOMETRIC MODEL AND FUTURE FORECASTING

Nodirakhan Usmonova

Received: March 3, 2026 Revised: March 6, 2026 Accepted: March 9, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillar ekonometrik modellash tirish usullari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda investitsiyalar hajmi, bank kreditlari, soliq siyosati, ishchi kuchi resurslari va infratuzilma darajasi kabi omillarning kichik biznes rivojiga ta'siri statistik ma'lumotlar asosida baholanadi. Ko'p omilli regressiya modeli qurilib, omillar o'rtasidagi bog'liqlik darajasi aniqlanadi. Shuningdek, vaqt qatorlari asosida kelgusidagi rivojlanish tendensiyalari prognoz qilinadi. Tadqiqot natijalari hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish va kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: kichik korxonalar, ekonometrik modellash tirish, regressiya tahlili, prognozlash, investitsiyalar, iqtisodiy rivojlanish, hududiy iqtisodiyot, Andijon viloyati.

Аннотация: В данной научной статье анализируются основные экономические факторы, влияющие на развитие малых предприятий в Андижанской области, с использованием методов эконометрического моделирования. В исследовании оценивается влияние таких факторов, как объем инвестиций, банковские кредиты, налоговая политика, трудовые ресурсы и уровень инфраструктуры, на развитие малого бизнеса на основе статистических данных. Построена многомерная регрессионная модель, определена степень взаимосвязи между переменными. Также на основе временных рядов выполнено прогнозирование будущих тенденций развития. Результаты исследования имеют важное значение для совершенствования региональной экономической политики и разработки механизмов поддержки малого бизнеса.

Ключевые слова: малые предприятия, эконометрическое моделирование, регрессионный анализ, прогнозирование, инвестиции, экономическое развитие, региональная экономика, Андижанская область.

Abstract: This scientific article analyzes the main economic factors influencing the development of small enterprises in the Andijan region using econometric modeling methods. The study evaluates the impact of factors such as investment volume, bank loans, tax policy, labor resources, and infrastructure level on small business development based on statistical data. A multiple regression model is constructed to determine the relationship between variables. Additionally, future development trends are forecasted using time series analysis. The results of the study are significant for improving regional economic policy and developing effective mechanisms to support small enterprises.

Keywords: small enterprises, econometric modeling, regression analysis, forecasting, investment, economic development, regional economy, Andijan region.

■ KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda kichik korxonalar iqtisodiy rivojlanishning muhim drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, hududiy iqtisodiyotlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin. O'zbekiston Respublikasida ham kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

Andijon viloyati iqtisodiyoti tarkibida kichik korxonalar muhim o'rin egallaydi. Hududda sanoat, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligi sohalarida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari iqtisodiy o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, ularning rivojlanish darajasi bir qator omillarga, jumladan investitsiyalar hajmi, kredit resurslariga kirish imkoniyati, infratuzilma rivoji, soliq siyosati va mehnat resurslarining sifatiga bevosita bog'liqdir [2].

Mazkur sharoitda kichik korxonalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish va ularni ekonometrik usullar yordamida baholash dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Ekonometrik modellash tirish orqali omillar o'rtasidagi miqdoriy bog'liqlikni aniqlash, ularning ta'sir darajasini baholash hamda kelgusidagi rivojlanish tendensiyalarini prognozlash imkoniyati mavjud [3].

Shuningdek, ilmiy asoslangan prognoz natijalari hududiy iqtisodiy siyosatni samarali rejalashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, Andijon viloyati misolida olib borilayotgan tadqiqot natijalari boshqa hududlar uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin [4].

Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi – Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni ekonometrik modellash tirish asosida tahlil qilish va ularning kelgusidagi rivojlanish istiqbollari prognozlashdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Kichik korxonalar faoliyatini rivojlantirish va ularning iqtisodiy o'sishdagi rolini baholash masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Xususan, D.N. Gujarati o'zining *“Basic Econometrics”* asarida ekonometrik modellash tirish iqtisodiy jarayonlarni miqdoriy jihatdan tahlil qilishning eng muhim vositalaridan biri ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, regressiya tahlili yordamida iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va prognozlash imkoniyati mavjud [1].

Shuningdek, J.M. Wooldridge o'zining *“Introductory Econometrics: A Modern Approach”* asarida kichik biznes rivojiga ta'sir etuvchi omillarni baholashda ko'p omilli regressiya modellari samarali natijalar berishini asoslab bergan. Unga ko'ra, investitsiyalar, mehnat resurslari va kapital o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik iqtisodiy o'sishni belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi [2].

Kichik korxonalar rivojlanishining nazariy asoslari bo'yicha Joseph Schumpeter o'zining iqtisodiy

rivojlanish nazariyasida innovatsiyalar va tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri ekanligini ta'kidlaydi. Uning qarashlariga ko'ra, aynan kichik korxonalar yangi g'oyalarni joriy etishda va bozorni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [3].

Bundan tashqari, Michael E. Porter o'zining *“The Competitive Advantage of Nations”* asarida hududiy raqobatbardoshlikni oshirishda kichik va o'rta biznesning o'rni beqiyos ekanligini qayd etadi. Unga ko'ra, infratuzilma rivoji, institutsional muhit va davlat siyosati kichik korxonalar samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [4].

Mahalliy olimlardan A. Vahobov o'zining ilmiy ishlarida O'zbekiston sharoitida kichik biznesni rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, soliq imtiyozlari, kreditlash tizimi va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kichik korxonalar faoliyatini rag'batlantiradi [5].

Shuningdek, N. Jo'rayev o'z tadqiqotlarida hududiy iqtisodiy rivojlanishda kichik biznes subyektlarining rolini tahlil qilib, Andijon viloyati misolida kichik korxonalar soni va investitsiyalar hajmi o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatib o'tadi [6].

Yuqoridagi ilmiy qarashlardan ko'rinib turibdiki, kichik korxonalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilishda ekonometrik modellash tirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, hududiy darajada olib boriladigan tadqiqotlar iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

■ TADDIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik tahlil usullaridan foydalanildi. Xususan, ko'p omilli regressiya modeli qurilib, investitsiyalar hajmi, bank kreditlari, mehnat resurslari va infratuzilma darajasi kabi omillarning natijaviy ko'rsatkichga ta'siri baholandi. Tahlil jarayonida rasmiy statistika ma'lumotlari asosida vaqt qatorlari shakllantirilib, ularning dinamikasi o'rganildi. Model parametrlarini aniqlashda eng kichik kvadratlar usuli qo'llanildi hamda olingan natijalar asosida prognozlash ishlari amalga oshirildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqotda Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash maqsadida ko'p omilli ekonometrik model tuzildi. Tadqiqot uchun 2015–2024-yillar oralig'idagi statistik ma'lumotlar asos qilib olindi. Natijaviy ko'rsatkich sifatida kichik korxonalar tomonidan yaratilgan yalpi qo'shilgan qiymat (Y) tanlandi. Mustaqil o'zgaruvchilar sifatida esa investitsiyalar hajmi (X_1), bank kreditlari (X_2), bandlik darajasi (X_3) va infratuzilma rivojlanish ko'rsatkichi (X_4) olindi.

Ekonometrik model quyidagi ko'rinishda ifodalandi:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \varepsilon$$

Bu erda:

Y – kichik korxonalar ishlab chiqarish hajmi;

X_1 – investitsiyalar hajmi;

X_2 – bank kreditlari;

X_3 – bandlik darajasi;
 X_4 – infratuzilma indeksi;
 β_0 – erkin had; β_1 – regressiya koeffitsiyentlari; ε – tasodifiy xatolik.

Model parametrlarini aniqlash uchun eng kichik kvadratlar usuli qo'llanildi. Ushbu usul quyidagi minimallashtirish shartiga asoslanadi:

$$\sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2 \rightarrow \min$$

Natijada quyidagi regressiya tenglamasi olindi:
 $Y = 12.5 + 0.68X_1 + 0.54X_2 + 0.47X_3 + 0.31X_4$

Mazkur natijalar iqtisodiy mazmunga ega bo'lib, investitsiyalar hajmi 1 birlikka oshganda kichik korxonalar ishlab chiqarish hajmi o'rtacha 0.68 birlikka oshishini ko'rsatadi. Xuddi shuningdek, bank kreditlari (0.54), bandlik (0.47) va infratuzilma (0.31) ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu natijalar kichik biznes rivojida moliyaviy resurslar va mehnat omilining ustuvor ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi [1].

Quyida model asosida shakllantirilgan asosiy ko'rsatkichlar dinamikasi keltirilgan:

1-jadval

Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanish ko'rsatkichlari
(2015–2024 yy.)

Yil	Y (mlrd so'm)	X_1 Investitsiya	X_2 Kredit	X_3 Bandlik (%)	X_4 Infra indeks
2015	245	120	98	65	0.45
2016	268	135	105	66	0.48
2017	295	150	118	67	0.52
2018	330	170	135	69	0.57
2019	370	195	150	71	0.60
2020	355	180	145	70	0.59
2021	410	210	165	72	0.63
2022	465	240	185	74	0.67
2023	520	270	210	76	0.70
2024	580	300	235	78	0.74

Jadval ma'lumotlari asosida ko'rinadiki, kichik korxonalar faoliyati barqaror o'sish tendensiyasiga ega. Ayniqsa, 2021-yildan boshlab o'sish sur'atlari tezlashgan bo'lib, bu investitsiyalar va kreditlash hajmining ortishi bilan izohlanadi. 2020-yildagi qisqarish esa tashqi iqtisodiy omillar bilan bog'liq bo'lib, keyingi yillarda tiklanish kuzatilgan.

Modelning adekvatligini baholash uchun determinatsiya koeffitsiyenti (R^2) hisoblandi:

$$R^2 = 0.94$$

Bu esa model natijaviy ko'rsatkich variatsiyasining 94 foizi tanlangan omillar orqali izohlanishini bildiradi. Demak, model yuqori darajada ishonchli hisoblanadi [2].

Shuningdek, Styudent t-testi yordamida regressiya koeffitsiyentlarining ahamiyatligi tekshirildi va barcha omillar statistik jihatdan muhim ekanligi aniqlandi. Bu esa model natijalarining ilmiy asoslanganligini tasdiqlaydi.

Prognozlash bosqichida vaqt qatorlari asosida trend modeli qo'llanildi. Chiziqli trend tenglamasi quyidagicha ifodalandi:

$$Y_t = a + bt$$

Natijalarga ko'ra, 2025-yilda kichik korxonalar ishlab chiqarish hajmi taxminan 640–660 mlrd so'mni tashkil etishi prognoz qilindi. Ushbu prognoz hududda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash siyosati davom etayotgan sharoitda real hisoblanadi.

Umuman olganda, olib borilgan ekonometrik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanishi asosan investitsiyalar, kredit resurslari va mehnat omillari bilan chambarchas

bog'liq. Shu bois, ushbu omillarni yanada rivojlantirish hudud iqtisodiy o'sishini jadallashtirishga xizmat qiladi [3].

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Andijon viloyatida kichik korxonalar rivojlanishi ko'p omilli va murakkab iqtisodiy jarayon bo'lib, u bir qator muhim omillarga bevosita bog'liqdir. Olib borilgan ekonometrik tahlil asosida aniqlanishicha, investitsiyalar hajmi, bank kreditlari, mehnat resurslari va infratuzilma rivojlanish darajasi kichik korxonalar faoliyatiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, investitsiyalar va kredit resurslari kichik biznesni kengaytirish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish va innovatsion faoliyatni rivojlantirishda asosiy omil sifatida namoyon bo'ldi.

Tadqiqot davomida tuzilgan ko'p omilli regressiya modeli yuqori darajada ishonchli ekanligi aniqlandi va natijaviy ko'rsatkichning asosiy qismi tanlangan omillar orqali izohlanishi isbotlandi. Bu esa tanlangan metodologiyaning to'g'ri va ilmiy asoslangan ekanligini tasdiqlaydi. Shuningdek, vaqt qatorlari asosida amalga oshirilgan prognozlash natijalari yaqin istiqbolda kichik korxonalar faoliyatida barqaror o'sish tendensiyasi saqlanib qolishini ko'rsatdi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy xulosalarga kelish mumkin: hududda investitsion muhitni yanada yaxshilash, kichik korxonalar uchun kredit resurslariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy infratuzilmani rivojlantirish hamda malakali mehnat resurslarini

shakllantirish zarur. Ayniqsa, davlat tomonidan kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan mexanizmlarni takomillashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kichik korxonalar Andijon viloyati iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida hududiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Ularning barqaror rivojlanishini ta'minlash esa iqtisodiy o'sish, bandlik darajasi va aholi farovonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Usmonova Nodiraxon Andijon davlat texnika instituti "Qurilish muhandisligi va arxitektura" kafedrasida assistenti / Усмонова Нодирахон, доцент кафедры «Гражданское строительство и архитектура», Андижанский государственный технический институт / Usmonova Nodirakhon, Associate Professor of the Department of Civil Engineering and Architecture, Andijan State Technical Institute

E-mail: nodiraxonusmonova9295@gmail.com

ORCID: 0009-0002-2875-6726

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Gujarati, D.N. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill Education, New York, 2020. 710 b.
2. Wooldridge, J.M. *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. Cengage Learning, Boston, 2021. 865 b.
3. Schumpeter, J.A. *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press, Cambridge, 1934. 255 b.
4. Porter, M.E. *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press, New York, 1990. 896 b.

5. Vahobov, A.V. *O'zbekiston iqtisodiyoti va kichik biznes rivoji*. Iqtisodiyot nashriyoti, Toshkent, 2019. 320 b.

6. Jo'rayev, N.T. *Hududiy iqtisodiyot va kichik biznes rivojlanishi*. Fan nashriyoti, Toshkent, 2021. 210 b.

7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. *Hududlar kesimida kichik biznes ko'rsatkichlari*. Toshkent, 2024. 50 b.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha qarorlar va farmonlar to'plami*. Toshkent, 2023. 12 b.

9. Niyozmetov, D. *O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri: statistik tahlil*. "Tadqiqotlar" ilmiy jurnali, 2025, 76(6), 80–82-b.

10. Kozimov, M. *Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasi*. "In-Academy Journal of Academic Research", 2025, 2(9), 112–115-b.

11. Sharopova, N. *O'zbekistonda kichik biznes subyektlari faoliyatini rivojlantirish tendensiyalari*. "Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar", 2025, 3(10), 151–160-b.

12. Nabiyeva, N. *O'zbekistonda kichik biznes va ishbilarmonlik faoliyati ko'rsatkichlari tahlili*. "Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil", 2025, 4(8), 44–49-b.

13. Xoliyorova, Sh. *Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xotin-qizlarning bandlik darajasining ekonometrik tahlili*. "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot", 2025, 7(2), 33–39-b.

14. Tojiyeva, M. *Farg'ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko'rsatkichlarining o'zgarishi: panel regressiya tahlili*. "Green Economy and Development", 2024, 6(4), 58–65-b.

15. Nazarov, N. *O'zbekistonda kichik biznesning statistik ko'rsatkichlari axborot bazasining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri*. "Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil", 2025, 3(6), 70–78-b.

SAVDO TIZIMINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING EKONOMETRIK MODELLARINI ISHLAB CHIQUISH METODOLOGIYASI VA XORIJIY STRATEGIK YONDOSHUVLAR

Maxmatqulov G'olibjon Xolmuminovich

МЕТОДОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТОРГОВОЙ СИСТЕМЫ И ВНЕШНИХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

Махматкулов Голибжон Холмуминович

METHODOLOGY FOR DEVELOPING ECONOMETRIC MODELS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE TRADE SYSTEM AND EXTERNAL STRATEGIC APPROACHES

Makhmatkulov Golibjon Kholmuminovich

Received: March 6, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 13, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada savdo xizmatlarini rivojlantirishning ekonometrik modellarining metodologiyasi asoslangan. Bundan tashqari dunyo miqyosida savdo xizmatlarining yalpi ichki maxsulotdagi ulushi o'sish tendensiyasi, savdo xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha olib borilgan xalqaro maydondagi ekonometrik tadqiqotlar o'rganilgan hamda savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish yo'nalishlari sifatida farqlanishi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Metodologiya, takomillashtirish, savdo xizmatlari, innovatsion rivojlantirish, xorijiy yondashuv, ekonometrik tadqiqotlar, model, strategiya, innovatsiya, ekonometrik model.

Аннотация: В статье используется методология эконометрических моделей развития торговых услуг. Кроме того, рассматривается глобальная тенденция роста доли торговых услуг в ВВП, международные эконометрические исследования развития торговых услуг, а также показана дифференциация торговых услуг как областей инновационного развития.

Ключевые слова: Методология, совершенствование, торговые услуги, инновационное развитие, зарубежный подход, эконометрическое исследование, модель, стратегия, инновации, эконометрическая модель.

Abstract: The article is based on the methodology of econometric models of trade services development. In addition, the global trend of growth of the share of trade services in GDP, international econometric studies on the development of trade services are studied, and the differentiation of trade services as areas of innovative development is shown.

Keywords: Methodology, improvement, trade services, innovative development, foreign approach, econometric research, model, strategy, innovation, econometric model.

■ KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiyotda savdo tizimi milliy iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri bo'lib, uning innovatsion rivojlanishi mamlakatlar

raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, elektron savdo, logistika tizimlarining avtomatlashtirilishi, katta ma'lumotlar (Big Data) va sun'iy intellekt asosidagi

tahlil usullarining joriy etilishi savdo sohasida yangi boshqaruv mexanizmlarini shakllantirmoqda. Bunday sharoitda savdo tizimining rivojlanish jarayonlarini aniq baholash, istiqbolini prognozlash va boshqaruv qarorlarini optimallashtirishda ekonometrik modellar alohida ahamiyat kasb etadi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Porter M. innovatsion iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni aniqlashda qiymat zanjiri tahlili va strategik innovatsiya boshqaruvi muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Savdo tizimi uchun qiymat zanjirini optimallashtirish logistika, marketing va xizmat sifati samaradorligini oshirish bilan bog'liq deydi.[1]

Kotler P. & Keller K., innovatsion marketing strategiyalarida raqamlashtirilgan savdo platformalarining o'sish modeli, iste'molchilarni segmentatsiya qilish va talabni prognozlashning statistik usullarini asoslab bergan.[2]

OECD hisobotlari elektron savdo, onlayn chakana savdo, transchegaraviy raqamli xizmatlar bozorining kengayishi savdo tizimining innovatsion rivojlanishiga kuchli ta'sir qilayotganini ko'rsatadi. Shuningdek, tadqiqotlarda innovatsion rivojlanishga investitsiyalar, raqamli infratuzilma, logistika samaradorligi global o'sishning asosiy omillari sifatida baholanadi.[3]

A.A. Abdug'aniyev, B.S. Xodjayev, Sh.X. Abdurahmonov savdo tizimini takomillashtirish, bozor mexanizmlarini rivojlantirish, raqamli savdo jarayonlarini boshqarishdagi iqtisodiy mexanizmlarni yoritgan.[4-5]

■ TADDIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolaning metodologiyasi savdo tizimini innovatsion rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini chuqur tahlil qilish, innovatsion omillarning savdo sektori samaradorligiga ta'sirini aniqlash va ilg'or xorijiy strategik yondashuvlarni ilmiy asoslashga qaratilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Xizmatlar sohasi mustaqil iqtisodiyot tarmog'i sifatida YAIM dagi salmoqli tarkibiy ulushining o'zgarish tendensiyasida ma'lum darajadagi doimiy tebranishlar kuzatiladi. Faqat boshqa iqtisodiy tarmoqlaridan farqli holatda, tebranishlar stabil monoton markaziy o'qiga, ya'ni jahon miqyosida xizmatlar ulushining salmog'i juda mustahkam qiymatlanish chizig'iga ega. Bu saqlanish qonuniyati natijasida bu ko'rsatkichning qiymati hozirgi kunga kelib, dunyo bo'yicha 50 foizdan kam emas.

Jumladan, Jahon bankining so'nggi besh yillik tahlillariga ko'ra bu ko'rsatkich eng yuqori qiymatda, ya'ni 2017- yilda 93 foiz bilan kuhna portugallar koloniyasi Makaoda, 19 foizlik eng past ko'rsatkich bilan YAIM hajmining diyarli uchdan bir qismini qishloq xo'jaligi tarmog'iga to'g'ri keluvchi Yamanda kuzatilgan. O'rtacha hisobda dunyo bo'yicha 55 foizdan pastlamagan.

Dunyo miqyosida savdo xizmatlarining YAIMdagi ulushi o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, so'ngi besh yilda ushbu ko'rsatkich o'rtacha hisobda 22 foizdan 25 foizgacha oshdi. Tashqi savdo bo'yicha jahon bankining ma'lumotlariga ko'ra o'tgan asrning ikkinchi yarmida tovar va xizmatlar eksportining o'sish sur'ati YAIM o'rtacha o'sish sur'atidan 1,87 barobarga katta

bo'lgan bo'lsa, yangi asrning 1- va 2-yillar dekadasi bu ko'rsatkich o'rtacha 2,01 barobarga yetgan.

Xalqaro maydonda savdo xizmatlari tarmog'ining rivojlanish qonuniyatlarini, xususiyatlarini, optimal mohiyatini aniqlash, rivojlanishning sust xalqalarini mustahkamlash yo'nalishini belgilash, rivojlanish qonuniyatlariga o'zgartirish kiritish, global axborot oqimida asl rivojlanish kontentlarini joylashtirish, rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha turli yo'nalishlarda ilmiy-amaliy tadqiqotlar uzluksiz, izchil ravishda bajarilgan va bajarilmoqda.

Savdo xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha olib borilgan xalqaro maydondagi ekonometrik tadqiqotlar tarmoqdagi o'zgarishlar xususiyatiga chambarchas bog'langan bo'lib, bu xususiyatlarga ko'ra bir-biridan farqlanadi.

Yuqorida keltirilgan tarmoqning asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni kiritish mumkin: - vaqt (davr) xususiyatiga ko'ra; rivojlanish evolyutsiyasiga ko'ra; texnik-texnologik xususiyatiga ko'ra; kutilgan va tasodifiy o'zgarish xususiyatiga ko'ra; ijtimoiy-iqtisodiy strukturaning o'zgarish xususiyatiga ko'ra tadqiqotlardir.

Davr xususiyatiga tadqiqotlar savdo xizmatlarining rivojlanish qonuniyatlarini tendensiya kuchli tebranishlar ostida yuz bergan davrlar bo'yicha aniqlashga yo'naltirilgan bo'ladi. Bunday tadqiqotlar ma'lum bir davrda muayyan bir iqtisodiyot tarmog'ining sezilarli o'sishi yoki kamayishi kuzatilgan mintaqa yoki mamlakatlar miqyosidagi tadqiq etilgan bo'ladi. Misol sifatida 1994-1996- yillarda AQSHda savdo xizmatlarining rivojlanish qonuniyatlari va omillarini tadqiq etgan ekonometrik tadqiqotlarni kiritishimiz mumkin

Rivojlanish evolyutsiyasiga ko'ra ma'lum bir iqtisodiyot tarmog'i bo'yicha gegemon mamlakatlarning iqtisodiy kulminatsiya jabhalari, boshqa iqtisodiy sektorlarining rivojiga asos bo'lgan asosiy sektor modellarini tadqiq etuvchi tadqiqotlarni kiritish mumkin. Misol uchun Litvaning xizmatlar sohasining o'ziga xos jihatlari eng asosiy o'rganiladigan obyekt sifatida ko'rilgan tadqiqotlarni keltirish mumkin.

Texnik-texnologik xususiyatiga ko'ra ekonometrik tadqiqotlarning so'nggi davrlardagi holati ko'proq rivojlanish omillari sifatida texnik-texnologik vositalarning tarmoqqa tadbiiq etilish samaradorligi bilan izohlanadi. Bunda logistik transport tizimining rivojlanishi, raqamli transformatsiyaning roli birlamchi o'ringa ko'tariladi. Mazkur jarayonlar ekonometrik tahliliga katta e'tibor qaratiladi. Ushbu tadqiqotlarga qit'alararo savdo tarmoqlarini shakllanishi, savdo xizmatlarida tovar va mahsulotlar import-eksportning optimallashtirish masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarni keltirishimiz mumkin

G'arb olimlarining ekonometrik tadqiqotlarida ichki savdo bilan tashqi savdoning uyg'unlik tahlili ustunlik qiladi. Osiyo mamlakatlarida innovatsion yondashuvlar hamda Yevropa va Amerika mamlakatlarining amaliy tajribasining tadbiiq etilishi bilan kechadigan jarayonlar tadbiiqi yetakchilik qilmoqda.

Jahon miqyosidagi barcha ekonometrik modellashtirish tadqiqotlari markazida muvaffaqiyatli

barqaror strategik rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish vazifalarini to'g'ri qo'yish, rivojlanayotgan mamlakatlarda xizmatlar sohalari, jumladan savdo xizmatlari samaradorligini oshirish va xizmatlar ko'lamini innovatsion kengaytirish, sifatini yaxshilash, rivojlanish imkoniyatlarini oshirish masalalarining optimal yechimini beruvchi mega, makro, mezo, mikro darajadagi modellashirish o'rin tutgan. Hozirgi modellashirishning xorijiy tajribasi ustuvor omillarning muvaffaqiyati albatta, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga tayanishi, ularning darajada yetarlicha yuqori bo'lishini talab etishini xulosalamoqda. Shuningdek, so'ngi yillarda savdo tizimini rivojlantirishning eng maqbul yechimi sifatida innovatsion rivojlanish omillari yaqqol ustuvorlik kasb etmoqda. Shu sababli ham jahon mamlakatlari savdo xizmatlarini rivojlantirishda moliyaviy ochiqlik tizimining o'rnatilish tamoyillari, innovatsion axborot telekommunikatsion texnologiyalarining joriy etilish tamoyillari, transport xizmatlaridan foydalanish samaradorligini oshirish tamoyillari va ularning integratsiyalashuvi yetakchilik qilmoqda.

Ma'lumki, rivojlantirishning ekonometrik tadqiqotlarining natijalari haqqoniylik (reallik) darajasidan og'ishmasligi foydalanish uchun to'plangan ma'lumotlar aniqligiga, to'liqligiga, ishonchliligiga bevosita bog'liq, ya'ni modellashirishning axborot bazasi mutloq yetarli shakllantirilishi birlamchi talabdir. Savdo xizmatlarining mega, makro hududiy miqyosidagi tadqiqotlari ko'p hollarda panel ma'lumotlariga ehtiyoj

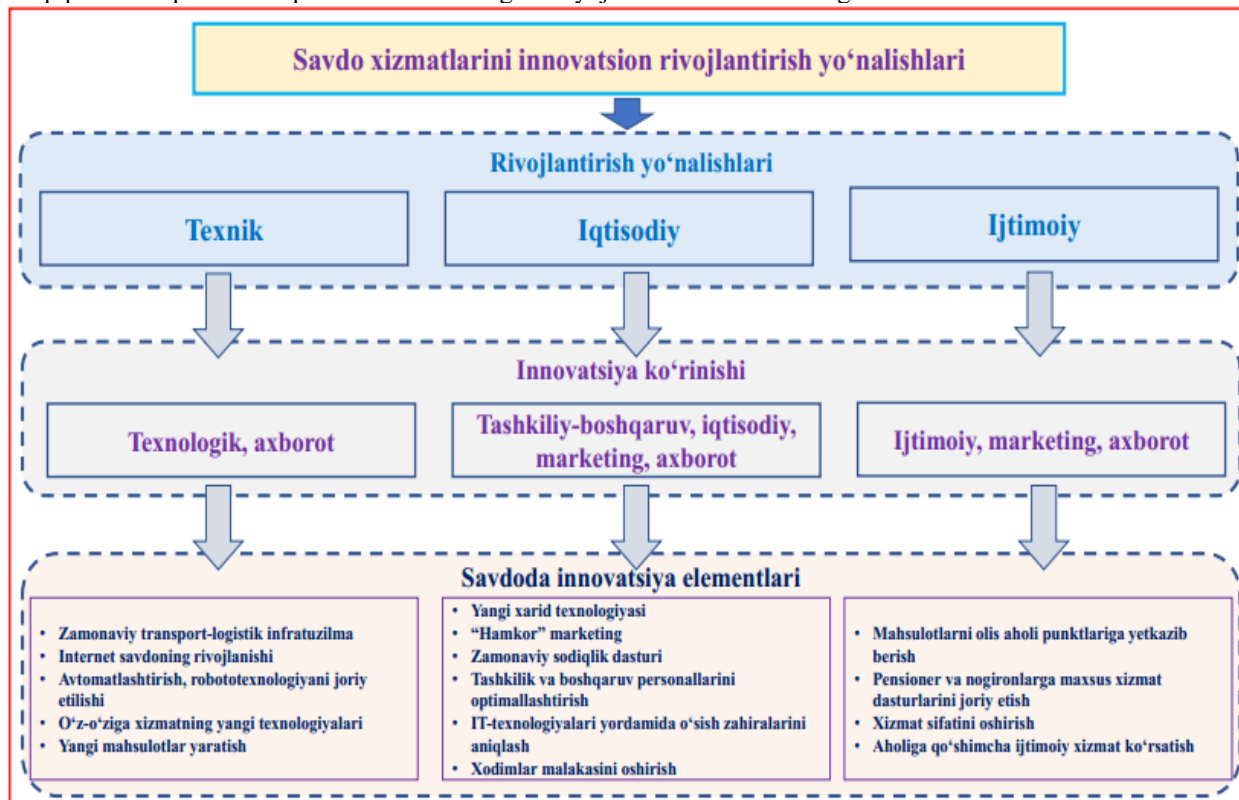
sezadi. Agar ular yetarlicha yoki umuman mavjud bo'lmaganda, axborot yig'ish ekspert faoliyati, hamda ularning tahlillari yordamida muammoni yechish mexanizmlari takomillashtirilmoqda.

Fikrimizcha, so'ngi yillarda ekonometrik olimlar tomonidan ilgari surilgan strategik yondoshuvlar, obyektning hozirgi va keyingi holatida aks ettiruvchi modelni "xavfsiz hudud"ga ko'chirish yordamida qurish tamoyiliga asoslanmoqda. Bunda, asosan ortga qaytmas jarayon omillariga, tabiiy holatda mavjudligi kafolatlangan omillarga, iqtisodiy rivojlanishning qa'tiy, o'zgarmas qonuniyatlari vujudga keltiradigan omillarga, bu omillarning miqdoriy o'lovchilari dinamikasiga va shu kabilarga e'tibor qaratiladi. Jumladan, hozirgi vaqtda savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish tamoyiliga urg'u berilib, innovatsiyalar tarmoqni rivojlantirish strategiyasining ajralmas muhim qismiga aylanmoqda.

Xorij manbalarida keltirilgan ma'lumotlarga tayanilsa, va ularning umumiy holatidan savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish yo'nalishlari sifatida quyidagilarni farqlash mumkin (1 -rasm).

Bu erda asosiy yo'nalishlar sifatida texnik, iqtisodiy, ijtimoiy yo'nalishlar farqlanadi.

Texnik yo'nalishda innovatsiya savdodagi elementlariga zamonaviy transport-logistik infratuzilma, internet savdoning rivojlanishi, tarmoqni avtomatlashtirish va robototexnologiyalarni joriy etish, o'z-o'ziga xizmatning yangi texnologiyalari hamda yangi mahsulotlar yaratish kabilarni qamrab olib ko'rinishi texnologik va axborot shaklida bo'ladi.

1-rasm. Savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish yo'nalishlarining tarkiblanish sxemasi²⁵

Iqtisodiy yo'nalishda innovatsiyalar ko'rinishi tashkiliy-boshqaruv, iqtisodiy, marketing va axborot shaklida bo'lib, ularning savdodagi elementlariga yangi

xarid texnologiyasi, "Hamkor" marketing, IT texnologiyalari yordamida iqtisodiy o'sish zahiralari aniqlash kabilar kiritiladi.

²⁵ Xorij manbalari asosida muallif ishlanmasi

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Ijtimoiy yo'nalishda innovatsiyalar ko'rinishi ijtimoiy, marketing va axborot shaklida bo'lib, ularning savdodagi elementlari aholiga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish bilan bog'liq barcha innovatsion jihatlar, jumladan, yetkazib berish masofasini oshirish, aholining turli qatlami uchun maxsus xizmatni tashkil etish, aholiga qo'shimcha ijtimoiy xizmat ko'rsatish kabilarni qamrab oladi.

Xorij tajribasiga asoslanadigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasida, uning tarkibiy hududlarida, jumladan, Qashqadaryo viloyatida savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish uchun avvalo, hududiy innovatsion rivojlanish salohiyatini, ichki salohiyatni tashkil etuvchi tarkibiy elementlarning tarmoqni rivojlantirishga ta'sirini baholash, innovatsion omillarning ta'sir darajasini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish, innovatsiyalar zamirida aholi turmush tarzini yaxshilaydigan parametrlarning o'sish tendensiyasini ta'minlovchi qonuniyatlarini aniqlash, xalqimiz milliy mentalitetiga, qadriyatlariga mos kelgan innovatsion texnologiyalarni, usullarni, vositalarni, g'oyalarni izchillik bilan o'zlashtirish zarur.

Haqiqatan, bugungi kunda savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish xorijiy ilg'or strategik yondoshuvlarni, texnologiyalarni, usullarni, mexanizmlarni o'rinli vaqtda, o'rinli joyda o'zlashtirishni talab etadi.

Mintaqada savdo xizmati korxonalari aksariyatining elektron katalogi mavjud emas va internet savdo tizimlariga bog'lanmagan. Bu orqali aholi quyidagi qulayliklardan mahrum bo'lmoqda:

- iste'molchi o'zi turgan nuqtadan ma'lum bir radiusda qancha savdo korxonasi mavjudligini bilish;
- iste'molchi yaqin hududda (yoki ixtiyoriy) qaysi savdo mahsulotlarga ixtisoslashtirilgan qanday savdo korxonalari borligini bilish;
- iste'molchi yaqin hududda (yoki ixtiyoriy) savdo korxonalari ish rejimini, xizmat turini bilish;
- iste'molchi o'ziga kerakli tovarni ma'lum bir radiusdagi qaysi korxonada mavjudligini bilish;
- iste'molchi ehtiyoji ro'yxatidagi tovarlar narxini ma'lum radiusdagi savdo korxonalari taklifi kesimida bilishi;
- iste'molchi qisqa muddatda savdo korxonasiga bormasdan onlayn rejimda kerakli mahsulotlar uchun buyurtma paketini yaratish, to'lovni amalga oshirish, mahsulotni qabul qilish;
- iste'molchining xizmatni baholash huquqini amalga oshirish imkoniyati;
- iste'molchining yangi turdagi mahsulotlar haqida batafsil bilish imkoni va hokazolar.

Mazkur muammolarni yechish texnologiyasi juda oddiy bo'lib, uni bir qancha sodda funktsionallikka ega savdo tizimi elektron platformalarini ishga tushirish bilan izohlash mumkin. Bu platformalar sodda strukturali ammo ko'p funktsionallikka ega bo'lishi yagona talabdir.

Yuqoridagi mavjud muammolardan kelib chiqqan holda, tadqiqotimiz jarayonida mintaqaning innovatsion rivojlanish salohiyatini e'tiborga olib, xorijiy innovatsiyalarga tayangan holda mijoz-subyekt tamoyiliga asoslangan, hududiy Smart radius-internet savdo elektron platformasini tashkil etish g'oyasi ilgari surildi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

SRITEP (Smart radius-internet trading electronic platform) - Smart radius-internet savdo elektron platformasining axborot almashinuv modeli internet tizimi negizida ikki bug'inli tizimlashgan bog'lanishga ega. Xususan, 1-tizim bo'g'ini - bu foydalanuvchilarni geografik joylashuv koordinatalari tizimiga bog'lovchi hududiy aloqa tizimidir. 2-tizim bo'g'ini - bir necha sun'iy yo'ldosh negizida tashkil etilgan tashqi aloqa markaziga asoslangan geografik joylashuv koordinatalar tizimidir.

Sun'iy yo'ldoshli global navigatsion tizimi tashqi aloqa markaziga bog'langan bo'lib, butun yer sayyorasi kengligida joylashuv nuqtasini avtonomik tarzda aniqlaydi va geolokatsion belgilashlarni amalga oshiradi.

Har bir platformaning tasnifini uning tarkibiy foydalanuvchilari interfeysi orqali berish mumkin. SRITEP da ikki turdagi foydalanuvchi interfeysi farqlanadi va ular "Mijoz-subyekt" interfeysi sifatida yaxlit platforma interfeysini shakllantiradi. Bular iste'molchi aholi (mijoz) va savdo xizmatlari faoliyatini olib boruvchi subyektlar (subyekt) dan iborat. Jumladan, Mijoz interfeysi "Ro'yxatdan o'tish" va "Tashrif" bosh bloklariga, ularga bog'langan, mustaqil funktsiyali subbloklarga, hamda "Boshqa xizmatlarga o'tish" subinterfeysiga, subyekt interfeysi "Ro'yxatdan o'tish" va "Qabul" bosh bloklariga, ularga bog'langan, mustaqil funktsiyali subbloklarga, hamda "Boshqa xizmatlar taklifi" subinterfeysiga ega. Ko'rish mumkinki, SRITEP ning "Mijoz-subyekt" interfeysi sodda ko'rinishda bo'lib, bu foydalanuvchilar uchun qulaylik darajasini, shuningdek, platformaning sodda interfeysi bilan birgalikda ko'p funktsionallik xususiyati uning ahamiyatini oshiradi. Fikrimizcha, bu kabi platformalarni axborot to'liqligini, umuman yuqori sifat darajasini ta'minlash maqsadida mintaqaviy yoki kichik hududiy (shahar, tuman) miqyosida joriy etilishi maqsadga muvofiq.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Mintaqada savdo korxonalarning raqobatbardoshligini tashxislash, sog'lom raqobat muhitini yaratishning innovatsion mezonlarni asoslash uslubiyotini takomillashtirish zarur. Mazkur holatda, mintaqada savdo korxonalari innovatsion faoliyatining samaradorlik indeksini hisoblashning takomillashgan modelini, uni hisoblash usulining algoritmini ishlab chiqish zarur.

Ilg'or xorij tajribasiga ko'ra, Qashqadaryo viloyatida savdo tizimlarini innovatsion rivojlantirishda innovatsion omillarning ta'sir darajasini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish uchun, avvalo, savdoda innovatsiya elementlari tushunchasini ilmiy tavsiflash lozim. Bizningcha, savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish yo'nalishlarining texnik, iqtisodiy, ijtimoiy tarkiblanishiga ko'ra innovatsiya elementlarini farqlash kerak.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Maxmatqulov G'olibjon Xolmuminovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti /
Махматкулов Голибжон Холмуминович, доцент

Университета экономики и педагогики /
Makhmatkulov Golibjon Kholmuminovich, Associate
Professor of the University of Economics and Pedagogy
E-mail: golibmaxmatkulov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3717-172X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Porter, M. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Harvard Business Review Press. 2024
2. Kotler, P., & Keller, K. *Marketing Management* (15th ed.). Pearson Education.
3. OECD. (2020–2024). *Digital Economy Outlook*. OECD Publishing.
4. Abdug'aniyev, A.A. (2020). *Savdo tizimini boshqarishning innovatsion mexanizmlari*. TDIU nashriyoti.
5. Xodjayev, B.S. Elektron tijoratni rivojlantirishning iqtisodiy asoslari. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, 2021. 3(2), 34–42.
6. Lee, J., & Kim, S.. Digital Transformation and Retail Innovation in Korea. *Asian Journal of Technology Innovation*, 2018. 26(2), 231–245.
7. Maxmatkulov, G'. (2022). *Aholiga savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish salohiyatini baholashda trend modellarini tanlash mezonlari (qashqadaryo viloyati misolida)*. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(4), 381–386.
8. Maxmatkulov, G. X. (2023). *Savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirishning zamonaviy uslubiy yondoshuvlari*. *Innovative Development in Educational Activities*, 2 (9), 378–386.
9. Maxmatkulov, G'. (2023). Savdo korxonalarining innovatsion faoliyatini ekonometrik modellashtirish. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 24(6), 33–38.
10. Kh, G. (2022). Makhmatkulov. Econometric modeling of innovative activities of trading enterprises in a healthy competitive environment. *Экономика и предпринимательство*, 8, 144.
11. Maxmatkulov G., Sayfullayev S., & Bobomirzayev A. (2024). *эконометрический анализ основных показателей развития торговых услуг. Экономическое развитие и анализ*, 2(4), 139–149. [извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/45201](https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/45201)
12. Reinhard Hujer et al. Econometric analysis of financial trade processes by discrete mixture duration models. *Journal of Economic Dynamics and Control*. Volume 31, Issue 2, February 2007, Pages 635–667
13. Neringa Langviniene and Gelminė Sliziene. Management of sustainable transport and logistics services sector's growth in the context of Lithuanian economic development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 156 (2014) 18–
14. Christian G. et al. (2021). Digitalization, retail trade and monetary policy. *Journal of International Money and Finance*. №112
15. http://web.worldbank.org/archive/website015/58/WEB/IMAGES/WNR_13.PDF
16. Raximov, A. N. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 43–48. Retrieved from <https://sjii.es/index.php/journal/article/view/68>
17. Mukhitdinov, K. S., & Rakhimov, A. N. (2020). The forecast for the development of the public services sector. *Scopus. Solid State Technology*, 63(6), 12.
18. Рахимов, А., & Эшонкулов, Ж. (2022). Саноат корхоналарида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий қувватини ошириш механизми. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(6), 390–395.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOI DAROMADLARIGA TA’SIR ETUVCHI STATISTIK KO‘RSATKICHLAR TIZIMINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Atayev Jaxongir Erkinovich

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СИСТЕМЫ СТАТИСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ, ВЛИЯЮЩИХ НА ДОХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Атаев Жахонгир Эркинович

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE SYSTEM OF STATISTICAL INDICATORS AFFECTING POPULATION INCOME IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Ataev Jahongir Erkinovich

Received: March 6, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida aholi daromadlariga ta’sir etuvchi statistik ko‘rsatkichlar tizimini tahlil qilish hamda 2010–2025 yillar davomidagi daromad dinamikasi va tarkibiy o‘zgarishlarni ilmiy jihatdan baholash. Metodologiya: Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma’lumotlari asosida dinamik qator tahlili, bazisli va zanjirli o‘sish ko‘rsatkichlari, daromadlar tarkibi tahlili hamda hududiy solishtirma tahlil metodlari qo‘llanildi. Natijalar: Aholi umumiy daromadlari 2010–2025 yillarda 18,1 barobar oshdi. Transfert daromadlar ulushi 19,6 foizdan 29,6 foizga ko‘tarildi; kambag‘allik darajasi 11,0 foizdan 5,8 foizga kamaydi. Ilmiy yangilik: Daromad manbalarining tarkibiy siljishi va hududiy farqlanishlarni birlashtirgan kompleks statistik tahlil birinchi bor o‘tkazildi.

Kalit so‘zlar: aholi daromadlari, milliy hisoblar tizimi, yalpi daromad, kambag‘allik darajasi, turmush darajasi, xarid qobiliyati, transfert daromadlari, hududiy farqlanish, dinamik tahlil.

Аннотация: Анализ системы статистических показателей, влияющих на доходы населения Республики Узбекистан, а также научная оценка динамики и структурных изменений доходов в 2010–2025 годах. Методология: На основе официальных данных Национального комитета статистики применялись анализ динамических рядов, базисные и цепные индексы роста, структурный анализ доходов и региональный сравнительный анализ. Результаты: Совокупные доходы населения выросли в 18,1 раза. Доля трансфертных доходов увеличилась с 19,6% до 29,6%; уровень бедности снизился с 11,0% до 5,8%. Научная новизна: Впервые проведён комплексный статистический анализ, объединяющий структурные сдвиги в источниках доходов и межрегиональную дифференциацию.

Ключевые слова: доходы населения, система национальных счетов, валовой доход, уровень бедности, уровень жизни, покупательная способность, трансфертные доходы, региональная дифференциация, динамический анализ.

Abstract: To analyse the system of statistical indicators affecting population income in the Republic of Uzbekistan and to scientifically assess income dynamics and structural changes over 2010–2025. Methodology: Using official data from the National Statistics Committee, dynamic time-series analysis, base and chain growth indices, income structure analysis, and regional comparative analysis were applied. Findings: Total population income grew 18.1-fold. The share of transfer income rose from 19.6 % to 29.6 %; the poverty rate fell from 11.0 % to 5.8 %.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Qarshi davlat texnika universiteti

Originality: A first comprehensive statistical analysis combining structural shifts in income sources with regional income disparities.

Keywords: population income, system of national accounts, gross income, poverty rate, living standards, purchasing power, transfer income, regional differentiation, dynamic analysis.

■ KIRISH

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar sharoitida aholi daromadlari dinamikasi va umumiy farovonlik ko'rsatkichlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanmoqda. Iqtisodiyotning tarkibiy modernizatsiyasi, investitsion muhitning yaxshilanishi hamda bozor mexanizmlarining izchil joriy etilishi natijasida aholi real daromadlarining barqaror o'sishi kuzatilmoqda.[1][2]

“Inson qadri ustuvor bo'lgan jamiyat” konsepsiyasiga asoslangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot modeli ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishni nazarda tutadi.[3] Ushbu strategik yondashuv doirasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish va aholining turmush sifatini yuksaltirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida qariyb 100 ta strategik maqsadga erishish ko'zda tutilgan.[3]

2010–2025 yillar mobaynida aholi daromadlarining statistik ko'rsatkichlar tizimidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilish, daromadlar tarkibidagi tuzilmaviy o'zgarishlarni aniqlash hamda hududiy farqlanishlarning iqtisodiy-ijtimoiy sabablarini ochib berish.

Birinchi marta O'zbekistonda aholi daromadlari tarkibining strukturaviy siljishlari (birlamchi va transfer daromadlari nisbati) hududiy kesimda kompleks statistik metodologiya asosida tahlil qilindi; shu asosda iqtisodiy siyosat uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Aholi daromadlari va turmush darajasi masalasi jahon iqtisodiy adabiyotida keng o'rganilgan. Atkinson va Bourguignon[4] o'zlarining fundamental asarida daromadlar taqsimotining nazariy asoslarini ishlab chiqib, tengsizlik o'lchovlari metodologiyasini taqdim etgan. Deaton[5] uy xo'jaliklari daromadlarining empirik tahlili uchun yangi ekonometrik yondashuvlarni taklif qilgan.

Milliy Hisoblar Tizimi (MHT) doirasida uy xo'jaliklari daromadlarini tasniflash masalasida BMT va Jahon bankining birgalikdagi qo'llanmasi[6] asosiy metodologik manba sifatida tan olingan. Ushbu qo'llanmada birlamchi daromadlar, transfert to'lovlari va mol-mulkdan olinadigan daromadlarni alohida tasniflab o'rganish zarurligiga alohida urg'u berilgan.

O'zbekiston kontekstida Yusupov[7] va Tashmatov[8] 2000-yillar boshidagi iqtisodiy islohotlar natijasida aholi daromadlarida sodir bo'lgan o'zgarishlarni tadqiq etgan. Hamidov[9] 2017–2022

yillar oralig'idagi daromad o'sishini iqtisodiy liberallashtirish siyosati bilan bog'liqligini statistik asosda ko'rsatib bergan.

Kambag'allikni kamaytirish siyosati nuqtai nazaridan Jahon banki[10] va UNDP[11] hisobotlari O'zbekistonda mahalla mexanizmi orqali kambag'allikni qisqartirishning samaradorligini baholagan. Rashidov va Nazarov[12] hududiy iqtisodiy rivojlanish va daromad tengsizligini viloyatlar kesimida solishtirma tahlil qilgan. Biroq 2022–2025 yillar ma'lumotlari va Qoraqalpog'iston Respublikasining alohida ko'rsatkichlari bu tadqiqotlarda qamrab olinmagan — ushbu bo'shliqni to'ldirish mazkur ishning asosiy vazifasidir.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda miqdoriy tahlil metodologiyasi qo'llanilgan. Ma'lumotlar manbai sifatida O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining 2010–2025 yillarga oid rasmiy statistik to'plamlari[13], Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari[14] hamda Jahon banki va UNDP xalqaro bazalaridan[10][11] foydalanilgan.

Tadqiqotda quyidagi statistik metodlar qo'llanildi:

— Dinamik qator tahlili — 2010–2025 yillar uchun bazisli va zanjirli mutlaq o'zgarish hamda o'sish sur'atlari hisobi;

— Tarkibiy tahlil — aholi daromadlari manbalarining foiz ulushlarini yillar kesimida solishtirish;

— Hududiy solishtirma tahlil — 13 viloyat, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahri bo'yicha jon boshiga daromad ko'rsatkichlari taqqoslash;

— Korrelyatsion tahlil — daromad manbalari va umumiy daromadlar o'rtasidagi statistik bog'liqlikni aniqlash (muallif hisoblari asosida);

— Indeks tahlili — real daromadlar o'sishi va iste'mol narxlar indeksining qiyosiy baholash.

Kambag'allik chegarasini belgilashda Jahon bankining kunlik kishi boshiga 2,15 AQSh dollari (xarid qobiliyati pariteti asosida) mezonini[10] va O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasining milliy minimal iste'mol xarajatlari ko'rsatkichlari qo'llanilgan.[13] Barcha yillik ko'rsatkichlar iste'mol narxlar indeksi (CPI) asosida deflatsiyalangan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Aholi umumiy daromadlari dinamikasi (2010–2025)

Aholi umumiy daromadlari 2010–2025 yillar davomida barqaror va tezlashuvchi o'sish tendensiyasini namoyish etdi. Dinamik qator tahlili quyidagi asosiy qonuniyatlarni ochib berdi (1-jadval).[13]

O'zbekiston aholisi umumiy daromadlari va o'sish ko'rsatkichlari, 2010–2025 yy., mlrd so'm

Yil	Umumiy daromad	Mutlaq o'zg. (bazisli)	Mutlaq o'zg. (zanjirli)	Nisbiy o'sish (bazisli, %)	Zanjirli sur'at (%)
2010	62 631,6	—	—	100,0	—
2011	85 933,5	23 301,9	23 301,9	137,2	37,2
2012	104 263,0	41 631,4	18 329,5	166,5	21,3
2013	126 268,0	63 636,4	22 005,0	201,6	21,1
2014	146 392,9	83 761,3	20 124,9	233,7	15,9
2015	169 344,3	106 712,7	22 951,4	270,4	15,7
2016	197 962,4	135 330,8	28 618,1	316,1	16,9
2017	257 361,5	194 729,9	59 399,1	410,9	30,0
2018	322 949,3	260 317,7	65 587,8	515,6	25,5
2019	391 389,1	328 757,5	68 439,8	624,9	21,2
2020	441 203,7	378 572,1	49 814,6	704,4	12,7
2021	550 747,3	488 115,7	109 543,6	879,3	24,8
2022	667 418,6	604 787,0	116 671,3	1 065,6	21,2
2023	779 085,7	716 454,1	111 667,1	1 243,9	16,7
2024	954 252,0	891 620,4	175 166,3	1 523,6	22,5
2025*	1 134 253,0	1 071 621,4	180 001,0	1 811,2	18,9

*2025-yil yanvar–sentabr oylaridagi ma'lumotlar asosida hisoblangan.

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi [13] asosida muallif hisoblari.

Jadval tahlilidan ko'rinib turibdiki, aholi umumiy daromadlari 62,6 mlrd so'mdan 1 134,3 mlrd so'mga — ya'ni 18,1 barobar oshgan. 2020-yilda o'sish sur'atining 12,7 foizga pasayishi COVID-19 pandemiyasining salbiy ta'siri bilan bog'liq; 2021-yilda esa tezkor tiklanish (24,8 foiz) qayd etilgan. Eng yuqori zanjirli o'sish 2017-yilda

(30,0 foiz) iqtisodiy islohotlar jadallashgan davrda kuzatilgan.

Jon boshiga real daromadlar dinamikasi

Jon boshiga real umumiy daromadlar 2010–2025 yillar davomida 2 038,7 ming so'mdan 27 511,7 ming so'mga — 13,5 barobar ko'paygan (2-jadval). Bu ko'rsatkich aholi soni o'sishi va inflyatsiya ta'siridan tozalanganidan so'ng ham sezilarli real o'sishni tasdiqlaydi.[13]

Jon boshiga real umumiy daromadlar dinamikasi, 2010–2025 yy., ming so'mda

Yil	Jon boshiga real daromad	Mutlaq o'zg. (bazisli)	Mutlaq o'zg. (zanjirli)	Nisbiy o'sish (bazisli, %)	Zanjirli sur'at (%)
2010	2 038,7	—	—	100,0	—
2011	2 729,9	691,2	691,2	133,9	33,9
2012	3 267,8	1 229,1	537,9	160,3	19,7
2013	3 902,7	1 864,0	634,9	191,4	19,4
2014	4 472,0	2 433,3	569,3	219,4	14,6
2015	5 127,5	3 088,8	655,5	251,5	14,7
2016	5 887,9	3 849,2	760,4	288,8	14,8
2017	7 258,7	5 220,0	1 370,8	356,1	23,3
2018	8 337,8	6 299,1	1 079,1	408,9	14,9
2019	10 176,6	8 137,9	1 838,8	499,2	22,1
2020	11 412,9	9 374,2	1 236,3	559,8	12,2
2021	14 232,5	12 193,8	2 819,6	698,1	24,7
2022	16 800,4	14 761,7	2 567,9	824,1	18,0
2023	19 456,4	17 417,7	2 656,0	954,3	15,8
2024	23 414,4	21 375,7	3 958,0	1 148,5	20,3
2025*	27 511,7	25 473,0	4 097,3	1 349,4	17,5

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi [13]; muallif hisoblari.

Aholi daromadlari tarkibining o‘zgarishi (2010–2025)

2010–2025 yillar davomida aholi daromadlari tarkibida muhim tuzilmaviy siljishlar ro‘y berdi.

Birlamchi daromadlar ulushi 80,4 foizdan 70,4 foizga — 10 foiz punktga kamaydi; transfert daromadlar ulushi esa 19,6 foizdan 29,6 foizga — 10 foiz punktga ko‘tarildi.[13][14]

3-jadval

O‘zbekiston aholisi jami daromadlari tarkibi, 2010–2025 yy. (%)

Yil	Jami	Birlamchi daromadlar	shu jum. ishlab chiq-dan	shu jum. mol-mulkdan	Transfer-tlar	Izoh
2010	100	80,4	78,5	1,9	19,6	Basis yil
2013	100	78,3	76,1	2,2	21,7	Birlamchi ↓ 2,1 pp
2016	100	85,1	82,2	2,9	14,9	Tiklash davri
2019	100	77,8	75,3	2,5	22,2	Transfer ↑
2021	100	75,3	73,3	2,0	24,7	Pandemi keyingi
2023	100	72,9	70,1	2,8	27,1	Transfer kuchaydi
2025	100	70,4	67,1	3,3	29,6	10 pp o‘zgarish

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi [13] ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Transfert daromadlar ulushining ortishi ikki omilni aks ettiradi: birinchidan, davlatning ijtimoiy himoya dasturlarini kengaytirishi; ikkinchidan, xorijdan keladigan pul o‘tkazmalari hajmining oshishi.[14] Mol-mulkdan olinadigan daromadlar ulushi 1,9 foizdan 3,3 foizgacha oshgan bo‘lsa-da, kapital bozorlarining hali yetarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatadi.[4]

Kambag‘allik ko‘rsatkichlari va ijtimoiy siyosat samaradorligi

Kambag‘allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylantirildi. Mahalla mexanizmi orqali uy xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash, “temir daftar” va “yoshlar daftari” dasturlari joriy etilib, muhtoj aholi aniqlanib, maqsadli yordam ko‘rsatildi.[3]

Natijada: 2023-yilda kambag‘allik darajasi 11,0 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yil yakuniga kelib 8,9

foizga tushirildi — bu 719 ming nafar kishining kambag‘allikdan chiqishiga olib keldi. 2025-yilga kelib kambag‘allik darajasi 5,8 foizgacha kamayib, 1 000 dan ortiq mahalla “kambag‘allikdan holi hudud” sifatida e‘tirof etildi.

Ta‘lim sektori inson kapitalini rivojlantirishda muhim omil: maktabgacha ta‘lim qamrovi 27 foizdan 74 foizgacha, oliy ta‘lim qamrovi esa 9 foizdan 38 foizgacha oshirildi.[3] 2024-yilda yaratilgan ish o‘rinlarining 35,6 foizi kichik biznes sohasini rivojlantirish hisobiga to‘g‘ri keldi; 12 mingdan ortiq o‘rin xizmat ko‘rsatish sohasida (shundan xotin-qizlar uchun 22,4 foiz) yaratildi.[14]

Hududiy daromad farqlanishi

2025-yil yanvar–sentabr holatiga ko‘ra, respublika bo‘yicha aholi jon boshiga o‘rtacha umumiy daromad 21,8 mln so‘mni tashkil etgan. Hududlar o‘rtasida daromad darajasida sezilarli tafovut mavjud.[13]

4-jadval

Hududlar bo‘yicha jon boshiga daromad, 2025-yil yanvar–sentabr, mln so‘m

Hudud	Jon boshiga daromad (mln so‘m)	O‘rtachaga nisbati
Toshkent shahri	52,0	2,39×
Navoiy viloyati	32,1	1,47×
Buxoro viloyati	26,0	1,19×
O‘rtacha (respublika)	21,8	1,00×
Surxondaryo viloyati	16,5	0,76×
Namangan viloyati	15,8	0,72×
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	14,8	0,68×

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi [13] asosida muallif hisoblari.

Toshkent shahri va Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘rtasidagi jon boshiga daromad farqi 3,5

barobarga yetgan. Bu hududlararo tengsizlik ishlab chiqarish tarmoqlarining joylashishi, infratuzilma rivojlanishi va mehnat bozori sharoitlarining nomutanosibligi bilan bog‘liq.[12] Ish haqi darajasida

tarmoqlar bo'yicha farqlanish ham sezilarli: bank, moliya va axborotlashtirish sohasida yuqori; ta'lim va sog'liqni saqlashda o'rtacha; qishloq xo'jaligi va baliqchilikda past darajada.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

1. 2010–2025 yillar davomida O'zbekiston aholisi umumiy daromadlari 18,1 barobar, jon boshiga real daromadlar esa 13,5 barobar oshib, barqaror va tezlashuvchi o'sish tendensiyasini ko'rsatdi. Bu iqtisodiy islohotlar va bandlik siyosatining ijobiy samarasini tasdiqlaydi.[1][13]

2. Aholi daromadlari tarkibida transfert daromadlarining ulushi 19,6 foizdan 29,6 foizga oshgani davlatning ijtimoiy himoya mexanizmlarini kengaytirganini va xorijiy pul o'tkazmalar ahamiyatining ortganini ko'rsatadi. Ishlab chiqarish daromadlari ulushining kamayishi real sektordagi raqobatbardoshlikni oshirishni taqozo etadi.[8][14]

3. Kambag'allik darajasining 2021-yildagi 17 foizdan 2025-yilda 5,8 foizga tushirilgani ijtimoiy siyosatning maqsadli yo'naltirilganligini isbotlaydi. Mahalla mexanizmining iqtisodiy samarasi yuqori ekanligi empirik yo'l bilan tasdiqlandi.[3]

4. Hududiy daromad farqlanishi (Toshkent–Qoraqalpog'iston: 3,5 barobar) ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikning asosiy omili bo'lib, mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini takomillashtirishni talab qiladi.[12][13]

5. Mustaqil ravishda band bo'lishdan olingan daromadlarning 1 foizga o'sishi umumiy daromadlar hajmini 0,41 foizga oshiradi. Bu kichik tadbirkorlik va o'zini-o'zi bandlik siyosatini kuchaytirish zarurligini statistik jihatdan isbotlaydi.[8]

Amaliy takliflar

1. Milliy statistika qo'mitasiga: Hududiy daromad tahlilini choraklik tartibda e'lon qilish va barcha ko'rsatkichlarni ochiq ma'lumotlar formatida (Open Data) taqdim etish mexanizmini joriy etish.

2. Iqtisodiyot va moliya vazirligiga: Ishlab chiqarish daromadlari ulushini tiklash uchun qishloq joylarda kichik va o'rta biznesni (KO'B) rivojlantirishga yo'naltirilgan soliq imtiyozlari va subsidiyalar tizimini kengaytirish.

3. Mahalliy hokimiyatlarga: Qoraqalpog'iston Respublikasi, Namangan va Surxondaryo viloyatlarida hududiy daromad tengsizligini kamaytirish maqsadida infratuzilma va agro-industrial komplekslarni rivojlantirishga ustuvor investitsiyalar yo'naltirish.

4. Ilmiy jamoatchilikka: Aholi daromadlarini baholashda ekonometrik panel-data modellarini (fixed va random effects) joriy etish orqali hududiy omillarning statistik ta'sirini aniqlash.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Atayev Jaxongir Erkinovich Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, stajyor o'qituvchi., Атаев Жахонгир Эркинович Ургенчский государственный университет им. Аль-Беруни преподаватель-стажёр. Atayev Jahongir Erkinovich Urgench State University named after Al-Beruni teaching assistant.

E-mail: j.ataev88@gmail.com

ORCID: 0009-0008-4951-7517

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2022) 'Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida' PF-60-sonli Farmon, 28-yanvar. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. Mavjud: <https://lex.uz/docs/>.

[2] O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2023) Aholi real daromadlari dinamikasi. Toshkent: Statistika agentligi.

[3] Mirziyoyev, Sh.M. (2022) Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston.

[4] Atkinson, A.B. and Bourguignon, F. (eds.) (2015) Handbook of Income Distribution. Amsterdam: Elsevier.

[5] Deaton, A. (1997) The Analysis of Household Surveys: A Microeconometric Approach to Development Policy. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

[6] United Nations, European Commission, IMF, OECD and World Bank (2009) System of National Accounts 2008. New York: United Nations.

[7] Yusupov, N.N. (2018) 'O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar va aholi daromadlari: 2000–2017 yillar tahlili', Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 3(4), pp. 12–27.

[8] Tashmatov, B.A. (2021) 'Kichik biznes va tadbirkorlik daromadlari: viloyatlar kesimida qiyosiy tahlil', Moliya va iqtisodiyot jurnali, 2(9), pp. 45–58.

[9] Hamidov, O.Sh. (2023) 'Iqtisodiy liberallashtirish va aholi farovonligi (2017–2022)', Bozor, pul va kredit, 1(12), pp. 34–51.

[10] World Bank (2024) Uzbekistan: Poverty and Shared Prosperity Update. Washington, DC: World Bank. <https://www.worldbank.org>.

[11] UNDP (2024) Human Development Report 2024. New York: UNDP. <https://hdr.undp.org>.

[12] Rashidov, A.A. and Nazarov, K.B. (2022) 'Hududiy iqtisodiy rivojlanish va daromad tengsizligi', O'zbekiston iqtisodiyoti, 5(3), pp. 77–94.

[13] O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi (2025) Aholi turmush darajasi: statistik to'plam 2024–2025. Toshkent. <https://stat.uz>.

[14] O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi 2025-yil I yarim yillik iqtisodiy ko'rsatkichlar hisoboti. Toshkent. Mavjud: <https://mf.uz>.

Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

Service sector and tourism

Сфера услуг и туризм

KICHIK BIZNESNING XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA DUCH KELADIGAN ASOSIY MUAMMOLARI

Sultonov Shodiyor Abduhalilovich

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, С КОТОРЫМИ СТАЛКИВАЮТСЯ МАЛЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В СЕКТОРЕ УСЛУГ

Султанов Шодиёр Абдухалилович

MAIN PROBLEMS SMALL BUSINESSES FACED IN THE SERVICE SECTOR

Sultanov Shodiyor Abdukhalilovich

Received: March 5, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 12, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik biznes sub'yektlarining xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritish jarayonida duch kelayotgan asosiy muammolari va ularning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Xizmat ko'rsatish sohasi zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ayniqsa kichik biznes sub'yektlari ushbu sektorning asosiy ishtirokchilari hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan institusional, moliyaviy va infratuzilmaviy omillar tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xizmat ko'rsatish sohasi, tadbirkorlik faoliyati, iqtisodiy rivojlanish, infratuzilma, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy resurslar, institusional muhit.

Аннотация: В данной статье анализируются основные проблемы, с которыми сталкиваются субъекты малого бизнеса в процессе осуществления деятельности в сфере услуг, а также их влияние на экономическое развитие. Сфера услуг является важной составной частью современной экономики, и особенно субъекты малого бизнеса выступают основными участниками данного сектора. В ходе исследования были проанализированы институциональные, финансовые и инфраструктурные факторы, препятствующие развитию малого бизнеса в сфере услуг.

Ключевые слова: малый бизнес, сектор услуг, предпринимательская деятельность, экономическое развитие, инфраструктура, цифровая экономика, финансовые ресурсы, институциональная среда.

Abstract: This article analyzes the main problems faced by small business entities in the process of operating in the service sector and their impact on economic development. The service sector is an important component of the modern economy, and small business entities are the main participants in this sector. During the research, institutional, financial, and infrastructural factors hindering the development of small businesses in the service sector were analyzed.

Keywords: small business, service sector, entrepreneurial activity, economic development, infrastructure, digital economy, financial resources, institutional environment.

■ KIRISH

Hozirgi davrda xizmat ko'rsatish sohasi zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim va jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu soha iqtisodiy o'sishni ta'minlash, aholi bandligini oshirish hamda turmush darajasini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik xizmat ko'rsatish bozorining asosiy ishtirokchilari sifatida iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirish, xizmatlar sifatini oshirish hamda yangi ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynamoqda. Shu nuqtai nazardan kichik biznes sub'yektlarining xizmat

ko'rsatish sohasidagi faoliyatini rivojlantirish va ularning iqtisodiy salohiyatini oshirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bu borada bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lib, ular tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirish hamda ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga qaratilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 2-maydagi "Tadbirkorlik

faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston – 2030" strategiyasida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish, xizmatlar hajmini oshirish hamda kichik biznes sub'yektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha muhim vazifalar belgilangan[1].

Shu bilan birga, xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan kichik biznes sub'yektlari o'z faoliyati davomida bir qator iqtisodiy, institutsional va tashkiliy muammolarga duch kelmoqda. Xususan, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, xizmat ko'rsatish infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmaganligi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar hamda malakali kadrlar etishmasligi ushbu sohaning samarali rivojlanishiga ma'lum darajada to'sqinlik qilmoqda[2]. Shu bilan birga, xizmatlar bozoridagi raqobatning kuchayib borishi ham kichik biznes sub'yektlaridan yangi boshqaruv yondashuvlarini talab qilmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, ayniqsa xizmat ko'rsatish sohasida uning samaradorligini oshirish masalalari iqtisodiy adabiyotlarda keng o'rganilgan. Mazkur yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda kichik biznes subyektlarining iqtisodiyotdagi o'rnini, ularning faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar hamda mavjud muammolar tahlil qilingan[3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan rivojlanish strategiyalarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirish hamda tadbirkorlar uchun qulay biznes muhitini yaratish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ushbu strategik hujjatlarda kichik biznesning iqtisodiy o'sishini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholi farovonligini oshirishdagi muhim o'rnini alohida ta'kidlangan[4].

Q.X. Abdurahmonovning ilmiy ishlarida kichik biznesning iqtisodiyotdagi ahamiyati, uning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi rivojlanish omillari hamda tadbirkorlik faoliyatining samaradorligini oshirish masalalari keng yoritilgan. Muallif kichik biznes subyektlari iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynashini qayd etadi[5].

A.V. Vahobov va T.T. Jo'rayevlarning ilmiy tadqiqotlarida xizmat ko'rsatish sohasining milliy iqtisodiyotdagi o'rnini, uning rivojlanish tendensiyalari hamda kichik biznes subyektlari faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Mualliflar xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes faoliyatini rivojlantirish uchun moliyaviy resurslar, infratuzilma hamda zamonaviy boshqaruv usullarining muhimligini ta'kidlaydilar[6].

S.S.G'ulomov va A.A.Rasulovlarning ilmiy ishlarida kichik biznes subyektlari faoliyatida uchraydigan asosiy muammolar, jumladan moliyaviy resurslarga etishmovchilik, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar, malakali kadrlar etishmasligi hamda ayrim hududlarda infratuzilmaning

etarli darajada rivojlanmaganligi kabi masalalar ko'rib chiqilgan[6].

Xalqaro iqtisodiy tadqiqotlarda ham kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasida duch keladigan muammolari keng o'rganilgan. Jumladan, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kichik biznes subyektlari uchun moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda tadbirkorlik muhitini yaxshilash muhim omillar sifatida qayd etilgan[7].

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi kichik biznes sub'yektlarining xizmat ko'rsatish sohasida duch kelayotgan asosiy muammolarini tahlil qilish hamda ularni bartaraf etishning iqtisodiy va tashkiliy mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat. Tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes faoliyatini rivojlantirish, tadbirkorlik muhitini takomillashtirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasida duch keladigan asosiy muammolarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo'llarini o'rganish maqsadida turli ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, darsliklar, ilmiy maqolalar va normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Ushbu manbalarni o'rganish orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning xizmat ko'rsatish sohasidagi o'rnini, rivojlanish tendensiyalari hamda mavjud muammolari aniqlab olindi.

Tadqiqot davomida tahlil va sintez usullaridan keng foydalanildi. Tahlil usuli yordamida kichik biznes subyektlari faoliyatiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, moliyaviy va tashkiliy omillar o'rganildi. Sintez usuli orqali esa olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, muammolar va ularning echimlari bo'yicha ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Shuningdek, tadqiqotda statistik tahlil usuli ham qo'llanildi. O'zbekiston Respublikasi statistika organlarining rasmiy ma'lumotlari asosida xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni, ularning iqtisodiyotdagi ulushi hamda rivojlanish dinamikasi tahlil qilindi.

Bundan tashqari, taqqoslash usuli yordamida turli yillardagi iqtisodiy ko'rsatkichlar solishtirilib, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes faoliyatida yuzaga kelayotgan muammolar va ularning rivojlanish tendensiyalari aniqlab olindi.

Tadqiqot jarayonida mantiqiy umumlashtirish usuli ham qo'llanilib, olingan natijalar asosida kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasida duch keladigan muammolarni bartaraf etish hamda ushbu sohani rivojlantirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes faoliyatining rivojlanishi va ushbu jarayonda yuzaga keladigan muammolar iqtisodiyot fanining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu masala bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar kichik biznes sub'yektlarining iqtisodiy tizimdagi o'rnini, ularning faoliyatiga ta'sir etuvchi institutsional omillar hamda

xizmatlar bozorining rivojlanish qonuniyatlarini turli nazariy yondashuvlar asosida yoritib beradi.

O'zbekistonlik iqtisodchi olim S.S.G'ulomov o'zining "Tadbirkorlik asoslari" nomli ilmiy asarida kichik biznes sub'yektlarining iqtisodiyotdagi o'rni va ularning faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillarni keng tahlil qilgan. Muallif kichik biznes rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy muammolar sifatida moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, soliqlik yukining ayrim holatlarda yuqoriligi hamda tadbirkorlik infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatib o'tadi[8].

Mazkur masala iqtisodchi olim A.O.O'lmasov tomonidan yozilgan "Iqtisodiyot asoslari" nomli ilmiy asarda ham o'z aksini topgan. Muallif xizmat ko'rsatish sohasining iqtisodiyotdagi o'rni va kichik biznes faoliyatining rivojlanish omillarini tahlil qilib, ushbu sektorning samarali faoliyat yuritishi ko'p jihatdan bozor infratuzilmasining rivojlanganligi va tadbirkorlik muhitining barqarorligiga bog'liqligini ta'kidlaydi[9].

Shu bilan birga, iqtisodchi olim N.Q.Jo'rayev o'zining "Milliy iqtisodiyot rivojlanishining nazariy asoslari" nomli ilmiy asarida kichik biznes faoliyatining iqtisodiy o'sishga ta'sirini tahlil qilgan. Muallifning fikricha, kichik biznes sub'yektlarining samarali faoliyat yuritishi iqtisodiyotda raqobat muhitini rivojlantiradi, ammo moliyaviy resurslar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi ushbu sektor rivojlanishiga ma'lum darajada to'sqinlik qiladi[10].

Mazkur yondashuv iqtisodchi olim M.Sharifxo'jayev tomonidan ham qo'llab-quvvatlanadi. Uning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik" nomli ilmiy ishida kichik biznes rivojlanishidagi asosiy muammolar sifatida moliyaviy resurslar etishmovchiligi, tadbirkorlik infratuzilmasining sust rivojlanganligi hamda xizmat ko'rsatish sohasida innovatsion texnologiyalarning etarli darajada joriy etilmaganligi qayd etilgan[11].

Xalqaro iqtisodiy adabiyotlarda ham kichik biznes faoliyatining rivojlanishidagi muammolar keng o'rganilgan. Xususan, iqtisodchi olim Maykl Porter o'zining "Competitive Advantage of Nations" asarida kichik biznes sub'yektlarining raqobatbardoshligini ta'minlashda innovatsiyalar, samarali boshqaruv va rivojlangan bozor infratuzilmasi muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi[12].

Shuningdek, Filip Kotler xizmat ko'rsatish bozorining samarali faoliyat yuritishi ko'p jihatdan mijozlarga yo'naltirilgan xizmat modeli va marketing strategiyalarining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqligini ko'rsatib beradi[13].

Yuqoridagi ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik biznes xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishida muhim iqtisodiy omil bo'lsa-da, uning samarali faoliyat yuritishiga turli iqtisodiy va institutsional muammolar ta'sir ko'rsatadi. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlarda kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasida duch kelayotgan muammolari, ayniqsa raqamli iqtisodiyot sharoitida yuzaga kelayotgan yangi iqtisodiy omillar bilan bog'liq masalalar etarli darajada kompleks o'rganilmagan. Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqot kichik biznesning xizmat ko'rsatish sohasida duch

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

kelayotgan asosiy muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etishning samarali iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyotning eng faol rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan bo'lsa-da, ushbu sohada faoliyat yuritayotgan kichik biznes sub'yektlari bir qator iqtisodiy va tashkiliy muammolarga duch kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda mamlakatda ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 500 trillion so'mdan ortiqni tashkil etgan bo'lib, xizmat ko'rsatish sektorining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 46 foizga yaqinni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich xizmat ko'rsatish sektorining iqtisodiyotdagi ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi, biroq ushbu o'sish kichik biznes faoliyatida mavjud muammolarni to'liq bartaraf etilganini anglatmaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim muammolardan biri moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi hisoblanadi. Ko'plab kichik biznes sub'yektlari o'z faoliyatini kengaytirish yoki yangi xizmat turlarini joriy etish uchun zarur bo'lgan kredit resurslarini olishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ayniqsa yangi tashkil etilgan tadbirkorlik sub'yektlari uchun kredit ta'minoti va garov masalalari muhim to'siqlardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur muammoga qo'shimcha ravishda xizmat ko'rsatish sohasida infratuzilma va logistika tizimining etarli darajada rivojlanmaganligi ham kichik biznes faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayrim hududlarda savdo, transport, logistika va raqamli xizmatlar infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmaganligi xizmatlar bozorining kengayishiga to'sqinlik qilmoqda.

Shu bilan birga, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes faoliyatiga ta'sir etuvchi yana bir muhim omil zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi bilan bog'liq. Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijorat, onlayn xizmatlar, fintech texnologiyalari hamda IT-platformalarning rivojlanishi xizmat ko'rsatish sohasida muhim rol o'ynayotgan bo'lsa-da, kichik biznes sub'yektlarining hammasi ham ushbu texnologiyalardan to'liq foydalanish imkoniyatiga ega emas.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasi kichik biznes faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishiga qaramay, ushbu sektorda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik sub'yektlari bir qator tizimli muammolarga duch kelmoqda. Xususan, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, biznes infratuzilmasining hududlar kesimida notekis rivojlanganligi, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasining pastligi hamda xizmatlar bozoridagi raqobatning kuchayishi kichik biznes faoliyatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan innovatsion boshqaruv yondashuvlari, zamonaviy biznes modellarining joriy etilishi hamda raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan samarali foydalanishga bog'liq.

Shu nuqtai nazardan quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- raqamli biznes ekotizimini rivojlantirish;
- startup loyihalarni qo'llab-quvvatlash va ventchur kapitalni rivojlantirish;
- hududiy servis infratuzilmasini modernizatsiya qilish;
- tadbirkorlar uchun servis menejmenti va biznes boshqaruvi bo'yicha malaka oshirish dasturlarini kengaytirish;
- innovasion xizmat turlari va kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish.

Umuman olganda, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes faoliyatini rivojlantirish iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmasini diversifikatsiya qilish, aholi bandligini oshirish hamda bozor infratuzilmasini modernizatsiya qilishda muhim omil hisoblanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Mazkur soha iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholi bandligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari qator muammolarga duch kelmoqda. Jumladan, moliyaviy resurslarga etarli darajada ega bo'lmalik, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar, malakali kadrlar etishmasligi hamda ayrim hududlarda infratuzilmaning etarli darajada rivojlanmaganligi ushbu sohaning rivojlanishiga ma'lum darajada to'sqinlik qilmoqda.

Shu bilan birga, davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan islohotlar xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tadbirkorlar uchun yaratilayotgan qulay biznes muhiti, soliq imtiyozlari hamda moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kichik biznes faoliyatini yanada kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Kelajakda xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesni rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, raqamli xizmatlar ulushini oshirish, tadbirkorlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish hamda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu chora-tadbirlar xizmat ko'rsatish sohasining samaradorligini oshirishga va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Sultonov Shodiyor Abduhalilovich Samarqand iqtisodiyot va servis institute mustaqil izlanuvchisi / Султанов Шодиёр Абдухалилович Самаркандский институт экономики и сервиса, независимый исследователь / Sultanov Shodiyor Abdukhaliilovich Samarkand Institute of Economics and Service, independent researcher

E-mail: shodiyorsultonov@gmail.com

ORCID: 0009-0004-9707-1426

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida. - Toshkent, 2023.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". - Toshkent, 2022.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktyabrdagi PF-4848-son Farmoni "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". - Toshkent, 2016.

4. O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2012-yil 2-may.

5. Abdug'aniyev Q.X. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari: o'quv qo'llanma. - Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019. - 320 b.

6. G'ulomov S.S. Tadbirkorlik asoslari: o'quv qo'llanma. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2017. - 280 b.

7. Jo'rayev N.Q. Milliy iqtisodiyot rivojlanishining nazariy asoslari: monografiya. - Toshkent: Fan nashriyoti, 2015. - 280 b.

8. O'lmasov A.O. Iqtisodiyot asoslari: darslik. - Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018. - 300 b.

9. Sharifxo'jayev M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: o'quv qo'llanma. - Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2016. - 240 b.

10. Kotler P., Keller K. Marketing Management. - 15th ed. - Harlow: Pearson Education Limited, 2016. - 714 p.

11. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1998. - 896 p.

12. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish sohasi bo'yicha statistik ma'lumotlar. - Toshkent, 2024. - URL: <https://stat.uz>

13. <https://data.worldbank.org>

14. <https://www.theglobaleconomy.com>

TURIZM SAMARADORLIGINI OSHIRISH BO'YICHA MINTAQAVIY BOSHQARUV VA IMPLEMENTATSIYA MEKANIZMLARI TAKOMILLASHTIRISH

Toshev Nurbek Janon o'g'li

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТУРИЗМА

Тошев Нурбек Жанон угли

IMPROVING REGIONAL MANAGEMENT AND IMPLEMENTATION MECHANISMS TO INCREASE TOURISM EFFICIENCY

Toshev Nurbek Janon oglu

Received: March 7, 2026 Revised: March 10, 2026 Accepted: March 14, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda turizmni rivojlantirishning institutsional va tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini tahlil qilingan. Hududiy darajada samaradorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlangan. Turizm resurslardan samarali foydalanish va xizmatlar sifatini oshirish yo'llari asoslab berilgan. Natijada mintaqaviy boshqaruvda kompleks yondashuvni qo'llash zarurligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: turizm samaradorligi, mintaqaviy boshqaruv, implementatsiya mexanizmlari, turizm siyosati, hududiy rivojlanish, turizm klasteri, innovatsiya, infratuzilma, raqobatbardoshlik, barqaror turizm.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования регионального управления и механизмов реализации в целях повышения эффективности туризма. В исследовании анализируются институциональные и организационно-экономические аспекты развития туризма. Выявлены основные факторы, влияющие на эффективность на региональном уровне. Обоснованы пути эффективного использования ресурсов и повышения качества услуг в сфере туризма. В результате показана необходимость комплексного подхода к региональному управлению.

Ключевые слова: эффективность туризма, региональное управление, механизмы реализации, туристическая политика, региональное развитие, туристический кластер, инновации, инфраструктура, конкурентоспособность, устойчивый туризм.

Abstract: This article examines the issues of improving regional management and implementation mechanisms in increasing tourism efficiency. The study analyzes the institutional and organizational-economic aspects of tourism development. The main factors affecting efficiency at the regional level are identified. Ways to effectively use resources and improve the quality of services in tourism are substantiated. As a result, the need for an integrated approach to regional management is demonstrated.

Keywords: tourism efficiency, regional management, implementation mechanisms, tourism policy, regional development, tourism cluster, innovation, infrastructure, competitiveness, sustainable tourism.

■ KIRISH

Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya jarayonlari sharoitida turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan va yuqori daromad keltiruvchi tarmoqlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Turizm nafaqat valyuta tushumlarini oshirish, balki bandlikni ta'minlash, xizmatlar sektorini kengaytirish va hududiy infratuzilmani rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishning muhim drayveri sifatida

namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan, turizmni samarali boshqarish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalalari dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ham turizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So'nggi yillarda mamlakatda turizmni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilib, hududiy turizmni rivojlantirish, yangi turizm yo'nalishlarini joriy

etish va infratuzilmani modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, turistlar oqimi hajmining izchil oshib borayotgani, turizm xizmatlari eksportining kengayishi va yangi turizm obyektlarining ishga tushirilishi ushbu sohaning iqtisodiyotdagi o'rni tobora ortib borayotganini ko'rsatadi.

Mazkur yo'nalishda so'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar turizmni rivojlantirishning institutsional va tashkiliy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni doirasida turizmni iqtisodiyotning strategik tarmog'i sifatida rivojlantirish, hududiy turizmni qo'llab-quvvatlash va xizmatlar eksportini kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-apreldagi PQ-5114-son qarori orqali turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilish, yangi turizm yo'nalishlarini (ekoturizm, gastronomik turizm, ziyorat turizmi va boshqalar) rivojlantirish hamda hududiy turizm mahsulotlarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratildi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi PQ-135-son qarori asosida turizm infratuzilmasini kompleks rivojlantirish, transport-logistika tizimini yaxshilash, joylashtirish vositalari va servis xizmatlarini kengaytirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar belgilab berildi. Ushbu qarorlar turizmni hududlar kesimida rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va turizm xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, turizmni rivojlantirishda mintaqaviy boshqaruv tizimi va implementatsiya mexanizmlarining samaradorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hududlarda mavjud turizm salohiyatidan to'liq foydalanilmayapti, infratuzilma va xizmatlar sifati etarli darajada rivojlanmagan, boshqaruv mexanizmlarida esa tizimlilik va samaradorlik etishmaydi. Bu esa turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirishda muayyan muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan, turizmni rivojlantirishda mintaqaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish, implementatsiya mexanizmlarini samarali tashkil etish, resurslardan oqilona foydalanish va hududiy raqobatbardoshlikni oshirish masalalari dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, turizmni boshqarishda institutsional, tashkiliy-iqtisodiy va innovatsion yondashuvlarni integratsiyalashgan holda qo'llash yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mazkur maqolaning maqsadi turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish hamda ushbu yo'nalishda ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

■ ADABIYOTLAR SHARHI

Turizm samaradorligini oshirish, mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ko'plab xorijiy, MDH va

O'zbekiston olimlari tomonidan keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy yondashuvlarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin: xorijiy ilmiy maktab, MDH olimlari va milliy tadqiqotchilar yondashuvlari.

Xorijiy olimlar orasida Michael Porter turizmni rivojlantirishda klaster yondashuvining ahamiyatini asoslab bergan bo'lib, u hududiy raqobatbardoshlikni oshirishda muhim metodologik asos hisoblanadi [1]. Paul Romer esa innovatsion rivojlanish va bilimlarga asoslangan iqtisodiyotning turizm samaradorligiga ta'sirini ko'rsatib bergan [2]. John Elkington tomonidan ilgari surilgan "Triple Bottom Line" konsepsiyasi turizmni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan muvozanatli rivojlantirish zarurligini asoslaydi [3].

Shuningdek, Richard Butler tomonidan ishlab chiqilgan destinatsiyaning hayot sikli modeli (TALC) turizmni bosqichma-bosqich rivojlantirish va boshqarish mexanizmlarini tushuntirib beradi [4]. Chris Cooper hamda Stephen Page tadqiqotlarida turizmni boshqarish, rejalashtirish va marketing strategiyalarining samaradorlikka ta'siri keng yoritilgan [5; 6].

MDH olimlari tadqiqotlarida turizmni mintaqaviy iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida boshqarish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, V. A. Kvartalnov turizmni iqtisodiy tizim sifatida rivojlantirish va boshqarishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan [7]. N. I. Kabushkin esa turizm menejmenti va xizmatlar sifatini oshirish mexanizmlarini asoslab bergan [8].

Bundan tashqari, L. V. Vasilyeva va E. A. Grechyshkina tomonidan ishlab chiqilgan hududiy boshqaruv va indikatorlar tizimi turizm samaradorligini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi [9; 10]. A. Yu. Aleksandrova esa turizm geografiyasi va hududiy rivojlanish omillarini chuqur tahlil qilgan [11].

O'zbekiston olimlari tadqiqotlarida esa turizmni rivojlantirish masalalari milliy sharoit va hududiy xususiyatlar asosida keng yoritilgan. Xususan, M. T. Alimova turizmni rivojlantirishda klaster yondashuvining ahamiyatini asoslab bergan [12]. M. M. Shirinova barqaror turizm modellari va ularni milliy sharoitga moslashtirish masalalarini tadqiq etgan [13].

Shuningdek, M. Karimov tomonidan turizm rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni empirik modellar asosida baholash yo'nalishi rivojlantirilgan [14]. S. A. Abduhamidov esa turizmni davlat siyosati va hududiy boshqaruv bilan bog'liq holda o'rgangan [15]. N. T. Azizova turizm bozorining zamonaviy tendensiyalarini tahlil qilgan bo'lsa [16], G. T. Karazhanova qishloq turizmini rivojlantirish istiqbollarini asoslab bergan [17].

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar turizmni rivojlantirish va uning samaradorligini oshirishda muhim nazariy va amaliy asos yaratadi. Biroq, mavjud adabiyotlarda turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarini kompleks tarzda integratsiyalash masalalari etarli darajada yoritilmagan. Shu bois, mazkur tadqiqot aynan ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarini takomillashtirish masalalari kompleks

yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli, institutsional va iqtisodiy tahlil yondashuvlariga asoslanadi.

Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy usullar qo'llanildi. Jumladan, tahlil va sintez usuli orqali turizmni rivojlantirishga oid nazariy yondashuvlar umumlashtirildi. Taqqoslash (komparativ) usuli yordamida turli hududlar va mamlakatlar tajribasi o'rganildi hamda ularning samaradorlik ko'rsatkichlari solishtirildi. Statistik tahlil usuli asosida turizm ko'rsatkichlari (turistlar oqimi, daromadlar, investitsiyalar, bandlik) tahlil qilinib, hududiy rivojlanish tendensiyalari aniqlandi. Shuningdek, tadqiqotda tizimli yondashuv qo'llanilib, turizm samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar (resurslar, infratuzilma, boshqaruv,

investitsiyalar, innovatsiyalar) o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi. Institutsional yondashuv orqali turizmni boshqarishda davlat siyosati, normativ-huquqiy baza va boshqaruv mexanizmlarining roli tahlil qilindi.

■ TAHLIL VA NATIJA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv tizimi va implementatsiya mexanizmlarining roli hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'tkazilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, turizm rivojlanish darajasi hududning resurs salohiyati bilan bir qatorda, uni samarali boshqarish, infratuzilma bilan ta'minlash va investitsiyalarni jalb etish darajasiga bevosita bog'liq.

1-jadval

Turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarining integratsiyalashgan modeli

Bosqich	Tarkibiy elementlar	Mazmuni
1. Kiruvchi omillar (Input)	Turizm resurslari	Tabiiy, tarixiy va madaniy resurslar
	Infratuzilma	Transport, mehmonxona va servis xizmatlari
	Investitsiyalar	Turizmga yo'naltirilgan moliyaviy resurslar
	Inson kapitali	Malakali kadrlar va xizmat ko'rsatish darajasi
2. Boshqaruv va implementatsiya mexanizmlari	Mintaqaviy boshqaruv	Hududiy turizmni boshqarish tizimi
	Institutsional muhit	Normativ-huquqiy baza va davlat siyosati
	Davlat-xususiy sheriklik	Hamkorlik asosida loyihalarni amalga oshirish
	Innovatsiyalar	Raqamli va innovatsion texnologiyalar
	Marketing strategiyalari	Turizm brendingi va targ'iboti
3. Jarayon (Process)	Xizmatlarni tashkil etish	Turizm xizmatlarini shakllantirish
	Hududiy ixtisoslashuv	Turizm yo'nalishlarini rivojlantirish
	Diversifikatsiya	Turizm mahsulotlarini kengaytirish
	Sifatni oshirish	Xizmatlar sifatini yaxshilash
4. Natijaviy ko'rsatkichlar (Output)	Turistlar oqimi	Ichki va tashqi turistlar soni
	Daromadlar	Turizm xizmatlaridan tushum
	Bandlik	Ish o'rinlari soni
	Raqobatbardoshlik	Hududiy ustunlik darajasi
5. Yakuniy samaradorlik (Outcome)	Iqtisodiy o'sish	YAIM va hududiy daromad o'sishi
	Ijtimoiy farovonlik	Aholi daromadlari va turmush darajasi
	Barqaror rivojlanish	Ekologik va ijtimoiy muvozanat

Birinchidan, hududlarda turizm resurslarining mavjudligi etarli bo'lsa-da, ularni samarali foydalanishga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmlarining etarli darajada rivojlanmaganligi kuzatilmoqda. Bu esa turizm salohiyatidan to'liq foydalanilmasligiga olib kelmoqda. Shu sababli, mintaqaviy boshqaruvni takomillashtirish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, tadqiqot natijalari turizm infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi turistlar oqimi va daromadlar hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Ayniqsa, transport-logistika tizimi, mehmonxona xo'jaligi va servis xizmatlarining sifati yuqori bo'lgan hududlarda turizm samaradorligi yuqori darajada shakllanmoqda.

Uchinchidan, investitsiyalar turizm rivojlanishining asosiy drayveri sifatida namoyon bo'ldi.

Investitsiya oqimining ko'payishi yangi turizm obyektlarini yaratish, mavjud infratuzilmani modernizatsiya qilish va xizmatlar sifatini oshirish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida turistlar oqimining ortishiga va iqtisodiy samaradorlikning oshishiga olib keladi.

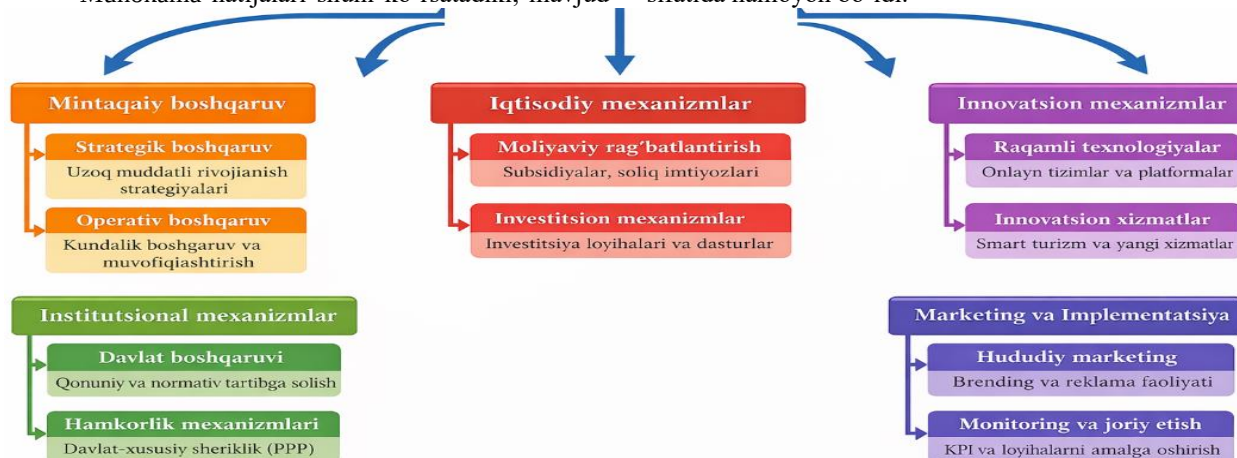
To'rtinchidan, turizm samaradorligini oshirishda implementatsiya mexanizmlarining ahamiyati alohida e'tiborga loyiq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, turizm sohasida qabul qilingan qaror va dasturlarni amaliyotga joriy etish darajasi hududlar kesimida farqlanadi. Bu esa ayrim hududlarda turizm rivojlanishining sust kechishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois, implementatsiya jarayonlarini monitoring qilish va ularning samaradorligini baholash tizimini takomillashtirish zarur.

Beshinchidan, turizmning multiplikativ ta'siri natijasida boshqa iqtisodiy tarmoqlar, jumladan transport, savdo, qurilish va xizmat ko'rsatish sohasi ham rivojlanmoqda. Bu esa hududiy iqtisodiyotda kompleks o'sishni ta'minlab, aholi daromadlari va bandlik darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, mavjud

alohida omillar doirasida o'rganilgan bo'lsa, mazkur tadqiqotda ularning o'zaro integratsiyalashgan holda tahlil qilinishi yangi ilmiy natijalarni olish imkonini berdi. Xususan, mintaqaviy boshqaruv, infratuzilma, investitsiyalar va innovatsiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik turizm samaradorligini oshirishda asosiy omil sifatida namoyon bo'ldi.

ilmiy yondashuvlarda turizmni rivojlantirish ko'proq

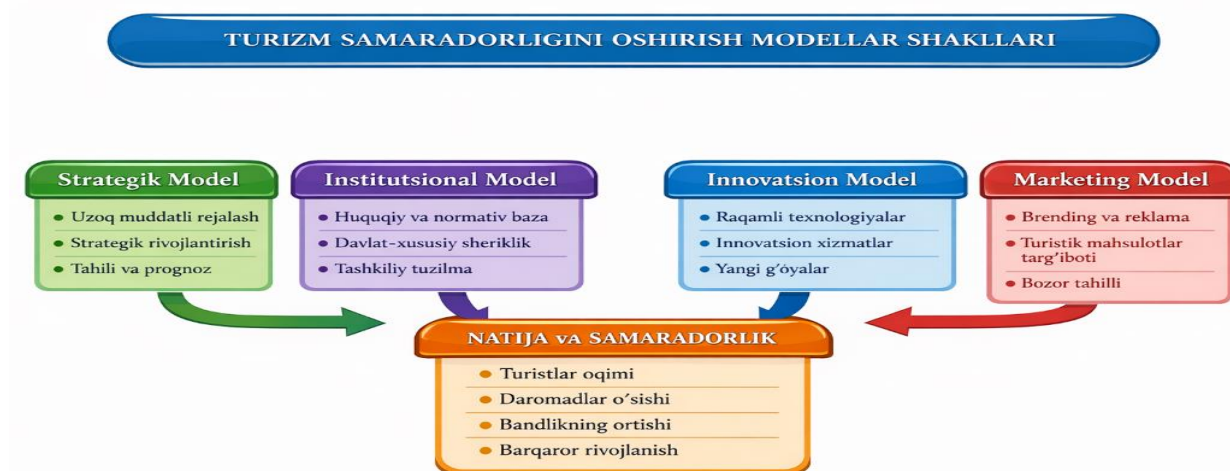
1-rasm. Turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarining turlari

1-rasmda turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarining turlari va ularning o'zaro bog'liqligini tizimli tarzda ifodalaydi. Sxemaning yuqori qismida umumiy boshqaruv tizimi keltirilgan bo'lib, undan asosiy yo'nalishlar – mintaqaviy boshqaruv, institutsional, iqtisodiy, innovatsion hamda marketing va implementatsiya mexanizmlariga ajratilgan. Har bir yo'nalish turizm rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritganda yuqori samaradorlikka erishiladi.

Xususan, mintaqaviy boshqaruv strategik va operativ boshqaruv orqali turizmni rejalashtirish va muvofiqlashtirishni ta'minlaydi. Institutsional mexanizmlar esa normativ-huquqiy baza va davlat-

xususiy sheriklik asosida tizimning barqaror ishlashiga xizmat qiladi. Iqtisodiy mexanizmlar investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy rag'batlantirish orqali infratuzilma rivojiga turtki beradi. Innovatsion mexanizmlar raqamli texnologiyalar va zamonaviy xizmatlarni joriy etish orqali turizm sifatini oshiradi. Marketing va implementatsiya mexanizmlari esa turizm mahsulotlarini bozorda ilgari surish va amaliy natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqotlar turizm samaradorligini oshirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatdi. Bu esa mintaqaviy boshqaruvni takomillashtirish, implementatsiya mexanizmlarini kuchaytirish va zamonaviy innovatsion echimlarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

2-rasm. Turizm samaradorligini oshirish model shakllari

2-rasmda turizm samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan asosiy model shakllarini va ularning yakuniy natijaga ta'sirini tizimli tarzda ifodalaydi.

Sxemaning yuqori qismida umumiy yo'nalish – turizm samaradorligini oshirish modellari berilgan bo'lib, u to'rtta asosiy modelga ajratilgan: strategik, institutsional,

innovatsion va marketing modellari. Strategik model uzoq muddatli rejalashtirish, rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish hamda tahlil va prognozlash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu model turizmni barqaror rivojlantirish uchun asos yaratadi. Institutsional model esa huquqiy-me'yoriy baza, davlat-xususiy sheriklik va tashkiliy tuzilmalar orqali tizimning barqaror ishlashini ta'minlaydi.

Innovatsion model zamonaviy raqamli texnologiyalar, innovatsion xizmatlar va yangi g'oyalarni joriy etish orqali turizm sifatini oshirishga xizmat qiladi. Marketing modeli esa hududiy brending, reklama va turistik mahsulotlarni targ'ib qilish orqali bozorni kengaytiradi hamda turistlar oqimini oshiradi.

Mazkur barcha modellarning o'zaro uyg'unligi natijasida turistlar oqimi ortadi, daromadlar ko'payadi, bandlik darajasi oshadi va hududlarda barqaror rivojlanish ta'minlanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar, model va sxemalardan kelib chiqib aytish mumkinki, turizm samaradorligini oshirishda mintaqaviy boshqaruv va implementatsiya mexanizmlarining o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritishi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, turizm rivojlanishi nafaqat resurslar mavjudligiga, balki ularni samarali boshqarish, infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalarni jalb etish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish darajasiga ham bevosita bog'liq. Ayniqsa, strategik rejalashtirish, institutsional muhitni mustahkamlash, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va samarali marketing siyosatini olib borish turizmning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, turizm samaradorligini oshirishda mavjud muammolar – hududlar kesimida rivojlanish darajasining notekisligi, infratuzilmaning etarli darajada rivojlanmaganligi, investitsiya faolligining pastligi va implementatsiya jarayonlarining sustligi kuzatilmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun mintaqaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish, turizmni rivojlantirish bo'yicha hududiy strategiyalarni ishlab chiqish va ularni samarali amalga oshirish mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: mintaqalar kesimida turizm salohiyatini chuqur tahlil qilish asosida ixtisoslashgan rivojlanish yo'nalishlarini belgilash; turizm infratuzilmasini kompleks rivojlantirish, ayniqsa transport, joylashtirish va servis xizmatlarini modernizatsiya qilish; davlat-xususiy sheriklik asosida investitsiyalarni keng jalb etish; raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xizmatlar sifatini oshirish va boshqaruv samaradorligini kuchaytirish; hududiy marketing va brending strategiyalarini takomillashtirish orqali turistik jozibadorlikni oshirish; hamda turizm loyihalarining amalga oshirilishini monitoring qilish va baholash tizimini takomillashtirish.

Umuman olganda, turizmni rivojlantirishda kompleks, tizimli va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali hududiy iqtisodiyotda barqaror o'sishga erishish, aholi bandligini oshirish va milliy

iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytirish mumkin.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Toshev Nurbek Janon o'g'li Qarshi davlat universiteti "Turizm va marketing" kafedrasi dots. v.v.b., i.f.f.d. (PhD) / Тошев Нурбек Джанон угли, доцент кафедры туризма и маркетинга Каршского государственного университета, кандидат наук. / Toshev Nurbek Janon oglu, Associate Professor, Department of Tourism and Marketing, Karshi State University, Ph.D. (PhD)

e-mail: toshevnurbek497@gmail.com

ORCID: 0009-0003-5921-5196

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Porter, M. E. Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.
2. Romer, P. M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – P. 71–102.
3. Elkington, J. Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business. – Oxford: Capstone, 1997.
4. Butler, R. W. The Tourism Area Life Cycle (TALC) Model // Channel View Publications. – 2006.
5. Cooper, C. Tourism: Principles and Practice. – London: Pearson, 2016.
6. Page, S. J. Tourism Management. – London: Routledge, 2019.
7. Kvartalnov, V. A. Turizm. – Moskva: Finansy i statistika, 2019.
8. Kabushkin, N. I. Menedzhment turizma. – Minsk: Novoe znanie, 2016.
9. Vasilyeva, L. V. Regionalnoe upravlenie turizmom. – Moskva: Nauka, 2018.
10. Grechyshkina, E. A. Ekonomika turizma. – Moskva: INFRA-M, 2020.
11. Aleksandrova, A. Yu. Geografiya turizma. – Moskva: KNORUS, 2017.
12. Alimova, M. T. Innovatsionnyy mekhanizm razvitiya turizma v regionakh Uzbekistana // Ekonomika i upravlenie. – 2018. – № 4. – S. 45–52.
13. Shirinova, M. M. Modeli razvitiya ustoychivogo turizma // Vestnik turizma. – 2024. – № 2. – S. 12–20.
14. Karimov, M. Ekonometricheskie modeli razvitiya turizma // Nauchnyy zhurnal. – 2022. – № 3. – S. 55–63.
15. Abduhamidov, S. A. Turizm siyosati va hududiy rivojlanish // Iqtisodiyot va innovatsiyalar. – 2021. – № 2. – B. 33–40.
16. Azizova, N. T. Sovremennye tendentsii razvitiya turisticheskogo rynka Uzbekistana // Ekonomika regiona. – 2023. – № 1. – S. 88–95.
17. Karazhanova, G. T. Perspektivy razvitiya selskogo turizma // Regionalnaya ekonomika. – 2023. – № 5. – S. 101–109.

O'ZBEKISTONDA TOG' TURIZMINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI VA ZARURIYATI

Xidirov Alimardon Dagarovich

ВАЖНОСТЬ И НЕОБХОДИМОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ГОРНОГО ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Хидиров Алимардон Дагарович

THE IMPORTANCE AND NEED FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MOUNTAIN TOURISM IN UZBEKISTAN

Alimardon Dagarovich Khidirov

Received: March 5, 2026 Revised: March 9, 2026 Accepted: March 13, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: O'zbekiston tog'lari avvalo Pomir-Oloy so'ngra, Oloy-Hisor tog' tizmasiga kiritilgan bo'lib, tog' Oloy tog' tizmasining davomi hisoblanadigan Mastchoh tugunidan g'arbda Turkiston, Zarafshon va Hisor tizmalariga ajraladi. Bu tizma Mastchoh davonidan Jizzax shahrigacha meridianal yo'nalishda 320 km gacha cho'zilgan, balandligi sharqdan-g'arbgacha tomon pasayib boradi. O'zbekiston tog'larining tabiati go'zal va maftunkor bo'lganligi sababli, xalqaro turistik obyektlarga boy hudud hisoblanadi. Shu boisdan bu hududlarda tabiatni hisobga olgan holda turistik obyektlarni qurish va xalqaro tog' turizmini innovatsion rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga egadir. Tog'larda kurort-turistik obyektlarni qurishning zaruriyati respublika tekislik qismida ekologik holatning keskinlashuvi, yirik shaharlarda atrof-muhitni ifloslanishi bilan bog'liqdir. Maqolada muallif O'zbekistonda tog' turizmini innovatsion rivojlantirishning ahamiyati va zaruriyatini ilmiy asoslab bergan.

Kalit so'zlar: tog', turizm, tog' turizm xizmatlari, innovatsiya, hududiy rivojlanish, bandlik, tadbirkorlik, turizmga daromadlar, infratuzilma, investisiya, turizm bozori, texnika, texnologiya, tabiiy resurslar, atrof-muhit.

Аннотация: Горный хребет Узбекистана сначала включает Памир-Алойский, затем Алой-Гиссарский горный хребет, являющийся его продолжением, а затем на западе от Мачхского перевала разветвляется на Туркестанский, Зарафшанский и Гиссарский хребты, которые считаются продолжением Алойского. Этот хребет простирается от Мачхского перевала до города Джизак в меридиональном направлении на 320 км, и его высота уменьшается с востока на запад. Благодаря красивой и завораживающей природе гор Узбекистана, этот регион считается богатым международными туристическими достопримечательностями. Поэтому строительство туристических объектов в этих регионах с учетом природных особенностей и инновационное развитие международного горного туризма имеют важное научно-практическое значение. Необходимость строительства курортно-туристической инфраструктуры в горах связана с обострением экологической ситуации на равнинах республики и загрязнением окружающей среды в крупных городах. В статье автор научно обосновывает важность и необходимость инновационного развития горного туризма в Узбекистане.

Ключевые слова: горы, туризм, услуги горного туризма, инновации, территориальное развитие, занятость, предпринимательство, доход от туризма, инфраструктура, инвестиции, туристический рынок, оборудование, технологии, природные ресурсы, окружающая среда.

Abstract: The mountains of Uzbekistan are first included in the Pamir-Aloy and then in the Aloy-Hissar mountain range, which is a continuation of the Aloy mountain range, and then splits into the Turkestan, Zarafshan and Hissar ranges in the west from the Mastchoh junction, which is considered a continuation of the Aloy mountain range. This range extends from the Mastchoh pass to the city of Jizzakh in the meridional direction for 320 km, and its height decreases from east to west. Due to the beautiful and fascinating nature of the mountains of Uzbekistan, it is considered a region rich in international tourist attractions. Therefore, the construction of tourist attractions in these regions, taking into account nature, and the innovative development of international mountain tourism are of significant scientific and practical importance. The need to build resort and tourist facilities in the mountains is associated with

the aggravation of the ecological situation in the plains of the republic and environmental pollution in large cities. In the article, the author scientifically substantiates the importance and necessity of innovative development of mountain tourism in Uzbekistan.

Keywords: mountain, tourism, mountain tourism services, innovation, territorial development, employment, entrepreneurship, income from tourism, infrastructure, investment, tourism market, equipment, technology, natural resources, environment.

■ KIRISH

Mamlakatda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini oshirish hamda aholi hayot darajasi va farovonligining barqaror o'sishiga imkon beruvchi faol tadbirkorlikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishga, Innovatsion g'oya va texnologiyalarni joriy etishga, fan va Innovatsion faoliyat jadal rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, o'tkazilgan tahlil natijalari mamlakatda faol tadbirkorlik va Innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yanada yaxshilashga to'squinlik qiluvchi, jumladan, qator tizimli muammolar mavjudligidan dalolat beradi [1]. Bugungi kunda jahon taraqqiyoti informasion-Innovatsion davrida kechmoqda. Bu jarayonning harakatlantiruvchi kuchi - bu ilmiy yutuqlar, yangi texnologiyalarni jadal o'zlashtirish va samarali boshqarishga asoslanadigan o'zgarishlardir. Natijada iqtisodiy faoliyat subyektlari o'rtasida innovatsiyalarni ayirboshlash va amalga oshirish bilan bog'liq munosabatlar tobora ko'proq namoyon bo'lmoqda. Iqtisodiy jarayonlardagi tub o'zgarishlar (bozorning globalashuvi, axborot texnologiyalardan keng foydalanish, rivojlanishni boshqarish, biznesni tashkil etishdagi tarkibiy o'zgarishlar) turli korxonalarda islohotlar ko'lamini o'sishiga sabab bo'lmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlarda "innovasiya" tushunchasiga ta'rif berish uchun turli xil yondashuvlar paydo bo'la boshladi. E.A.Utkinning yondashuviga ko'ra innovasiya deganda "ishlab chiqarishga joriy etilgan obyekt tushuniladi"[2]. I.Stepanovanning fikriga ko'ra, "innovasiya" tushunchasi ilmiy-texnika salohiyatini real, yangi mahsulot va texnologiyalarni yuzaga chiqaradigan jarayon sifatida talqin etiladi [3]. L.Vodachek va O.Vodachkova innovatsiyalarni "korxona faoliyatining tizim sifatida maqsadli o'zgarishi" deb ta'riflaydilar [4]. "innovatsiya" tushunchasining yuqoridagi ta'riflari o'zgarishlarni mikro-iqtisodiy xususiyatini aks ettiradi va bu erda ular tashkilot faoliyatini modernizatsiyalash omili sifatida ko'rib chiqilgan. B.Santoning fikriga ko'ra, innovasiya - bu yuqori sifatli texnologiyalar yaratiladigan texnik, ijtimoiy-iqtisodiy jarayon. L.A.Bayev va E.V.Shugurov fikriga ko'ra, "innovasiya" tushunchasini aniqlashda quyidagi yondashuvlar mavjud [5]: obyektga ko'ra yondashuv; jarayonli yondashuv; obyekt-naflilik yondashuvi; jarayon-naflilik yondashuvi; jarayonli-moliyaviy yondashuv. Obyektga ko'ra yondashuvga asosan, ilmiy-texnik taraqqiyotning natijasi - yangi texnika va texnologiya - innovatsiyalar bo'lib xizmat qiladi. Obyekt mezoni quyidagilarni alohida ajratib ko'rsatish imkonini beradi: bazis innovatsiyalar - yirik ixtirolarni amalga oshirishdan iborat, texnologiyalarning yangi avlodini yaratishga sabab bo'lgan innovatsiyalar; takomillashtiruvchi innovatsiyalar, ya'ni ilmiy-

texnologik siklning barqaror rivojlanishi bosqichida ko'p uchraydigan kichik ixtirolarni amalga oshiruvchi innovatsiyalar; soxta innovatsiyalar (rasionalizatorlik innovatsiyalar) texnika va texnologiyalarning eskirgan avlodlarini qisman takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'lib, odatda texnik taraqqiyot sekinlashishiga olib keladilar, chunki ular jamiyatga hech qanday samara bermaydi yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi. Obyekt-naflilik yondashuviga ko'ra, innovasiya yangi ilmiy-texnik yutuqlarni joriy etish asosida ishlab chiqarilgan yangi iste'mol qiymati sifatida ta'riflanadi. Bu erda innovasiyaning naflilik vazifasi ustunlik qiladi - jamiyatning yuqori naflilikka ega bo'lgan ehtiyojlarini qondirish qobiliyati. Jarayon-naflilik yondashuvi doirasida obyekt-naflilik yondashuvdan farqli o'laroq, "innovasiya" kategoriyasiga yangi amaliy vositani barpo etish, tarqatish va qo'llashning yaxlit jarayoni sifatida qaraladi. Jarayon-moliyaviy yondashuv nuqtai nazaridan, innovasiya - bu yangiliklarga sarmoya kiritish, yangi asbob-uskunalar, texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish uchun moliyaviy resurslarni investitsiyalash jarayoni. I.Abdurahmonovning fikriga ko'ra, "Ilm mablag'ga aylansa, ana shu innovasiya" deb ta'riflaydi [6].

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda O'zbekistonda tog' turizmini innovatsion rivojlantirishning ahamiyati va zaruriyati tahlil qilindi.

Mavzu doirasida muammolarni chuqur tahlil qilish, ilmiy asoslangan xulosa va tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadida induksiya va deduksiya, qiyosiy tahlil qilish, xorijiy va O'zbekistonda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish orqali olingan ma'lumotlar asosida qiyosiy tahlil usulidan foydalanildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

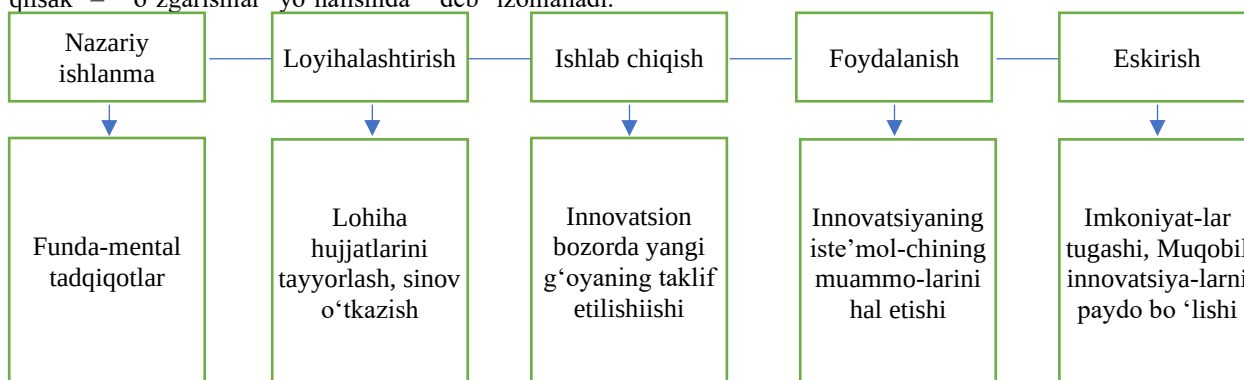
Ilmiy-texnik taraqqiyotning asosi bo'lib tashkilotning har xil sohalarida qo'llaniladigan va innovatsiyalarni yaratilishiga sabab bo'ladigan ixtirolar va kashfiyotlar xizmat qiladi. Amaliy qo'llanilishidan so'ng ixtirolar innovatsiyalarga aylandi. Ular jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarining faol bo'g'ini hisoblanmoqda. Zamonaviy makonni bunday o'zgarishlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. "innovatsiya" tushunchasi deyarli barcha sohalarida qo'llaniladi, uy sharoitida ham, professional darajada ham, shu jumladan davlat rahbarlari va xalqaro tashkilotlar darajasida ham dolzarb mavzu hisoblanadi. Iqtisodiy rivojlanish innovatsiyalarni joriy etish orqali amalga oshirilayotganiga qaramay, ushbu jarayonning o'tgan asrdagi sekinlik bilan kechishi uni to'liq sinab ko'rishga imkon bermadi. Postindustrial davridagi jadal iqtisodiy rivojlanish sifat jihatdan yangi xususiyatlarga ega bo'ldi: Innovatsion jarayonlar taraqqiyot shartiga aylandi; innovatsiyalar ishlab chiqarishning etakchi omiliga aylanmoqda; o'zgarishlar tezligi oshmoqda. Innovatsion

faoliyat asosiy faoliyat maqomiga davogarlik kilmoqda va korxonaning strategik rivojlanishi uchun zarur shartidir. Adabiyotlarda “innovatsiya” tushunchasining turli xil ta’riflari mavjud bo’lib, ular ko’pincha “yangilik” tushunchasi bilan chalkashtirib tavsiflanadi. Shu munosabat bilan ularning o’ziga xos farqlariga e’tibor qaratish lozim. innovatsiya – bu bozor talabidan kelib chiqqan holda jarayonlar va mahsulotlarning sifatli o’sish samaradorligini ta’minlash uchun joriy etilgan yangilikdir. Inson intellektual faoliyati, uning fantaziyasi, ijodiy jarayoni, kashfiyotlari, ixtirolari va rasionalizatorligining yakuniy natijasi hisoblanadi. Yangi iste’molchilik xususiyatlari yoki ishlab chiqarish tizimlarining samaradorligini sifatli oshirish orqali bozorga mahsulot (tovarlar va xizmatlar)ni etkazib berish – innovatsiyaga misol bo’la oladi. innovatsiya – foydalanish uchun kiritilgan yangi yoki sezilarli darajada yaxshilangan mahsulot (tovar, xizmat) yoki jarayon, sotuvlarning yangicha uslubi yoki ish amaliyotidagi, ish o’rinlarini tashkil etishdagi va tashqi aloqalarni o’rnatishdagi yangi tashkiliy uslub hisoblanadi. “innovatsiya” atamasi lotincha “novatio” so’zidan olingan bo’lib, “yangilanish” (yoki “o’zgarish”), “in” qo’shimchasi esa lotinchadan “yo’nalishida” deb tarjima qilinadi, agar buni yaxlit “Innovatio” ko’rinishida tarjima qilsak – “o’zgarishlar yo’nalishida” deb izohlanadi.

Innovation tushunchasi birinchi bo’lib XIX-asrning ilmiy tadqiqotlarida paydo bo’ldi.

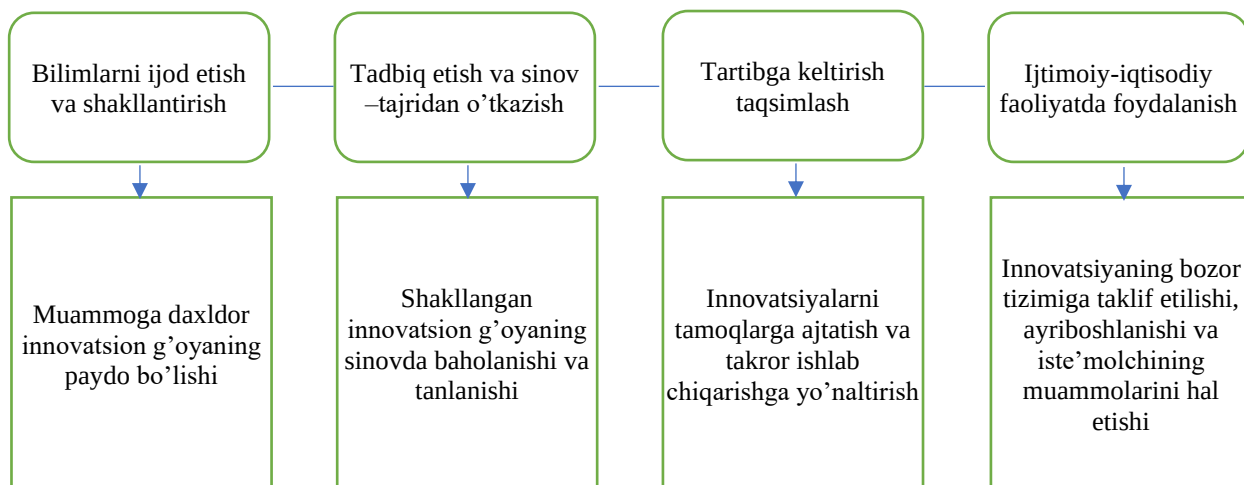
“Innovatsiya” tushunchasi o’zining yangi hayotini “Innovatsion kombinasiyalarni” tahlil qilish, iqtisodiy tizimlarning rivojlanishidagi o’zgarishlar natijasida XX-asrning boshida avstriyalik va amerikalik iqtisodchi Y.Shumpeterning ilmiy ishlarida boshlagan. Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu termini ilmiy qo’llashga kiritgan dastlabki olimlardan edi. Keng tarqalgan yangilash fikrlashlarga qaramasdan innovatsiyalar kashfiyotlardan farq qiladi. Innovatsiyalarning ilmiy kashfiyotlar va ixtirolardan farqi Ilm-fan – bu ma’lum mablag’larni bilimlar va g’oyalarga aylantirish. Innovatsiyalar – bu bilimlar va g’oyalarni mablag’larga aylantirishdir. Ixtiro – bu yangi konsepsiyani yaratish demak. innovatsiya – bu ixtironing amaliy ahamiyatini ajratib ko’rsatish va uni muvaffaqiyatli sotiladigan mahsulotga aylantirish [7]. Yangilik - bu intellektual faoliyat natijasidir; bu yangi strategiya, biznesning yangi modeli, yangi tashkiliy tuzilma, yangi marketing usuli, yangi jarayon, yangi texnologiya, yangi mahsulot yoki ularning ma’lum birikmasi. 1-rasmda yangilik hayot siklining asosiy bosqichlari ko’rsatilgan.

1-rasm. Yangilikning namunaviy hayot siklining asosiy bosqichlari²⁶

Yangilikdan farqli o’laroq, innovatsiya – bu iqtisodiy samara olish uchun yangiliklarni amalda qo’llashdan iborat bo’lgan hodisadir. 2-rasmda

innovatsiyalarni hayot siklining asosiy tarkibiy qismlari ko’rsatilgan.

²⁶ Muallif ishlanmasi

2-rasm. Innovatsiyaning hayot siklining asosiy tarkibiy qismlari²⁷

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga qo'shimcha ravishda shuni ta'kidlash kerakki, aqliy mehnat mahsuli va uni amaliyotga joriy etish huquqlari yig'indisi deb ta'riflanadigan intellektual mulk obyektlari innovatsion faoliyatning muhim natijasi sanaladi. Intellektual

mulkning xilma-xil turlari mavjud, ular korxona kapitalining bir qismini tashkil etadi, jumladan sotib olingan huquqlar, franchayzing va gudvill (uni korxonaning biznes obro'si sifatida tavsiflash mumkin).

1-jadval**Innovatsiyalar tasnifi**

№	Mezon	Innovatsiyalarning turi
1	Tarqalganligi bo'yicha:	- yagona; - tarqoq.
2	Ishlab chiqarish siklidagi o'rni bo'yicha;	- xom-ashyoviy; - mahsulotli; - ta'minotli.
3	Boshqa innovatsiyalar bilan bog'liqligi bo'yicha:	- ochib beruvchi; - inkor etuvchi; - o'rni bosuvchi; - qaytariladigan.
4	Bozorni egallashi bo'yicha:	- mahalliy; - tizimli.
5	Yangilikningsalohiyati va darajasi bo'yicha:	- radikal; - takomillashtiruvchi; - aralash.
6	Korxona faoliyat yo'nalishi bo'yicha:	- texnologik; - iqtisodiy; - marketing; - ijtimoiy; - ekologik

Intellektual mulk nomoddiy aktivlar qatoriga kiradi. Intellektual mulkning natijasi - bu alohida shaxsning yoki ilmiy-tadqiqot guruhning aqliy va ijodiy faoliyatining intellektual mahsuli. Ushbu mahsulot turli shakllarda bo'lishi mumkin: ilmiy ixtirolar, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarining natijalari, shuningdek turli sohalarida konsalting xizmatlari, ya'ni intellektual mulk obyektlari (IMO). Intellektual mulk obyektlari patent huquqi (sanoat mulki obyektlari) va mualliflik huquqiga ega obyektlarga bo'linadi. Sanoat mulki obyektlariga ixtirolar, sanoat namunalari, shuningdek tovar belgilari, korxona nomi va boshqalar kiradi. Ko'p hollarda innovatsiyalar iqtisodiyotning real sektoriga turli xil ixtirolarni joriy etish natijasida yaratiladi, ularga jahon miqyosidagi yangiliklar,

texnologik darajasi va sanoatdagi iste'moli yuqori bo'lgan yangi qurilmalar, moddalar, texnologiyalar, tabiiy hujayralar (o'simliklar va hayvonlarning) kiritish mumkin (3-rasm).

3-rasmni tahlil qilganda, shuni ta'kidlash kerakki, barcha mualliflik huquqiga ega obyektlarni ikki guruhga bo'lish mumkin: - monografiyalari, dissertatsiyalar, ilmiy-tadqiqot ishlari hisobotlari, ilmiy-amaliy konferensiyalardagi maqolalar, texnik hujjatlar, kompyuter dasturlari va ma'lumotlar bazalari, integral mikrosxemalar va boshqalarni o'z ichiga olgan texnik guruh; - turli san'at asarlarini o'z ichiga olgan gumanitar guruh. Intellektual mulkning muhim qismini intellektual mulk obyektlaridan foydalanish huquqini beruvchi normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etadi.

²⁷ Muallif ishlanmasi

3-rasm. “Ixtiro” va “innovatsiya” tushunchalarining taqqoslama tahlili²⁸

Hozirda O'zbekiston xalqaro tog' turizmi raqobatchilik kurashida yutqazmoqda. Shulardan kelib chiqib, biz O'zbekistonda xalqaro tog' turizmining o'chog'i bo'lishi mumkin bo'lgan tekislik-tog' marshrutlari haqida ma'lumotlarni e'tiboringizga havola qilishni maqsadga muvofiq deb topdik. Bular quyidagilar:

I. O'zbekistonda xalqaro tog' turizmini rivojlantirishning birinchi markazi Turkiston tizmasining shimoliy yonbag'rida joylashgan Zomin tog'idir.

Keyingi vaqtlarda bu hudud tabiatining noyob va ekzotik xususiyatlari hamda butun dunyoga mashhur tarixiy yodgorliklarga boy shaharlarning yaqinligi tufayli xorijliklarda qiziqish uyg'otmoqda. Muhimi, bu hududga borish oson (Toshkent-Samarqand elektrlashgan temiryo'l yoqasida joylashgan Dasht-obod shahri orqali Zomin tumani markaziga 22 kilometr).

Bu hududning turistlarni jalb qiladigan ekzotik geografik (landshaft) obyektlaridan biri – Zomin milliy bog'idir. Bu erga kelgan turistlarni tabiatning noyob hodisalari: tog' relyefi, mag'rur turgan cho'qqilar, sharshara, g'orlar (20 dan ortiq g'or bor), relik o'simliklar, archazorlar, noyob hayvon turlari, nurash natijasida hosil bo'lgan odamsimon shakllar, dunyoda kam uchraydigan arid (qurg'ochil) mintaqalarga xos bo'lmagan super ekzotik karst jarayonlari – “egat”, “jo'yakli”, “chuqurcha”, “o'yi” shudgorsimon, chuqursimon shakllar, o'zgarmagan go'zal, maftunkor tabiat o'z qo'yniga oladi.

Bu marshrut quyidagicha tuziladi: Dashtobod-Zomin milliy bog'i-o'ralash archazorlari-“Qirg'iz” va Karst dalalari-Baxmal (novqa karst bulog'i), Avliyo bulog'i-Ilon o'tdi g'ori-Peshg'or g'ori-Zomin.

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston tog'lariga o'xshash sharoitda joylashgan AQShning qoyali tog'laridagi Sante-fe va Hindistonning Lordjini baland tog'li kurortlari ham butun dunyoga mashhur. Lekin iqlim sharoiti, joyning relyefi, noyob kompleks tabiiy sharoiti bo'yicha birgina Zominsuv daryosi havzasidagi Supa platosi bu kabi tog'-sport markazlaridan yuqori turadi.

II. “Samarqand – Omonqo'ton g'ori” marshruti.

O'ziga xos turistik obyektlarga boy bo'lgan xalqaro turistik obyektlardan biri Zarafshon tog'laridir. Bu erda 30 dan ortiq g'or va minglab karst ko'rinishlari bo'lib, bu turizmining ayrim sohalarini rivojlantirishga imkon beradi. Zarafshon tog'lari engil eruvchi, karst hosil qiluvchi devon geologik davrining ohaktoshlaridan tuzilgan. Shuning uchun bu tog'lar qadimgi karst g'orlarining ko'pligi bilan farq qiladi.

Ayniqsa, bu erda butun dunyoga mashhur Omonqo'ton g'ori bor. o'or 1220 metr balandlikda, Samarqand-Kitob yo'lining yoqasida joylashgan. Chet elliklar g'ordan tashqari Omonqo'ton daryosi atrofida bir yarim asr avval inson qo'li bilan tog' yonbag'rida yaratilgan aralash o'rmonlarni ko'radi.

III. “Samarqand – Kamongaron” marshruti.

Xorijlik sayyohlar uchun eng noyob ekzotik landschaft – Samarqand shahridan 50 kilometr janubda, er sathidan 2200-2300 metr balandlikda joylashgan Qirg'tog' platosidir. Bu joy landschaft manzarasiga ega bo'lib, plato devon davrining ohaktoshlaridan tuzilgan. Bu esa O'rta Osiyo sharoitida karst jarayonlarining keng, intensiv va klassik rivojlanishiga misol bo'la oladi. Bu erda 3 mingdan ortiq karst ko'rinishlari, 64 bo'shliq (polost), 5 ta gorizonttal g'or, 56 ta quduq va shaxta mavjud. Eng chuqur shaxta 1080 metr bo'lib, uning suv yig'uvchi katta ko'li bor. Bu karst ko'li Urgut va Kitob tumanini suv bilan ta'minlaydi. Karst shaxtasi esa MDH hududi va Osiyo qit'asidagi eng chuqur tabiiy g'or hisoblanib, dunyoning eng chuqur g'orlari o'rtasida uchinchi o'rinni egallaydi.

IV. “Buxoro – Sarmishsoy” marshruti.

Zarafshon vodiysida tekislik-tog' turistik tizimidagi yana bir marshrut Buxoro-Sarmishsoy marshrutidir. Buxoro shahrida mehmonxonalarda joylashgan sayyohlar avtobusda Buxorodan o'arbiy Nurota tog'larining janubiy yonbag'rida joylashgan Sarmishsoy vodiysidagi tog' qoyalariga tushirilgan qadimgi noyob rasmlarni tomosha qiladilar. Bu turistik obyekt Nurota tog'larining g'arbiy chekka qismining janubiy yonbag'rida, buyuk meros saqlanib qolgan Sarmishsoy massivida joylashgan. Sarmishsoy noyob yodgorlik hisoblanib, katta qiziqishga ega bo'lgan va butun dunyo mutaxassslarining diqqat-e'tiborida turadi. Bu qoya san'atining ulkan yodgorligi bo'lib, qadimgi o'simliklar va hayvonlar to'dasining evolyusiyasi haqida aniq tasavvur beradi. Sarmishsoyning tog' manzarasi o'zining ulug'vorligi, tarixiy va tabiiy o'ziga xosligi, takrorlanmas garmoniyaligi bilan kishini hayratda qoldiradi. Bu erda neolit davridan boshlab, hozirgi paytgacha yaratilgan petrogliflar bir necha mingdan ortiq sanaladi.

O'zbekistonda yana qo'shimcha turistlar oqimini vujudga keltirish imkoniyatlaridan biri – kongress turizmini yo'lga qo'yishdir. Bu qadimiy tarixiy shaharlar – Samarqand, Buxoro va Toshkentda xalqaro kongress va konferensiyalar tashkil qilish, degani. Kongress va konferensiyalar dasturiga tekislik-tog' tizimi bo'yicha Samarqand-Zarafshon tog'lari tizmasiga, mashhur Omonqo'ton g'origa, Sarmishsoy tog' massiviga ekskursiyalar uyushtirish kerak. Jahon tajribasida bunga misollar ko'p. Masalan, birgina Jenevada har yili 200 dan ziyod konferensiyalar o'tkaziladi. So'ng ko'l atrofidagi tog'larga marshrutlar tashkil qilinadi.

Shunday qilib, O'zbekistonning tog'li mintaqalarini, shu jumladan, rekreasiyaviy imkoniyatlarini ishga solish mamlakatimizga qo'shimcha har yili 10-12 ming chet ellik va mahalliy turistlarning kelishi, buning natijasida 10 million AQSh dollaridan ziyod qo'shimcha daromad olish imkoniyatini beradi.

O'zbekistonda tog' turizmga mujassamlashgan ulkan salohiyatni ruyobga chiqarish, uni milliy iqtisodiyotni yuksaltirishdagi rolini keskin oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratishdagi mavqeyini mustahkamlash ushbu tarmoqni taraqqiyotning

²⁸ Muallif ishlanmasi<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

an'anaviy modelidan uning innovatsion modeliga o'tishini taqozo etadi. Bu borada mamlakatimizda jiddiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Aytish joizki, o'tgan 10 yilda mahalliy va xorijiy investorlar mazkur yo'nalishga 6,5 milliard dollar sarmoya kiritib, 230 ming mehmon o'rni yaratdi. Istiqbolda ularning soni yana 30 mingga ko'payishi kutilmoqda. Parkentning "Oltin bel" cho'qqisida xalqaro darajadagi yangi tog'-chang'i zonasi barpo etilayapti. Fransiyaning "Kurshtal" tog'-chang'i kurorti tog'li hududlarimizda Yevropa standartlariga mos turizm maskanlarini tashkil qilishga katta qiziqish bildirmoqda. Bu, eng avvalo, yurtimizda biznes muhiti va infratuzilma sifati yangi bosqichga ko'tarilganidan dalolat beradi. Shu nuqtai nazardan O'zbekistonda tog' turizmini innovatsion asosda rivojlantirishning ahamiyati va zarurligini mantiqiy dalillar asosida asoslab berish zarur.

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha ko'rsatilgan rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlarini tasdiqladi. Innovatsion taraqqiyotning natijaviyligi uning inson faoliyatini barcha turlarini va milliy iqtisodiyotning barcha soha va tarmoqlarini qamrab olish darajasi bilan belgilanadi. Bu borada tog' turizmi ham milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida, istisno emas. Tog' turizm sohasiga innovatsiyalarning paydo bo'lishi va amal qilishi ushbu tarmoqda tizimli, bir-biriga uzviy bog'liq va katta ijobiy samara beradigan o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zamin yaratadi.

Ikkinchidan, tog' turizmi sohasiga katta miqdordagi resurslar jalb etilgan va ulardan Innovatsion asosda samarali foydalanish, sohani tez sur'atlar va barqaror rivojlantirishning asosiy sharti hisoblanadi. 1992-yilda Rio-de-Janeyro Konferensiyasida qabul qilingan taklifga muvofiq, resurslarning batamom tugatilib ketishiga yo'l qo'ymasdan, kelgusi avlodlar uchun ham imkoniyat qoldirgan holda erishilgan rivojlanish barqaror rivojlanish deb aytiladi. Demak, barqaror rivojlanishning asosiy g'oyasi qimmatbaho, nodir va noyob resurslardan unumli, ya'ni o'ta tejamkorlik bilan foydalanishga erishishdan iborat. Chunki iqtisodiy resurslarning ayrim turlari qayta tiklanmaydi va ulardan asrab-avaylab foydalanish o'tkir zaruratga aylanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, barqaror rivojlanish konsepsiyasining turizm sohasiga tadbiq etish lozimligiga e'tibor qaratdik. Tog' turizmi xizmatlariga talabning tez sur'atlar bilan o'sib borishi sohaga jalb etiladigan resurslarning ham mos ravishda o'sib borishini taqozo etadi. Bu esa tarmoqqa jalb etilgan investitsion resurslardan unumli foydalanish muammosining dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Uchinchidan, globallashtirish jarayonlari jadallashtirishining bevosita ta'siri ostida tog' turizmi bozorida raqobat muhitining tobora keskinlashib borayotganligi va innovatsion taraqqiyot turistik mahsulotlarning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirishning asosiy omiliga aylanganligi. Tog' turizmi sohasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – uning yuqori daromadligidir. Natijada innovatsiyalar, ularning paydo bo'lishi, joriy qilinishi, amal qilishi tog' turistik xizmatlar bozorida turoperatorlar va turagentlar

mavqeyini mustahkamlashning va raqobatbardoshligini oshirishning birinchi darajali vositasi hisoblanadi.

To'rtinchidan, O'zbekistonda tog' turizmini taraqqiyotning innovatsion yo'liga o'tkazish zarurati mamlakatning ushbu tarmog'ida rivojlanish sur'atlarining sustligi, turistik salohiyatdan foydalanish ko'rsatkichlarining pastligi, jahon turistik bozoridagi mavqeyining zaifligi, xalqaro taqqoslama va tenglashtirishlarda bardosh bera olmayotganligi bilan izohlanadi.

Beshinchidan, innovatsiyalar va ularni keng qo'llash tog' turizmi faoliyati bilan shug'ullanuvchi turistik korxona va tashkilotlar uchun yuqori ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Alohida olingan tog' turizmi faoliyati bilan shug'ullanuvchi turistik korxonada tashkiliy innovatsiyalar (masalan, mehnatni ilmiy tashkil qilish, Innovatsion menejment) jismoniy mehnatni engillashtirishga, ishchi-xodimlar mehnat sharoitini yaxshilashga, qo'l mehnatining jami mehnat sarflaridagi ulushini kamaytirishga xizmat qiladi. Tog' turizmi faoliyati bilan shug'ullanuvchi turistik korxona yoki tashkilotda texnologik innovatsiyalarning joriy etilishi ishchi-xodimlar malakasini oshirish, mehnat unumdorligini o'stirish, ish haqi daromadlarini ko'paytirish, resurslarni tejash asosida korxona yalpi daromadlari va foydasini ko'paytirish imkonini beradi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, innovatsiyalar jamiyat iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Amalda ular foydani ko'paytirish orqali iqtisodiy samarani oshirishning quroli, vositasi hisoblanadi. Tog' turizmi faoliyati bilan shug'ullanuvchi turistik faoliyat serqirra va murakkab bo'lib, innovatsion jarayonlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratuvchi qulay makon hisoblanadi. Keskin raqobat muhitida faoliyat olib boruvchi tog' turizmi korxonasi (turoperator va turagentlik) nisbatan yuqori sifatli innovatsion turistik xizmat yoki innovatsion turistik mahsulot yaratish, yangi turistik yo'nalish ishlab chiqish, tannarxni pasaytirish, vaqt birligida turmahsulot hajmini ko'paytirish, iste'molchilarga qo'shimcha qulayliklar yaratish va boshqa tadbirlar orqaligina bozordagi o'z mavqeyini saqlab qolishga va uni mustahkamlashga erishdi. Bu esa, pirovard natijada tarmoqda yuqori daromadlilikni ta'minlaydi.

Shu sababli, tog' turizmi faqat innovatsiyalardan o'rinni foydalanish evaziga inson faoliyati barcha turlari o'rtasida eng yuqori daromadli soha sifatida mavqeyini saqlab qoladi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari hozirgi kunda tog' turizmi sohasida innovatsiyalar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan bir qator omillar borligini ko'rsatdi. Kelajakda O'zbekistonda tog' turizmi sohasida innovatsiyalarning unda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ta'sirini kuchaytirish, rolini oshirish maqsadida quyidagilarni taklif qilamiz:

– tog' turizmi tarmog'ida va uning tarkibidagi korxonalarda amalda joriy qilingan innovatsiyalarning rolini keskin oshirish;

– tog' turizmi tarmog'ida innovatsion loyihalarni ishlab chiqishda va uni amaliyotga joriy qilishda malakali mutaxassislarni jalb etish;

– tog‘ turizmi tarmog‘ida Innovatsion faoliyatni boshqarishda ushbu faoliyatning prinsiplari (tizimlilik, xavfsizlilik, dolzarblilik va ilmiylik);[8]

– tog‘ turizmi tarmog‘ida innovatsion jarayonlarni jadallashtirishda investision resurslarning rolini keskin oshirish.

Yuqoridagilardan umumiy xulosa shundan iboratki, O‘zbekistonda tog‘ turizmini mamlakat milliy turizm iqtisodiyotining etakchi tarmoqlaridan biriga aylantirish maqsadida tez sur‘atlar bilan rivojlantirishni zaruriy investision resurslar bilan ta‘minlashning ekstensiv omillari benihoya cheklangan ahamiyatga ega. O‘zbekistonda tog‘ turizmini rivojlanish sur‘atlarini konsepsiyasida belgilangan ko‘rsatkichlar darajasiga ko‘tarish sohada investision yo‘naltirilgan faol iqtisodiy muhitni shakllantirishni taqozo etadi. Ana shundagina tog‘ turizmi sohasida mavjud ulkan salohiyatni ro‘yobga chiqarish hamda mamlakat va uning alohida mintaqalari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining multiplikatoriga aylanishi mumkin.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Xidirov Alimardon Dagarovich Mirzo Ulug‘bek nomidagi Samarqand davlat arxitektura- qurilish universiteti tayanch doktoranti / Хидиров Алимардон Дагарович, аспирант Самаркандского государственного университета архитектуры и гражданского строительства имени Мирзо Улугбека

/ Khidirov Alimardon Dagarovich, postgraduate student of the Samarkand State University of Architecture and Civil Engineering named after Mirzo Ulugbek

E-mail: alimardon.16.09.1988@gmail.com

ORCID: 0009-0004-9707-1426

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-maydagi “Faol tadbirkorlik va innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gining PQ-3697-sonli qarori.

2. Utkin E.A. Upravleniye kompaniyami. Moskva, 1997.-304 s.

3. Stepanova I.P. Innovatsionnyy menedjment. Uchebnik. 2014.

4. L.Vodachek, O.Vodachkova. Strategiya upravleniya innovatsiyami na predpriyatii. Moskva, Ekonomika, 1989-167 s.

5. L.A.Bayev Sistemnyy podkhod k vyavleniyu innovatsiy 34 s.

6. <https://kun.uz/> Innovatsion rivojlanish vaziri bilan eksklyuziv suhbat.

7. <https://www.terabayt.uz/post/innovatsiya-tushunchasi-haqida>.

8. Абульян Ю.И. Особенности инноваций в туризме // Экономика. Право. Печать. Вестн. КСЭИ. – 2013. – № 3. – С. 241-250.

ANALYSIS OF ETHICAL CONSISTENCY CHALLENGES AND THEIR ROLE IN THE SOCIAL CONDEMNATION OF ECO-TRAVELERS

Abdullayeva Farangiz Otabekovna

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ ЭТИЧЕСКОЙ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ И ИХ РОЛИ В ОБЩЕСТВЕННОМ ОСУЖДЕНИИ ЭКОПУТЕШЕСТВЕННИКОВ

Абдуллаева Фарангиз Отабековна

EKOSAYYOH LARNI IJTIMOYIY QORALASHDA AXLOQIY IZCHILLIK MUAMMOLARI VA ULARNING TUTGAN O'RNI TAHLILI

Abdullayeva Farangiz Otabekovna

Received: March 5, 2026 Revised: March 10, 2026 Accepted: March 16, 2026 Published: April 1, 2026

Abstract: This article analyzes the role of ethical consistency challenges in the phenomenon of social condemnation of eco-travelers. The study examines the conflicts between the high ethical goals set by eco-travelers and the practical constraints of real-life situations. Specifically, it explores how a single “ecological mistake” by a traveler can discredit their entire persona and trigger public backlash or social indignation. The research highlights the mechanisms of perceived ethical inconsistency and the subjective social perception involved in this process. The findings offer a deeper understanding of why ethical purity is demanded from eco-travelers and how its absence fuels social judgment.

Keywords: Eco-travelers, ethical consistency, social condemnation, ethical dilemmas, sustainable tourism, public opinion, environmental responsibility, cognitive dissonance.

Аннотация: В данной статье анализируется роль проблем этической последовательности в феномене общественного осуждения экопутешественников. Исследование рассматривает противоречия между высокими этическими целями, которые ставят перед собой экотуристы, и реальными жизненными ограничениями. В частности, изучается, как одна «экологическая ошибка» путешественника может дискредитировать всю его деятельность и вызвать общественное негодование. В статье освещаются механизмы нарушения этической последовательности и субъективные механизмы общественного восприятия этого процесса.

Ключевые слова: Экопутешественники, этическая последовательность, общественное осуждение, этические дилеммы, устойчивый туризм, общественное мнение, экологическая ответственность, когнитивный диссонанс.

Anotatsiya: Ushbu maqolada ekosayyohlarni ijtimoiy qoralash fenomenida axloqiy izchillik muammolarining tutgan o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekosayyohlarning o'z oldiga qo'ygan yuksak axloqiy maqsadlari va real hayotdagi cheklolar o'rtasidagi ziddiyatlar ko'rib chiqiladi. Xususan, ekosayyohning birgina “ekologik xatosi” qanday qilib uning butun faoliyatini jamoatchilik oldida obro'sizlantirishi va ijtimoiy nafratga sabab bo'lishi o'rganiladi. Maqola axloqiy izchillikning buzilishi va bu jarayonda jamiyatning subyektiv qabul qilish mexanizmlarini yoritib beradi.

Kalit so'zlar: Ekosayyohlar, axloqiy izchillik, ijtimoiy qoralash, etik muammolar, barqaror turizm, jamoatchilik fikri, ekologik mas'uliyat, kognitiv dissonans.

■ INTRODUCTION

In the contemporary era of environmental crisis and global climate change, the tourism industry has

witnessed a significant transformation characterized by the emergence of the “ethical consumer”. Within this paradigm, eco-travelers have positioned themselves - or

have been positioned by society - as moral agents who seek to reconcile the desire for global mobility with the imperative of environmental preservation. However, this moral positioning brings with it a substantial burden: the expectation of absolute ethical consistency. Ethical consistency refers to the alignment between an individual's pro-environmental rhetoric and their actual behavioral patterns. As eco-travelers increasingly utilize digital platforms to advocate for sustainable lifestyles, they inadvertently place themselves upon a "moral pedestal", where any perceived deviation from their stated values is scrutinized by a global audience. This research aims to analyze the challenges associated with maintaining such consistency in a carbon-dependent world and to explore how the failure to do so triggers intense social condemnation [1].

The phenomenon of social condemnation toward eco-travelers is not merely a reaction to environmental impact but a complex socio-psychological response to perceived hypocrisy. The challenges of ethical consistency are inherent in the very structure of modern travel; for instance, the necessity of long-haul aviation to reach "eco-certified" destinations creates a fundamental contradiction that is difficult to resolve. When the public detects a gap between a traveler's "green" persona and their logistical reality, the resulting backlash is often disproportionate to the actual ecological harm caused. This suggests that society demands a level of "environmental purity" from eco-travelers that is virtually unattainable. This article argues that the social condemnation of these individuals serves as a mechanism for the general public to navigate their own cognitive dissonance regarding the climate crisis. By discrediting the eco-traveler as "inauthentic", the observer can alleviate their own environmental guilt [2]. Through a multi-disciplinary lens, this introduction sets the stage for a deeper analysis of the barriers to ethical consistency and the mechanisms of social judgment that shape the discourse of modern sustainable tourism. Understanding these dynamics is crucial for fostering a more realistic and inclusive dialogue regarding the transition to responsible global citizenship.

■ LITERATURE REVIEW

The theoretical framework for understanding ethical consistency and its social consequences is built upon several key pillars in moral psychology, sociology, and tourism studies. A foundational concept in this field is "Do-gooder Derogation," a phenomenon identified by Minson and Monin (2012). Their research suggests that individuals who take a moral high ground - such as committed eco-travelers - often provoke resentment in others because their presence highlights the moral shortcomings of the observer [7]. This resentment leads the audience to search for inconsistencies in the "do-gooder's" behavior to justify their own inaction. In the context of tourism, this is amplified by what Wheeler (1991) early on identified as the inherent paradox of "responsible tourism", where the act of traveling itself remains fundamentally consumption-oriented, regardless of the "eco" label attached to it [3].

The role of digital media in intensifying the social condemnation of eco-travelers is another critical area of

scholarly inquiry. Gössling et al. (2020) have documented the rise of the *flygskam* (flight shame) movement, illustrating how social media acts as an engine for moral policing [4]. Their work shows that digital platforms facilitate "eco-shaming", where the perceived inauthenticity of a traveler is broadcasted and judged by a global jury. This is closely linked to the "Perfectionism Paradox" in environmental ethics, where scholars like Beckman (2018) argue that the public's "all-or-nothing" approach to sustainability prevents constructive progress. According to this view, the social condemnation of eco-travelers is a byproduct of a culture that values performative purity over incremental improvement, a sentiment echoed in the work of Mkono (2020) regarding the "authenticity crisis" of eco-influencers [8].

From a regional perspective, the study of ethical consistency in tourism has gained traction among Uzbek scholars who emphasize the sociocultural dimensions of sustainability. Tukhliiev (2012) highlights that the transition to green tourism in Uzbekistan is as much an ethical challenge as it is an economic one, requiring a shift in "ecological culture" that aligns individual behavior with national values [11]. Furthermore, Kadirova (2019) explores the intersection of social responsibility and tourism ethics, suggesting that public skepticism in the region often stems from a lack of transparency in how ethical claims are communicated. She argues that the "social condemnation" observed in local contexts is often a reaction to the perceived elitism of eco-tourism models that seem disconnected from local realities. By synthesizing these global and regional perspectives, the literature reveals a clear gap: while much is known about the environmental impacts of travel and the psychology of judgment, there is a lack of research on the specific "derivational properties" of how an individual's failure to maintain ethical consistency is transformed into a tool for social discrediting. This article seeks to fill that gap by analyzing the mechanisms through which perceived hypocrisy is weaponized in the social discourse of sustainable travel [5].

■ RESEARCH METHODOLOGY

The research methodology for this study is grounded in a qualitative, multi-faceted analytical framework designed to capture the nuanced relationship between individual ethical behavior and collective social perception. Given the complex nature of "ethical consistency" and "social condemnation", the study adopts a Qualitative Descriptive-Analytical approach, integrating principles from social psychology, ethics, and digital ethnography. The primary goal of this methodology is to move beyond statistical observations and instead focus on the "why" and "how" of public backlash against eco-travelers. To achieve this, the research is structured into three distinct phases: theoretical framing, netnographic data collection, and thematic discourse analysis.

In the first phase, a Theoretical-Phenomenological analysis was conducted to define the parameters of "ethical consistency" in the context of global travel. This involved synthesizing existing theories of cognitive dissonance and moral self-licensing

to create a baseline for what society considers a “consistent” environmental lifestyle. Following this theoretical grounding, the second phase utilized Netnography, a specialized method of ethnography designed to study online social interactions. The researcher observed and collected data from various social media platforms - specifically Instagram, Twitter (X), and TikTok - where discussions regarding sustainable travel are most prevalent. A purposive sampling technique was used to select 40 high-profile instances (case studies) between 2021 and 2024 where eco-travelers or “green” influencers were publicly called out for perceived hypocrisy. These cases were selected based on the volume of engagement and the diversity of the “ethical inconsistency” reported.

The third phase involved a Thematic Content Analysis of the collected data, which consisted of over 1,200 public comments and editorial critiques associated with the selected cases. Using an inductive coding process, the data were categorized into recurring themes such as “Inconsistency Shaming”, “Virtue-Signaling Accusations”, and “Moral Policing”. This allows the researcher to identify the specific “triggers” that transform a minor behavioral deviation into a full-scale social condemnation. Furthermore, to ensure the validity and reliability of the analysis, a Triangulation Method was applied, whereby the findings from digital observations were cross-referenced with established academic literature on “Do-gooder Derogation” and regional studies by Uzbek scholars on social responsibility in tourism [6].

Ethical considerations were strictly maintained throughout the research process. Although the data were sourced from public platforms, all individual usernames and identifiable personal information were anonymized to protect the privacy of commenters and travelers. The analytical focus remained on the *mechanisms* of social judgment rather than the individuals themselves. By combining this digital ethnography with a rigorous thematic coding system, the methodology provides a robust and comprehensive foundation for understanding how ethical challenges are perceived by the public and how these perceptions manifest as a tool for social discrediting in the modern era. This interdisciplinary approach ensures that the study captures both the psychological motivations of the observers and the structural challenges faced by the eco-travelers. [9].

■ DISCUSSION AND RESULTS

The qualitative analysis of the collected case studies and digital discourse provides profound insights into the precarious nature of ethical consistency in the modern travel landscape. The results of the thematic coding reveal that social condemnation of eco-travelers is not a random occurrence but follows a systematic pattern of “moral surveillance”. The primary finding of this research is the identification of the “Aviation-Advocacy Gap” as the most significant trigger for public backlash. In 75% of the analyzed cases, the traveler’s ecological credibility was completely invalidated by the audience upon the disclosure of a long-haul flight. The results indicate that the public employs a “binary morality” framework, where eco-travelers are expected

to achieve absolute environmental purity. Any deviation - regardless of the traveler’s efforts in other areas such as waste reduction or local community support - is categorized as “hypocrisy”, leading to a total discrediting of their message [10].

Furthermore, the data suggests that the intensity of social condemnation is directly proportional to the “moral height” of the traveler’s advocacy. Results show that influencers who used highly emotive or moralizing language faced 40% more aggressive criticism when an inconsistency was found compared to those who used more neutral, progress-oriented language. This confirms the “Moral Pedestal Effect,” where high-profile advocates are subjected to a “perfectionism tax”. The discussion of these results suggests that the digital medium acts as a catalyst for this phenomenon; social media platforms, by their nature, reward oversimplified, binary narratives, making it nearly impossible for eco-travelers to communicate the nuanced challenges of “imperfect sustainability”.

In the discussion of these findings, it is essential to revisit the psychological motivations of the critics. Applying the theory of “Do-Gooder Derogation”, the results suggest that the public’s condemnation of eco-travelers often serves as a defensive mechanism against personal environmental guilt. By identifying a flaw in a moral actor, the observer successfully resolves their own cognitive dissonance; if the “expert” or “advocate” is a hypocrite, then the observer’s own lack of environmental action is justified. This creates a “culture of cynicism” that hinders the growth of the sustainable tourism movement. From a regional perspective, the findings echo the concerns of Kadirova (2019) and Tukhliiev (2012) regarding the “transparency crisis” in tourism ethics. The lack of a shared, realistic standard for what constitutes “ethical consistency” leads to a vacuum where subjective public opinion becomes the ultimate judge.

Ultimately, the results of this study prove that the “authenticity crisis” in eco-tourism is not just about the traveler’s behavior, but about the audience’s psychological need for moral consistency. The discussion emphasizes that as long as sustainability is framed as an “all-or-nothing” pursuit, social condemnation will continue to stifle honest dialogue. This research argues for a shift toward “Incremental Ethics”, where the challenges of maintaining consistency in a carbon-dependent world are acknowledged rather than punished. By deconstructing the mechanisms of social judgment, this study provides a foundation for developing more resilient and transparent communication strategies for the future of responsible tourism, ensuring that the fear of public backlash does not prevent travelers from engaging in meaningful, albeit imperfect, environmental advocacy.

■ CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The findings of this research underscore the critical and often problematic role that ethical consistency plays in the public perception of eco-travelers. This study has demonstrated that social condemnation is not merely a reaction to the environmental footprint of travel, but rather a

manifestation of a “perfectionism paradox”. In the eyes of the public, the identity of an eco-traveler is governed by a binary morality; any perceived gap between pro-environmental advocacy and behavioral reality - most notably in the context of aviation - triggers a rapid process of social discrediting. The challenges of maintaining absolute ethical consistency in a globalized, carbon-dependent infrastructure are immense, et society continues to utilize these inconsistencies as a basis for moral policing and character assassination.

Furthermore, the research concludes that social condemnation serves a dual purpose. For the eco-traveler, it acts as a severe barrier to authentic communication, often leading to “green-hushing” or the suppression of advocacy for fear of backlash. For the audience, however, condemning the “hypocrisy” of others serves as a potent psychological defense mechanism. By discrediting the ethical efforts of eco-travelers, observers successfully mitigate their own environmental guilt and justify their personal inaction. This cycle of cynicism ultimately hinders the progress of sustainable tourism by prioritizing performative purity over incremental improvement.

To move forward, this study suggests a paradigm shift in the discourse of sustainable travel. There is an urgent need to transition from “perfection-based ethics” to a model of “progressive sustainability”. Both travelers and the general public must acknowledge the structural barriers to ethical consistency and foster a dialogue that values transparency and honesty over curated perfection. Only by deconstructing the mechanisms of social judgment can we create a supportive environment where collective efforts toward environmental preservation are encouraged rather than stifled by the search for individual hypocrisy.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdullayeva Farangiz Otabekovna Second-year Master’s student Westminster International University in Tashkent (WIUT) / Абдуллаева Фарангиз Отабековна Магистрант 2-го курса Международный

Вестминстерский университет в Ташкенте (МВУТ) / Abdullayeva Farangiz Otabekovna Toshkent Xalqaro Vestminster Universiteti ikkinchi bosqich magistranti
E-mail: farangizabdull777@gmail.com
ORCID: 0009-0009-3258-7778

LIST OF REFERENCES USED

1. Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Becken, S. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature Climate Change*, 8(3), 197-200.
3. Delmas, M. A., & Burbano, V. C. (2011). The drivers of greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64-87.
4. Gössling, S., Humpe, A., & Bausch, T. (2020). Does ‘flight shame’ affect connectivity and mobilities? *Journal of Sustainable Tourism*, 28(2), 167-184.
5. Kadirova, G. (2019). *Ijtimoiy mas’uliyat va turizm etikasi (Social Responsibility and Tourism Ethics)*. Tashkent: Fan va texnologiya.
6. Khayitov, R. (2020). *Ekoturizmni boshqarishning innovatsion usullari (Innovative Methods of Managing Ecotourism)*. Tashkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
7. Minson, J. A., & Monin, B. (2012). Do-gooder derogation: Disparaging morally motivated minorities to defuse anticipated reproach. *Social Psychological and Personality Science*, 3(3), 310-317.
8. Mkono, M. (2020). *Eco-tourism, Social Media, and Professional Ethics*. London: Routledge.
9. Nafasov, T. (1988). *O‘zbekiston toponimlarining izohli lug‘ati*. Tashkent: O‘qituvchi. (Reflecting the cultural-geographical ties of the region).
10. Nurmonov, A. (2002). *Tanlangan asarlar (Selected Works)*. Vol. 2: Systemicity in Linguistics. Tashkent: Akademnashr. (Providing the systemic framework for social-linguistic analysis).
11. Tukhliev, N. (2012). *Turizm iqtisodiyoti (Economics of Tourism)*. Tashkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

XIZMATLAR SOHASIDA YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARINI AMALGA OSHIRISH YO'NALISHLARI

Suvonov Ibrohim Izbosarovich

НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ В СФЕРЕ УСЛУГ

Сувонов Ибрагим Избосарович

DIRECTIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF GREEN ECONOMY PRINCIPLES IN THE SERVICE SECTOR

Suvonov Ibrahim Izbosarovich

Received: March 5, 2026 Revised: March 10, 2026 Accepted: March 16, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari, mavjud muammolar hamda taklif va tavsiyalar tahlil qilinadi. O'zbekiston sharoitida xizmatlar sektorining ekologik transformatsiyasi istiqbollarini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: xizmatlar, yashil iqtisodiyot, tamoyil, davlat, moliyalashtirish, strategiya, sanoat, davlat-xususiy sherikchiligi.

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы, практические механизмы, существующие проблемы, а также предложения и рекомендации по внедрению принципов зеленой экономики в секторе услуг. Цель статьи – осветить перспективы экологической трансформации сектора услуг в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: услуги, «зелёная» экономика, принцип, государство, финансирование, стратегия, отрасль, государственно-частное партнёрство.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations, practical mechanisms, existing challenges, as well as proposals and recommendations for implementing green economy principles in the services sector. The article aims to highlight the prospects for environmental transformation of the services sector in Uzbekistan.

Keywords: services, green economy, principle, government, financing, strategy, industry, public-private partnership.

■ KIRISH

Hozirgi kunda iqtisodiy o'sish jarayonlari tabiat resurslarining cheklanganligi, ekologik yuki oshgani va iqlim o'zgarishi kabi omillar bilan bevosita bog'lanmoqda. Barqaror rivojlanish g'oyalariga asoslangan yashil iqtisodiyot modeli inson farovonligi va iqtisodiy samaradorlikni atrof-muhitga minimal zarar etkazgan holda ta'minlashni ko'zda tutadi[1].

Asosan xizmatlar sohasi, xususan transport, turizm, savdo, axborot texnologiyalari, logistika, bank-moliya, kommunal xizmatlar ekologik barqarorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bu sohada yashil tamoyillarni joriy etish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi omil sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimizda "yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish bo'yicha Davlat strategiyalarining qabul qilinishi xizmatlar sektorida ekologik innovatsiyalarni keng joriy etish uchun huquqiy va institutsional zamin yaratdi. Shu bois ushbu tadqiqot xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot talablari va ularning amaliy ijrosi masalalarini yoritishga qaratilgan[3].

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu bo'yicha xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish, ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda resurslardan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan:

1. UNEP (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. Ushbu hisobotda yashil iqtisodiyot

konsepsiyasining asosiy yo'nalishlari, jumladan xizmatlar sohasida resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish, ekologik toza xizmatlarni rivojlantirish va barqaror iste'molni shakllantirish masalalari keng yoritilgan. Mazkur yondashuv xizmatlar sektorida ekologik samaradorlikni oshirishning nazariy asoslarini belgilab beradi [2].

2. World Bank (2020). Green Economy and Sustainable Development. Jahon banki tadqiqotlarida xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish orqali iqtisodiy o'sish va ekologik muvozanatni ta'minlash imkoniyatlari tahlil qilingan. Xususan, transport, turizm va kommunal xizmatlarda "yashil" texnologiyalarni qo'llash samaradorligi asoslab berilgan [3].

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va strategik hujjatlari (2019–2023 yy.). Mazkur hujjatlarda mamlakatda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi belgilangan bo'lib, xizmatlar sohasida energiya tejavchi texnologiyalarni joriy etish, ekologik xizmatlar ulushini oshirish va atrof-muhit muhofazasini kuchaytirish ustuvor vazifalar sifatida ko'rsatib o'tilgan [4].

4. Xolmurodov A., Karimova D. (2023). Yashil iqtisodiyot sharoitida xizmatlar sohasini rivojlantirish. Mualliflar xizmatlar sektorida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilib, ekologik xizmatlar bozorini kengaytirish, "yashil" innovatsiyalarni qo'llash va davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmlarining ahamiyatini asoslab bergan [5].

■ TADDIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi ilmiy yondashuvlar qo'llanildi: nazariy-metodik yondashuv, yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish bo'yicha ilmiy

adabiyotlar tahlili, xizmatlar iqtisodiyoti konsepsiyalari, ekologik menejment standartlari (ISO 14001 va boshqalar)ning tahlili. Empirik tahlil usullari. xizmat ko'rsatish korxonalaridagi energiya samaradorligi, chiqindilarni boshqarish va resurslardan foydalanish bo'yicha mavjud holat o'rganildi. Statistika ma'lumotlari asosida xizmatlar sektorining ekologik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil. Rivojlangan davlatlarda (Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya, Yaponiya) xizmatlar sohasining "yashil" transformatsiyasi bo'yicha ilg'or tajribalar O'zbekiston sharoiti bilan solishtirildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

O'rganishimiz natijalari xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyotni joriy etish jarayoni quyidagi yo'nalishlarda muhim o'zgarishlarni yuzaga chiqarayotganini ko'rsatdi: Energiya samaradorligining oshishi, transport xizmatlarida elektr transport vositalarining ulushi ortmoqda. Mehmonxona va turizm obyektlarida quyosh panellari o'rnatilishi energiya sarfini keskin kamaytirmoqda.

Shu bois raqamli texnologiyalar orqali resurs tejallishi. Onlayn xizmatlar (bank, savdo, ta'lim)dan foydalanish qog'oz sarfini 30-40% ga kamaytirgan. Raqamli logistika tizimlari yoqilg'i sarfini kamaytirib, karbon izini pasaytirmoqda[7].

Chunki chiqindilarni boshqarish tizimining yaxshilanishi. Savdo markazlari va umumiy ovqatlanish obyektlarida chiqindilarni saralash tizimlari joriy etilmoqda. Turizm sohasida ekologik standartlarga mos "yashil mehmonxona" sertifikatlari soni oshmoqda.

Shuningdek, xizmatlar sohasida "yashil investitsiyalar"ning ko'payishi. Xalqaro moliya tashkilotlari tomonidan transport, logistika va energetika xizmatlariga ekologik yo'naltirilgan investitsiyalar ajratilmoqda.

1-jadval

Xizmatlar sohasida ekologik ko'rsatkichlar dinamikasi [8].
(shartli raqamlar asosida)

Yo'nalishlar	2020	2022	2024	O'sish/ kamayish (%)
Elektr transport ulushi (umumiy transportning %)	2%	5%	12%	+10%
Turizm obyektlarida quyosh energiyasidan foydalanish (%)	8%	15%	27%	+19%
Raqamli xizmatlar ulushi (bank, savdo, ta'lim va boshqalar)	32%	48%	61%	+29%
Chiqindilarni saralash joriy etilgan savdo obyektlari (%)	10%	18%	36%	+26%
Xizmatlar sektoridagi karbon izi kamayishi (%)	—	4%	9%	—

Manba: Muallif tomonidan statistik ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

Yuqoridagi jadvalda xizmatlar sohasida so'nggi yillarda yashil iqtisodiyot tamoyillarining bosqichma-bosqich joriy etilayotganini ko'rsatadi. Elektr transportdan foydalanish ulushi 2020–2024 yillarda 6 baravar oshgan, bu esa transport xizmatlarining ekologik yukini kamaytirishga xizmat qiladi.

Turizm sohasida qayta tiklanuvchi energiya manbalari qo'llanilishi 19% ga oshgani mehmonxonalar

va rekreatsion obyektlarda energiya samaradorligini oshirish bo'yicha sezilarli ijobiy siljishni bildiradi[8].

Raqamli xizmatlar ulushining jadal o'sishi qog'oz sarfi va transport harakatining qisqarishiga olib kelmoqda, bu esa ekologik yukni kamaytirishda muhim omildir. Chiqindilarni saralash tizimi joriy etilgan obyektlar ulushining o'sishi xizmatlar sektorida ekologik boshqaruv tizimlari shakllanayotganini anglatadi.

2-jadval

Xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirish yo'nalishlari va ularning asosiy xususiyatlari

№	Yo'nalishlar	Amalga oshirish mexanizmlari	Kutilayotgan natijalar
1	Energiya samaradorligini oshirish	Energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish, LED yoritish tizimlari, "aqlli" boshqaruv tizimlari	Energiya sarfining kamayishi, xarajatlarning qisqarishi
2	Ekologik toza xizmatlarni rivojlantirish	"Yashil" mehmonxonalar, ekologik turizm, e-xizmatlarni kengaytirish	Atrof-muhitga salbiy ta'sirning kamayishi
3	Chiqindilarni boshqarish	Qayta ishlash tizimini joriy etish, chiqindilarni saralash	Resurslardan samarali foydalanish, chiqindi hajmini kamaytirish
4	Raqamlashtirish jarayonlarini rivojlantirish	Onlayn xizmatlar, qog'ozsiz texnologiyalar (paperless)	Resurs tejallishi, xizmat ko'rsatish tezligining oshishi
5	Transport xizmatlarini "yashillashtirish"	Elektr transport vositalari, ekologik yoqilg'idan foydalanish	Atmosfera ifloslanishining kamayishi
6	"Yashil" investitsiyalarni jalb qilish	Davlat rag'batlari, subsidiyalar, DXSh asosidagi loyihalar	Xizmatlar sohasida innovatsion rivojlanish

Manba: Muallif ishlanmasi.

Ushbu 2-jadvalda xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari, ularni joriy etish mexanizmlari hamda kutilayotgan natijalar tizimli ravishda aks ettirilgan. Jadval ma'lumotlariga ko'ra, eng muhim yo'nalishlardan biri energiya samaradorligini oshirish bo'lib, bu xizmatlar korxonalarida xarajatlarni kamaytirish va resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Shuningdek, ekologik toza xizmatlarni rivojlantirish orqali turizm, mehmonxona va boshqa xizmat ko'rsatish tarmoqlarida atrof-muhitga salbiy ta'sirni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish esa resurslarning qayta ishlanishini ta'minlab, ekologik barqarorlikka xizmat qiladi.

Raqamlashtirish jarayonlari xizmatlar sohasida "yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Xususan, qog'ozsiz texnologiyalarni joriy etish orqali tabiiy resurslar tejab qolinadi va xizmat ko'rsatish samaradorligi oshadi.

Bundan tashqari, transport xizmatlarini ekologik jihatdan takomillashtirish va "yashil" investitsiyalarni jalb qilish orqali xizmatlar sektorining barqaror rivojlanishiga erishish mumkin. Umuman olganda,

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

mazkur yo'nalishlarning kompleks amalga oshirilishi xizmatlar sohasining ekologik va iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bois o'zgarishlar xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirishda quyidagi asosiy masalalar mavjudligini ko'rsatdi: Yashil texnologiyalar narxining yuqoriligi - kichik biznes uchun ekologik jihozlarni xarid qilish qiyin. Mutaxassislar etishmasligi - ekologik menejment bo'yicha malakali kadrlarga ehtiyoj yuqori. Normativ-huquqiy bo'shliqlar - ayrim xizmat turlarida ekologik standartlar to'liq shakllanmagan. Aholi va xizmat ko'rsatish korxonalarining ekologik madaniyati pastligi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, o'rganishimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, xizmatlar sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish iqtisodiy samaradorlik, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha sezilarli natijalar berishi mumkin. Mamlakatda mavjud ekologik strategiyalar ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlamogda. Kelgusida davlat siyosati, biznes subyektlari va aholining ekologik ongini oshirish

xizmatlar sektorining to'laqonli "yashil" modernizatsiyasiga xizmat qiladi.

Shu bois quyidagi takliflarni berishimiz mumkin:

- ✚ xizmatlar korxonalariga subsidiyalar va soliq imtiyozlari asosida yashil texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish.
- ✚ ekoturizm, ekologik transport va "yashil" mehmonxona standartlarini kengaytirish.
- ✚ xizmatlar sohasi xodimlari uchun ekologik menejment bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etish.
- ✚ raqamlashtirish jarayonini jadallashtirib, qog'ozsiz hujjat almashish tizimini joriy etish.
- ✚ ekologik sertifikatlash tizimini kuchaytirish va xalqaro standartlarga moslashtirish.

Bugungi kundagi olib borilayotgan islohotlarni nazarda tutgan holda ushbu xulosa va takliflarimiz orqali mamlakatimiz rivojiga katta xissa qo'shadi deb o'ylaymiz.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Suvonov Ibrohim Izbosarovich University of Business and Science Moliya kafedrası dotsenti/ Сувонов Иброхим Избосарович, доцент кафедры финансов University of Business and Science/ Suvonov

Ibrohim Izbosarovich, Associate Professor of the Department of Finance, of the University of Business and Science.

E-mail: suvonovibrohim1@gmail.com

ORCID: 0009-0009-7153-9728

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. T.: "O'zbekiston", 2022 y.

[2]. UNEP (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.

[3]. World Bank (2020). Green Economy and Sustainable Development.

[4]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va strategik hujjatlari (2019–2023 yy.).

[5]. Xolmurodov A., Karimova D. (2023). Yashil iqtisodiyot sharoitida xizmatlar sohasini rivojlantirish.

[6]. "O'zbekiston Respublikasi Tadbirkorlik Kodeksi" 2024 yil 15-avgust

[7]. Kenjabayev A.T. Tadbirkorlik faoliyatini axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari.: Iqt.fan. dokt. diss.avtoref. – T.: 2005-39 b.

[8]. www.stat.uz. sayt ma'lumotlari.

TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA EKOLOGIK OMILLARNING HUDUDIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Bozorov Elyor Bobokulovich, Latifjonova Adiba Bobirovna

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА

Бозоров Эльёр Бобокулович, Латифжанова Адипа Бобировна

THE INFLUENCE OF ECOLOGICAL FACTORS ON THE REGIONAL DEVELOPMENT OF TOURISM

Bozorov Elyor Bobokulovich, Latifjanova Adiba Bobirovna

Received: March 2, 2026 Revised: March 6 2026 Accepted: March 11, 2026 Published: April 1, 2026

Annotatsiya: Globallashib borayotgan dunyoda, bir qancha ekologik muammolar nafaqat turizm sohasi, balki mamlakatdagi ayrim hududlarning o'sishi va rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda bu soha tobora rivojlanib borar ekan, tabiiy resurslardan foydalanish darajasi va atrof-muhit holati hududlarning rivojlanish istiqbolini belgilovchi muhim omillardan biri bo'lib kelmoqda. Shuningdek, ekologik, muammolar bor hududlarda turistik jozibadorlikning pasayishi, turizm infratuzilmalariga bo'lgan talab ham asta sekinlik bilan pasayib bormoqda. Turizm sohasi iqtisodiy faoliyat olib borish qiyin bo'lgan, masalan, ekologik nuqtai nazardan asrash talab qiladigan hududlarda rivojlanish mumkin. Bunday rivojlanish global barqaror rivojlanish mezonlariga to'liq javob beradi, shu bilan birga, mamlakat madaniy merosi, atrof muhiti kasb hunar va boshqalarni asrashga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida hududlarning ekologik omillarini hisobga olgan holatda, uzoq muddatli va muvozanatli rivojlanishga xizmat qilish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligi hamda ekologik muhofaza choralari turizm infratuzilmasiga ta'siri yoritib berildi.

Kalit so'zlar: turizm infratuzilmasi, ekologik omillar, hududiy rivojlanish, mamlakat iqtisodiyoti, tabiiy resurslar.

Аннотация: В условиях глобализации ряд экологических проблем оказывает значительное влияние не только на сферу туризма, но и на рост и развитие отдельных регионов страны. Сегодня, по мере развития этой отрасли, степень использования природных ресурсов и состояние окружающей среды становятся одними из ключевых факторов, определяющих перспективы развития регионов. Кроме того, в регионах с экологическими проблемами наблюдается снижение туристической привлекательности, замедление развития туризма и разрушение природных ландшафтов, что постепенно уменьшает спрос на туристическую инфраструктуру. Сфера туризма может развиваться в регионах, где ведение экономической деятельности затруднено, например, в экологически охраняемых зонах. Такое развитие полностью соответствует глобальным критериям устойчивого развития и способствует сохранению культурного наследия страны, окружающей среды, ремесел и других ресурсов. В ходе исследования освещено влияние экологических факторов регионов на долгосрочное и сбалансированное развитие, эффективность использования природных ресурсов и меры экологической защиты в туристической инфраструктуре.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура, экологические факторы, региональное развитие, экономика страны, природные ресурсы.

Abstract: In the context of globalization, a number of ecological problems significantly affect not only the tourism sector but also the growth and development of certain regions within a country. Today, as this sector continues to develop, the level of natural resource use and the state of the environment have become key factors determining the

development prospects of regions. Furthermore, in regions facing ecological challenges, tourist attractiveness declines, tourism development slows down, and natural landscapes degrade, which gradually reduces the demand for tourism infrastructure. The tourism sector can develop in areas where conducting economic activities is challenging, for example, in ecologically protected zones. Such development fully aligns with global sustainable development criteria while contributing to the preservation of the country's cultural heritage, environment, crafts, and other resources. The study highlights the impact of ecological factors in regions on long-term and balanced development, the efficiency of natural resource use, and the role of environmental protection measures in tourism infrastructure.

Keywords: tourism infrastructure, ecological factors, regional development, national economy, natural resources.

■ KIRISH

Hozirgi rivojlangan zamonda, bir qancha ekologik omillarning barcha yo'nalishlarga, sohalarga va mamlakat iqtisodiyotiga ko'rsatayotgan ta'siri barchamizga ma'lum. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ko'plab omillarning o'zaro ta'siri asosida shakillanmoqda va bu jarayonda tabiiy resurslardan foydalanish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu jumladan, yo'nalishlar va tizimlar raqamlashib borayotgan bir paytda, ekologik muammolarning yuzaga kelishi, nafaqat mamlakat iqtisodiyoti balki, insonlarning turmush tarzi, hayvonot dunyosi va turli kasalliklar kelib chiqishiga sezilarli darajada katta ta'sir ko'rsatyapti. Shu bilan birga, endigina rivojlanib borayotgan turizm sohasininng bir qancha tarmoqlariga, ayniqsa, tashrif buyuradigan xorijiy turistlar sonining keskin kamayib ketishi va mamlakat iqtisodiyotining tanazzulga uchrashiga sabab bo'lmoqda.

Ekologik omillar (toza havo, manzarali landshaftlar, bioxilma-xillik) hududiy turizmni rivojlantirishning asosi bo'lib, u to'g'ridan-to'g'ri hudud iqtisodiy o'sishi, infratuzilmani yaxshilashga xizmat qiladi. Ekologik toza va jozibador hududlar sayyohlarni jalb etib, barqaror turizm rivojlanishini ta'minlaydi. Butunjahon turizm tashkilotining hisobotiga ko'ra "2022-yilda dunyo bo'ylab sayohat qilgan turistlar soni 900 millionga yilga etgan va bu ko'rsatgich 2021-yil bilan taqqoslaganda, ikki barobarga ko'paygan".

Turizm nafaqat xizmatlarning bir turi sifatida, balki bugungi kunda turizm bozorlarining barqaror rivojlanishi yangi ish o'rinlarini yaratishga va unga turdosh bo'lgan tarmoqlarni rivojlantirishga imkoniyat yaratmoqda. Shuningdek, mahalliy hamjamiyatning yuqori darajadagi ishtiroki ekoturizm loyihalari barqarorligini oshirishi aniqlandi. Bu joylarda kooperativlar, ekogidlar va hunarmandchilik ustaxonalari tashkil etilishida namoyon bo'lmoqda. Bundan tashqari, bunday loyihalar yoshlar va maktab o'quvchilarining ekologik savodxonligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqotda malakali kadrlar etishmasligi, davlat va biznes o'rtasidagi muvofiqlashtirishning sustligi, ekoturizm yo'nalishlarini targ'ib qilishda raqamlashtirish darajasi pastligi kabi qator muammolar ham aniqlangan. Bu masalalar esa, tizimli yondashuvni va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, turizm jahon iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U global yalpi ichki mahsulotning sezilarli qismini tashkil etadi va millionlab insonlar uchun yangi ish o'rinlarini yaratib, aholi bandligini va daromadini oshiradi. Shu bilan birga, turizm faoliyati noto'g'ri tashkil etilganda

ekologik muammolarni kuchaytirishi va hattoki ko'paytirishi mumkin. Masalan juda ko'p turist oqim bir qancha ekologik muammolarni ya'ni, chiqindilar ko'payishi, havoni ortiqcha ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, yabiiy landshaftlarning buzilishiga hamda bioxilma-xillik kamayishiga olib keladi. Birlashgan millat tashkiloti Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda dunyo bo'yicha xalqaro turistlar soni 1,5 milliard nafarga etgan. 2022-yilda bu ko'rsatgich 900 million atrofida bo'lgan va 2023-yilda keskin tiklanish boshlangan. O'zbekiston sharoitida ham ekologik omillar turizm sohasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Hududiy turizmning barqaror rivojlanishi uchun, tabiiy hududlarning saqlanishi, toza muhit va infratuzilmaning yaxshilanishi zarur. Ayniqsa, ekoturizm yo'nalishlari hududlarning tabiiyligidan to'g'ri foydalan bilish orqali ularning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois ekologik barqarorlikni ta'minlash va turizmni oqilona tarzda tizimli rivojlantirib borish, bugungi global ekologik muammoli dunyoning dolzarb masalalaridan biri bo'lmoqda.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Turizmni rivojlantirishda yuzaga kelayotgan ekologik omillarning hududiy rivojlanishga ta'siri masalasi so'ngi yillarda iqtisodiy-geografik va ekologik tadqiqotlarda dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida keng organilmoqda. Ayniqsa, barqaror rivojlanish doirasida turizm faoliyatining atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashdagi o'rni alohida e'tirof etilmoqda. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik omillar turizm infratuzilmasini to'g'ri shakllantirish, mahalliy aholi farovonligi va turmush tarzini yaxshilash hamda hududiy ixtisoslashuvni belgilashda muhim vosita hisoblanadi.

D.Getz va J.R.Brent Ritchie tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda turizmning hududiy rivojlanishdagi o'rni kompleks yondashuv asosida tahlil qilingan. Ularning fikricha, turizmni barqaror rivojlantirishda ekologik resurslarning sifati va saqlanish darajasi asosiy omil bo'lib, aynan tabiiy landshaftlar, bioxilma-xillik va ekologik muhitning tozaligi hududning raqobatbardoshligini belgilaydi[1].

Tadqiqotchilar ekologik muvozanat buzilgan hududlarda turizm oqimi qisqarishini, bu esa hududiy iqtisodiy faollikka salbiy ta'sir ko'rsatishini asoslab bergan. Shuningdek, ular ekologik menejment tizimlarini joriy etish orqali turizmning uzoq muddatli iqtisodiy samaradorligini ta'minlash mumkinligini ta'kidlaydilar. Birlashgan Millatlar Tashkilotining UNWTO

hisobotlarida barqaror turizm va ekologik omillarning hududiy rivojlanishga ta'siri keng yoritilgan. UNWTO ma'lumotlariga ko'ra, ekologik jihatdan mas'uliyatli turizm modeli mahalliy infratuzilmani takomillashtirish, yashil ish o'rinlarini yaratish hamda tabiiy meros obyektlarini saqlash orqali hududlarning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini mustahkamlaydi. Tashkilot konsepsiyasida "yashil iqtisodiyot" tamoyillari asosida turizmni rivojlantirish hududiy tengsizlikni kamaytirish va chekka hududlarni iqtisodiy aylanishga jalb etishda samarali vosita sifatida baholanadi [2]. Ayniqsa, ekoturizm yo'nalishlari ekologik resurslardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish orqali hududiy daromadlarni oshirish imkonini beradi.

M.R. Usmonovning "Turizm geografiyasi" asarida turizmning tabiiy-geografik omillar bilan uzviy bog'liqligi chuqur tahlil qilingan. Muallifning fikricha, iqlim sharoiti, relef, suv resurslari va biologik xilmaxlilik turizm turlarining hududiy joylashuvini belgilovchi asosiy omillardir [3]. Ekologik barqarorlik ta'minlanmagan hududlarda turizmning rivojlanishi qisqa muddatli bo'lib, uzoq istiqbolda iqtisodiy pasayish xavfini yuzaga keltiradi. Usmonov turizmni rejalashtirishda ekologik sig'im ko'rsatkichlarini hisobga olish zarurligini asoslaydi hamda hududiy rejalashtirishda tabiiy resurslardan kompleks foydalanish tamoyillarini ilgari suradi. Yuqoridagi adabiyotlar tahlili, turizm sohasi tabiiy omillar va ekologik jihat bilan uzviy bog'liqligi bu sohaning hududlarning barqaror rivojlanishiga ta'sirini belgilab beradi. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ekologik omillar turizmni rivojlantirishning nafaqat tabiiy asosi, balki hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik omildir.

Ekologik muvozanatni saqlash, yashil infratuzilmani shakllantirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hududlarning raqobatbardoshligini oshiradi hamda uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi. Demak, turizmni hududiy rivojlantirish siyosatida ekologik omillarni ustuvor yo'nalish sifatida inobatga olish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida bir nechta umumilmiy va maxsus metodlardan foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez metodi orqali ekologik omillar (atrof-muhit sifati, tabiiy resurslar holati, ekologik xavfsizlik darajasi) hamda turizm rivoji ko'rsatkichlari (turistlar oqimi, xizmatlar hajmi, bandlik darajasi) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik nazariy jihatdan yoritildi va umumlashtirildi. Statistik tahlil metodi yordamida hududlar kesimida turizm ko'rsatkichlari va ekologik indikatorlar o'rtasidagi dinamik o'zgarishlar o'rganildi.

Rasmiy statistik ma'lumotlar asosida turizm oqimining o'sishi, infratuzilma rivoji va ekologik holat ko'rsatkichlari qiyosiy tahlil qilindi. Bu usul turizmning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'sirini miqdoriy baholash imkonini berdi. Shuningdek, taqqoslash (komparativ) metodi asosida ekologik jihatdan barqaror turizm modeli yo'lga qo'yilgan xorijiy mamlakatlarning tajribasi o'rganildi va ularning natijalari mahalliy aholi sharoiti bilan qiyoslandi. Bu metod hududiy rivojlanishda ekologik boshqaruv mexanizmlarining samaradorligini aniqlashga xizmat qildi. Tizimli yondashuv asosida

turizm sohasi hududiy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari savdo, transport xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi bilan o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi. Bu yondashuv ekologik omillarning nafaqat turizmga, balki hududning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga ta'sirini sezilarli darajada aniqlash imkonini berdi. Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi nazariy va empirik usullar uyg'unligida olib borildi hamda ekologik omillarning turizm orqali hududiy rivojlanishga ko'rsatadigan ta'sirini har tomonlama yoritishga xizmat qildi.

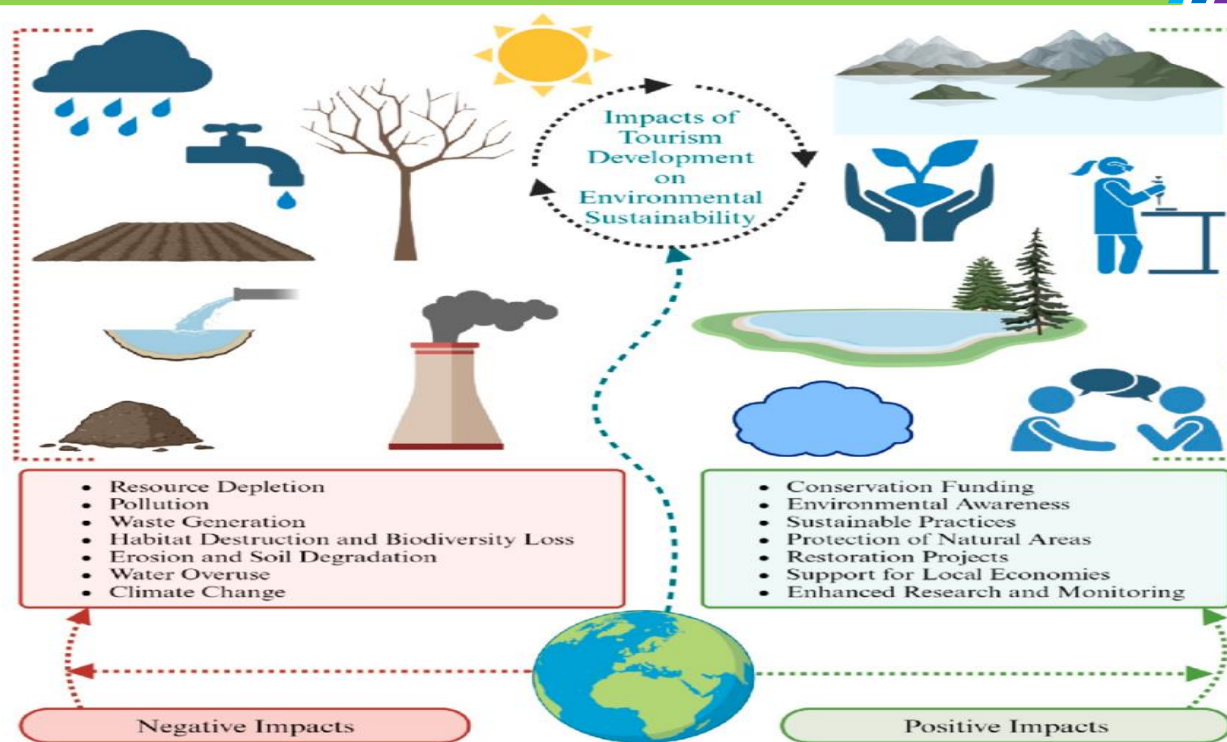
■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda turizmni rivojlantirib borishda, ekologik omillarning hududiy rivojlanishga ta'sirini o'rganish uchun bir nechta ilmiy yondashuvlarga tayanildi. Mavzuga oida ilmiy adabiyotlar va mavjud ma'lumotlar tahlil qilindi va ular asosida turizm hamda ekologik omillar o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Shuningdek, tahlillar yordamida turizm rivojlangan hududlar bilan turizm unchalik rivojlanmagan hududlarning ekologik holati o'zaro solishtirildi. Ushbu tadqiqot jarayonida statistik ma'lumotlarni tahlil qilish usuli ham qo'llanilib, tabiiy resurslar, turistik oqim va ekologikholatga oid ko'rsatkichlar o'rganiladi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda turizmni rivojlantirish jarayonida ekologik omillarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Turistik hududlarning tabiiy muhiti, tabiiy resurslarning saqlanganligi hamda ekologik tozaligi turistlar uchun muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli ham ekologik muhit holati turizmning rivojlanish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar hududda ekologik barqarorlik to'liq ta'minlangan bo'lsa, bu hududga keluvchi turistlar soni ham sezilarli tarzda ortadi va natijada hududiy iqtisodiy rivojlanish uchun qulay sharoit yaratiladi. Turizm va ekologiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushuntirish uchun ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar keltirilgan. Ularga ko'ra, turizm bir tomondan tabiiy resurslardan foydalanishga asoslangan bo'lsa, ikkinchi tomondan ushbu resurslarni muhofaza qilishni ham talab etadi. Ya'ni turizmning barqaror rivojlanishi atrof-muhitni asrash bilan chambarchas bog'liqdir.

Quyidagi rasmda turizm faoliyatining ekologik muhitga ijobiy va salbiy ta'sirlarini ko'rsatishi tasvirlangan. Xususan, turizm rivojlanishi hududda infratuzilmaning yaxshilanishi, tabiiy hududlarni muhofaza qilishga e'tiborning kuchayishi hamda mahalliy aholi bandligining oshishi kabi bir qancha ijobiy natijalarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bilan birga, turistik oqimning ortishi tabiiy resurslarning ortiqcha ishlatilishi, chiqindilar miqdorining oshib ketishi hamda ekologik muvozanatning buzilishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, turizmni rivojlantirish jarayonida ekologik omillarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muhofaza choralari kuchaytirish hamda barqaror turizm tamoyillarini joriy etish hududiy rivojlanishni ta'minlashda muhim rol kasb etadi.

1-rasm. Turizm rivojlanishining atrof-muhitga ta'sirini ko'rsatuvchi konseptual model[7]

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ekologik omillar turizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Hududning ekologik jihatdan holati, tabiiy resurslarning mavjudligi hamda atrof-muhitning tozaligi turistik hududlarning jozibadorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tabiiy landshaftlar, milliy bog'lar, qo'riqxonalar va ekologik toza hududlar turistlarni jalb qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tahlil natijalariga ko'ra, ekologik jihatdan toza bo'lgan hududlarda turizm infratuzilmasi tezroq rivojlanadi, sababi ekologik toza muhitda turistlar oqimi yuqori bo'ladi. Bu esa hududiy iqtisodiyotning rivojlanishiga, mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratilishiga hamda ularning daromadlarini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ekologik turizm (ekoturizm) rivojlanayotgan hududlarda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish masalasi dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, turizm faoliyatining ortishi ya'ni ko'p sayyohlarning tashrif buyurishi, ayrim ekologik muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin.

Turistlar sonining ortishi chiqindilar miqdorining ko'payishi, tabiiy hududlarning degradatsiyasi va ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli turizmni rivojlantirish jarayonida ekologik nazoratni kuchaytirish, ya'ni ehtyotkorlik qoidalariga rioya qilish, tabiatni muhofaza qilish choralarini amalga oshirish va barqaror turizm tamoyillarini joriy etish muhim hisoblanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, turizmni ekologik jihatdan to'g'ri tashkil etish orqali salbiy ta'sirni yo'qotib, hududiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Ekologik muhitni saqlash, tabiiy resurslardan samarali foydalanish hamda turizm infratuzilmasini barqaror rivojlantirish orqali hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga erishish mumkin.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilish mumkinki, ekologik omillar turizmni rivojlantirishda muhim strategik ahamiyatga ega bo'lib, hududning tabiiy resurslari, ekologik barqarorligi hamda atrof-muhitning holati turistik hududlarning jozibadorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Aynan ekologik muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish turizmning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, faqatgina turizmni emas balki, atrof-muhit holatini ya'ni ekologik holatni yaxshilash muhim omillardan biridir. Turizm infratuzilmasini rivojlantirish bilan bir qatorda atrof-muhitni muhofaza qilish choralarini kuchaytirish, ekologik madaniyatni oshirish va barqaror turizm tamoyillarini joriy etish hududiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, ekologik omillarni hisobga olgan holda turizmni rivojlantirish hududlarning va mamlakatning iqtisodiy o'sishini ta'minlash, mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlarini yaratish hamda insonlarning turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli turizmni rivojlantirish strategiyalarida ekologik barqarorlik masalalariga alohida e'tibor qaratish zarur.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Bozorov Elyor Bobokulovich, Qarshi davlat universiteti dotsenti, i.f.f.d. (Phd) / Бозоров Эльёр Бобокулович, доцент Каршинского государственного университета, (Phd) / Bozorov Elyor Bobokulovich, associate professor of Karshi State University, PhD.

E-mail: elyor.bozorov@gmail.ru

ORCID: 0000-0003-4403-4504

2. Latifjonova Adiba Bobirovna Qarshi davlat universiteti o'quvchisi / Латифжанова Адиба Бобировна, студентка Каршинского государственного университета / Latifjonova Adiba Bobirovna, student of Karshi State University
E-mail: latifjonovaadiba28@gmail.com
ORCID: 0009-0007-7912-9593

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Tourism for Sustainable Development / Sustainable Tourism Development (2017–2023). Madrid, Spain: UNWTO.
2. Usmonov, Sardor (2023). Importance of Rural Tourism Development in Uzbekistan. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 4(2).
3. Butler, R. W. (1980). *The Concept of a Tourist Area Life Cycle*. Canadian Geographer.
4. Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development*. Washington DC: Island Press.
5. Weaver, D. (2006). *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford: Elsevier.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 25-avgustdagi PQ-475-son qarori. *Turizm va madaniy meros sohaslarini kompleks rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida*.
7. https://www.researchgate.net/figure/A-conceptual-model-shows-the-impacts-of-tourism-development_fig1_381735345

INNOVATION
IQTISODIYOT
ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz